

O r a s h á z a

a m á s o d i k v i l á g h á b o r u

i d e j é n

/ 1939. január 1-től 1944. október 6-ig/

I r t a:

Forman István
történelem-latin szakos
középiskolai tanár

E l ő s z ó

1965-ben jelent meg az "Orosháza története és néprajza" c. mű két kötetben, amely a tudományos kutatás igényességével és alaposságával, marxista szemlélettel dolgozta fel a mai város multját a felszabadulásig. A felszabadulás utáni változások - ról az 1974. őszén megjelent "A szocializmus útján. Orosháza 1944 - 1974." c. mű nyújt átfogó ismereteket. Orosháza második világháború alatti korszakát az első műnek kellett volna tárgyalni - voltaképpen kimaradt. A második mű pedig értelm- szerűen nem is foglalkozott vele.

Dolgozatunk célja ennek a fontos korszaknak a feltárása, hogy ezáltal a két mű között a szerves összefüggés biztosítva legyen.

Nehezítette a kutató munkáját, hogy a helyi politikai pártok, egyesületek iratai nem maradtak fenn. A kiűrités során a vármegyei főispáni és alispáni iratok megsemmisültek, a bizalmas /un. elnöki/ iratokat pedig a főispántól kezdve a főjegyzőig megsemmisítették. Egyetlen idevágó anyag létezik: az SZDP Titkárság vidéki levelezésében az orosházi anyag, de ez ma még kutathatatlan. Fennmaradt viszont a járási főszolgabírói és a községi iratanyag. Segítette továbbá a kutató munkáját a jelentős helyi sajtó¹, valamint a helyi munkásmozgalmak sok élő veteránja, akik értékes segítséget tudtak nyújtani.

Dolgozatunk nem tekinti feladatának a felszabadulás katonai történetének megírását, mert a rendelkezésre álló anyagok alapján azt már 1969-ben publikálta Kiss Horváth Sándor.² Így dolgozatunk utolsó eseménye az orosházi vasutállomás elleni szovjet légitámadás 1944. október 6-án délben - a felszabadítás első eseménye.

Jó olvasást kíván:

a szerző

1. Az Olvasó munkájának megkönnyítésére előljáróban közöljük néhány gyakrabban előforduló rövidítés feloldását:

OFH - Orosházi Friss Hirek; OFU - Orosházi Friss Ujság

OU - Orosháza Ujság; BÁL - Békés megyei Állami Levéltár

2. Bibliográfiai adatai: a 315. p. /oldalon/

1. Mezőgazdaság

1.1. Termelési viszonyok

1.1.1. Földbirtokviszonyok

Az 1935. évi általános mezőgazdasági összeírás Orosházán az alábbi birtokviszonyokat regisztrálta: /melletük a járási és a megyei adatok/

Orosháza			Orosházi járás		Békés megye	
Nagyság kh	Birtokok sz.	Ter.	Birtok sz.	Ter.	Birtok sz.	Ter.
1 kh alul	3421	904 kh	8214	2418 kh	27538	9273 kh
1-5 kh	1024	2315 kh	5902	13117 kh	23378	57797kh
5-10	376	2439 kh	1477	10221 kh	7521	54253kh
10-20	295	4068 kh	1185	16479 kh	6725	95516kh
20-50	193	5425 kh	783	22321 kh	4720	140532
50-100	12	770 kh	103	6642 kh	814	54041kh
100-200	4	598 kh	23	3057 kh	218	29162kh
200-500	1	216 kh	21	6305 kh	94	29233kh
500-1000	-	-	11	7150 kh	37	25510kh
1000 felett	<u>3</u>	<u>3610 kh</u>	<u>12</u>	<u>20746 kh</u>	<u>64</u>	<u>139573</u>
Összesen:	5329	20345 kh	17731	108456 kh	73109	634.890

A fentiek százalékarányban kifejezve:

1 kh alul	64,19%	4,44%	46,32%	2,22%	37,66%	1,4%
1-5 kh	19,21%	11,37%	33,28%	12,99%	31,97%	9,1%
5-10 kh	7,05%	11,98%	8,33%	9,42%	10,28%	8,6%
10-20 kh	5,53%	19,99%	6,68%	13,19%	9,19%	15 %
20-50 kh	3,62%	26,66%	4,41%	20,58%	6,45%	22,2
50-100 kh	0,22%	3,78%	0,58%	6,12%	1,11%	8,5%
100-200 kh	0,075%	2,93%	0,13%	2,81%	0,29%	4,6%
200-500 kh	0,018%	1,06%	0,11%	5,81%	0,1 %	4,6%
500-1000 kh	-	-	0,06%	6,59%	0,05%	4, %
1000 kh felett	<u>0,056%</u>	<u>17,7%</u>	<u>0,06%</u>	<u>19,12%</u>	<u>0,08%</u>	<u>22 %</u>
	100, %	100, %	100, %	100, %	100, %	100, %

Orosháza község határában 3 nagybirtokos volt: Geist Gáspár és Gáspárné: 1010 kh, Zelensky Róbert: 1194 kh, Orosháza község: 1554 kh. Ha eltekintünk a község tulajdonában levő 996kh

1. Magyarország mezőgazdaságának főbb üzemi adatai az 1935. évben. Magyar Statisztikai Közlemények Új Sorozat 105. kötet 298-299-300-301.p.

föld adó alá nem eső területtől. /utak, utcák, terek, beépített terület, stb/ akkor a nagybirtok területe 13,5 %-ra csökken.

Az 1935. évi földbirtokösszeírás utáni változásokat nem ismerjük, csak következtetni tudunk rájuk az egyes utalásokból. Ezek szerint a földhöz jutottak 50 %-a már a háboru előtt elvesztette földjét.¹ A háboru alatt a föld adásvétele felgyorsult. Akik csak tehették, nemcsak a gazdagparasztok, de a hivatalnokok, csendőrök is a pénzüket igyekeztek földben teaurálni. 1944. szeptemberében a gazdagparaszság panaszkodik is emiatt.² Erre utal az is, hogy 1945 tavaszán a földosztás során a nagybirtokokkal egyszerre osztották ki a háboru alatt szerzett földek 5 kh-n felüli részét.³

A földbirtok - tulajdonviszonyok ismertetésénél nem szabad megfeledkezni az orosházi gazdag parasztok más községekben levő földjeiről. Ezek jelentős részét az 1929-1933-as nagy gazdasági válságot kihasználva vették, hiszen 1925-ben még csak 6 fő tulajdonában volt 1021 kh, ez 1935-re 1554 kh-ra nőtt. Így gazdagodott meg Csizmadia András, de így vett az orosházi evangélikus egyház is két részletben 69 kh-t. Elsősorban Szentetornyán vettek földet, de vettek földet Kiskirályságon, /Gádoros és Szentes között/ Pusztaföldváron, a vásársárhelyi határban, de voltak földjeik Csanádapácán és Ambrózfalván is.⁴

1.1.1.1. Haszonbérletek. 1935-ben a község területének 19,1 %-át, összesen 3888 kh földet adtak haszonbérbe 783 földbirtokból 864 esetben.⁵ Ezek megoszlása a következő:

Gazdaság nagysága: A haszonbérletek száma: A bérelt terület:

1 kh alatt szántóval:	120 fő	38 kh
" " szántó nélkül:	245 fő	49 kh
1-5 kh	198 fő	531 kh
5-50 kh	216 fő	2845 kh
50-100 kh	1 fő	52 kh
100-500 kh	2 fő	332 kh
1000 felett	1 fő	41 kh

1. Berend T. Iván-Szuhay Miklós: A tőkés gazdaság története Magyarországon 1848-1844. Bp. 1973. Kossuth Kiadó. 342.p.

2. OFH 1944.09.20.

3. Orosháza története és néprajza. Szerk.: Nagy Gyula. I. köt. 705.

4. Gazdacimtar 1925. és 1935.

5. Magyarország földbirtokviszonyai az 1935. évben. Magyar Statisztikai Közlemények Új Sorozat 99. kötet 300.p.

1935-ben a kettős vagy többes foglalkozásuak 1306 földbirtokban 1514 kh területet birtokoltak és abból 204-en haszonbérbe adtak 618 kh-t, amit a táblázat magában foglal. A korlátozott forgalmu földbirtokok hasznosítását is bérletbeadás-sal oldották meg: a római kat. egyház és az evangélikus egyház összesen 332 kh-t. A község 1935-ben csak 41 kh-t, később többet adott kishaszonbérbe, általában 305 kg buza /kh haszonbérért, egészen 1942-ig.

Az előző táblázatot ha vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy a bérletek zöme a középparaszti kategóriából kerül ki, felhető feltehetőleg olyannak adták bérbe, aki a megműveléshez szükséges szerszámokkal is rendelkezett, tehát inkább a középparasztság és a gazdagparasztság alsó rétege erősödött általa.

A haszonbérletek egy részét több érve adták ki. Általában augusztus hónapban hirdették meg az Orosházi Friss Hírekben, a vasárnapi és a csütörtöki számban. Elemezve az ajánlásokat a vizsgált időszakban azt tapasztaljuk, hogy valamelyest már 1943-ban, de 1944-ben különösen megemelkedik a haszonbérletbe és felesbérletbe ajánlott földek mennyisége. 1944. augusztus 24-én egyetlen számban, csütörtökön 1.669 kh-t ajánlottak Orosházán és környékén. Ha ehhez hozzávesszük, hogy a község is növelni igyekezett a bérbeadandó föld területét, a két jelenséget úgy értékelhetjük - más adatokkal összevetve - hogy a munkaerőhiány váltotta ki, amely olyan méretűvé vált, hogy a középparaszti gazdaságok munkáját is veszélyeztette.

1.1.2. Osztályviszonyok a mezőgazdaságban.

A lakosság foglalkozás szerinti felmérését a második világháború előtt utoljára 1930-ban végezték el. Az 1941-es népszámlálás adatait foglalkozás szerint taglalva az 1947-ben történt részleges publikáció során nem tették közzé, így az 1935-ös adatokra vagyunk utalva. Ezeket az 1935-ös mezőgazdasági üzemi összeírás adataival vetettük össze, de teljesen pontos adatokat így sem nyerhettünk, mert kellő támpont hiányán az első világháború okozta születési apály^t és halálozási csúcst^t egyáltalán nem lehetett figyelembe venni, pedig 1930 - 1941 között biztosan okozott eltéréseket, változásokat.

Nagybirtokos, gazdagparaszt /20 kh fölött/: 220 /kizsákmányoló/
Középparaszt / 5-20 kh/ 670 /önálló/13%
Kisparaszt / 5 kh alatt/ 1195
Gazdasági cseléd 247
Mg.munkás/1 kh-n aluli földdel/ 461
Mg.munkás föld és bérlet nélkül 1601
Mg.munkás házzal vagy házrészsel 724
Félproletár, proletár: 4328 fő /82%/

Összes mezőgazdasági népesség: 5218 fő.

A mezőgazdasági népesség 6470 főt tartott el. Közülük került ki a 450 férfi és 282 nő segítő családtag.

Kérdéses lehet még a 277 napszámos hovasorolása. Eredetüket tekintve ők a mezőgazdasági népességhez sorolhatók, akik nincstelenek lévén mindenféle munkaalkalmat megragadtak, hogy megélhetésüket biztosítsák.

Orosháza község határában két nagybirtok volt. A kakasszéki birtok tulajdonosa a Zelensky család Budapesten élt. Az uradalmat intéző vezette. A községben még az előljáróságon sem szerették őket. Adóhátralékuk volt, előfordult, hogy zálogoltak is az uradalomban. Különösen visszatetszést váltott ki, a gyopárosi vármegyei üdülő megvásárlása kapcsán tanusított feudális kényurhoz hasonló magatartásuk: útszolgalmi jogot vindikáltak maguknak a gondozott parkon keresztül. A másik, az jellemző példája volt a magyar sikvidéki kapitalista nagybirtoknak. Tulajdonosa: dr. Geist Gáspár ugyan aktívan nem vett részt a birtok irányításában, de ott élt a birtokon. Intézője Bierbaum Miklós volt, maga is 80 kh tulajdonosa. Az aratást kéveköti aratógéppel és aratóbandákkal egyszerre végeztették az aratást. Így augusztus közepére már a csépléssel is végeztek. Ezután az aratók, akiknek a teljesítményébe a gép teljesítménye is beleszámított; a gép után ők végezték el a kereszberakást, behordást, a trágyakiszórásnál napszámot teljesítettek. Így mind a két fél jól járt. A munkások tudtak keresni, az uradalom pedig hozzáláthatott az ipari növények betakarításához. A kiscsáki Geist uradalom annyi iparinövényt termelt, hogy 1944 augusztusában a cselédeknek a fizetség fejében bőségesen tudott hatósági áron eladni flanelt, fehér ágynemű vászont, amiket akkor már régen nem lehetett vásárolni.¹
1.Dr. Babinszky Mihály visszaemlékezése

Gazdag vagy zsirosparasztság. Darvas József véleménye szerint 25 kh földterület fölött lehet meghuzni a határvonalat, mert az az a terület, amelyik már egy bérest is el tud tartani.¹ Számuk az orosházi határban a jogi személyekkel együtt is 220 körül mozgott, a másutt birtokosokkal is legfeljebb 250-re tehető. Az orosházi határban ők birtokolták a határnak mintegy 30-34 %-át. A gazdaságok 4 %-a tartozott ide. Ez kedvezőbb a járási /a gazdaságok 5,1 %-a a föld 41,7%-át birtokolja/ helyzetnél és a megyei helyzetnél is, /a gazdaságok 8 %-a uralja a föld 42%-át./ Orosházán nincs birtok az 500-1000 kh-s kategóriában, 200 kh-nál nagyobb birtok is az evangélikus egyház 223 kh-s birtoka, amit kisbérletek formájában hasznosítottak.

Középparasztság. 5-20/25 kh között. A felső határt nem tudjuk élesen meghuzni. A gazdaságok 12,5 %-a a határ 32-36 % át birtokolta. Az átlagos birtoknagyság itt 11,1 kh, a járásban és a megyében is 10 kh. Azonban Orosházán az intenzív művelés többlet eredményezett.

Kisparasztság. 5 kh alatt 1 kh-ig. 1024 birtokos 2315 kh-t birtokolt, 19,21 %-ot jelent és 2,2 kh-s átlagos birtoknagyságot. Az átlagos nagyság megfelel a járási és megyei értéknek, de ott ez a kategória 10 %-kal több. Részben itt jelentkeznek a kettős vagy többes foglalkozásuak birtokai /1526 személy birtokában 1514 kh terület./ Ugyancsak itt vannak a "Nagyatádi földreform" kapcsán kiosztott 467 kh területből azok a parcellák, amelyek még nem kerültek a gazdag parasztság kezére.

Törpebirtokosok. 1 kh alatti területűek: 3421 db /64,19%/ foglalták el a terület 4,44 %-át: 904 kh-t. Átlagos nagyságuk 422 négyszögl. Akár a járásban /a birtokos 46,32%-ára jutott 2,32% terület/ akár a megyében vizsgáljuk /a birtokok 37,66 %ára jutott 1,46%-a az összes területnek/ azt látjuk, hogy nem játszottak hasonlóan jelentős szerepet a birtokszerkezetben. A kettős vagy többes foglalkozásuak másik része itt jelentkezik. Az 1 kh-n aluli birtokosok közül 1930-ban csak 68-an tudnak csak a mezőgazdaságból önállóan "megélni". De itt találjuk az önálló birtokosok között másutt nem szereplő ház- vagy 1. Darvas József: A legnagyobb magyar falu. Szépirodalmi K.Bp. 1965. 51.p.

háztulajdonosokat is. Az a véleményünk, hogy ebből a birtokkategóriából direkt nem jutunk el az agrárproletáriátushoz, csak következtethetünk rá.

Érdekes felfedezésekre bukkanunk, ha az 50 kh-n aluli és felüli birtokok egymáshoz viszonyított arányát vizsgáljuk. 50 kh-n aluli birtokok száma Oh-n: 99%; a járásban: 99%; a megyében: 98%. Az 50 kh-n aluli birtokok területe Orosházán: 74,5% a járásban: 60%; a megyében 57,3 %. Tehát a községben volt legkevésbé szorító a gazdag parasztság és a nagybirtok nyomása.

I.1.3. A Nagyatádi - földreform utóhatása. Az ellenforradalom földreformja hosszas huzavona után a község három különböző helyén juttatott házhelyet illetve földet. Részben a község keleti szélén 211 házhelyet, ez lett az un. Nagyatádi telep; részben a község nyugati részén az un. községportán, harmadsorban a falutól észak-nyugatra, az un. Rákóczi-telepen 787 házhelyet osztottak ki. Összesen 1058 fő jutott így házhelyhez 266 kh terület szétosztásával és ezen kívül még földhöz jutott 146 fő 467 kh területhez. Az új birtokosok közül a községportai és a rákóczi-telepi lakosok az agrárproletáriátushoz tartoztak, akik nehezen tudták fizetni a magasan megállapított vételárat. A Rákóczi-telepen lakók története pedig - döntően azért, mert a kakasszéki gróf Zelensky-féle uradalomból kaptak földet - külön kálvária. A vételárat ui. a szerződésben nem rögzítették, mert a gróf keveselte. Így az ügyvéd 1929-től nem vett fel semmi pénzt. Az első azonosítási eljárásra 1931-ben került sor. A vételár felett a vita tovább folyt, a községi adóhivatal ettől függetlenül szorgalmazta a vételár törlesztését. 1938-ban bizonyos népességgpolitikai kedvezmények kapcsán a gyermekek száma után mérséklés illette meg a telepieket. Ennek a megállapítására a község az OFB kiküldöttel lebonyolította az egyéni telekkönyvezést előkészítő második azonosítási eljárást. A községnek ezzel volt olyan célja is, hogy a gróffal ennek alapján elrendezi az ügyet. A lakosok, akik már nem tudták követni a jogi procedurát, ekkor rátámadtak az OFB kiküldöttre: "Milyen joggal háborgatja őket a juttatott ingatlanok békés birtoklásában?" Ekkor megállapították, hogy a telepen 331 gyerek után jár kedvezmény a 643 közül. Ez a község által évente követelt átlag 1249 P-ből 133 P ked-

vezményt jelentett gyerekenként. A birtok örökösével 1942-ben sikerült a községnek megegyezni a vételárban: az 1921. november 7-i állapot kataszteri tiszta jövedelmének 60-szorosában állapították meg!¹

A rossz kereseti viszonyok miatt, a nem fizetés miatt már 1939 előtt is sok változás volt, különösen Rákóczi-telepen. 1939-től valamennyit javult a fizetőképesség, bár ez csak anynyiban jelentett változást, hogy az évi részletet ki tudták fizetni. Még így is 978 földreformos volt 1940 nyarán a végrehajtandók listáján?² A gyulai pénzügyi igazgatóság több személy ellen kimozdítást javasolt, azonban a község elfektette az aktákat. Erre több oka volt: egyrészt az Orosházáról "országgyarapítás"-ra báhivott katonák jelentős része innen ment el, másrészt a belvizek miatt lakáshiány van, még a szükséglakásokban sem tudja a családokat elhelyezni; harmadsorban a belviz a telepet is károsította és a lakosok legalább igyekeznek a házukat lakható állapotban tartani. 1943 elején már csak kb. 50 személynél voltak nagyobb hátralékok?³ A házhelyhez és földhöz juttatottak végső jogérvényes birtokbakerülése azonban csak a felszabadulás után oldódott meg.

1.1.4. Földéhség. Az 1930-as évek végén ismét felmerült a földreform kérdése; még az 1939-es választás propaganda hadjáratában is szerepelt. S amikor 1939 decemberében a Kiskirto-kos Szövetség nagytermében erről tartottak előadást, a több mint ezer személyes nagyterem zsufolásig megtelt. Az uralkodó osztály a kérdés érdemi tárgyalását huzta-halasztotta. A Rákóczi-telepiek ebben az ügyben kérvénnyel fordultak a Földművelésügyi Minisztériumhoz, de onnan azt a választ kapták, hogy csak a "Kishaszonbérletek alakításának, kisbirtokok és házhelyek előmozdításáról és más földbirtokpolitikai rendelkezések ről" szóló törvényjavaslat elfogadása után lehet szó a kérésük érdemi tárgyalásáról. A zsidó törvények földbirtokpolitikai intézkedései, amelyeket a helyi ujságok is bőven ismertettek, a hangulatot csak tovább fokozták.

1.BÁL Orosháza község iratai 17.749/1941.

2.BÁL Orosháza község iratai 9.220/1941.

3.BÁL Orosháza község iratai 641/1943.

1941. tavaszán a Földművelésügyi Minisztérium főfelügyelője vizsgálta a zsidótörvények hatása alá eső földbirtokokat. Megállapította, hogy az orosházi határban csak 17,5 kh földterületre terjed ki.¹ A környéken voltak ugyan ilyen birtokok, de azok más községekhez tartoztak és felosztásukra a háború folyamán nem is került sor.

1941. nyarán elterjedt a hire, hogy a szétdarabolt Jugoszlávia területén, Bácskában a jugoszláv földreform revíziójának megfelelően magyaroknak földet osztanak. Orosházáról is tömegesen küldték a földet igénylő kérvényeket Ujvidékre, de mindenkit elutasítottak, csak az ott meghalt orosházi honvéd szüleit és testvéreit telepítették oda.

A felfokozott várakozást jellemzi Csizmadia Andrásnak a képviselőházban 1941. december 4-én elmondott beszédének az a kitétele, hogy ne halogassák a földreformot, ne fokozzák ezzel is az elégedetlenséget, mert a végén más fog itt földet osztani.² Ugyanebben az időben összeírták, hogy hányan akarnak házhelyet: ezernél több jelentkező volt.³

1.1.4.1. Rákóczi-telep "Uj-osztás". 1942 végén kezdődött meg a házhelyigénylési akció lebonyolítása. Ismét a kakasszéki uradalomból terveztek osztani. Az uradalom 3 P-t kért négyszögölenként, az igénylők 1,2-1,4 P-t ajánlottak. A Földművelésügyi Minisztérium döntése: négyszögölenként 8,5 kg buzaárnak megfelelő összeget állapított meg, ami az 1944. márciusi buzaárát tekintve megfelelt az uradalom kérésének. Ennek egy harmadát 8 napon belül le kellett fizetni. Ez bonyodalmakat okozott, mert több igénylőnek nem volt annyi pénze, ezért visszamondták. Telkeiket az újabb igénylők között kisorsolták. Végül is kb. 160 kh területet osztottak ki kb. 550 igénylőnek.⁴ Ezek birtokba adása 1944. áprilisában meg is történt.⁵ Ez lett az "uj osztás"; amelyik a szentesi ut bal oldalán kerül el.

1.OFH 1941.03.19.

2.OFH 1941.12.25.

3.OFH 1941.12.04.

4.BÁL Orosháza község iratai 12.351/1943. 157. kgy.

5.OFH 1944.04.02.

1.1.4.2. Parcellázások a község belterületén. 1939-ben a község az un. "tüdőgondozótelkek"-et és járványkórházat eladta és parcellázta. A 2202 négyszögöl területet 13 telekre osztották szét.¹

Az evangélikus egyház, amely 1942-ben iskoláinak egy részét renováltatta, hogy a megnövekedett építési költségeket fedezni tudja, parcelláztatta a Nagyatádi telep mellett fekvő un. "vizes temetői föld"-jét. Ez már kiépített utcákra nyíló telekegyüttes volt. 8 db 190 négyszögöles és 20 db 150 négyszögöles telekre mérték szét. Végeredményben 98.400 P-t kapot értük, miután a kikiáltási árat mérsékelni kellett.²

1.2. Termelő eszközök: a mezőgazdasági felszerelés.

Az orosházi határ területe ekkor 20.345 kh volt. Ez művelési ágak szerint a következőképpen oszlott meg:

szántó:	16.584 kh	legelő:	770 kh
kert 79	794 kh	erdő:	84 kh
rét:	216 kh	nádas:	53 kh
Legelőszőlő:	76 kh	föld adó nem esik:	1.768 kh

A földek aranykorona értéke átlag: 18,8 kh. A két nagybirtok földjeinek értéke: 15,6 aK/kh illetve 16,3 aK/kh. Jelentős eltérés tehát nincs.

E földterület megművelésére az alábbi eszközök álltak rendelkezésre:

1.2.1. Gazdasági felszerelés, gépesítés. Az 1935-ben és 1942-ben elvégzett országos felmérés adatait összevetve csekély gyarapodást tapasztalunk. Az évenként február 15-én végzett állatösszeírásokkal együtt a község a fontosabb gépeket is összeíratta. Ezekből az tűnik ki, hogy elsősorban az erőgépek de néhány többféle gép is, üzemképtelen alkatrészhiány miatt. Ugyancsak mehezitette az erőgépek működését az üzemanyag illetve a szénhiány.

1.2.1.1. Erőgépek.

	1935	1938	1942	1944.01.01.	1945.04.05.
traktor	19	28	51	38 üzemképes	37 üzemképes
gőzgép		52	41	48	41
stabil erőgép	99	nincs a.	30	nincs adat	nincs adat
/Diesel,villany/					
járgány	20	"	74	" "	" "

1.BÁL Orosháza község iratai 16.301/1939. 243.kgy./1940.
2.0h-i ev. egyház képv.test. jkv. 1943.09.03.

Ujdonság a tárgyalt időszakban a villanymotor megjelenése. A község traktorállománya 1935-ben az ország traktorállományának 0,27%-a, Ekkor Orosházán 558 hektár terület jut egy traktorra. Ez 1942-re 0,48%-ra emelkedett, a területrészesedés pedig 207 hektárra csökkent. Összevetve az 1929-es európai értékekkel: Magyarországon 812 ha, Olaszországban 395 ha, Angliában és Svédországban 135 ha az egy traktorra jutó terület nagyság.¹ Tehát a helyi érték az országosnál sokkal jobb, közelít a nyugat-európai értékekhez.

1.2.1.2. Munkagépek. A traktorekék számának alakulása követi a traktorok gyarapodását. A Hajdúvölgyi és Monori Gazdakör pedig az új traktorhoz egyúttal boronát, kultivatort és hengert is vett.² A cséplőgépek száma igen magas. 1935-ben 90, ez 1942-re 99-re nőtt. Meghajtásuk traktorral, csökkenő arányban gőzgéppel történt. 1 cséplőgépre negyedannyi terület jut, mint az országos átlag. Ez azt eredményezi, hogy nagyon rövid idő alatt el tudnak csépelni, másrészt néhány orosházi gép rögtön a szentesi és a vásárhelyi határban vállalt munkát. Az ellátási nehézségek növekedésével, amikor minden szem gabona számított, hol az egyik, hol a másik határból tiltották ki az orosházi cséplőgépeket, vagy csak úgy alkalmazták őket, hogy nem kaptak élelmezést. 1942-ben már 11 traktorerőre használható kévekötő aratógépet találunk, ami a korábbi felmérésekben nem szerepel. Tehát a háború elején jelentkező konjunktúrát a gazdag parasztság a a technikai színvonal fejlesztésére is felhasználta.

Az állati erőre alkalmazott szerszámok közül az eke állatosság valamivel jobb a megyei és az országos átlagnál. Számuk 1935-től 1942-ig 965-ről 1200 fölé emelkedett. Hasonló növekedést tapasztalunk a boronáknál és a vetőgépeknél is. Az állati erővel vont aratógép száma is megduplázódott 70-ről 140-re nőtt. Így a kévekötő aratógépekkel együtt a gazdag parasztság tulajdonképpen az aratást gépesítette! A kombájnok előtt ez jelentette a munkagépek csúcsát! Így a gépesítés terén az orosházi parasztság elérte az amerikai szintet.

1. Berend-Szuhay: i.m. 300.p.

2. BÁL Orosháza község iratai 8.615/1944.

Az országos átlaghoz is viszonyítva a 151 aratógép mindegyikére jutó 122 kh nyolcszor kisebb, mint az országos átlag 1745 kh. A kévekötő aratógépek, de az lóvontatású aratógépek használata sem sértette a sajátos bérezés ~~tekintet~~ következtében a kisparaszti^a érdekeit. / ahogy azt a Geist birtoknak láttuk/

A takarmányelőkészítő gépek száma is 1187-ről 2600 fölé emelkedett. A magtisztító és osztályozó gépek száma is kb. 40 %-kal emelkedett.¹ A tejgazdasági gépek közül 166 kézi szeparátort, 116 vajköpülőgépet találunk, ami a gazdag parasztság országosan is jelentős szarvasmarha állományát szolgáltatta. Meg kell említeni a 11 keltetőgépet, amely az ország legjelentősebb baromfifeldolgozó iparának szállította az utánpótlást.²

Az Orosházi Friss Hírek /OFH/ 1939. február 18-i száma nagy cikkben ismertette, hogy melyik mezőgazdasági szerszám mennyivel lett olcsóbb. Ez is része volt az 1938-ban beindult viszonylagos konjunkturának. A fentebb ismertetett adatok alapján úgy látjuk, hogy az orosházi gazdag és középparasztok ezt igyekeztek kihasználni. A gépek számának és a birtoktagozódásnak az összevetéséből, a két nagybirtok leltárának ismeretében az a kép derül ki, hogy a kisparaszti gazdaságok némelyikének még ekéje sem volt és mellette legfeljebb boronája. A középparaszti gazdaságok /5-20 kh/ mindegyike el volt látva ekével boronával, kukoricamorzsolóval, részben vetőgéppel, lókapával szecs kavágóval, répavágóval.³ A gazdag paraszti gazdaságok /20 kh felett/ általában rendelkeztek ekével, boronával, vetőgéppel, töltőgetővel, lókapával, több mint felének aratógépe is volt. Náluk a takarmányelőkészítést szecs kavágó, répavágó, kukoricamorzsoló szolgáltatta, néhol motorral hajtva; voltak tejgazdasági gépeik; a rendszeresen magtermeléssel foglalkozók ahhoz is beszerezték a gépeket. Néhány nagygazdának volt traktora és cséplőgépe is.

Rendszeresen, bár csökkenő mértékben használtak műtrágyákat is. A Kisbirtokos Szövetségen, gazdakörökön keresztül hoztatták le vagonként. A középparaszti gazdaságok is rend-

1. Dr. Babinszky Mihály visszaemlékezése

2. Magyarország állatállománya, gazd., felszerelése... 1935. Magyar Stat. Közl. Új Sorozat 100. kötet és BÉK Orosháza község iratai 3.147/1943.

3. A középparasztságnál elterjedt volt, különösen ha a rokonságtanyái közel voltak, hogy közösen használták a gépeket. /Sü

szeresen használtak szuperfoszfátot a 30-as évek végén, a 40-es évek elején. Bár ára 1939-től 1943-ig hatszorosára nőtt, még 1943-ban is hozattak.¹ 1935-ben több mint 4.000 kh-t trágyáztak istállótrágyával, 1942-től ez a részarány is csökkent az állatlétszám csökkenése miatt. Ekkor még a Geist uradalomban sem használtak táblatorzskönyvet, így a trágyázásról sem milyen pontosabb képet nem nyerhetünk.

1.2.2. Állatállomány. A felmérés alapja a minden év február 15-én megtartott állatszámolás:

	1935,	1938,	1939,	1940,	1941,	1942,	1943,	1944, 02.15.	1944, 11.20.
lő	2352	2306	2567	2769	2543	3054	2154	1898	1098
sz.m.	2606	2677	2948	2937	2736	3514	2748	1597	1412
sértés	16267	12592	18728	11616	9417	15644	7822	8184	6419
juh	675	553	578	1222	430	800	461	597	?
kecske	?	110	123	140	175	277	274	261	414

Az adatok értékelésénél figyelembe kell venni az 1938-39-es pusztító nagy száj- és körömfájás járványt. Ez elég nagy pusztítást végzett, de a több hónapra át tartó piaczárlat miatt a hasított körműeket nem lehetett piacra vinni, és elszállítani sem. /Igy a sertésállomány 1939-ben az 1938. évinek 148,7 %a/ 1941. februárjában az előző évi belvizmmiatt korábban nem ismert takarmányhiánnyal találkozunk. Ez a huszfogyasztás korlátozásának a bejelentésével követő riadalommal párosulva a sertések és szarvasmarhák számában csökkenést okozott. Ezután kezdődnek a különféle korlátozások, amelyek az 1942-es csúshoz vezetnek. Ezt követően viszont a korlátozások és a tenyésztőmunka sem képes pótolni a rekvirálások, beszolgáltatások apasztó hatását, amihez 1944 nyarán egy sertéspestis is járul, ami kb. 1000 db-ot elvitt. A háborús események nyomai komolyabban nem látszanak meg az ország más vidékeihez képest - a lóállományt kivéve.

Csak a szükséges lómenynyiséget tartották. Így azután a "lósorozások"-at követő honvédségi beszolgáltatás az érintett gazdáknál rögtön súlyos nehézséget okozott. Részint azért, mert az átvételi ár a tényleges értéknek csak egy hányadát
1.Németh Sándor visszaemlékezése / a szerző gyűjtése/

fedezte és a pótlás is nehéz volt. Néhány gazdag paraszt a háboru idején a tanyakörüli fuvarozásra ökörfogatot állított be. 1944 nyarán már olyan mértékű a lóhiány, hogy a járási mezőgazdasági bizottság a két orosházi laktanyából katonai lovak kölcsönzését kérte az aratás és hordás lebonyolításához.

A szarvasmarha állomány csökkenésével ellentétes irányú tendenciát mutat a "szegényemberek tehené"-nek, a kecskét számának az alakulása. Számuk egyenletesen gyarapszik. Segítségével igyekeztek megoldani az egyre nehezebbé váló tejellátást.

A juhállomány nem jelentős a községben, mivel legelői hamar kisélnék, így nem is vizsgáljuk részletesen.

Az adatokat összesítve országosan is jelentős állatállományt találunk, ami intenzív állattartásra utal. Az 1935-ben összeírt 16.267 db sertés az ország összállományának 1,42%-a. Ez az állatállomány 100 kh mezőgazdasági területre kivetítve 1935-ben 42 db, 1938-ban 29 db, 1942-ben 38,4 db számossal jelent. 1935-ben Békés megye átlaga a 18,5 - 20,5 értékek közé esik; az országos átlag pedig 21,9. A legjobb megyék: Vas, Zala, Somogy, Baranya 26,5 fölött van¹. Tehát nem túlozunk, amikor megállapítjuk, hogy Orosháza elérte a legjobb dunántúli állattenyésztő helyek színvonalát.

Ha pedig nemzetközi adatokkal vetjük össze² /táblázat a következő oldalon/ azt tapasztaljuk, hogy Orosháza nem éri el ugyan a világ élvonalát jelentő dán, holland és belga szintet de meghaladja az osztrák, a csehszlovák, a brit, a francia, a jugoszláv és a román átlagot. Viszont azt is látni kell, hogy ezt a dán értéknél is magasabb sertésarány és a nagyszámú lóállomány biztosítja, mert a szarvasmarha állomány, ha van is lassu fejlődés, messze elmaradt Romániát tekintve a többi országtól.

1. Berend - Szuhay: i.m. 302.p.

A számosság kiszámítására használt váltószámok a "régiek" szarvasmarha és ló: 0,8; sertés: 0,114; juh: 0,0714. A Közgazdasági kislexikon alapján. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1972./

2. Az egyes országok értékeit a "Nemzetközi adatok a mezőgazdaságról" /Agroinform, Bp. 1969./ c. kiadványból vettük; 72-73.p. Ez a FAO számosság-átszámítási kulcsát használja szarvasmarha: 0,8; ló: 1; sertés: 0,2; juh: 0,1. Az előző bekezdéshez képest eltérő értékek innen adódnak!

Az állatállomány összehasonlítása nemzetközi adatokkal:

	Mg.ter. /1000 ha/	100 hektár mezőgazdasági területre jut sz.marha	sertés	16	számosállat
Világátlag	22	20	8	3	xx
Ausztria	4.353	60	65	5	67
Belgium	1.933	91	54	17	102
Csahszlovákia	7.756	61	46	9	67
Dánia	3.138	106	101	19	125
Egy.Ksg.	19.563	45	22	6	60
Franciaország	34.535	45	21	8	51
Hollandia	2.369	119	66	14	125
Jugoszlávia	14.382	34	35	9	52
<u>Magyarország</u>	7.557	25	69	12	49
Románia	15.006	23	15	11	39
Egy.Államok	346.407	19	14	3	27
<u>Orosháza</u> 1935.	10.652	24,6	153,5	21,7	73,1
1938.	"	25,2	118,8	21,8	66,2
1940.	"	27,7	109,5	26,1	71,3
1942.	"	33,1	147,6	28,8	85,6

/az egyes országokra vonatkozó adatok 1938-1939-beliek, az utolsó békeév adatát tartalmazzák./

1.3. Időjárás, belviz, árvíz

A mezőgazdasági termelést döntően befolyásoló hőmérsékleti és csapadékviszonyok a következően alakultak 1939-1944 között:

Csapadék	1939	1940	1941	1942	1943	1944
január	22 mm	41 mm	47 mm	42 mm	34 mm	15 mm
február	17	71	43	62	29	56
március	42	57	56	30	23	83
április	5	57	59	72	16	31
május	170	91	50	38	38	72
június	53	114	95	59	82	38
július	6	67	38	35	42	112
augusztus	92	66	82	54	5	7
szeptember	51	62	56	23	31	62
október	133	60	89	28	21	55
november	54	72	42	44	133	48
december	<u>11</u>	<u>22</u>	<u>45</u>	<u>18</u>	<u>37</u>	<u>35</u>
összesen:	655 mm	771 mm	732 mm	505 mm	520 mm	614 mm

Átlagos évi   1939 1940 1941 1942 1943 1944
középhőmérséklet: 11,1C° 8,7C° 10,1C° 10 C° 11,4C° 11 C°

Az 1939 előtti 17 év átlagos középhőmérséklete: 11,3 C° és az átlagos évi csapadék 577 mm.¹

1939 tavaszán a Tisza vize 1 hét alatt 5 métert áradt, a Fehér Kőrös kiáradt. Ezzel kezdődtek a csapadékos esztendők. A szársz április az ilyen irányu aggodalmakat azonban eloszlatta. A májusi özönviz azonban a laposabb területeken már vízállásokat eredményezett, de ezeket a szomszjas föld hamarosan beitta. Julius elején nagy jég vert el mindent, de ez volt a hónapban az egyetlen csapadék. Ez aszályjal járt, ami a kukoricát sulytotta. Októberben ismét bőven volt csapadék. Ekkor - talán még véletlenül - az Orosházi Friss Hirek felhivta a figyelmet, hogy: " Orosháza szennyvize előnti a sóstóparti gazdák földjét, mert a hódmezővásárhelyi csatorna szája szűkebb." Tehát az Orosházáról lefolyó viznek csak egy részét tudta a vásárhelyi csatorna levezetni. A környék csatorna hálózata csak száraz években, átlagos csapadékmennyiség levezetésére volt alkalmas, ha a Tisza-Maros Ármentesítő Társulat hozzájárult a levezetéshez. ~~Má~~ De a levezetés csak Hódmezővásárhelyen keresztül volt lehetséges.

1940 január-februárjában leesett 112 mm csapadék hó volt, ami március elején is 10-20 cm vastagságban borított mindent. Hirtelen indult olvadásnak és telítette a talajt, az árkokat, a csatornákat. Ilyen körülmények között tört be a víz kelet felől, a magasabban fekvő Pusztaföldvár irányából. A község szélén ideiglenesen emelt gáttal akadályozták meg, nehogy a községet elöntse. Április 20-án még 2200 kh állt víz alatt, 17 ház összedült a községben, 17-ből kilakoltattak. A vízzel borított területeken tutajjal közlekedtek, mert a lónak is hasig ért a víz. A határban megfogott víz azonban felduzzasztotta a talajvizet, amely a kutakból, alacsonyabb kertekből feljött a község keleti részén fekvő Nagyatádi telepen. Szivattyukkal emelték be a vizet a csatornákba. Április 7-én a délnyugati részen lépett fel víz, amit az egyik téglagyár ki-termelés alatt álló gödörbe vezették, így ott a téglagyártás l. Kossuth L. Mg. Szakközépiskola meteorológiai állomásának mérései 1922-től.

leállt. Május végén olyan támadott a víz, az északkeleti részen, a Szőlőkben, ahol az utcákban még árok sem volt, mert nem volt rá szükség. Junius végén ismét nagy esőzések voltak, és a víz ismét elöntötte az alig 1 héttel korábban leszivatott Nagyatádi telepem. Ezután ~~ismét~~ lassan visszavonult a belviz. A Pénzügyigazgatóság július 12-én kelt jelentése 2141 kh elöntött területről 65 %-os kárt állapított meg 43.716 P kataszteri tiszta jövedelem után. De a csabai-gerendási részen még volt olyan tanya, ahonnan ^{hútafall} jöttek ki a dülöutra a kárbecslő tisztviselőért.¹ Összesen 1440-an jelentettek be elemi kárt, részükre 19.000 P-ben állapították meg a segílyt.² Orosházán ebben az évben összesen 150 épület szenvedett kárt, ennek értékét 52.185 P-re becsülték, csak az épületkárokat. Ennél több kárt az egész országban csak Békés község szenvedett. Ott 199 épület rongálódott meg. De ezek értéke nem érte el az az orosházi kárt, "csak" 37.000 P volt.³

Az orosházi pusztitást döntően az okozta, hogy az általános csapadékos időjárás közepette a magasabban fekvő helyekről gravitációs uton ide folyt a víz különböző csorgókon, egykori folyómedrekben, "völgyek"-ben. Itt pedig - mint valamiféle természetes nagy táliban - megrekedt, mert nem engedték levezetni.

A hódmezővásárhelyi kulturmérnöki hivatal tevékenységéhez egy adalék: Szegvár lecsapolásánál maradt 1940-ben 3.000 P. Tehát lett volna valamennyi pénz az orosházi vizeket levezető csatorna bővítésére, hogy több vizet tudjon szállítani.³ De változatlanul hagyták.

1940 ősze csapadékos volt. A földeken állt a víz a csabai és a pusztaföldvári ut között kb. 1.000 kh területen, 20-30 kh-s foltokban.

1941-ben a talajvíz magassága végig az átlagosnál 2-2,5 méterrel magasabb volt. A víz borította terület márciusban növekedett. 15-én 2180 kh volt. Az Alföldön ekkor közel fél millió kh volt víz alatt. Orosháza azért volt különösen veszé-

1.OFH 1940.07.14.

2.BÁL Orosháza község iratai 9.240/1941.

3.OL EM iratai K 562 Árvízvédelmi Országos Kormánybiztos ir. 1940.

lyes helyzetben, mert ha nem tartják távol, úgy a belterület 80 %-át elborította volna a víz, 2-3 méteres vastagság magasságban. Az alispáni jelentés január végén további belvizkárokkal számol, de azt is tudatja, hogy felszámolásukra nincs pénz¹. A bajt még fokozta, hogy a község 5660 lakóháznak közel 70 %-a vályogból épült, és a vízzel átitatott falak leomlással fenyegettek. Az aláfalazáshoz viszont nem lehetett téglát kapni. Akadt olyan is, akinek a tanyája közvetlenül a falu mellett volt és vízben állt; hogy tanyáját mentse éjjel átvágta a falut védő gátat, de a vizet hamar észrevették és az átvágást eltömték. A helyzet február 22-én volt nagyon súlyos, amikor éjjel erős szél támadt és méteres hullámokat hajtott a község védelmére épített töltésnek. Mindenki egész éjjel a gátakon dolgozott, így a vészt sikerült elhárítani. Február végén már 1 millió téglára volt igény, de a téglagyárosok a meglevő készletüket az alacsony árak miatt nem akarták eladni. A községtől északnyugatra levő, akkor még önálló 4300 lakosu Szentetornya is nagy veszélybe került, csak úgy tudták megmenteni, hogy a szentesi műuton át a vásárhelyi határba engedték a vizet. De ehhez főispáni utasítás kellett.

A községi képviselőtestület ilyen helyzetben sürgetett március 5-én országos, állami erőből végrehajtott belvizrendezést. Március 20-án észlelték először, hogy apad a víz. A csorvási kanyarban 2000 kh állt víz alatt, a képviselőtestület az un. Hajduvölgybe akarta levezetni, amely nem állt mezőgazdasági művelés alatt. A levezetésre kb. 3 km-s csatornát kellett ásni a gróf Reck család föld adó alá nem eső birtokán. A munkát elkezdték, de 1 km hosszúságu csatorna elkészülte után a munkát leállították, a vezető mérnököt leváltották. Ennek felfüggesztésére és a munka folytatására Csizmadia András képviselő sem volt elég. Államtitkári beavatkozás kellett, hogy május közepére elkészüljön a csatorna a grófi földön.² Május végén tudtak hozzálátni a szántóföldek víztelenítéshez. Ehhez az érdekeltektől 5,5 P-t kértek katasztrális holdanként,

1.OFH 1941.o2.o7. Alispáni jelentés
2.OFH 1941.o5.o1.

ami a határnak kb. 1/4 részét érintette és 2 árvizes év után az emberek nehezen tudtak fizetni. Augusztus 8-án még mindig kb. 1.000 kh volt víz alatt; de már nem tenger vette körül Orosházát.¹

Szeptember elején két napos orkánszerű szél pusztította a kukoricát, letördelte a szárazakat és nagy kárt okozott. Nagy esővel járt és Nagyatádi telep ismét víz alá került. Ezután kellemes szeptember hozta a vénasszonyok nyarát. Október végén már ismét gátat kellett építeni a község védelmére! November 9-én pedig már Gerendás és Csanádapáca felől ömlött a víz, amelynek erre volt a természetes lefolyása. A vizek karácsonyig szaporodtak, ismét tenger vette körül a falut, amiből a Kőrös-Tisza-Maros Ármentesítő szinte semmi vizet nem vett át, egyszerűen lezáratta a zsilipet. Orosháza pedig megpróbálta kinn a földeken "szekrényezéssel", gátak közé szorítva, ~~az~~^a belterületétől távol tartani.

1942. január 14-én 2.000 kh volt víz és jég alatt.² Ekkor következett az eddig mért leghidegebb időszak Orosházán - 27 C°-os hideggel. Sok hó is leesett, még a kisvasut forgalmát megbenitotta. Február 7-én a járási főszolgabíróóság árvízvédelmi értekezletet tartott, de csak a helyzetet tudták felmérni, mert a víz levezetése nem rajtuk mulott.³ Február közepén megindult az olvadás. Olyan mértékben, hogy még a legmagasabb helyen, a Szőlőkben is átnedvesedtek a házfalak. 26-án az Ármentesítő lezáratta a lefolyó csatorna zsilipjét, de estére a kulturmérnökség felnyitatta.⁴ Március elején megsokasodtak a kilakoltatások. Ekkor már minden gödörbe a falu alatt szivattyúztak vizet, még a korábban kimélt Sóstóba is, annyit, ~~amennyit~~ amennyit befogadott. Március 5-én több helyen átszakadt a gerendási gát, így a községi védőgáton a nyomás fokozódott.

1942. március 6-án 21^h 45'-kor szirénázás riasztotta a ~~kö~~ község lakosságát. Csanádapáca irányából 200 méteres résen a víz áttörte a gátat és megindult Orosháza felé. Félő volt, hogy a nagy tömegű víz mozgási energiájával elsöpri a községi védő-

1.BÁL Orosháza község iratai 12.224/1941.

2.BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 423/1942.

3.BÁL Orosháza járási főszolgabíró iratai 807/1942.

4.OFH 1942.02.26.

gátakat. Hirtelen erős fagy lépett fel, így az áttörést sikerült lokalizálni. Amíg a község népe a pusztaföldvári határban viaskodott, a gerendási gátat több helyen átvágták és arról is megindult a község irányába a víz. Ezt is sikerült "szekrénybe zárni." E naptól fogva katonai őrszemek is vigyáztak a gátakat. Fogatok százai hordták a földet az ideiglenes gátak megerősítésére.

A községtől délre, a Kétegyháza - Mezőhegyes vasutvonal töltése jelentős vízmennyiséget tárolt Csanád vármegyében. Ez azonban átszivároghatott, mert a víz tovább emelkedett. A fenyegetett házak megóvására főispáni rendelettel igénybe vették a magánosknál felhalmozott 170.000 db téglát. A márciusban végig közmunkán levő összes férfi már ereje végénél tartott, amikor új veszélyről érkezett hír: Romániában átvágták az iratosi csatorna gátjait!

Másnap jött a hire, hogy a szegedi csendőrök letartóztatták a békéssámsoni bírót és 21 munkást és a szegedi törvényszék börtönébe vitték őket. Erre azért került sor, mert hogy a falujukat mentsék, a vásárhelyi határra engedtek valamennyi vizet. /Ha a falut előnti, onnan ugyanis arra folyt volna!/ Az ügyben a két orosházi képviselő, Csizmadia és Torkos is érintett volt, mert ott voltak és ők tanácsolták. Ezután kihirdették az árvizokozókra a statáriumot. Erős fagyok következtek, olyan vastag lett a jégtakaró, hogy az emberket is elbirta a jég. /Március 15-én!/ A víz pedig tovább emelkedett, a fagyos földből emelt gátak, erősítések nem szilárdultak meg. Március 21-én érkezett a községbe Kállay Miklós miniszterelnök, aki "nem tudta elképzelni a helyzet súlyosságát!" Rögtön megnyitatta a Vásárhely felé vezető zsilipet. A kipusztult vetések pótlására vetőmagot ígért Bácskából. Igéretet tett, hogy a kormány minden lehetőt elkövet a segítségére. Látogatása után bevezették, hogy a közmunkát pénzen meg lehet váltani. Ekkor már néhol 8 m széles gát védte a községet a 2,5-3 méteres víz előntésétől. A csanádi vizekből a vasutvonalon túlról jövő víz március végén további 20-30 cm-s áradást okozott.

Beliczey főispán megállapítása szerint március végén országosan Orosháza és Békéssámson határában a legrosszabb a
11 OFH 1942. 03.23.

helyzet, itt még májusban is 20.000 kh víz alatt lesz.¹

Március 29-én reggel ismét szirénazugás, félrevert harangok riasztották a községet. Az erős szél által felvert hullámok a gátakat szétveréssel fenyegették. Egész napos munkával sikerült megfékezni az áradatot. 2000 lovaskocsi és majdnem 100 teherautó hordta a földet.

Április 7-én árvízvédelmi értekezletet tartottak. Megállapították, hogy a község anyagi ereje, a lakosság munkabíráse az öthetes 6rlő küzdelemben kimerült. A járás községei is nagy veszélyben vannak. Táviratban kérték a miniszterelnököt és az árvízvédelmi kormánybiztost, hogy a vizet Vásárhelyen keresztül a Tiszába vezessék le. 1500 ház rongálódott addig meg és 125 kilakoltatás történt. 15 km hosszú gát védte ekkor Orosházát.²

Április 9-én ismét emelkedett a víz, óránként 10-12 cm-t a bányai vizek hatására. Ekkor már a védekezés felemésztette a község által felvett 50.000 P-s függőkölcst. Április 18-án ismét az országhatárról túlról érkezett a víz, és emelkedett napokon át. 21-én beomlott a gerendási gát és elárasztotta a víz a monori tanyavilágot, ahol sorra omlottak össze a tanyák. 28-án két ember belefulladt a Csizmadia lapos vizébe.

A leengedés a Tiszába nagyon lassan haladt, ráadásul a Tisza is áradt. Május 9-én arról olvashatunk, hogy tutajokon hozzák be a lovakat vizsgálatra! A víz alatt nem levő földeken sokan átjárnak. A tulajdonosok, hogy ebből származó károkat behozzák, 8-10 P-t is kérnek. Májusban a munka 1000 munkás részvételével folyt. Levezető csatornákat ástak, bár a hónap elején a Maros és a Tisza magas vízállása nem tette lehetővé a gravitációs levezetést. Május 21-én még 60-70 ezer kh állt víz alatt a megyében. Ennek fele a mezőgazdasági termelésből 1942-ben kiesett. Orosháza környékén 7 utszakaszt rongált meg az árvíz és kijavításukra nincs terméskő - állapította meg az alispáni jelentés.³

1.OFH 1942.03.23.

2.OFH 1942.03.31.

3.OFH 1942.05.21.

Május 23-án Bárczay államtitkár árvízvédelmi kormánybiztos szemleutján összefüggő vízterületet talált Orosháza-Csorvás-Ujkigyós-Kétegyháza-Elek-Almáskamarás-Bánkut-Medgyesbodzás-Csanádapáca térségében¹.

Május 30-án kezdhettek hozzá a víz leengedéséhez, amikor megnyitották a vásárhelyi csatorna zsilipjét. A kormány Orosházát a korábban joggal elmarasztalt Kőrös-Maros-Tisza Ármentesítő Társulatba osztotta be. A Társulat első ténykedése, még az árvíz elvezetése előtt, az árvízi szemle előtt, már június elején az adóívek összeíratása.

A víz levezetésének ütemét jelzi, hogy június 28-án még volt olyan lapos, ahol 20 csónak szolgált a forgalmat. Az Ádász lapon június 3-án egy ember ismét belefulladt a vízbe.

1942-ben Orosházán 3400 kh földet nem tudtak az árvíz miatt hasznosítani. A vízmentes területeken viszont olyan volt a növényzet fejlődése, hogy július közepén már sürgős esőt vártak a kukoricára és a burgonyára a gazdák.

Csizmadia András a mezőgazdaság fejlesztéséről szóló törvényjavaslat vitájában nem ok nélkül követelte², hogy "már most ősszel csatornáztasson a kormány az árvízszűjtött területen."

Jellemző momentum, hogy amikor több hetes szárazság után egy éjjel/aug.7-8./ 50 mm-es felhőszakadás volt, a Gádorosra vezető Pesti úton, amelyet még akkor is két oldalról gátak védtek a kinti vizek ellen, úgy összeszaladt a víz, hogy másnap lovaskocsival járhatatlan volt.

Szerencsére az 1942. év ősze száraz volt. Egyenletes eloszlásban 22 napon esett 120 mm eső. A talajvíz karácsonyra ment le a normális szintre. Bizony még Szilveszterkor is működtek a szivattyúk, hogy az 1941. évről itt maradt vizet továbbítsák a Tisza fele.

Az 1943. év úgy indult, mint az előző három. A mélyebb területeken megjelent a talajvíz. A szivattyúk csak április végére tudták leszivatni. Március végén erős fagyok tettek kárt a gabonában. Aszályos nyár jött, augusztusban 5 mm esővel, de

1.OFH 1942.05.24.

2.OFH 1942.07.14.

már korábban sem volt számottevő csapadék. Így néhol a gaboná 50-90 %-os aszálykárt szenvedett.

Az 1944. év nagyon enyhe téllal indult. Számottevő csapadék ~~n~~ nem is volt. Február végén nagy hó~~g~~örgeteg zúdult le, ami meg is maradt. Március elején 5 napos esőzés olvasztotta el. Az emberek között "árvizpánik" tört ki, de másnap már megkezdődött az apadás. Nem lett árviz. Egyenletesen volt csapadék, ~~n~~ későbbiek folyamán. Juliusban 112 mm esett, így az augusztusi aszályt a növények el tudták viselni.

1.4. Munkaerőhelyzet, munkabérek

1.4.1. A munkaerőhelyzet alakulása. Orosháza területéről a 20 kh-n felüli gazdaságok, bérletek és a más határban levő orosházi tulajdonu földek egy része, maximálisan 14,000 kh művelője vett igénybe állandóan vagy ideiglenesen bér munkást. A bér munkások száma az 1930-as népszámlálás alapján a mezőgazdaságban 3.000 körül mozgott. A község 1939. februárjában 2000 - 2500-ra teszi a számukat. Ekkor már voltak behívások, lehet, hogy azokat nem vették figyelembe. Ugyanekkor csak 2-300 fős munkanélküliségről beszélnek télen, a valóság ennek 2-3-szoros lehetett. 1939. januárjától a főjegyzői jelentés 70, 80, 150, 80 és még májusban is 37 munkanélkülit jelentett. A kifejezés azok számát jelöli, akik kinn álltak az "emberpiac"-on munkára várva. A jelentést Bulla főjegyző sohasem piaci napokon írta, amikor ténylegesen kiment mindenki, aki munkát keresett. Így adatait csak kritikával kezelhetjük.

1939. június - júliusra a munkanélküliség eltűnt, felszívta az aratás - hordás - cséplés. Ennek befejeztével ismét voltak munkanélküliek, akik csak a kukor~~iz~~etörésnél és répaszedésnél találtak csak munkát - rövid időre. 1939. február-márciusában az újságban megjelent gazdapanaszok arra utalnak, hogy az agrárproletárok körében éltek illúziók a földosztással kapcsolatban, hogy már ebben az évben sajátjukat művelhetik; más részük viszont Németországba akart menni dolgozni. Májusig tart~~ott~~ak ezek az illúziók.

1940. első hónapjaiban szintén voltak munkanélküliek. Számuk csak a belviz nyomán keletkezett munkaalkalmak hatására csök-

kent. Ez történt a következő két évben is. A belviznek volt viszont egy ellentétes hatása is: az összedült, tönkrement tanyaiból beszorult cselédek, hónapos napszámosok egy része munkanélkül maradt. 1940 nyarán a nagyfoku behívások, a katonaságnak teljesített fuvarok okozta munkaerőhiányt az ágrárproletárok sorsuk, anyagi helyzetük jobbra fordítására igyekeztek fordítani. Erre kényszerítették őket az ekkor meggyorsuló áremelkedések is.¹ A napszámosok és cselédek ott hagyták a gazdát és ahhoz mentek dolgozni, aki többet fizetett.² Az ilyen jellegű panaszokra adta ki a kormány a 9300/1939. ME. sz. rendeletet ismét, az aratás-hordás-cséplés biztosítására. Ez lehetőséget ad a munkaerő hatósági kirendelésére és karhatalmi ellenőrzésére. Ezzel a rendelettel kezdődött már az előző évben a gazdasági élet militarizálása. A munkamegtagadóknak súlyosabb esetben internálást és munkatábor helyezett kilátásba. Felhívták a főszolgabírók figyelmét arra is, hogy az ilyen jellegű ügyeket haladéktalanul intézzék el. A következő évben az ehhez hasonló rendeletek egyre sokasodtak.

1941. nyarán már valódi munkáshiánnyal találkozunk. Az aratási megállapodások, szerződések megkötése után még 80 férfit és negyvenöt nőt igényeltek a birtokosok aratásra. A bevo-
mult kisbirtokosok családjai, katonai segítséget igényelhettek az aratáshoz. A katonák részt vettek az aratásban. 44,83 q buzát kerestek. Ennek hatósági árát kiosztották a katonai szolgálatot teljesítők mezőgazdasági munkások családjainak.³

1942. évi nyarán a gazdák nevében Csizmadia András a vármegyei Mezőgazdasági Bizottság ülésén már a gazdaságok hadiüzemmé nyilvánítását kérte, de olyan bérekkel, hogy a munkás megéljen munkája nyomán. A Kiscsákon nagybirtokos Geist Gáspár megállapította, hogy a megállapított bérekért nem lehet munkást kapni.⁴

Az is sújtotta a mezőgazdasági munkásokat, hogy az infláció után kullogó keresetek emelkedésével náluk nem emelték fel a kereseti adó mentes létminimumot: megmaradt a 960 P; míg a magánalkalmazottakat felemelték 6000 P-re.⁵

1944-ben a gazdasági cselédeknek "röghöz kötötték", megakadályozták, hogy munkahelyet váltsanak.⁶

1. Berend-Ránki: Magyarország gyáripára 1933-1944. Akadémiai. K.;
2. OFH 1940.05.16. /Bp.1958.300.

3. BAL Orosháza község iratai 9.866/1941.

4. OFH 1942.12.31. 5. OU 1944.01.03. 6. Oh.köz.ir.4669/1944.

1944. június 24-én járási értekezletet tartottak az aratás-hordás-cséplés munkáinak biztosítására. Itt az állami és társadalmi szervek képviselői megállapodtak abban, hogy mindenkinek ki kell rendelni a munkára; Ha nem megy, akkor internálni fogják. Szükségesnek látták a helyőrség állatainak is az igénybevételét.¹ Az előljárástól 3 gazda kérte, hogy számára szervezzék meg a munkaerőt.² Ennek értékét jól mutatja a kis-csákói Geist uradalomhoz intézett felhívásra a főintézőtől kapott magánlevél. Ez az egész betőffnek minősíti, mondván: "1 épkezlab embert sem fog ilyen módon kapni!"³ Jelentkezésre szolitották fel azokat a munkásokat, akik csak aratásra szerződtek, hogy a cséplőgépekhez álljanak.⁴ Ezt nem sikerült megszervezni, így néhány cséplőgép munkáshiány miatt nem tudott elindulni.⁵ Ezért nyolcat el is adtak Orosházáról.

A mezőgazdasági munkások elégedetlenségének leszerelésére a patriarchális gazda-cseléd viszonyt reklámozták. Ezt célozták az idős cselédek "kitüntetései", amit azok kaptak meg, akik 30-40 évet dolgoztak le egy gazdánál. Ilyen esetekben 50 P jutalmat is kaptak. Évente 2-3 ilyen fordult elő. Róluk a helyi lapok nagy cikkekben emlékeztek meg.

1.4.2. Munkaerőközvetítés. A községnek 1939-től lett a feladata. A fennmaradt adatokból a következőképpen állithatjuk össze:⁶ / 1944-ből nincs adat! /

	1939	1940	1941	1942	1943
Munkást igénylők:	61	58	132	78	66
Igényelt munkások:	xx	xx	xx	412	253
Közvetített munkások:	1267	1043	1677	404	253
Munkanélküli:	100	150	150	nincs	nincs
Vidékre közvetített:	36	xx	315	638	224
Külföldre közvetített:	xx	xx	35	xx	xx

1. OFH 1944.06.25.

2. BÁL Orosháza község iratai 2.964/1944

3. BÁL Orosháza község iratai 10.285/1944.

4. OFH 1944.07.30.

5. OFH 1944.08.20.

6. BÁL Orosháza község iratai 1.759/1942.; 10.737/1943.;
3.279/1944.

xx - nincs adat

A fenti adatokat nagy fenntartással fogadjuk. Néhány megállapítással ki kell egészíteni: csak a hosszabb munkákra kötöttek az előljáróság előtt szerződést; nincs pontos kimutatás a belviz-árvizvédelmi munkán dolgozókról, valamint a honvédelmi munkajeggyel behívottakról sem. De még ezeket is figyelembe véve lehettek olyanok, akik a hivatalos szervektől függetlenül vállaltak munkát. Ehhez 1939. májusáig nem sokan, ötvenketten kértek mentességi bizonyítványt.¹ Figyelembe kell venni azt is, hogy az agrárproletáriátus egy része másutt, vidéken, az iparban, kubikon vállalt munkát; róluk sincs kimutatás.

Ugyancsak nem jutunk messzire, ha az 1939. január 1-én életbe lépett mezőgazdasági munkavállalók öregségi biztosításáról nyert adatok alapján próbálunk tájékozódni. Az 1938:XII tc. értelmében csak a biztosítási igazolvánnyal rendelkező munkások és cselédek vállalhattak munkát.² Ha a gazdák enélkül alkalmazták őket, kihágást követtek el és megbüntették őket. 1939. őszén sok gazdát megbüntettek ezért. 1940. április végéig csak 1124 fő váltotta ki a biztosítási könyvét. 1941-ben 1732 fő, 1942 elején pedig 1581 fő rendelkezett biztosítási könyvvel.³ A törvény értelmében az öreg mezőgazdasági cselédek havi 5 P járandóságot kaptak. 1939-ben 282 fő kapott 5 P havi járadékot.⁴ Ez abban az évben 2-3 napi napszám bére, vásárlóértéke kevés; élelmezésre is csak pár napig elegendő.

1.4.3. Munkabérek. 1939. augusztusában dr. Torkos Béla, orosházi kormánypárti képviselő interpellációt intézett a földművelésügyi miniszterhez, amelyben szóvá tette, hogy az Oroszához tartozó kakasszéki Zelenszky uradalomban 1/13-adot fizetnek az aratóknak, bár főispáni felhívás volt az 1/11-ed rész fizetésére. Azt a választ kapta, hogy a jövő évi szerződések megkötése előtt törvényjavaslat készül a mezőgazdasági munkabéerekről. Ennek megfelelően a következő évben a Békésvm-i Munkabérmegállapító Bizottság nyilvánosságra hozta a legmagasabb béreket július elsejétől. S ezt követően minden év

1.OFH 1939.05.06.

2.HoóZ István:Népesedéspolitika és népességfejlődés Magyarországon a két világháború között.Akadémiai K.Bp.1970.205.p.

3.OFH 1942.01.03.

4.OFH 1939.02.07.

elején megállapították előre az egész évre havonkénti bontásban, a napszámberéket. 1943. júliusában ismét meg kellett állapítaniuk, fel kellett emelni a napszámberéket, mert az infláció már annyira túl haladta azokat. Valószínűleg ez következett volna be 1944. nyarán is, de akkor már a Munkabérmegállapító Bizottság nem ült össze. Az alábbiakban összevetjük a hivatalosan megállapított béreket /M/ és a havi főjegyzői jelentések alapján a ténylegesen fizetett /F/ napszámberéket:

	1939	1940	1941	1942	1943	1944
	M	F	M	F	M	F
Jan.	2-3	-	2,5	2,5	2,5	5
Febr.	2-3	-	2,5	3	2,5	5
Márc.	2-3	-	3,1	3-4	3,1	5
Ápr.	2-3	-	3,1	3-4	3,1	6
Máj.	3	-	3,9	3-4	3,9	6-7
Jun.	3-4	-	3,9	4	3,9	6-7
Jul.	3-4	4,4	3-4	4,4	-	4,4
Aug.	3-4	4	4	4,4	4-5	4,4
Szept.	2-3	3,3	3-4	3,9	4-5	3,9
Okt.	-	2,7	3	3,9	4-5	3,9
Nov.	2-3	2,3	2,5	2,8	4-5	2,8
Dec.	2-3	2	2	2,8	5	2,8

Ez az összehasonlítás az I. osztályu munkásokra vonatkozó napszámber, ahol a megállapított bér /M/ a fizethető felső határt jelenti. A két oszlopsor összevetéséből az derül ki, hogy 1941. szeptemberétől kezdve a fizetett bérek felülmúlták a megállapított béreket. Egyszer még megegyeztek: 1943. augusztusában, amikor utólag felemelték a béreket, mert már a megállapított felső határnak majdnem a kétszeresét fizették. Hiába volt az 1943. 03.22-én kiadott kormányrendelet, amelyik szigorú büntetést helyezett kilátásba annak, aki a maximális bérnél többet fizet vagy elfogad.¹ Mi okozta a napszámberék ilyen mértékű megemelkedését? Először is a munkaerőhiány /belviz-árviz; katonai behívások/ másodsor az infláció, harmadsorban a vetésterület átalakulása: munkaigényes növények előre

1.Szabad Szó 1943.05.09.

Az aratási-hordási munkabér a háboru alatt végig 1/12-ed rész volt, tehát 1939-hez képest rosszabbodott. /A Geist birtokon 1/11-ed részért arattak/¹ Csökkentették a cséplés-kazalozás munkadíját is: élelmezés nélkül az elcsépeelt gabona 4%-a volt a fizetés. A géptulajdonosok évről-évre kísérletet tettek arra, hogy az üzemanyag árát részben vagy egészben áthárítsák a munkásokra. Ez erősen csökkentette a munkások keresetét.²

Az éves cselédek járandóságába korábban csizma vagy bakancs, ruhanemű is beletartozott. Ezek beszerzése a titka és kismértékű akciókat is beszámítva szinte lehetetlenné vált. Különösen a lábbeli hiánya érintette kedvezőtlenül a munkásokat. 1942-től bevezették, hogy a gazdák a csizma, a bakancs, a tengeri járandóságot pénzzel megválthatják.³ Ezután - válaszképpen - a cselédek a szerződéskötéseknél földterületet kötöttek ki maguknak; tehát a pénz és az iparcikk helyett a mezőgazdasági termék-ért dolgoztak és ezt maguk értékesítették. Így a számításukat is jobban megtalálták.

1.4.4. Munkaidő, munkaszünet. A hónapos és éves cselédeket hivatonta 1 szabad vasárnap illette meg, ezt szerződésben is kikötötték. /Geist uradalomban egy-két állatgondozó kivételével minden vasárnap szabad volt./¹ Munkaidejük elméletileg napkelte-től napnyugtáig tartott; de a nagy állatállomány miatt gyakorlatilag már korábban kezdődött. A napszámosok munkaideje 7,5-13,5 óra között változott, a hónapnak megfelelően. Ezt a gazdák igyekeztek megnyújtani, részben a munkaerő hiány, részben a berepülések miatt. /Az is lehet, hogy a napszámberék emiatt magasabbak a megállapítotttnál!/ 1944. nyarán olykor már éjjel, teliholdnál is arattak a gyakori berepülések miatt. A napszámosok béréhez a törvényes munkaszüneti napokon végzett munkáért 25%-ot hozzá kellett számítani.

A munkaszüneti napok korlátozása már 1940-ben megkezdődött. Az alispán az egész megyére rendelte el július-augusztusra. Ekkor a levante foglalkozásokat is felfüggesztették.

1. Dr. Babinszky Mihály visszaemlékezése /a szerző gyűjtése/
2. OFH 1939.02.09.

3. A bérezés miatt ellentét alakult ki a megyében az egész évre szerződött családos és a 8 nyári hónapra szerződött leánybéresek között is. MSZMP KB PI Arch. 651.f.2/1943-7-4030 A XIII./3/k843/27

Hasonlóképpen történt 1941. március-április, június-július és szeptember-október hónapban is. 1943-ban ezen tulmenőleg labdarugó tilalmat is elrendelt. 1944. április 30-ától rendelték el munkaszünetfelfüggesztést és ez a felszabadulásig tartott.

Tehát a munkaidő növelésével és a munkaszüneti napok erős korlátozásával a mezőgazdasági munkásság kizsákmányolását fokozták.

1.4.5. Elszerzések. A község határában levő két nagybirtok közül a kiscsákói Geist uradalom munkaerőszükségletét ^{az} évtizedek óta ott élő cselédcsaládokkal oldotta meg. Oda sem Orosházáról, sem Nagyszénásról nem szerződtek cselédet, csak kampánymunkára napszámosokat, aratóbandákat, mert az uradalom viszonylagosan jól volt gépesítve. A kakasszéki Zelenszky uradalom munkaerőszükségletét részint helyből, részint Rákóczi-telepről oldotta meg. 1942-ben Heves megyéből hozattak 30 főt. Azonos területen a Geist uradalom foglalkoztatott több cselédet: 1940-ben 70-t, akiknek évi keresetük 1377 P volt a természetbeliekkel együtt. Kakasszéken csak 31 éves szegődményes volt /évi 920 P/ és 26 hónapos /évi 780 P/. A lakásviszonyok is Kiscsákón voltak jobbak.¹

A vidékre elszerződéssel végig találkozunk a háború alatt. Orosházaiak dolgoztak Sárkeresztúron /Fejér vm./ Bácsalmáson, Püspökpusztán /Baranya vm./ Csorváson, Nagymágocson, Zoltán téren /Csongrád vm./ a Helvéciai szőlőtelepen, Villmannszáláson /Somogy vm./ Székelyhidon /Bihar vm./ Mátételkén /Bács vm./ Csesztvén /Nógrád vm./ Novákpusztán /Tolna vm./ Bodajkon /Fejér vm./ Ide 120 munkás szerződött a járás területéről. A tótkomlói Füredi Pál volt a bandagazda. 1941. augusztus elején utaztak el az őszi betakarítási munkákra. A tulajdonos, Grünfeld Sándor azonban sorozatosan becsapta őket, és miután hiába panaszkodtak, november elején szerződést bontottak és hazajöttek. Itthon a panaszuikat Bakos főszolgabíró elutasította, mondván: nem ő az illetékes. Így panaszuikkal a móri főszolgabíróhoz fordultak, aki nekik adott igazat és 2395 P megfizetésére kötelezte Grünfeld Sándor bodajki birtokost.²

1. BÁL Orosháza község iratai 640/1941.; 8.175/1943.

2. BÁL Orosháza község iratai 1.821/1942.; OFH 1941.08.13.; OFH 1942.01.30.

A vidékre történő elszerződés korlátozását két intézkedés jelentette. Az egyik a jegyrendszer teljes kiterjesztéséből kőbetkezett: a vidékre elszerződöttek nem követelhettek munkaadójuktól élelmet. Így arra kényszerültek, hogy ott is a fejadagjukat fogyasszák, amit korábban félre tudtak tenni.¹ A másik egy főispáni rendelet 1943 augusztusában: más vármegyébe csak a Békés vm-i Gazdasági Felügyelőség engedélyével lehetett elszerződni.² Tekintve, hogy többségében más vármegyékbe szerződtek el, ez a főispáni rendelet - amely a Békés vm-i birtokosok olcsó munkaerőszükségletét kívánta biztosítani - korlátozást jelentett.

1944. márciusában kubikosokat toboroztak "Acsoborgó"-ra erődítési munkákra. Ezután már minden toborzás a katonai szervezeten keresztül történt. Pl. 1944. szeptember elején a 661. sz. Munkavezető Törzsparancsnokság munkásigénybevételt rendelt el és a községhez intézett parancsában 1500 /!/ fő beigézését parancsolta.³ Nincs nyoma annak, hogy a község a parancsnak mennyiben tett eleget. 1944. szeptember 25-26-án még kubikus munkára toboroztak polgári személyek, de az teljesen eredménytelen maradt.⁴ A Tótkomlóson 25-én megjelent szovjet felderítő harckocsinak nagy hirtől támadt, senki nem akart ekkor már a családjától elszakadni!

1.4.6. Németországba történt munkavállalás. Békés megye területéről 1938-ban 1600 mezőgazdasági munkás dolgozott kinn Németországban. Orosházáról ekkor 44-en voltak kint.⁵ Mint az alispáni jelentés megállapította, a munkásokat két dolog vonzotta: az év egyik felére állandó, biztos kereset; a másik az iparcikkeknek az alacsonyabb árszínvonala. Itthon is keresnének annyit, ha tudnának állandóan dolgozni, mondták a munkások.⁶ A márkaátváltás azonban elhúzódott, még 1939. szeptemberében sem kapták meg a pénzüket.⁷ Nagy volt az érdeklődés a német munka iránt, a munkások jobb szociális körülményei is kedvezően hatottak, ezért kérelmet intéztek az alispánhoz, hogy Orosházáról legalább 80 pár mehessen.⁸

1.OFH 1943.05.05.

2.OFH 1943.08.28.

3.BÁL Orosháza község iratai 10.285/1944. 7.OFH 1939.09.13.

4.BÁL Orosháza község iratai 12.240/1944. 8.OFH 1939.02.07.

5.OU 1938.01.30.

6.Népszava 1939.01.21.7.p.

Az utazás kérdése március végén dőlt el. Orosházáról 50 fő mehetett. A munkások kiválasztása az itthoni szerződések megkötését elnyújtotta és emiatt panaszkodtak a gazdák. Az 1939. év nem sikerült Németországban olyan jól a munkásoknak. Szeptember végére már itthon voltak, ui. a sok lengyel hadifogoly olcsóbb munkaerő volt és a jegyrendszer miatt alig tudtak érdemlegesen vásárolni, pedig csak kevés márkát válthattak át pengőre. Így azután megcsappant az érdeklődés,¹ de még 1940-ben is még 400 munkás utazott ki Békés vármegyéből.² Közülük az orosháziak számról nincs adat. Utoljára csak 32-en voltak kinn 35 fő helyett 1941-ben, mert a keretszámot Orosházáról nem sikerült feltölteni.³ Sokféle munkahelyen dolgoztak, legtöbbször répa és burgonya munkán. Új technológiai ismereteket nem sajátítottak el. Azok találták meg legjobban a számításukat, akik különféle iparosmunkákhoz is értettek és a nagybirtokon szakmunkát végeztek.⁴ Néhányan "felültek" és hittek a náci propagandának és készpénznek vették, hogy az ottani fejlettebb életszinvonal, a mezőgazdasági munkások számára is hozzáférhető szociális és egészségügyi juttatások mind a náci rendszernek és személy szerint Hitlernek köszönhetőek, és ezt itthon terjesztették is.⁵

1.5. Növénytermesztés

A község összterületének 81,5 %-a, 16.584 kh volt szántóföldi művelés alatt 1935-ben. A háború alatt ez úgy módosult, hogy 1940-ben a belviz miatt kb. 600 kh, 1941-ben 1-2000 kh, 1942-ben 3.400 kh terület maradt műveletlenül illetve bevetett terület vált használhatatlanná. A másik tényező: 1943. júliusáig, a Jurcsek-rendszer életbelépésig, a gazdák igyekeztek minél több földet szántóföldi művelés alá fogni, pl. csökkentették a tanya területét. A Jurcsek-rendszer hírére azonban a gazdák egy része észbe kapott és művelési ág változást jelentett be: 117 gazda 943 kh területtel csökkentette a szántóföldjét és ugyanannyival növelte a kert területét; ui. az 1943-44

1. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 12.240/1944.

2. OFH 1940.06.29.

3. OFH 1941.03.15.; BÁL Orosháza község iratai 1.840/1942.

4. Gallyas István nyugdíjas visszaemlékezése / a szerző gyűjt.

5. Soós Béla nyugdíjas visszaemlékezése / a szerző gyűjtése/

elszámolási évben az ui. nem tartozott a pontrendszerrel kiszámított beszolgáltatási kötelezettség alá.¹

Az 1938. március 5-én Darányi Kálmán által meghirdetett "győri program" kb. 400 millió P-t kívánt a hadsereg számára közvetett beruházásként fordítani. Ezek között volt ipari növények, olajos magvu növények fokozott elterjesztése, gabona tartalékolása, szárított főzelékfélék raktározása, konzervipar számára növények termesztése, az állattenyésztés fejlesztése is. Mind olyan, ami egy háboruban álló, gazdasági blokád által körülvelt ország számára szükséges. Ennek megfelelően hoztak különböző intézkedéseket, állítottak be különféle szabályozókat és tervezték meg a Jurcsek-pontokat.

1.5.1. A növénytermesztés hatékonyságát fokozó intézkedések.

Általában el kell mondani, hogy a hadsereg beavatkozása a termelésbe és a termények igénybevételebe a háboru előrehaladtával egyre inkább fokozódott. Katonai rekvirálásokkal kezdődött; majd a termelés ellenőrzését fokozatosan átvették a katonai-félkatonai szervek, pl. leventeparancsnokok. Ők vették számba a készleteket, felügyeltek a betakarításra, rekviráltak, állatokat "soroztak".

1.5.1.1. Intézkedések a gépek jobb kihasználására. A 3 éven át ismétlődő vizjárás talajromboló hatását traktorekével végzett mélyszántással próbálták ellensúlyozni. Erre a gazdák 15 cm mély szántás elvégzéséért 10 P jutalmat kaptak a 255.900/1942.sz. FM rendelet alapján, kataszteri holdanként.² Ez tulajdonképpen a traktormunkadíja volt. Így azután még karácsony után is szántottak az orosházi határban és 1943. január végén 410 gazda / 1/3-a 10 kh-n aluli / 3511 kh felszántásáért vett fel jutalmat.³ 1943-ban decemberben már 550 gazdának fizettek ki ugyanezért 40.000 P-t.⁴ A buza vetésterületének csökkentését úgy próbálták ellensúlyozni, hogy a kiemelkedő terméseredményeket elérő gazdákat jutalmazták. 1942-ben 165 gazda / köztük 36 fő 10 kh-n aluli / kapott 5100 P jutalmat többlettermésért.² Az eredmények annyira biztosnak látszottak, hogy a

1.OFH 1943.05.27.; 1943.05.30.

2.OFH 1942.10.31.

3.BÁL Orosháza község iratai 12.603/1942.

4.OFH 1943.01.24.

Békés vm-i Mezőgazdasági Bizottság ülésén már 1942. őszén felvetették, hogy tegyék rendeletileg kötelezővé az őszi mélyszántást.¹ Miderre azért is szükség volt, mert már 1941-ben a belviz nyomán a földeken sok helyen nádasodás, kákaerdő lépett fel,² másutt pedig szikesedés. 1942-ben hirdetmény~~z~~ tette közzé a szikes földek javításának a lehetőségét, de senki nem jelentkezett.³

A Monori Gazdakör 1944-ben 33%-os államsegélyt kapott a traktorvásárláshoz. 23 tag állt össze, összesen 400 kh földdel, erre a vásárlásra.⁴

A cséplési ellenőröket külön tanfolyamokon áktatták ki minden évben. A közfogyasztásra kerülő gabona minőségét egyre rontották, és ezt már a cséplésnél lehetett szabályozni. A tanfolyam befejezésével vizsgát és esküt tettek.⁵

1.5.1.2. Vetőmagellátás. A mezőgazdaság fejlesztését célzó intézkedések között fontos helyet foglal el a vetőmagellátás, hogy ezáltal is emeljék a terméseredményeket; másrészt biztosítsák az addig még nem, vagy alig termesztett ipari növények termelését. Amíg azonban a 100 kh-n aluli gazdaságok valamelyik érdekképviselői szervein keresztül, vagy a község közreműködésével szerezték be a vetőmagot; addig a nagybirtokosok a Földművelésügyi Minisztériumból közvetlenül jutottak hozzá.⁶ Ez annyit jelentett, hogy a 100 kh-n aluli gazdaságok csak akkor kaptak, ha a nagybirtokosoktól maradt a központi nemesített vetőmagból, vagy azok adták el.

1939-ben még csak kendervetőmagkölcsönt szerveztek.⁷

1940. tavaszán zab és kukorica vetőmag igénylésre volt lehetőség. A 17,4 q zab meg is érkezett,⁸ de a kukoricára befizetett előleget vissza kellett fizetni, mert nem kapott a₁₀ község.⁹ Április elején 150 q vetőmagburgonya érkezett: 9 f/kg¹⁹⁴⁰

1.OFH 1942.10.19.

8.BÁL Orosháza község ir.5286/1

2.OFH 1941.12.25.

9.BÁL Orosháza község iratai 2365/

3.BÁL Orosháza község iratai 13.996/1942.

1940.

4.OFH 1944.01.16.

10.OFH 1940.04.11.

5.OFH 1942.01.30.

6.BÁL Orosháza község iratai 4.191/1942.

7.OFH 1939.02.02.

Májusban, a belviz után 81 kg napraforgó¹ és 15 q köles vetőmag érkezett igénylőre.² Augusztus-szeptemberben buzavetőmagot igényeltek, 200 q-t a Bánkúti 1201, 1205, valamint a Székács 1055-öséből. Ezek akkor a legjobb fajták voltak, amelyek a mezőgazdasági középiskola tangazdaságában üzemi körülmények között a községi átlagtermés dupláját hozták, így nem sokat kellett propagálni. Az igénylők birtoknagysága 4-49 kh között mozgott.³

1941-ben telepítettek egy 33 kh-s mintalucernást, 33 %-os vetőmagkezdvezménnyel.⁴ Az 1941. évi vetőmagakciókban részt vevőket a 20 kh-n aluli árvizkárosultakra korlátozták! Konkrétan 3 q köles, 1 q muhar vetőmag érkezéséről tudunk.⁵ Igényeltek a gazdák 123 q buzavetőmagot is.⁶

1942-ben jelentős tavaszi vetőmag igénylést bonyolítottak le. Legjelentősebb tétel az 50 q tavaszi árpa volt.⁷ Majdnem 5 q kölesvetőmagot,⁸ ugyanannyi lucernavetőmagot⁹ hozattak. A szentetornyei Székács majorból több mint 400-an igényeltek kukoricavetőmagot, 100 q-t.¹⁰ Nem sikerült viszont len és keuder vetőmagot biztosítani.¹¹ A rákóczi-telepi lakosoknak 1 vagon vetőmag burgonyát hozattak, 275 igénylő volt rá.¹² A nyár végén Kol fő igényelt kb. 300 q buzavetőmagot.¹³

1943. volt a csúcspont. 3 féle kukoricából 150 q-t, 150 q árpát, 13 q lucernát, 50 q zabot igényeltek.¹⁴ A Monori Hanga Szövetkezet nemesített Gül Baba vetőmagot hozatott.¹⁵ De mindent előre kellett fizetni, korábban előleg is elég volt.

1.BÁL Orosháza község iratai 6.178/1940.

2.BÁL Orosháza község iratai 3.592/1940.

3.BÁL Orosháza község iratai 5.286/1940.

4.OFH 1941.02.09.

5.BÁL Orosháza község iratai 7.679/1941.

6.BÁL Orosháza község iratai 10.692/1941.

7.OFH 1942.01.25.

8.BÁL Orosháza község iratai 2.170/1942.

9.BÁL Orosháza község iratai 2.553/1942.

10.OFH 1942.05.05.

11.OFH 1942.03.08.

12.OU 1942.04.28.

13.OFH 1942.09.17.

14.BÁL Orosháza község iratai 454/1943.; 11.765/1943.; 18.049/1

15.OFH 1943.04.01.

/1943

A vetőmag ára 30-40 %-kal magasabb az adott növény maximált áránál. Ősszel 68-an igényeltek buzavetőmagot.¹

1944. elején meghirdetett takarmányárpa és zab vetőmag-akciót lemondták.² Csa a 23 fő által igényelt 148 q Ella burgonya vetőgumó érkezett meg.³ Augusztusban még 134 q-t igényeltek a Bánkúti 1201-es buzavetőmagból, de ez a háboru miatt nem érkezett meg.⁴

A vetőmagakció csak az ipari növényekből volt kedvezményes, amíg lehetett kapni. A többiből előleget kellett fizetni, általában a tél végén. A tőkeszegény kis és középparasztok így nehezen jutottak hozzá. Ha a jelentőségét nézzük, azt látjuk, hogy legkedvezőbb esetben is az évi vetésterület 10-20, %-ára terjedtek ki. Viszont - tekintve, hogy ezek még nem hibridvetőmagok voltak, tehát jó tulajdonságaikat tartósan megőrizték - általános fajtajavulást eredményeztek. Aki törődött azzal, hogy jó vetőmagot vessen el, az évente más vetőmagot rendelt. Olyan gazdával nem találkoztunk az igénylők között, aki csak 1 növény vetőmagot rendelt volna minden évben.

1.5.1.3. Egyéb akciók. 1941-ben a kisgazdák állami segítséget kaptak góré építésére, ami a vizes esztendőben nagyon szükséges volt. Többen építettek, a számot nem ismerjük, csak az biztos, hogy az ellenőrzés a kölcsönt felvevőknél a góré felépítve találta mindenütt.⁵

A termelési kedv fokozására a Mezőgazdasági Kamarák termelési versenyt rendeztek. E versenyben az 1943. év eredményei alapján az orosháziak ricinus, szója, kukorica termelésével hoztak el díjakat, amikor a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara területén a Békés megyei gazdák nyerték a legtöbb díjat.

A föld hatékonyabb kihasználására köztesnövényeket is vetettek, a kisbirtokoknak a napraforgót kötelező volt szeglynövényként vetni. Így a föld is gyorsabban kimerült. A táperő utánpótlás biztosítására istállótrágya kezelési versenyt hirdettek, amire 22 fő jelentkezett.⁷

1.OFH 1943.08.08.   2.OFH 1944.03.23.

3.BÁL Orosháza község iratai 7.823/1944.

4.BÁL Orosháza község iratai 9.498/1944.

5.OFH 1941.10.12.

6.OFH 1944.04.23.

7.OFH 1944.03.15.

1.5.2.Vetésterület. A rendelkezésre álló adatokból 4 év vetésterületét hasonlítottuk össze. A községi iratok között ~~sem~~ csak ezek állnak rendelkezésre és ezek is hiányosak.

	1937 ¹	1940 ²	1942 ³	1944 ⁴
kenyérgabona	43,2%	40,8%	33,8%	40,3%
takarmánygabona	9,5%	5,8%	5,7%	10,3%
takarmány növ.	41,3%	41,4%	32,6%	34,1%
ipari növények	0,9%	2,5%	4,6%	5,9%
zöldség,élelmiszer	1,1%	2,0%	2,5%	3,6%
vetőmag	0,7%	-	0,7%	0,5%
ugar, víz alatt	0,1%	3,5%	20,6%	-
ismeretlen	3,2%	4, %	-	5, %

Az egyes növénycsoportok vetésterületének alakulásáról a következőket állapíthatjuk meg:

- a kenyér és takarmánygabona növények érzékeny károkat szenvedtek a belvizes években. Az őszi árpa vetésterülete 1/4-ed részére csökkent. 1937-es és az 1944-es részarányuk az országos átlagnak megfelelő: 52,6% és 50,3%.

- a takarmánynövények részaránya egyértelműen visszaesett. A kukorica hanyatlása ugyan átmeneti jellegű, a lucernáé viszont tartós. /824-280 kh/ Ezen a mintalucernások sem segítettek. Ez bizonyára összefügg a rendkívül erőszakos szálastakarmány rekvirálásokkal /amelyek elsősorban a lucernára irányultak/ De összefügghet - részlegesen - a kukorica jobb hasznosíthatóságával is.

- az ipari növények részarányának egyértelmű növekedése nyilvánvaló: hatszoros; ez kétszeresen felülmúlja az országos átlagot. Pedig ebben nincs is benne az 1944. évi napraforgó termés köztesnövényként, ami 1942-ben 411 kh volt. Lehet, hogy ez adja az ismeretlen hasznosítású terület egy részét /kb.3%/ E növénycsoporton belül is jelentős a len és a cukorrépa előretörése. A két nagybirtok részesedése az 1944. évben a len 426 kh vetésterületéből: 18 kh; a cukorrépa vetésterületéből: 325 kh-ból 93 kh.

- a zöldség és élelmiszernövények előretörése is szembeötlő.

/1,1%-3,6%/ Ennek a piaci felhozatalban volt nagy szerepe.

1.Szabó Pál: Orosháza számokban. Orosháza, 1938.

2.OFH 1940.06.02. 3.OFH 1942.06.21.

4.BÁL Orosháza község iratai 1.431/1944.

Szentetörnyán a Székács majorban is volt egy konzervüzem, amelyik zöldségfélék savanyításával foglalkozott. 1942-ben kihirdették, hogy minden magán és közterületet babbal, borsóval, burgonyával kell bevetni. Ez meg is történt, de nem vált be a csorda miatt, amely tönkre tette¹ a legelőt. Ugyanebben az évben 820 kh területen köztesnövényként babot vetettek. Ez az árvíz után különösen az őszi szántásu helyeken, vagy ahol az elpusztult buzára rávetettek, jól fizetett. Az 1942-es év vetésterületében - tekintve, hogy köztesnövényről van szó - nincs feltüntetve. 1944-ről viszont ilyen adatunk nincs. Több utalás van arra, hogy a törpebirtokosok, agrárproletárok a háború utolsó éveiben kertészkedéssel¹, vetőmag termeléssel foglalkoztak, ez lehet a fentebb említett 3 % mellett az ismeretlen hasznosítású terület hiányzó 2%-a.

- a vetőmagelőállítás némi csökkenő tendenciát mutat. Megítélésünk szerint nagyobb volt az adott számoknál. Ezek a számok 1944-ben a két nagybirtok és egy termelő vetésterületét mutatják, a törpebirtokosokról és másokról nincsenek adatok. Pedig a Szőlőkben is, ahol hatalmas porták, kertek vannak, többen foglalkoztak vele. Töredékpárcellákon, kertekben, kertésszerekkel termeltek, így néhány iparos-földtulajdonos is. Volt ilyen Monoron is, annál is inkább, mert ezzel lehetett legelőnyösebben a kirótt pontszámot törleszteni.

A vetésterület alakulásáról összegezve megállapíthatjuk, hogy a takarmánynövények vetésterületének csökkenése az ipari és az élelmisznernövényeknél jelentkezett többletként. Ez megfelel az országos képletnek, de nagyobb mértékű annál.² Erre törekedett a kormányzat is, amikor egyre kisebb birtokosoknak tette kötelezővé az olajos magvu illetve az ipari növények termelését.³ Viszont ez hátrányosan érintette az állattenyésztést, amely a nagy állatsűrűséggel rendelkezett és a helyi takarmánybázison túl takarmányimportra szorult a környező falvakból, viszont ennek lehetősége a háború alatt megszűnt.

Az árvizes években kísérleteztek utónövények vetésével. Akkor a sok eső miatt általában ritkán sikerültek, nem tudtak beérni.

1. Bokor István, Kovács Pál visszaemlékezése / a szerző gyűjté

2. Berend-Ránki: A magyar gazdaság 100 éve i.m. 218.p.

3. OFH 1942.02.08.; 1943.07.18.

Volt olyan hely, ahol háromszor vetettek egy évben - eredménytelenül.¹ 1943-ban viszont az aszály miatt nem sikerültek az utónövények.² Volt olyan terület, a Lódi lápos, ahol 3 éven át 100%-os volt a vízkár.³

1.5.3. Terméseredmények. Vizsgálatuknál a kutató - különösen a háború alatt é áthághatatlan nehézségbe ütközik. Arról van szó ui. hogy a beszolgáltatások miatt a gazdák igyekeztek tőlük telhetően minél több termést kivonni a hatóság felügyelete alól és saját részükre tartalékolni. Másrészt, ha rendelkezünk is a községi átlagokkal, azt a rendkívüli időjárási tényezők miatt csak korlátozottan szabad elfogadni, mivel mögötte óriási szóródást mutatnak az egyes területek. Csak a két legjelentősebb növény termésátlagait tudjuk rekonstruálni.

	buza:	kukorica:
1937:	9 q/kh	-
1939:	10 q/kh-nál kevesebb	rossz
1940:	5-6 q/kh	15 q/kh
1941:	10 q/kh	15 q/kh
1942:	6-9 q/kh	6/8 - 12 q/kh
1943:	5-8 q/kh	6 q/kh
1944:	nincs adat	15 q/kh

Ezek az eredmények a korabeli országos átlaghoz viszonyítva, még a jó talajt is beleszámítva, nagyon jó eredmények. A buza terméseredményei a nagymérvű ingadozással is követik a hazai átlag mozgását. 1940-ben országosan rossz termés volt. Az 1942-43-as év változásait jól mutatja az, hogy azonos művelési feltételek mellett vizes, nedves talajon 1942-ben 6 q termett, a következő évben pedig a nagy aszályban ugyanott 8 q/kh. Vice versa: 1942-ben a száraz, víz nem járta földek hoztak 9 q/kh-t, 1943-ban pedig csak 5 q/kh-t. Az 1944-es év átlaga csak javitana az összképen, hiszen úgy emlegették, hogy régen volt olyan jó termés, mint 1944-ben.⁴

A kukorica még változatosabb képet mutat. A vizes években csak később tudták elvetni, sok helyen többször is kellett vetni, a beérése elhúzódott a hűvös nyarak miatt is. Az 1941-es és 1944-es 15 q/kh termés /26q/ha/ kiemelkedő jó termés!

1. BÁL Orosháza község iratai 14.656/1942.

2. BÁL Orosháza község iratai 13.080/1943.

3. BÁL Orosháza község iratai 5.994/1943.

4. Orosháza története és néprajza i.m. 1.kötet 701.p.

ad 4.

A buza termésátlaga az 1930-as években: 8 q/kh, a kukoricáé 11,5 q/kh. 1941-43-ban a kukorica termésátlaga: 7,5 q/kh.

/Káposztás István: Iratok a magyar mezőgazdaság 1945.évi helyzetéről. Agrártörténelmi Szemle 1965. 1.sz. 98-105./

1.6. Állattenyésztés A korábbiakban /1.2.2./ már tárgyaltuk az állatállományt, mint a termelő eszközök egyik komponensét, a mezőgazdasági termelés egyik feltételét. Most ezt részletezzük a tenyésztés, az eredményesség szempontjából. Orosházán aktív tenyésztőmunka folyt a szarvasmarkáknál; kevésbé a sertésekénél és a jelentős baromfi állománynál, amelynek alakulására kellő adatok híján szinte még következtetni sem tudunk.

1.6.1. Állami intézkedések az állattenyésztés fejlesztésére. A korábban már említett győri program a hustermelés fokozását is célul tűzte ki. Itt a hangsúly az állatállomány minőségének a javításán volt /az került a legkevesebb pénzbe!/. A takarmányhiányon, amely egyre nehezebbé tette az állattenyésztést, az expresszhizlalási mód propagálásával igyekeztek segíteni.¹ Ennek megfelelően hagyták meg az állatoknak a takarmányt - legalábbis kezdetben - de ez csak akkor volt hatékony, ha már az elválasztáskor a malacokat hizlalásba fogták, amit csak ritkán sikerült megvalósítani. A sertésállomány minőségének a javítására - tekintve, hogy a község jó minőségű kanokat tartott - csak a nagyon kedvezményes akciókat használták ki. Így 1941-ben 4 db mangalica tenyészkocát vettek,² 1943-ban 15 db berkshire-it/hussertés/ vettek 30 %-os kedvezménnyel.³ Több-ször hirdettek tenyészkán akciót, de csak egyszer vettek 4-t.

Az államilag szervezett szarvasmarha nemesítési akciók színvonala /minőségileg/ a helyi állományhoz képest alacsony volt, ezért abba nem kapcsolódtak bele. Inkább egyenesen Svájc-ból hozattak hasas üszőket, onnan hozattak korábban tenyészbikákat is. 1943-ban a Mezőhegyesi állami birtokról vett a község 5 tenyészbikát.⁵

A baromfiállomány nemesítésére tenyészkakas akciókat szerveztek. 1940-ben 46 db fehér magyart,⁶ 1941-ben 32 kendermagost vettek.⁷ 1942-ben az állatok fejletlensége miatt nem vették át az árut.⁸ Így az akció abba is maradt.

1942-ben az ONCSA 4 sokgyermekes családnak 18 belga óriásnyulat osztott ki tenyésztés céljából.⁹

1.OFH 1942.02.08. 4.OFH 1942.02.14.; 5.OFH 1943.07.25.;

2.BÁL Orosháza község iratai 12.522/1941. /1942.01.01.

3.BÁL Orosháza község iratai 18.556/1943.

6.BÁL Orosháza község iratai 19.271/1940.

7.BÁL Orosháza község iratai 9.309/1942.

8.BÁL Orosháza község iratai 14.309/1942. 9.OFH 1942.02.10.

1.6.2. Járványok. Az 1939-1944. közötti időszak a háziállatok járványával kezdődik és zárul. 1938-39. év telén száj és körömfájás járvány volt, ami április elején szűnt meg. A tavaszi állatvásár el is maradt miatta. A sertésállomány 0,4 %-a, 872 db/, a szarvasmarha állomány 5 %-a /146 db/ pusztult el. Sertéspestissel együtt pusztított, az 0,7 %-ot vitt el /kb. 130 db./ A pusztítás tehát nem volt nagy mértékű, inkább a veszély kiszámíthatatlansága növelte, mert kevés állat volt biztosítva. A járvány elterjedését zárlattal akarták gátolni, ami nem tetszett a gazdáknak, mert a felgyűlt sok jószág a takarmányt megette. Az állatokat viszont nem tudták kellőképpen értékesíteni, mert az állatárak alacsonyak voltak, a takarmányárak pedig magasak. 1939. őszén baromfikolera is pusztított.

1940. őszén sertéspestis ütötte fel a fejét ismét, de akkor nem okozott nagyobb kárt.

1944. forró nyarán viszont ismét jelentkezett a sertéspestis, és 1500 db sertést pusztított el, a februári állomány 19%-át.

1.6.3. Szarvasmarhatenyésztés. A tenyésztőmunkával arra törekedtek, hogy a szimenthálinak egy igénypótló, az éghajlatot jól tűrő változatát nemesítsék ki, amely jó tejelő is. Ebből a célból rendszeresen hozattak Svájc-ból bikákat, hasas üszöket, majd amikor a lehetőség megszűnt, akkor 1943-ban a Mezőhegyesi Állami Birtokról vettek. Itt szervezték meg a Békés vm-i Szarvasmarhatenyésztő Egyesületet is, itt volt a székhelye is. A tenyésztőmunka szempontjából Szentetornya, amely akkor politikailag különálló község volt, szorosan együtt működött Orosházával. 1939-ben a Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara 5 legjobban tejelő kisgazda tehene e két községben volt.² De említhetjük Gulyás Péter "Szekfü" nevű szimentháli tehenét, amely 1942-43-ban országosan is 3. lett a tejelő kategóriában.³ De tüntettek ki orosházi gazdálkodót "örökös szarvasmarhatenyésztő vándordíj"-jal is, aki ezután a rádióban is tartott előadást saját gazdaságáról /Horváth Imre /⁴

1.OFH 1939.02.16.; 1939.04.24.

2.Tiszántúli Gazdák 1939.10.15.; XVII. évfolyam 18.szám

3.OFH 1943.01.14.; 1944.01.20.

4.OFH 1940.03.28.; 1940.04.21.

A tavaszi budapesti tenyészkiallításról 1939-ben 9 díjat és 7 oklevelet, 1940-ben 16 díjat, 1941-ben 7 díjat és 3 oklevelet, 1942-ben 9 díjat és 5 oklevelet hoztak haza. A felvitt állatok közül azokat, amiket eladásra hirdettek, mindig még a vagonban megvették tőlük, legalább katalógusáron. A Tiszántúlról, de a Bácskából, majd Észak-Erdélyből is jöttek Orosházára bikát vásárolni. A fejlődés 1941-ig töretlen volt. Akkor az is felmerült, hogy Orosháza község szarvasmarhaállományát mintaközséggé szervezik. Ez a háború miatt elmaradt. 1942-re még mennyiségi fejlődés következett, ^{de} a takarmányhiány /rekvirálások, árvíz-belvíz/ miatt a tejtermelésben már ebben az évben fennakadások voltak. 1943-ban azonban a nagyhirű tenyészbikákat elvitték máshova, helyettük kevesebbet, rossz minőségűt kapott a község: 22 bika helyett csak 12 gyenge minőségű lett.¹ Súlyosbitotta a helyzetet, hogy 1942-ben 2288 borjút levágtak, ez az állománynak a 66%-a! 1943-ban 1232-t, ami 33 %-a volt az állománynak! Ezzel a tehénállomány öregedett, minőségi összetétele is gyengébb lett, a tenyésztőmunka folytonossága megszakadt!

A korszakban a szarvasmarhatenyésztést a takarmányhiány gátolja. Korábban alig hajtottak ki a legelőre tehenet, 1940-től viszont állandó vita témája a kihajtásra jogosultság. A lekaszált szénát egymás után 4 évben a nagy esők teljesen kilugozták /1940-1943/ A Közellátási Minisztérium 352.700/1941. sz. körrendelete maximálta az egyes állatoknak visszatartható takarmánymennyiséget, de ez csak a létfenntartáshoz volt elegendő a szarvasmarháknál; és ezt sem tudták biztosítani. A legeltetési díj hat év alatt 12 P-ről 80 P-re emelkedett. Hasonló arányú drágulást találunk a fedeztetési díjaknál is.

Arról, hogy a rekvirálások, beszolgáltatások milyen arányban érintették az egyes birtoknagyságokat, nem találunk adatokat. Azonban az 1944. nyarán elejtett utalásból - a tejellátatlanok számának növekedése - arra következtetünk, hogy az akkor bekövetkező erős számbeli fogyás a kisgazdaságokat érintette egyetlen tehenük elvesztésével. 1944. februárjában 1439 l.OFH 1943.04.17.

tehen és 890 üsző volt, november 28-án pedig 759 tehenet és 523 üszőt találtak az összeírók.

1.6.4. Sertésenyésztés. Feldolgozták a magyar sertésállomány számbeli alakulását a II. világháború idején.¹ Orosházán az állomány változásai követik az országos állomány alakulását, csak kifejezetten felerősítve azt.

	Országos állomány /1000 db /	Az előző évhez képest %	Orosháza /db/	Az előző évhez %
1938	5224		12.592	
1939	5808	+ 11,1%	18.728	+ 48 %
1940	4614	- 20,6%	11.616	- 38 %
1941	4518	- 2,1%	9.417	- 19 %
1942	6126	+ 35,6%	15.644	+ 66 %
1943	5101	- 16,7%	7.822	- 50 %
1944	5396	+ 5,8%	8.184	+ 4,6%

Az 1939. évi 48 %-os többletet a száj- és körömfájás miatt életbe léptetett zárlat okozta. Ezen túl 1939-ben rossz kukorica termés volt, így 1940. februárjában 7.000 darabbal kevesebb sertést találtak.

A változások felerősítésének az okait már érintettük: száj- és körömfájás, 1939. évi rossz kukoricatermés, belviz miatt csökkent a kukorica vetésterülete; gyenge termés, ami takarmányhiányt okozott. 1941-ben a belső fogyasztást korlátozó intézkedések az jó kukoricatermessel párosulva nagy létszámnövekedést okoztak, ezt azonban nem tudták felhizlalni. /A községi vágóhídon 1921 malacot vágtak le, korábban semmit/ Így az összmenyiség súlyát tekintve romlás volt. Ennek a következménye: nem elég érett a hus, a levágott sertésekből kevesebb zsírt tudtak nyerni. 1942. őszén és 1943. telén nagy volumenű kiszállítások történtek, amelyek 1943. nyár végéig tartottak.

Az állomány minőségét tekintve 1942-43-ban, amikor országosan a husfajták számaránya 30 % körül mozgott, Orosházán meghaladta az 50 %-ot, sőt 1941-ben 63,78 % volt. Ez szintén tudatos, hosszútávú tenyésztői munka eredménye volt. A gazda-

1. Csöppös István: A magyar sertésállomány alakulása a II. világháború időszakában. Agrártört. Szemle 14. évf. 1972. 1-2. sz. 196-214.p.

látogatásokról készült riportokból tudjuk, hogy több gazdag paraszt tanyáján fajtatiszta állományok voltak a hussertések különböző válfajaiból. Az egy hizót hizlalók viszont a fehér hussertés és a mangalica keresztezését kedvelték.¹

Ha a kocák számát vizsgáljuk, Orosházán is követi a sertésállomány egészének a változását 1943-ig. Korábban 5,3-8 % között mozgott, 1943-tól 12 % fölé emelkedett. A kocák számán belül a hussertés fajtájuk aránya 40 % fölött van. Figyelembe véve tehát a hussertés fajtájú kocák magasabb fialási számát, az orosházi kocaállomány is képes volt ugyanannyi, ha nem több, malad fialására, mint 1944-ben az összsertésállomány 16,7 %-át kivétve 905 ezer koca.

Ha a sertés és a szarvasmarha szerepét összevetjük, azt tapasztaljuk, hogy a sertések száma a szarvasmarhák rovására növekedett. Ez a sertés gyorsabb rotációja és jobb hasznosíthatósága miatt történt. Különösen felmérhető a Jurcsek-rendszer hatása az árviszonyokra ennek megfelelően: az anyakocák árai 1943 tavaszán megduplázódtak. A választási malacok és az anyakocák árai szinkronban mozogtak: 4-5 pár választási malacért 1 anyakocát. Áruk 1939. és 1944. nyara között tizenötszörösére /15x/ emelkedett. /12-26 P-ről 170 P-re illetve: 50-10 P-ről 800-1600 P-re/ Ez megfelel a fejenkénti bankjegyforgalom emelkedésének.² Egyetlen más mezőgazdasági terméknek sem növekedett ilyen mértékben az ára, de ipari terméknek sem.

1940. végéig kb. 10 személy és vállalat hizlalt 10-nél több sertést egyszerre. Ezután a magánszemélyek a takarmányhiány miatt csökkentik a hizók mennyiségét. A gazdag és középparasztok, iparosok száma, akik egynél többet hizlaltak, még 1941 végén is 1700 körül mozgott. Az 6 tulajdonukban volt a sertésállománynak mintegy fele. Az állománynak ezután bekövetkező rohamos csökkenése is inkább őket érintette, mint a csak 1 hizót hizlalókat. 1942. őszén sok sertést kötöttek le a hadiüzemek hizlalására. Ezek tulajdonképpen bérhizlalási szerződések voltak, amihez a gazda adta a takarmányt, az állatot, 6 dolgozott vele, előleget kapott és napi áron adta át. Így a

1. Orosháza története és néprajza. i.m. szerk. Nagy Gyula. II. 237.
2. Ausch Sándor: Az 1945-46. évi infláció és stabilizáció Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1958. 44.p.

termelők jobban jártak, mert a szükséges takarmányt a beszo-
gáltatás alól mentesítették és nem kellett kényszerárfolyamon
beszolgáltatni. A kormány azonban észbe kapott és az 1942.
decemberében kötött bérhizlalási szerződéseket a Közellátási
Minisztérium már nem hagyta jóvá¹. A hizlalás ilyen megoldásá-
ra 1943. őszén is tettek ilyen kísérletet, de ekkor már nem
mentesítették a takarmányt és a gazdákat megbüntették, mert a
mentesíteni ígért takarmányt feletették.² Ezeket az ügylete-
ket a gazdakörök bonyolították le, minthogy iratanyaguk meg-
semmisült, számszerű adatok nem állnak rendelkezésre. A hizók
értékét mutatja, hogy 1943-ban tűzifát már csak úgy tudott a
község vásárolni, hogy a vételár egy részét hizókkal egyenli-
tette ki.

A földmunkások, földnélküli ipari munkások, a hadba vonul-
tak hozzátartozói, családjai is igyekeztek télire egy malacot
vagy süldőt hizlalni. Az ő számukra az emelkedő választási
malac árakon túl a fő nehézséget a hizlaláshoz szükséges ta-
karmány beszerzése okozta. Ezen a téren a beszo-
gáltatások, a háborus élelmiszer-
gazdálkodás, a németeknek való szállítás mi-
att csak korpához jutottak, de ahhoz is csak minisztériumi
kiutalás, vagy a közellátási kormánybiztos, a főispán rende-
le szerint. A két helyi képviselő alkalomadtán igyekezett eb-
ben az ügyben eljárni, de ők sem sokat tudtak elérni. 1941.
áprilisában két részletben 200 q-ra adtak ki utalványt, de
150 rászorult így sem kapott.³ Feltehetően nem alaptalanul
írt a kormánypárti ujság visszaélésekről.⁴ Ugyanez év juniu-
sában az aratás előtt a Futura 10-10 kg kukoricát adott el
részükre utalványra és 1-1 kg-mal becsapott 7-800 embert.⁵
De ezek a lehetőségek is szűkültek. 1942-ben még 315 q korpa-
kiutalást kapott Orosháza, a következő évben már csak 80 q-t.
Ez utóbbit már csak a hadbavonultak hozzátartozói között osz-
tották szét: 164 család kapott, tehát kb. 50 kg jutott egynek
egy hizóra, ami meglehetősen kevés.⁶ Így mindenki azzal hiz -

1.OU 1943.02.18.

2.OFH 1943.12.02. Torkos felszólalása a járási Mg.Bizottságban

3.OFH 1941.04.24.

4.OFH 1941.05.09.

5.OFH 1941.06.19.

6.BÁL Orosháza község iratai 12.322/1943

lalt, amivel tudott, pl. burgonyával.¹ Ebből a helyzetből következtetett azután, hogy 1944. nyár végén a gazdák legkevesebé sem siettek a kukorica letörésével és beszolgáltatásával, hanem várták a felszabadulást; hogy majd utána fel tudják használni takarmányozásra.

1.6.5. Lótenyésztés. A lóállomány mérsékelt szaporodás után az 1942. évi összeírást követően 1 év alatt 900 db-bal csökkent. Ennek ellenére állati munkaerő 1943. októberében majdnem érintetlen.² 1944 folyamán a felszabadulás megelőző és követő igénybevételek miatt nyolcszázzal csökkent, így az 1944. novemberi állomány az 1938. évinek 47,6 %-a, 1098 db.

A lóállomány egészségi állapotát nagyon lerontotta az 1940. nyarán történt honvédségi igénybevétel. A visszaadott lovak mirigykört terjesztettek /kehégyás/, sok ló annyira el volt csigázva, hogy elhullott itthon, a gazdájánál. Emiatt tapasztalunk 226 db-os fogyást.³

Az orosházi lóállomány minősége korábban is elismert volt. A fedeztetés még 1942-ben is Nónius, arabs és angol telivérekkel, állami kezelésben levő ménekkel történt.⁴

A jóminőségű lóállomány mellett éles kontrasztként jelentkeztek a lósorozási bizottság előtt azok a lovak, amelyeknek gazdái levágták a farkukat, szinte teljesen lenyírták a szőrüket, hogy ezáltal is mentesítsék állataikat az igénybevétel alól. Az esetek egy részében nem is hiába tették.

Ha a felhajtott állatok számát vizsgáljuk az orosházi vásárokon a tárgyalt időszakban, azt tapasztaljuk, hogy már 1943-ban a szarvasmarha és a sertések száma csökkent, a lóé viszont nem. Még 1943-ban is megközelítően azonos az 1938-as szinttel, bár értékesítési aránya a másik két állaténál kedvezőtlenebb. Lehetséges, hogy emögött az egyre sűrűsödő lósorozások miatti félelem van: a gazdák jobbnak látták eladni a lovukat, mint besoroztatni; ha már úgy érezték, rájuk kerül a sor. Anyagilag is jobban jártak, ha el tudták adni.

1.6.6. Baromfi, házinyul. A baromfiállomány számát csak 1935-ből ismerjük: közel 60.000 db, az országos mennyiség 0,26%-a.

1.OFH 1943.09.05.

2.BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 650/1943.

3.BÁL Orosháza község iratai 660/1941.

4.OFH 1942.02.06.

Ennek 75 %-a tyukféle, 10 % kacska és lud, 13 % galamb. A baromfifeldolgozó ipar ezután történt felfutásából a baromfiállomány számszerű gyarapodására következtethetünk, bár a környék falvai is itt értékesítették a baromfit - nagy tételben.

Az állomány fejlődését gátolta, hogy a konzervipari konjunktúra ellenére a takarmányadagok kiszámításánál 1 baromfi-ra csak 6 kg szemes kukoricát lehetett visszatartani évente¹. Ez viszont csak tanyai tartáshoz volt elegendő. 1942. végén még nagy baromfi és házinyul kiállítást rendeztek. Itt tisztviselők is állítottak ki pl. leghorn állományt, de a tyukfélék között a kendermagos volt az uralkodó. Sokan állítottak ki házinyulakat is, közöttük a fehér angorák törtek előre. A házinyul tenyésztés propagálása, fellendítése a takarmányszegény világban a húshiányt volt hivatott enyhíteni.

1.6.7. Juh, kecske. A juhokat a két nagybirtok tartotta. Számuk bizonyos emelkedés után visszaállt. Propagáltak fésűsgyapjas bárányokat is, de itt nem volt jelentkező.

A kecske tenyésztését intézményesen akarták fellendíteni, de ennek nyomaival nem találkoztunk. 6 év alatt majdnem a négyszeresére emelkedett a "szegényemberek tehenének" száma.

1.6.8. Méhészet. A háborús gazdálkodásban a jegyrendszert először a cukorra vezették be, ezért megnőtt a helyettesítő édesítőszer jelentősége. Magyarországon a méz, majd később a melasz volt leginkább hozzáférhető. A községben 1935-ben 1458 méhcsaládot írtak össze. 1941-ben kb. 300 tagja volt az 1913-ban alakult Orosháza és Vidéke Méhész Egyesületnek. Tagjai a társadalom minden osztályából tevődtek ki². Az Egyesület 1941-ben a méz szabad áras forgalmát kérte a hatóságoktól, amit 1942-ben el is értek³. 1943-ban 89 q méhészeti cukrot osztottak ki.⁴ A későbbiek során nincs róluk adat.

1.6.9. Selyemhernyó. Elsősorban az agrárproletárok tenyésztették, mellékfoglalkozásként, keresetkiegészítésként. 1942-ben 100-120 család foglalkozott vele. Hat év alatt az I. osztályu selyemgubó árát 1,4 P-ről 5 P-re emelték fel, hogy a termelők viszonylagosan megtalálják a számításukat.

1. Közellátási Miniszter 352.700/1942.sz. rendelete OFH 1941.12

2. Janovics Imre és még néhányan foglalkoztak méhészetrel./o2.

3. OFH 1941.01.21.; OFH 1942.07.21.

4. OFH 1943.02.23.

1.7. Gyümölcskertészet

Fellendítése Zatykó Sándor nevéhez fűződik.¹ 1935-ben még csak 16 kh területen volt elkülönített gyümölcsös 2.293 db gyümölcsfával. 5 évvel később csak Zatykó Sándor gyopárosi faiskolájában 3.207 fa volt és 1942-ben 77 tulajdonosnak volt 100 gyümölcsfánál többet magánál foglaló elkülönített gyümölcsöskertje, összesen 13.697 db fával.²

Ez szolgáltatta az alapot arra, hogy 1939. januárjában megalakítsák a hegyközséget kb. 200 tag részvételével. Elnök Zatykó Sándor lett. A hegyközség egyik feladata a kártevők elleni kollektív védekezés volt. 1939. májusában már 30 főt birságoltak meg 4-6 P-re, mert elmulasztották a hernyózást.³ A hegyközség szolgált keretül a háború alatt a permetezőszerek, befőzési cukor beszerzésére és szétosztására. Különösen permetezőszerekben volt hiány. 1940-ben már rézgáliccal szélhámoskodtak az orosházi tanyákon. Pl. 1942-ben a fent említett gyümölcsfa állományra kaptak 411 kg káliszappant, 501 kg rézgálicot és 167 kg rézmészport.⁵ Ez a nagy esők miatt elégtelennek bizonyult, mert különböző gombák, betegségek támadták meg a gyümölcsfákat. A három éves átismétlődő belviz, amelyik tartósan felszinközelben tartotta a talajvizet, Nagyatádi telep mélyebben fekvő részein elpusztította a gyümölcsfákat.

Bár a gyümölcsök árait is növelte az infláció, felmerült a megtermelt gyümölcs tartósításának gondolata. Résztint gyümölcspulpot /gyümölcsvelőt/ gyártottak belőle /Bernardinelli/ résztint a cukorjegyrendszer ellenére igyekeztek a befőzést a korábbi szinten tartani: ún. befőzési cukrot lehetett iratni és vásárolni. 1942-ben 250-en, 1944-ben már 1430-an vették igénybe ezt a lehetőséget. Harmadsorban pedig a gyümölcsaszalókat propagálták. Korábban Monoron építettek külön erre a célra egy épületet, 1943-ban pedig az állami kertben is építettek egyet.

1.Féja Géza: Viharsarok. Magvető Könyvkiadó, Bp.1957.224.p.

2.OU 1942.06.18.

3.OFH 1939.05.11.

4.OFH 1940.01.24.

5.OFH 1942.05.03.; 1942.05.07.

2. I p a r

2.1. Megoszlása, a munkaerőhelyzet alakulása

2.1.1. Osztályviszonyok. Orosházán a második világháború alatt is a kisipari forma játszotta a döntő szerepet. 500 munkásnál többet foglalkoztató üzem nem volt. 3 üzem és egy vállalkozás foglalkoztatott 100 munkásnál többet és 12 üzem foglalkoztatott 10 munkásnál többet. Részletesen:¹

Élelmiszer és Terménykiviteli Váll. /Bernardinelli/ 2-300
Hajdu-Baki-Bikisán-Pusztai építőipari vállalkozás 250 fő
/4-es vég"/

Kristó téglagyár	100 fő
------------------	--------

Kis Kovács-féle seprűgyár	100 fő
---------------------------	--------

Tóth Gőzmalom	85 fő
---------------	-------

Dénes és Eisler /élelmiszer ker.váll./	80 fő
--	-------

Tafler seprűgyár	80 fő
------------------	-------

Orosházi Cipészek és Csizmadiák Szövetkezete	80 fő
--	-------

/bakancsgyár/

Magyar Mezőgazdák Rt /Állatértékesítő/	70 fő
--	-------

Dénes téglagyár	70 fő
-----------------	-------

Békés-Csanádi Villamossági Rt.	52 fő
--------------------------------	-------

Abelesz /cipőüzem/	25 fő
--------------------	-------

Pipis malom	22 fő
-------------	-------

Nagy István és fiai autójavító üzem	20 fő
-------------------------------------	-------

Szőke és Beller malom	12 fő
-----------------------	-------

Eckert cserépkályhaüzem	12 fő
-------------------------	-------

1258 fő

Ezek az üzemek a mezőgazdasági terméket feldolgozó iparban, két téglagyár, egy építőipari vállalkozás, egy villanytelep, két cipőüzem volt. Az üzemek egy rész családi vállalkozás, egyéni vállalkozás volt. Alig-alig volt közöttük részvénytársaság. Azokban viszont a helyi "előkelőségek" is érdekeltek voltak, élén Csizmadia Andrással.

Azt is meg kell állapítani, hogy az üzemek, vállalatok egy része idény jeleggel dolgozott. Itt szereplő munkáslétszámuk általában az optimális foglalkoztatottságot mutatja, ami pedig általában nagy ingadozást mutathatott.

1. Békés vármegye utmutatója./ Szerk. Tóth Kálmán/1943. Orosháza 302-307.p. és Násztor Sándor: Orosháza gazdasági földrajza /tématanulmány/ é.n.23-24.p.

Az iparból élők létszáma az előző táblázat figyelembe vételével a következőképpen alakult:

	1930	1941-1942
tőkések:	kb.30	kb.30
önálló iparosok:	1034	1082
tanonc:	290	552
segéd:	1525	578
munkás, soffőr, szolga:		} kb.1200
tisztviselő:	49	
házi- és vándoriparos:	31	ismeretlen
	2977 fő	kb. 3262 fő

Valamelyest gyarapodást tapasztalunk. Ez két forrásból eredt: megnőtt, legalább is a háboru elején, a tanoncok és segédek száma. A másik forrás: néhány üzem konjunkturális fejlődése. Nehezítik az osztályviszonyok pontos feltárását bizonyos átfedések, például a segédek száma hogyan alakult? Megítélésünk szerint a 3 baromfifeldolgozó üzem /Bernardinelli, Dénes és Eisler, Magyar Mezőgazdák Rt / munkásainak jelentős része, a két seprű üzem munkája is idényjellegű volt, amit az építőipari vállalkozásnál és a két téglagyárnál magától értetődő. Ezeknek az üzemeknek a története még nincs feldolgozva, így csak néhány külső forrásból, iratból és beadványból tárjuk fel fejlődésük néhány vonását.

2.1.2. A munkaerőhelyzet alakulása. Az orosházi munkásokat a munkanélküliség az országos átlagnál jobban sújtotta. Ez a szűk ipari kapacitásból az üzemek idényjellegéből adódott. Ezt legjobban még az építőmunkások tudták kivédeni, akik az egész országban kerestek maguknak munkát és a legmozgékonyabb réteget alkották. De mások is rendszeresen kerestek maguknak munkát vidéken és Budapesten. A két világháboru között és a második világháboru alatt végig jelentős a Budapesten dolgozók száma. Erről tanuskodik a korszak orosházi memoir írója: Keresztes Mihály.¹ A munkaerőhelyzetnél figyelembe kell azt is venni, hogy egyéb híján az ipari munkások is vállaltak aratás cséplési munkákat. A különböző jelentések mellett az a kép rajzolódik ki, hogy 1941 nyaráig volt munkanélküliség az ipar munkásság között. Ezután a katonai behívások és az elvándor-

1. Keresztes Mihály: Napnyugtától napkelteig. Kossuth K. Bp. 1968.

lások miatt megszűnt. Az elvándorlást a vasmunkások kezdték meg,¹ majd kiterjedt más iparágakra is. Főleg segédek, tehát szakemberek kerestek maguknak másutt munkát. Ennek három oka volt: először is: az orosházi bérék harmadosztályuak, tehát igen alacsonyak voltak;² másodsorban: a helybeli iparosok a gyenge üzletmenetel és nyersanyaghiány miatt nem tudtak állandó munkát biztosítani, harmadsorban pedig a "hadiüzemek" által nyújtott felmentés a katonaság alól volt vonzó. 1943-ban már szakképzetlen munkások, lányok is mentek el az iparba dolgozni. 1944-ben még gyorsult ez a folyamat. Az első félévben kb. 40 gyári munkakönyvet állított ki az állójárárság. 1943-ban bányászokat toboroztak Tatabányára, de senki sem jelentkezett.³ 1944. nyarán katonai behívójeggyel is hívtak be munkásokat a csepeli Weiss Manfréd Művekbe és Győrbe.

2.2. Munkabérek A környező többi községnél fejlettebb ipar, a jó közlekedési viszonyok, a gazdasági harcot erősen támogató helyi szakszervezetek és SZDP vezetőség mind olyan tényezők voltak, amelyek - kivéve a válság és a dekonjunktúra idejét - a többi településnél magasabb, olykor fővárosi szintű bérék kiharcolását tette lehetővé.⁴ Ez a helyzet a minimális órabérek megállapításáig tartott. Megelőzőleg 1936-tól 1941-ig évente volt egyik-másik szakmában részleges vagy teljes bérmozgalom. A többségük részleges vagy teljes sikerrel zárult. A harmincas években, a második felében jelentősen javult az ipari munkások átlagkeresete, de az 1928-as bérszintátlagot nem érte el a felszabadulásig.⁵

A minimális órabérek megállapításánál az országot területekre bontották, és a fővárostól távolodva a kisebb helyeken alacsonyabb béreket állapítottak meg. Az órabérek megállapítása szakmánként felsorolva történt. Ezt a tulajdonosok úgy játszották ki, hogy átkeresztelték az egyes munkaköröket. Jellemző, hogy amikor a Malomipari Munkások Országos Szövetsége feljelentést tett a Tóth Gőzmalom RT ellen a minimális

1. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 275/1944.

2. OFH 1942. 20. 04.

3. BÁL Orosháza község iratai 12.119/1943.

4. Keresztes: Napnyugtától ... i.m. 178.p.

5. u.o. 179.p.

6. BÁL Orosháza község iratai 8.799/1941.

órabérek nem fizetése miatt, az eljárást megszüntették, mondván: a tulajdonos meghalt. Ez igaz volt, de örökös is volt, a malom is tovább működött.¹ A főszolgabíróság néha ellenőrizte az egyes üzemeket munkavédelmi, tűzrendészeti és bérfizetési szempontból. Az esetek többségében találtak olyan munkást, aki kevesebbet kapott, mint amennyi a minimális bére lett volna. Az esetek többségében a minimális bérek táblázata nem volt az üzemben kifüggesztve. Pl. kevesebbet fizetett Tomay József nyomdász 1 főnek, senkinek sem fizette a 7.290/1940.sz.ME rendelet által megszabott 7 %-ot, de kevesebbet fizetett Bártfai Pál cukrász is egy segédjének.²

A 30-as évek végén részlegesen és lépcsőzetesen bevezették a 8 órás munkaidőt. Erről Orosházán nem nagyon volt szó. Sőt, 1939-ben még 14-18 órás munkaidővel találkozunk egy feljelentésben, amelyik azt is panaszolja, hogy nem is fizetnek a túlórákért semmit. Mivel Krális János munkanélküli tanukat nem nevezett meg a fentiek bizonyítására a főszolgabírószágon, így panaszát elutasították.³ 1941. áprilisában felfüggesztették a 48 órás munkahétre vonatkozó rendeletet.⁴

A munkabérek nem változtak a háborúig. Különösen nem olyan helyen, ahol asszonyok dolgoztak, segédmunkásként a csirketelepnek nevezett baromfifeldolgozó vállalatoknál. Volt, aki 1941-ben is havi 40-50 P-t keresett kopasztással, mint amennyit Darvas ír a 30-as évek közepéről.⁵

A munkabérek csökkentése más körülmények között is előfordult. A minimális bérek bevezetése után a fodrászok között, ahol éles volt a konkurrenciaharc, némelyek az árak csökkentésével próbálkoztak. 1939. februárjában pl. 60 P-re büntettek egy fodrásziparost, mert áron alul borotvált.⁶

De van ellenkező példa is: a legmagasabb munkabér kifizetésén tuli fizetés. Ilyet az előljáróság nem vett észre vagy nem is akart észre venni.⁷ Pl.: a Demartsik nyomda 1939-ben az egyik munkásának már 1,2 P-s órabért fizetett.⁸ De volt ilyen az építőiparban is.

1.BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 342 kihágás/1939.

2.BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 638/1940.

3.BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 1.648 kihágás/1939.

4.BÁL Orosháza község iratai 5.467/1941.; Darvas: A legnagyobb magyar falu. Szépirodalmi Könyvkiadó, Bp. 1965.96.p.

5.OFH 1941.04.17.; 6. OFH 1939.02.12.

7.BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 3.374/1942. ^{1939.03.17.} 8.OFH

2.3. Kisipar

2.3.1. Ipartestület. Az orosházi kisiparosok érdekvédelmi - társadalmi szervezete volt az Orosháza és Vidéke Ipartestület, amely még hat község iparosait tömörítette. 1940-ben 1088 helyi és 419 vidéki tagja volt. A szegedi iparkamara területén a második leggazdagabb volt 30.000 P-s vagyonnal, függetlenített ipartestületi jegyzővel. A tagok 14 szakosztályba tömörültek. A háború alatt, 1944. februárjáig kb. 280 iparost hívtak be katonának¹. A behívás néhol súlyosan érintette a családot, mert az iparát sem tudták folytatni, de az adót is fizetni kellett. Az adó törlést csak a háború utánra ígérték². A kisiparosság jelentős része a felszabadulás előtt hű támasza volt az ellenforradalmi diktaturának. Itt ezt a politikai irányvonalat Gubicza Sándor asztalos, ipartestületi elnök képviselte, igyekezett ~~ezt~~ megvalósítani, támogatni. Tagja volt az Ipartestületek Országos Központja választmányának is. A háború elején kormánytanácsosi ranggal tüntették ki.³ Megválasztásának módjára jellemző, hogy a választás előtt egy hónappal már arról írt az Orosházi Friss Hírek, hogy egyhanguan fogják megválasztani.⁴ A kisiparosok kisebb része baloldali szimpatizáns volt, néhányan az SZDP tagjai is voltak. Többen közülük a vezetőségbe is bekerültek.⁵ Így Szemenyei Pál több cikluson át volt alelnök. Bár az Ipartestületet gazdasági szervnek mondták, az "országgyarapítások" hatására ők is lelepleztek egy reprodukciót Horthyról 1941.06.18-án.⁶

Az Ipartestület feladata volt a kisiparos kölcsönök véleményezése, a nyersanyagkiutalások elosztása. A községben 2 esküdti állást ők töltötték be. 1942-ben egy ideig ők intézték a téglaignényléseket is, de azután az állam a községnek adta át. Jellemző módon, állás foglaltak a tanoncidő rövidítése ellen, mert az anyagi érdekeiket sértette. A tanonckér-

1.OFH 1944.02.10.

2.BÁL Orosháza község iratai 9.962/1944.

3.OFH 1940.08.14.

4.OFH 1940.01.21.

5.BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 134/1940.

6.OFH 1941.06.18.

7.OFH 1940.12.12.

dés a háboru alatt minden évben a napirenden volt, Azért, mert nehezen jöttek létre a tanoncszerződések, Az elemi iskola után az egyre fokozódó munkaerőhiányban a fiatalok inkább rögtön munkába álltak, ahol már tudtak keresni és így segíteni a családjukon. A politikai helyzet alakulását is felhasználták ebben az ügyben: ruszin és székely inasgyerekek szerződötését propagálták.¹ Az üzletmenetelt tekintve az építő szakmákat és az állami megrendeléseken dolgozó lábbelikészítőket kivéve 1939. után általános a hanyatlás. Ennek oka előbb: a község lakosságának anyagi helyzete a belviz-árviz hatására légyengült; később pedig a nyersanyaghiány, fűtőanyaghiány korlátozta a jó üzletmenetelt. 1944. áprilisban a pékek csak háromszor süthettek hetente.

A szappanhiány egy régi mesterséget keltett életre: 1942-ben két iparos szappanfőzésre váltott ki engedélyt.²

2.3.2. Tanfolyamok. Az orosházi iparosok kihasználva a nagy létszám előnyeit, ti. hogy speciális tanfolyamokra is akad elegendő számu érdeklődő, így olcsón tudnak egy előadássorozaton részt venni; elég sok tanfolyamot rendeztek. 1942. végétől számítva visszamenőleg 7 év alatt 38 szaktanfolyam volt,³ ezeken 1944. szeptemberéig kb. 1000 ember vett részt.⁴ Így a budapesti "Iparos Hírlap" az orosházi Ipartestületet országos első helyre értékelte az ipari továbbképzés terén.⁵ A szabók és cipészek divatot követő, az újdonságokat bemutató tanfolyamain túl az építőipari szakmák tanfolyamai voltak a leggyakoribbak. Az épületek rongálódása miatt aktuális témákat tárgyaltak meg: építőipari szigetelések, /ezt háromszor kellett megrendezni / és gyakorlati szilárdságtan. Ugyancsak évente megrendezték a cséplőgépiparosok továbbképző tanfolyamát, ahol a legújabb előírásokat ismertették velük. A székházban 3.000 kötetes könyvtár is volt.

1.OFH 1939.07.22.; 1941.03.30.

2.BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 6.180/1942.

3.OFH 1944.04.15.

4.OFH 1944.09.17.

5.OFH 1942.11.19.

2.3.3. Nyersanyagellátás. A hiánycikk már a háboru elején ismert volt. 1939-ben feljelentettek egy lakatost, hogy "gyári darabokat" állít elő morzsolókhöz egy kisipari öntödében. A háborus gazdálkodásra való áttérés megnehezítette a lábbelik és vaseszközök beszerzését. Mielőtt az ilyen nehézségek nyilvánvalókká lettek volna, kétszeri vasgyűjtő kampánnyal összehozták az ócskavasat és az ócskacipőket.

Különösen a bőrhiány érintette súlyosan az orosháziakat, A belvizi-árvizi munkáknál sok embernek ment tönkre a lábbelije. Ez a legszegényebbeket sújtotta, mert ők tudtak legnehezebben ujhoz hozzájutni. Már 1940. januárjában főispáni közbenjárás kellett ahhoz, hogy az orosházi kisiparosok talpbőrt vehessenek. 1941. február-márciusában nem kaptak semilyen bőrt, áprilisban 520 kg talpbőrt és 700 pár bőrcipőhöz felsőrészt. 1943-ban már csak 1/4-ed évre kaptak ennyit. Így azután érthető, ha a munkások kiselejtezett kincstári bakancsokat kértek.

A vashiány már a mezőgazdasági termelés folytonosságát veszélyeztette 1943-44-ben. Nehezen lehetett kapni lópatkót, /1944. első negyedévre 258 db-ot utaltak ki a községnek/ ráfot, /1943. decemberében kértek 284-et, kaptak 76-ot./1944. nyarán még súlyosabb lett a helyzet. Új jelenséggént a transzmissziós szíjak iránti megnövekedett keresletet észleltük. A községi adminisztrációnak új feladatot jelentett az, hogy helyszíni szemle után igazolást kellett kiállítani minden palack oxigén, szíj és egyéb vásárlására.

2.3.4. Husipari szakosztály. A hentesek és mészárosok tartoztak ide. Számuk 37 volt. Feladatuknak egyre nehezebben tudtak eleget tenni. A vágnivaló jószág ára ui. gyorsabban emelkedett, mint a tőkehus árak; a vágásra engedélyezett állatok száma is csökkent. 1942-ben 30 hentest jelöltek ki hus eladására, szarvasmarha és borju vágására. Helyzetük 1943-ban súlyosbodott, amikor a megyei közellátási kormánybiztos, a főispán is kénytelen volt személyesen beavatkozni a dolgok menetébe.¹ Az aprójószág piacra kerülésének csökkenése után /a Jurcsek-rendszer pontjait azzal is lehetett törleszteni/ megnőtt a ke-
1.OFH 1943.07.11.

reslet az egyéb husok iránt, ugyanakkor a heti husadagot sem tudták biztosítani. Megszaporodtak a sorbaállások és a sorbaállók száma is. Néhányan azzal foglalkoztak, hogy a megvett húst felkárrel tovább adták. Erre mondta a főispán, hogy tilos a bolt előtt az ácsorgás, tehát a sorbanállás és előnyben kell részesíteni a rokkantakat és a hadbavonultak hozzátartozóit. Az iparosok viszont elfogadtatták, hogy félretehetnek húst az állandó vevőkörük számára.¹ A közellátás biztosítása ezután még nehezebb lett: 1943. novemberében 200 sertés levágására kaptak engedélyt, de az egész községben nem tudtak annyit felvásárolni.² 1944. januárjában engedélyt kaptak vadhus árusításra, ami a belviz-árviz és a hideg telek által megritkitott vadállományt meg jobban megritkitotta. Mindezek ellenére tudjuk a visszaemlékezésekből, hogy a felszabadulás előtt végig tudtak eladni pénzért, vagy szíveségből ajándékozni a jegyrendszeren kívül is húst, zsírt.³

2.3.5. Adózás. A korszakban egyetlen nagy adóhátralékról tudunk: id. Daubner Béla cukrász és mozitulajdonos, aki a Nyilaskeresztes Pártot pénzelte, volt notórikus nem fizető, 1944. áprilisában 34.991 P adóhátraléka volt.⁴ Az iparosok döntő többsége megtalálta a módját, hogy az adója is rendben legyen de ő maga se járjon rosszul.⁵

Egy érdekes jelenség, ami arra mutat, hogy az emberek nem vették komolyan - legalábbis 1940-ben - a zsidótörvényeket: közel ezren nem jelentették be az iparjogosultak közül az orosházi járásban a náluk dolgozók közül azokat, akik a zsidótörvény hatálya alá estek. Az ügyük a főszolgabíróságra került, kevéske büntetést róttak ki rájuk.⁶

2.4. Hadiüzemek. 1941. végén a községben 2 magas őrlésű malom 3 baromfitelep és 2 gépkocsijavító üzem tartozott a hadiüzemek sorába.⁷ Legjelentősebbek a baromfitelepek, azok állították elő 1936-ban vágott baromfiból az országos mennyiség 25%⁸

1.OFH 1943.07.11.; 2.OFH 1943.10.24.

3.Sóós Béla és Kolarik Ede visszaemlékezése

4.BÁL Orosháza község iratai 5.302/1944.

5.Németh János, volt adótiszt visszaemlékezése /a szerző gyűj-

6.OFH 1940.06.15.

7.BÁL Orosháza község iratai 171/1942.

8.Orosháza története és néprajza I.kötet 641.p.

ter-1

2.4.1. Élelmiszer és Terménykiviteli Vállalat. Ez volt a község legjelentősebb üzeme. Eredetileg részvénytársaság volt, amit az egyik fő részvényes, a Bernardinelli család 1938-39-ben "árjásított", megvette a másik két család kezében levő részvényplakettet. Így az egész a Bernardinelli család tulajdona lett.¹ Az idénytől függően 200-300 munkást foglalkoztató vállalat naponta 5000 csirkét, 1500 libát és ugyanannyi kacsa tudott feldolgozni. 10 vagonos hűtőkamrája volt. A feldolgozott baromfi 1942-től itt is csökkent. Abban az évben már csak fél millió baromfit tudtak felvásárolni, ami 100-120 vagon készterméknek felelt meg.² Pedig évi kapacitása 150 vagon vágott baromfi és 30 vagon tojás volt.³

A cég élő baromfit is szállított külföldre, elsősorban Olaszországba. Kijátszva a MÁV teheráru díjszabásának az előírásait, az illogikus fuvardijakkal 10 vagon élőbaromfi elszállításáért tulajdonképpen csak 3-4 vagon szállítási költségét fizették. Ezzel a "trükkel" olcsó áruval jelentek meg a piacon, de olyan minőséggel, ami ott nagyon kelendő volt. Így amennyit kivittek, annyit ott el is tudtak adni. Az exportnak pedig csak a helyi árafelvásárlás szabott korlátot.⁴ Az élőállat export 1941-ben szűnt meg.

A Bernardinelli család érdekelt volt a sertéshizlalásban is egy másik vállalata révén. 1942-ben pl. 600 sertést adtak le. Ez a vállalat, az Orosházi Husipari Rt. 1938-1942 között semmi nyereséget sem fizetett ki.⁵ Elképzelhető viszont, hogy a főrészvényesek igazgatósági fizetés címén fölőzték le a hasznót.

A Bernardinelli cég foglalkozott még gyümölcsvelő készítésével is. Évente kb. 200 vagon gyümölcsöt dolgoztak fel és exportáltak velő /gyümölcspulp/ formájában Németországba.⁶ A konzervipari konjunkturát még jobban ki akarta használni a Jurcsek rendszer hatására fokozottabban termelt konyhakerti növények és zöldségfélék feldolgozásával. Beadványukban 200-1.OFH 1939.06.25.

2.BÁL Orosháza község iratai 14.628/1942.

3.Orosháza története és méprajza i.m. I.kötet 641.p.

4.Silvio Umberto visszaemlékezése / a szerző gyűjtése/

5.Magyar gazdaságügyi és pénzügyi kompassz.Szerk:Kallós Ödön

6.BÁL Orosháza község iratai 13.963/1942. /idézett évek/

250 család paradicsomterméséről írnak, amit az alacsony piaci árak miatt /2-4 f/kg/ nem szedtek le. A paradicsom feldolgozásán túl más zöldségfélék feldolgozására is alkalmas konzervüzemet akartak létesíteni. A beadványát azonban Bernardinelli Lajos visszavonta,¹ feltehetőleg az 1944-ben főispánná kinevezett Székács István közbenjárására, aki akkor már a vármegyénél dolgozott. A szentetornyai Székács birtokon ui. működött hasonló üzem, így egy újabb hasonló üzem a Székács család érdekeit keresztezte volna.

2.4.2. Magyar Mezőgazdák Állatértékesítő Rt. A vállalat a századfordulón jött létre. Orosházán 1939-ben telepedett meg, amikor átvette a Klein és László cég telepét. Ez is "árjásítás" volt.² A cég szintén baromfi feldolgozással foglalkozott, Évi kapacitása 100 vagon baromfi és 15 vagon tojás volt.³ A vállalat 3 telepe közül az orosházi volt a legnagyobb. Állandó munkásainak száma 70 körül mozgott, idényben 150-200 főt foglalkoztatott. Lőtt vadat is exportáltak.

2.4.3. Dénes és Eisler cég. 1939-ben a Hangya Rt megvette a Fortuna Rt. baromfifeldolgozó telepét,¹ és bérbe adta Dénes Lajos vegyeskereskedőnek, aki Eisler nevű társával próbált szerencsét. Üzletkörüik hasonló volt az előző két vállalatéhoz. Kapacitásuk a legkisebb volt; évi 60 vagon baromfi és 8 vagon tojás. 1940. augusztusában itt sikeres bérharcot vívtak a munkások. /bővebben: 6.2. /

2.4.4. Tóth Gőzmalom Rt. A legnagyobb orosházi malom /a 20-as években bővítették / napi 9,5 vagon búzát tudott megőrölni. Az egykori családi vállalkozásnak voltak malmai Hódmezővásárhelye Makón, és övék volt az orosházi Békés-Csanádi Villamossági Rt is. Az alapító halála után a testvérek a vagyont felosztották így az orosházi malom és villanytelep is külön vállalkozás lett. Foglalkoztak mindenféle gabonaőrölésével, olajsajtoltással, jéggyártással, tengeri csirázttatással. A tulajdonos azonban Budapesten tőzsdézett,⁴ így nemcsak a haszon, de a forgótőke is eluszott. Ezért arra kényszerült, hogy a családi jel-

1.BÁL Orosháza község iratai 14.627/1942.

2.BÁL Orosháza község iratai 7.807/1940.

3.Orosháza története és néprajza i.m. I.kötet 641.p.

4.id. Zsoldos Péter, egykori nyugdíjas műszaki igazgató visszaemlékezése /a szerző gyűjtése/

leget feladva az üzletbe másokat is bevonva 1938-ban az alap-
tőkét kibővítse 100.000 P-ről 516.350 P-re. Ennek ellenére az
1939-1940. éveket veszteséggel zárták. 1939-ben másfél milli-
ós évi mérleg mellett 70.000 P volt a cég vesztesége. 1942-ben
3.457.579 P értékű az évi mérleg és 24.491 P a nyereség.¹ A
forgalom ilyen gyors emelkedését a Hombár főbizományos fela-
datköre biztosította, ami a gabona felvásárlást felerészben a
cég monopóliumává tette. A malom 80-85 munkást dolgoztatott.
2.4.5. Első Orosházi Hengerműmalom. A Pipis testvérek tulajdo-
nában levő családi vállalat. A malom napi őrlőképesége a há-
boru alatt: 4 vagon gabona. Ez a malom volt a másik Hombár
főbizományos. Nem volt bejegyzett cég, így semmi adat nem je-
lent meg a cégről. 1942-ben eljárás folyt ellenük, mert 9 fő-
től több gabonát vállaltak el őrlőni, mint amennyire a gabona
lapjuk szerint jogosultak lettek volna.²

2.4.6. "Bakancsgyár" Az Orosházi Cipészek és Csizmadiák Szö-
vetkezete. 1925-ben alapították az anyagbeszerzés elősegíté-
sére. 1938-tól kezdve vállaltak közmunkákat, állami megrende-
léseket. Tagjai iparjogosult személyek lehettek, akik részje-
gyet váltottak. 95 tagja volt, közülük kb. 80 dolgozott a
község központjában levő üzemükben, manufaktúris szinten.
1940-ben Szovjetunióból vásárolt bőranyagból dolgoztak.³ A mű-
helyben bakancsokat, csizmákat, postás cipőket gyártottak.
1941-ben 180.000 P értékben.⁴ A háboru alatt a nyersanyag-el-
látásuk folyamatos volt. A felszabadulás előtt sikerült a ki-
űritését megakadályozni és a nyersanyagot itt tartani.³

A Szövetkezet vezetője Görbits László, az 1919-es direk-
tórium elnöke volt, akit 1944-ben "a honvédelem érdekében ki-
váló buzgalommal teljesített hasznos munkásságáért" Polgári
Honvédelmi Bronz Érdemkereszttel tüntettek ki.⁵ Noha a Szov-
jetunió megtámadása után, amikor az üzemet hadiüzemmé nyilvá-
nitották, több baloldalt kizártak, az üzemben még maradtak
baloldaliak. Az üzemben éles politikai harc folyt a baloldali
ak és a nyilasok között, akik röplapokkal árasztották el az
üzemet. A baloldaliak a moszkvai rádió hireivel agitáltak.⁶

1. Magyar gazdaságügyi és pénzügyi kompassz évkönyvei 1938-1943.

2. BAL Orosházi járási főszolgabíró iratai 336. kihágás/1942.

3. Kaluzsa Pál visszaemlékezése /a szerző gyűjtése/

4. Békés vármegye utmutatója. Szerk.: Tóth Kálmán i.m. 307.p.

5. OFH 1944.09.03.; 6. Sulyán György, dr. Vági József, Kaluzsa Pál
visszaemlékezése

2.5. Téglagyárak, építkezések

2.5.1. Téglagyárak. Orosházán a második világháború alatt két-
tő működött. A Kristó és Társai Téglagyár, amelyikben a malom-
tulajdonos Tóth család is érdekelt volt, és Dénes Lajos tégl-
agyára. Mindkét gyár munkáját hosszú hónapokra visszavetette
és megbénította a belviz-árvíz.

A Kristó téglagyár, amelyik bejegyzett cég volt, ennél fog-
va adatai a Kompasszban megjelentek; 1938-ban közel fél mil-
lió P-s évi még legből alig tudott kimutatni 964 P hasznót, ami
nem mutat fejlett gazdálkodásra. A következő 3 évben évi mér-
lege hasonló nagyságrendű volt, de veszteséges lett. 1941-ben
már 23.609 P terhelte az év végén.¹ Ezen csak úgy tudtak se-
gíteni, hogy a következő évi termelésre ONCSA kölcsönt vett
fel, így azonban a termelt téglát 1942-ben Csanád megyébe
kellett szállítania.² Ennél fogva Orosháza 1942-ben ebből az
üzemből nem kapott téglát.

A Dénes téglagyárt jobban sújtotta a víz. A vizet ui. so-
káig a kibányászás alatt álló gödrökben tárolták, de a víz az
építőkemencéket is megrongálta. Alacsony kalóriájú szén-
et kaptak csak és azzal nehezen tudtak égetni. Pedig ennek az
üzemnek kellett ellátni a járás többi községét is téglával és
cseréppel. A katonaság is nagy építkezéseket kiviteleztetett,
ekkor építették a tűzér laktanyát, és lefoglalták a meglevő
készletet. Az ide irányuló szállítmányok elsőbbségének bizto-
sítására, valamint az esetleges "elégedetlenség" leszerelésé-
re kérték a hadiüzemmé nyilvánítást már 1941. márciusában.³
Azért is kérték, mert a másik téglagyárban ekkor már folyt a
munkások bérmozgalma. /bővebben: 6.2.5./

2.5.2. Építkezések. Három jó gazdasági év után 1938-ban Oro-
sházán 98 építkezési engedélyt kértek, /előző évben 57-t/ és
48 lakhatási engedélyt adtak ki.⁴ 1939. elején az előljárásság
szeint még 160 házat kellene építeni.⁵ A meglevő házak állaga
nem volt a legjobb. Javarészt "vizjárta helyekre, kellő ala-
pok nélkül, kellő szakértő nélkül, használt anyagokból
lettek emelve."⁶ - állapította meg az alispáni jelentés.

1. Magyar gazdasági és pénzügyi kompassz évkönyvei

2. BÁL Orosháza község iratai 13.922/1941.

3. OFH 1941.03.15.; 4. OFH 1939.02.16.

5. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 1.451/1939.

6. Békés vármegye Hivatalos Lapja. 1940.05.24. Alispáni jelentés.

Az építkezési engedélyek száma 1941-ben 193-ra nőtt ugyan, de csak negyedét tudták befejezni és csak összesen 8 épült téglából!¹ Pedig igyekeztek téglát hozatni Békéscsabáról, Kőrös-Bodányból, még Beregszászról is! A nagyon sürgős károk kijavítására igénybe vették a magánosok építőanyag készletét is. Az átnedvesedés megakadályozására igyekeztek e régi házakat is az alátalpalással együtt körbe szigetelni. Ehhez azonban szigetelőlemez kellett, amihez nagyon nehezen jutottak hozzá.

A rongálódás 1942-ben volt a legnagyobb. 140 ház dült össze, hatvanat kellett elbontani és ezret aláfalazni.² 1942. májusában 3,5 millió téglára volt igénye csak a magánosoknak.³ Minthogy téгла csak nagyon korlátozott számban volt, minden rendelkezésre álló anyaggal: vályoggal, bontott anyaggal, ún. szénporos téglával folyt a helyreállítás. A vállalkozók, iparengedéllyel rendelkező mesterek nem szívesen vállalták az "alátalpalás"-t, így mindenki csinálta, aki tudta. Kiadták "kontároknak", amit a hatóságok ekkor elnéztek. A pusztítások rongálódások a községnek a szegények lakta részeit: Nagyatádi telepet, Szőlőket, Rákóczi-telepet és a tanyákat érték. A helyreállítás még 1943 végén is tartott. 1944-re azonban a középítkezések is leálltak. Pl. a téli gazdasági iskola építkezésén is felrakták a gerendákat, azután félbehagyták. Csak a baromfitelepeken volt építkezés.⁴ Jellemző az egészségház építése: 1940-ben kezdték, 95.000 P volt biztosítva, 1944. augusztusában az ajtókat, ablakokat beállították, kívül még nem volt bevakolva, de a költségek már elérték 165.000 P-t.⁵

2.5.3. Építési vállalkozók. A legnagyobb az un. "4-es cég" volt. A Hajdu Sándor - Bikisán István - Baki Antal alkotta "3-cég" bővült Pusztai József csatlakozásával két kőműves és két ácsmester vállalkozásává, Békés megye legnagyobb építési vállalatává. Építkezési szezonban olykor 250 embert is foglalkoztattak. Korábban ők építették a Kisbirtokos Szövetséget, a főszolgabíróság és az adóhivatal épületét; a laktanyaépítés egyik főrészes építői voltak. A háboru alatt Orosházán, Kiszom-

1.OFH 1942.01.11.

2.OFH 1942.04.18.

3.OFH 1942.04.30.

4.OFH 1944.02.29.

5.BÁL Orosháza község iratai 6.304/1944. 96.kgy.

boron és Nagyszalontán téli mezőgazdasági iskolát és szaknácádó állomást. /Az orosházi sorsáról már szoltunk/ A legjobb szakembereket foglalkoztatták, olykor - ha sürgős munka volt - tul is fizették őket¹. Nem törődtek a munkásaik politikai nézeteivel, így a MÉMOSZ tagok, SZDP tagok gyűjtőhelye lett a cég. Azzal, hogy 1944-ben a cég hadiüzemi építkezésein dolgoztak, sokan el tudták kerülni a katonaságot.²

Kabók Mihály építési vállalkozó arról volt híres-hirhedt, hogy szervezett munkásokat egyáltalán nem alkalmazott. Ő építette a Pipis malom raktárát, a Korzó% mozit, a nagymágocsi és a kardoskúti templomot. Megrendeléseit neki is lettek volna még jobban, de önmaga korlátozta munkásainak a számát, és így a legjobb munkásoktól fosztotta meg magát. Ezen azután feljelentéssel próbált segiteni, de a beadványát elfektették¹.

Bajtuk - mármint a fentieken kívül - voltak még mások is: a Verók és Lévai, akik a sirkőgyártás mellett építkezést is vállaltak. A Ravasz és Csizmadia, akik a Futurának építettek olajosmag raktárt és feldolgozót, a Bálint és Setényi ácsmes-terek. Róluk azonban szinte - egy-két munkájukon tul - semmit sem tudunk.

2.5.4. Szénporos téglá. A téglahiány enyhítésére szolgált. A monoriak fedezték fel a Kelet Népe 1940. márciusi számában. Varga Ferenc elutazott Pécsre a feltalálóhoz, ott tanulmányozta, majd itthon is kipróbálták. Az volt a lényege, hogy a téglanyagot speciális szerrel kevert szénporral elegyítették és kemence nélkül lehetett égetni³. 1941. márciusában a feltaláló megbízottja előadást tartott kb. 100 fő részvételével. Egy nehézség volt: a speciálisan kevert szénport a feltalálótól kellett beszerezni⁴. Ára olcsóbb lett, mint a hagyományos téglá: 30-40 P-be került, annyiért lehetett egyénileg előállítani. Százezer darabnál többet égettek, be is építették. Nem jártak tul jól vele? ui. nem állta a vizet. Ha vízben állt, porladt szét.⁵ Ennek ellenére - úgy véljük - jól példázza az orosháziak vállalkozó szellemét.

1. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 3.580/1942.

2. Jagri Mihály visszaemlékezése / a szerző gyűjtése/

3. OFH 1940.06.20.

4. OFH 1941.03.14.

5. OFH 1942.03.15.

2.6. Egyéb üzemek

2.6.1. Abelesz-féle cipőgyár. 1938-ban 36, 1940-ben már csak 25 fővel napi 80-100 pár cipőt állított elő. Utána nyersanyag hiány miatt beszüntette a működését.¹ Itt 1938-ban volt sztrájk.

2.6.2. Cirokseprű üzemek. Kettő is volt a községben: a Tafler családé és a Kis-Kovács féle. 100 illetve 80 munkást foglalkoztattak. A cirokvetőmagot még a századfordulón Taflerék hozatták Olaszországból. A világháború alatt egyre csökkenően exportra termeltek: Svájcba, Németországba, Svédországba.

2.6.3. Vermes - féle szárító üzem. 1941. októberében sokaláírásos kérvény követelte a főszolgabírótól, hogy tiltsa be az üzemet, mert nincs telepengedélye, állandó kőszénfűtással a környék levegőjét szennyezi. Itt történt Orosházán az első halálos ipari baleset: 2 munkásnő a művezető gondatlansága miatt meggyulladt nádbuga-pehelytömegben olyan súlyos égési sebeket szenvedett, hogy meghaltak. A felelősök elkerülték a felelősségre vonást.

2.6.4. Tésztagyártás. Két kis "üzem", a valóságban csak műhely foglalkozott vele. A hadsereg rendelésére szállítottak. Kezdetleges, házilag előállított gépekkel napi 2 q tojásos tészta volt a kapacitásuk.

2.6.5. "Csuhéipar" A Rákóczi-telepen terjedt el. Szervezője Péterfia Zoltánné gimnáziumi tanár volt. A német hadseregnek szállítottak pl. óriás csizmákat: "hócsizmákat"; de fontak retüklöket és szatyrokat is. 1942-ben 30.000 P értéket állítottak elő így háziipari szervezéssel.² Rákóczi-telepen még 3 házi szövőszéken lepedőket, törülközőket is készítettek.³ A fejezet elején a táblázatban még több üzemet felsoroltunk. Sajnos, ezekről még ennyit sem tudunk. Részint, mert javító munkát végeztek, mint a Nagy István és Fiai autójavító üzem, részint pedig mert a reklámanyagon kívül semmi nem szól munkájukról.

2.7. Mélyfurások. Az orosháziakat már régen foglalkoztatta a mélyfurással a felszínre hozandó hévíz gongolata, elsősorban Gyopáros fellendítésére. 1940-ben a költségbetésbe is állítottak erre 100.00 P-t, de az ügy elhúzódott és a Földművelésügyi Minisztérium 1942-ben törölte.⁴

1. BÁL Orosháza község iratai 3.654/1942.; 2. OFH 1942.08.13.
3. BÁL Orosháza község iratai 3.512/1943.; 4. uo. 4,648/1942.

3. Kereskedelem. Közellátás.

Hitelélet

3.1. Üzlethálózat

Az öt vasutvonal és hét közut kereszteződésében fekvő Orosháza gazdasági életében a kereskedelem nagy szerepet játszott. Nemcsak az orosháziak, de a környező községek és tanyavilág is ide hordta be termékeit értékesíteni, mert itt jobb árat kapott érte, biztosabban el tudta adni. Különösen sokat jelentett a községtől délre fekvő terület, ahol a csanádi vasutig /Kétegyháza-Mezőhegyes vonal/ Tótkomlós volt az egyetlen nagyobb település, amely azonban gazdaságilag nem vetélkedhetett Orosházával. Még a gazdasági válság éveiben is érdemes volt Mezőegyházáról a búzát lovaskocsival ide behozni és itt, Orosházán értékesíteni, mert itt az ára 2 P/q-ként magasabb volt.¹

Jelentős üzlethálózat szolgált ki az orosháziakat és az ide érkező vidékieket. 1944-ben 728 kereskedő működött a községben. /Ideértve a baromfikereskedőket, ószereseket, mindenkit./ Ezt a kortársak is sokallották, és valami korlátozást, pl. képesítéshez kötést szorgalmaztak, mert a kereskedők jelentős része csak szatócs volt és nem tartott nagy választékot. Jellemző, hogy 124 helyen vehetett szeszesítalt, aki rászomjazott, vagy helybeni fogyasztásra, vagy elvitelre.² Az üzleti forgalom - minthogy a gazdasági életben a mezőgazdaság játszotta a döntő szerepet - mindenkor a terméstől függött. De már 1943-ban kezdtek rátérni a cserekereskedelemre.

A zsidótörvények végrehajtása során 1942-ben került sor a "keresztény" kereskedők kijelölésére.³ Ekkor még csak a nagykereskedők közül zárták ki a zsidó vallásuakat. A kiskereskedők pedig egyre ritkábban kaptak árut. Nekik 1944. áprilisában kellett üzleteiket bezárni.

A háboru alatt egyre súlyosbodó problémát jelentett a tűzifa, a szén, a benzin és a petróleum ellátás. 1939-ben 4 ben-

1. Lehóczky János visszaemlékezése / a szerző gyűjtése/

2. BÁL Orosháza község iratai 12.725/1940.

3. BÁL Orosháza község iratai 7.977/1942.

zinkut volt Orosházán és sok szatócsbolt. ^{petróleumot és} árult benzint. 1940. nyarán vezették be a petróleumra is a jegyrendszert, ami ugrásszerűen megnövekedett igényeket tárt fel. Ez abból fakadt, hogy a várható villanykorlátozás miatt az is igényelt, aki már teljesen áttért a villanyvilágításra.

A község 1942-re 300 q benzint, 3000 q petróleumot, 12000 gázolajat igényelt a mezőgazdasági munkák szükségleteire. Ez két bizományos nagykereskedő kezén ment keresztül, akik 68% és 32%-ban osztoztak az üzleten.¹ Különösen meggazdagodott az üzleten Szijjártó Szabó Sándor /68%/, aki a községi MEP vezetésében is szerepet játszott, hogy gyárosnak címezte magát, pedig valóságos terméket nem is produkált és csak 10 embert foglalkoztatott.

A vendéglátás terén is kiemelkedett lehetőségei révén a község; még ha a hat szállodája közül négy csak a panzióknak aszinvonalán mozgott. Összesen 37 vendéglő volt. Ez persze oly hátránnyal is járt, hogy 1940. nyarán a szegedi hadtestparancsnokságot a községi gyopárpsi szállodában helyezték el, amelyhez vendéglő is tartozott. Év végén a bérlő kérvényben kérte a bérleti díj csökkentését, mert a beszállásolás miatt a vendéglő civil forgalma teljesen megszűnt és a tönkremenetel fenyegette.²

3.2. Piacok, vásárok

3.2.1. Harc a második hetipiaci napért. A harmincas évek végén a csütörtöki nagypiac már elégtelennek bizonyult a baromfi és sertés felvásárlásokra. Más napokon is volt a piaci helyen árúsítás, de ez csak a konyhai szükségletekre korlátozódott. Nagyobb méretű volt a vasárnapi piac, de akkor a boltok sem voltak nyitva, sem az egyházak nem járultak hozzá a 9 óra utáni piactartáshoz. Először a vasárnapot akarták második piaci nappá fejleszteni, 2000 aláírást is gyűjtöttek,³ de a kereskedelmi miniszter nem járult hozzá. Végül 1940. májusában - két környékbeli község tiltakozása ellenére - megkapták az engedélyt a második piaci nap tartására: hétfőre.⁴

1. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 531/1942.

2. BÁL Orosháza község iratai 13.890/1941.

3. OFH 1939.01.12.

4. OFH 1940.05.19.

A kérdést azért tárgyaltuk ilyen részletesen, hogy bemutassuk Orosháza gazdasági élete és ereje kiemelkedett a környező köz-
községek közül és ezt a többi község rovására saját erőinek
és hasznának további gyarapítására használta fel.

3.2.2. Piaci problémák. Orosháza és környékének élelme a há-
boru előtt legnagyobb részt az orosházi piacon cserélt gazdát
1938-ban a csütörtöki piacokon és az évi 4 vásáron a község
45 ezer P helypénzt szedett be, s bár 1939. februárjától a
napi piacokon is szedtek helypénzt, ezt emelték is a mázsadíj-
jal együtt; az 1938. évi összeget többet nem érték el. Tehát:
éves mennyiségben csökkent a piacra kerülő árumennyiség. Ennek
a mezőgazdasági termelés alakulásán túl több oka volt:

- az eladók és vásárlók úgy tekintették a helypénzt, mint ami
feleslegesen drágítja az árut, és amit el lehetett adni ház-
tól, azt onnan adták el. Ezt mutatja, hogy többször is betil-
tották a háztól való eladást.

- az ármaximálással megszűnt - elméletileg - a piaci alkudozás
lehetősége, míg erre a háznál volt lehetőség.

- a háborús gazdálkodás bevezetésével, majd szélesítésével ~~az~~
egyre több és több cikk került le a piaci áruk listájáról.

Kezdetben a gabonafélék, takarmánynövények. S amikor 1943. jú-
lius 1-e után a Jurcsek-féle beszállítási rendszerben to-
jással, tejjel, baromfival is lehetett a pontokat törleszteni,
ezek is szinte teljesen eltűntek a piacról.¹

A piacra történő felhozatal mennyisége mindig megnőtt, ami-
kor újra szabályozták az árakat, amikor pedig az általános ár-
emelkedés túlhaladta azokat, akkor eltűnt a piacról a áru. A
drágulás már 1939. őszén elkezdődött.² Az Orosházi Munkásott-
hon küldöttsége már 1940. február 23-án kérte a járási főszol-
gabirónál a szabott árak betartatását, és panaszolta, hogy a
legfontosabb közszükségleti cikkekért a piacon magasabb árat
kell fizetni, mint amennyi megengedett. A csendőrség járőrö-
zött ugyan a piacokon, de az objektív gazdasági törvény ellen
nem lehetett szuronyos járőrrel felvenni a harcot, legfeljebb
néhány embert bekisértek árdrágítás, árurejtegetés miatt.

1.OU 1943.o8.15.

2.OFH 1939.11.19.

3.OFH 1940.o2.24.

1940. szeptemberében a kormány visszavonta az exportbaromfi kiviteli prémiumát, /20 fillér/kg /igy lecsökkent az exportáló vállalatok haszna, ezért a nagykereskedők, kiskereskedők beszüntették a baromfiak felvásárlását. Lett nagy riadalom és tiltakozás, amire a kormány az exportprémium visszaállítására tett ígéretet, és 14-én már rendben ment a felvásárlás.¹

1940. áprilisában hasonló eset történt, de ellenkező előjellel: 26-án a gazdák a csütörtöki piacról hazavitték a buzát, üzletkötés nem történt, mert keveselték a hivatalos buzaárát. Ezért a malmok és a gabonakereskedők a főszolgabíróhoz fordultak, hogy szerezzen érvényt a hivatalos buzaárnak.² Ez az eset nem ismétlődött meg, a kistermelők teljesen ki voltak szolgáltatva a gabonakereskedőknek, a felvásárlóknak.

3.2.3. Kirakodóvásárok. Évente négyszer volt Orosházán vásár. Első napján kirakodóvásár. Abban az időben ezek jelentős szerepet játszottak a lakosság iparcikk ellátásában. A vizsgált időszakban ezt a feladatot nem tudták ellátni: kezdetben a nagy pénztelenség miatt, később pedig az áruhiány miatt. 1944. márciusában már csak néhány háziszóttos, cukorkás és kosárárus volt a piacon.

3.2.4. Kiszállítás. 1936-ban 900 vagon élőállatot szállította el Orosházáról, ez az országos mennyiség 2 %-a volt.³ 1938-ban 666 ezer sertést szállítottak Budapestre, ennek 15,7 %-át Békés megyéből, ehhez Orosháza 18.000 darabbal járult hozzá,⁴ ez az összmenyiségnek nem egészen 3 %-át tette ki. Ez volt a háború előtt a csúcs. 1940. februárjában a Külkereskedelmi Hivatal állandó kirendeltséget állított fel a községben, de már abban az évben úgy alakultak az értékesítési viszonyok, hogy nem volt kifizetődő a fenntartása, ezért 1941-ben megszüntették.⁵

3.2.5. Állatvásárok. Az utolsó békeévben, 1938-ban közel 16 ezer lovat, szarvasmarhát, sertést és juhot hajtottak fel. En-

1.BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 8.487/1940.

2.OFH 1940.04.27.

3.Orosháza története és néprajza i.m.I.kötet, 641.p.

4.OFH 1940.08.01.

5.OFH 1940.02.18.; 1941.01.23.

nek 42 %-a kelt el az évente négyszer megrendezett vásáron. 1939. márciusában a száj és körömfájás miatt csak lóvásárt tartottak. A felhajtott állatok mennyisége még 1943-ban is 15 ezer alatt volt valamivel, és még 1944-ben is 52 %-ár értékesítették a felhajtott jószágoknak. A nagymértékű felhajtás oka a belviz-árviz miatti gyenge takarmánytermések, és a rekvirálások miatt állandósult takarmányhiány, és az állatrekquirálás-tól való félelem. Az 1938. évinél jobb értékesítési lehetőségeket /egyetlen alkalommal volt csak rosszabb, de a rákövetkező alkalommal már rekordot értek el: 57 %-ot értékesítettek/ az magyarázza, hogy a megvásárolt állatok jelentős hányada vidékre került. Ez kihatott a község közellátására is, mert a zsir- és húsellátást egyre kevésbé tudták biztosítani. Figyelemre méltó az is, hogy a vásárokon értékesített sertések száma - a többi állattól eltérően - igen alacsony szinten maradt: a hizott sertéseket más csatornákon értékesítették. Míg az árakat 1941-re többé-kevésbé az állatokra is megszabták, a választási malacok és anyakocák lényegében szabad árasok maradtak. Ez a magyarázata annak, hogy az árak oly nagy mértékben emelkedhetett. /bővebben: 1.6.4./ 1944. júniusában az állatvásárra 842 db, szeptemberben 437 db. sertést hajtottak fel. Különösen az utóbbi adat jelzi azt, hogy a jó kukorica-termést látva a gazdák, tehát a birtokos parasztság is a szovjet csapatokat, a horthysta államtól, annak gazdaságpolitikájától való megszabadulást várták.

3.3. Áttérés a háborus gazdálkodásra

3.3.1. Általános szabályozások. Németország Lengyelország elleni támadásának első napján, 1939. szeptember 1-én, tehát a második világháború - bár ezt akkor még senki sem sejtette szinte - első napján a Teleki kormány kormányrendelettel bevezette a benzin és a motorko utalványrendszert. ~~K~~^Ahogy a világháborúban megnőtt a robbanómotorok jelentősége, szerepe, úgy vezette be ez az intézkedés az egész elkövetkezendő háborus gazdálkodást. 1939. december 30-án jelentették be az új évre vonatkozóan a kötelező két hústalan napot.

Az emberek ekkor még nem sejtették, milyen megpróbáltatások várnak rájuk: "Ezt nehustalanságot még kibírjuk!" - kommentálta a szedő.¹

1940. május végén a gabona, kukorica, széna, szalma, hüvelyesek és zöldségfélék bejelentésére köteleztek mindenkit.² Az összesítés után elrendelték az 5 q⁴ felüli buza és 10 q⁴ felüli morzsolt kukoricamennyiség igénybevételét. A Futurának kellett beszolgáltatni, juliusi áron.³ Az augusztus 1-én kiadott 5430/1940.sz.MErendelet a 20 kh-n felüli birtokokra kötelezővé tette az új termés bejelentését.⁴ Szeptember 21-én ezt mindenkire általánosan kiterjesztették.⁵ Hasonlóképpen történt a sertések esetében: szeptember elején 100 kg feletti zsir és szalonna készletet, valamint a 10 hizónál többet be kellett jelenteni.⁶ Október 15-én sertésösszeírást tartottak, ami alapján december 14-én FM rendelet látott napvilágot a sertésvágás korlátozásáról, amely az engedélyek kiadását az előljáróságra bízta.⁷ Október elején bevezették a harmadik hustalan napot. A termésbejelentés után november 14-én zár alá vették az árpa-felesleget.⁸ Ez a csökkent vetésterülettel párosulva állandósította az elkövetkezendőkre a takarmányhiányt. November 24-é mindenre kiterjedően szabályozták az élelmiszerárakat.⁹

1941. január közepén arról olvashattak az orosháziak, hogy a m. kir. kormány korlátozta a háztartásokban tartható élelmiszer mennyiséget. Az őstermelők pl. nullás lisztből csak 10 kg, más csak 5 kg mennyiséget tarthatott; de ez vonatkozott a buzára, száraz főzelékfélére, zsirra, szalonnára is.¹⁰ A rendelet házkutatást is ígért az ellenőrzésre. Március elején bevezették a levágott sertések élősulya utáni 2 %-nyi zsir beszolgáltatását.¹¹

A közhangulat lecsillapítására szánták a községi közellátási bizottságot, amelynek 5 tagja között volt kereskedő, kis-

1. OFH 1939.12.30.
2. OFH 1940.05.31.
3. OFH 1941.07.05.
4. OFH 1940.08.01.
5. OFH 1940.09.21.
6. OFH 1940.09.08.

7. OFH 1940.09.08.
8. OFH 1940.11.14.
9. OFH 1940.11.24.
10. OFH 1941.01.14.
11. OFH 1941.03.06.

paraszt, földmunkás / a Nemzeti Munkaközpont embere / kisiparos / az SZDP baloldalához tartozó Szemenyei Pál/, elnöke egy nyugalmazott tanító lett. A bizottság munkájáról iratanyag nem maradt fenn, tagjai elhaltak; így legfeljebb valamiféle véleményező szervnek tudjuk elképzelni, amelynek semmi befolyása nem volt, csak látszat-bizottság volt.¹

1941. április 21-én a kormány a 80 kg-nál súlyosabb sertéseket zár alá helyezte, és csak a korábbi években vágott mennyiség 70 %-át engedélyezte levágni. A községi előljáróság kérényezte, hogy ezen felül még havonta 50 db-ot levághassanak a községben. Arra hivatkoztak, hogy megnőtt az ellátatlanok száma /belviz és behívások/ valamint a nagyszámu és állandó idegenforgalom és a feltöltött két laktanya állománya miatt a korábbi évek 70 %-a nem lesz elég, de elutasították.² A tavasz folyamán többször sürgette az előljáróság a tartalék termény és élelmiszerek felajánlását. Az aratás után a gabonafelesleg 1/3-át rögtön fel kellett ajánlani megvételre// vagyis beszolgáltatni / a Hombárnak.³ Október közepén már a további összes felesleget fel kellett ajánlani. Ezt rekvirálással sürgették.⁴ A rekvirálás milyenségét Csizmadia Andrásnak a képviselőházban december 7-én elmondott beszédéből ismerjük: az árviz miatt itt nedvesen aratták a búzát; a beszáradást, az abból adódó súlyvesztést nem vették figyelembe; így sokszor elvitték a tavaszi vetőmagot is. Hasonló volt a helyzet a tengerivel is.⁵ Ugyanez év őszén a 42-es bizottságban úgy nyilatkozott Csizmadia András, hogy a rekvirálással begyűjtött gabona majdnem a duplájába kerül. Orosházán november végén kezdődött a "feltárás" - rekvirálás és eltartott kora tavaszig. Az így begyűjtött gabona mennyiségéről nincsenek adatok, még utalások sem; mert erre a honvédség egyenesen rátette a kezét: kellett a Szovjetunió elleni nagy "keresztesháboru"-hoz, kellett a németeknek.

Jellemző az is, hogy október elején kormányrendelettel próbálták megoldani a "szegény falusi családok" csecsemőinek szappanellátását, de a rendeletben foglaltakat nem tudták végrehajtani - szappanhiány miatt,

1.OFH 1941.04.03.

2.BÁL Orosháza község iratai 8.569/1941.

3.BÁL Orosháza község iratai 12.304/1941.

4.OFH 1941.10.12.; 5.OFH 1941.12.25.

1942. január 22-én ismét honvédosztatok kezdték járni a falut; olajos magvak után nyomoztak és vették igénybe a 10 kg-n felüli mennyiséget¹. Jellemző, hogy ez a különítmény, de a korábbi rekviráló osztagok is takarmányhiányt állapítottak meg, de a község kérését takarmányra - elutasították².

1942. június elején megjelent új termésrendelet az árpa 20%-át, a zab 30%-át vette igénybe legalább, de be kellett szolgáltatni az arató és a cséplőrészt is. Ami ezen kívül még megmaradt, és több volt, mint a jövő évi vetőmag plusz a saját szükséglet, azt is be kellett szolgáltatni. Látjuk tehát, hogy az állam már ekkor rátette a kezét minden szem gabonára³. Ez sem bizonyult elégnek, így az ősz folyamán "pótbeszolgáltatás"-t rendeltek el kenyérgabonából és árpából. Ennek lebonyolítására 11 elszámolóbizottságot neveztek ki. Mindegyik bizottságnak volt egy képviselőtestületi tagja, 1 kisbirtokos és 1 ellátatlan. A bizottságok késő ősszel működtek, karácsony első napjáig és hajtottak be a faluból 509 q búzát és 26,5 q árpát. Akik nem tudtak eleget tenni ennek az újabb beszolgáltatásnak, azok ügye felkerült a Közellátási Minisztériumba, amely csendőrökkel indított nyomozást az ügyükben. 1943. tavaszán még 5 fő tartozott 16 q búzával és 9 fő 13,5 q árpával. Az árvizre hivatkoztak és arra, hogy még az újabb beszolgáltatási rendelet megjelenése előtt feletették a jószággal. Védekezésüket elfogadták, az ügyet elejtették⁴.

A beszolgáltatás nyilvántartása és kiróvása az ún. "gabonalap" alapján történt, amelyet bemondás alapján töltöttek ki és júniusban ellenőriztek. /mármint a vetésterületet/ Tekintve, hogy a beszolgáltatást mindenkire egyenlően állapították meg, a természeti károk miatti kedvezmények pusztán névlegesek voltak. Sok kis- és középparaszt a beszolgáltatások miatt ment tönkre. A gabonalap 1941-1942-ben volt érvényben. Ez alapján állították ki a kenyérgabonajegyet is 1942. júniusában, ami tovább csökkentette a fejadagot. A nehéz testi munkát végző férfiaknak 240 kg- búzát hagyott 1 évre, a többi 6

1. OU 1942.01.22.

2. BÁL Orosháza község iratai 3.527/1942.

3. OFH 1942.06.14.

4. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 7.492/1942.

éven felülinek 180 kg-ot, a 6 éven aluliaknak 120 kg-ot.¹

A gabona és kukoricabeszolgáltatásoknál a baromfit nem vették figyelembe, ez azután a baromfiak számának csökkenéséhez vezetett. Különösen, hogy 1942. július 3-án bejelentették a június 26-a előtt hizlalásba fogott kacsák és libák kényszereladását.² Ezzel a kis- és középparaszti gazdaságok egyik igen fontos pénzbevételei forrására tette rá az állam a kezét, hiszen a rendelet megjelenése napján 1 pár sovány libáért 28 P-t lehetett kapni, amikor 1 kg élőmarha 1,25 P-be került. Tehát a baromfi sokkal jobban fizetett.

A község sertéshussal történő ellátását úgy oldották meg, hogy szerződésekkel lekötöttek kb. 5000 db-ot, amit az ellátatlanok zsir- és husellátására kívántak fordítani egész évben.³ Az 111.600/1942.sz.ME. rendelet 4 személyre 1 sertés levágását engedélyezte, ezzel 1 évre ellátottnak tekintette őket.⁴ Szopósmalacot viszont engedély nélkül lehetett levágni!

1942. őszén bevezették a burgonyabeszolgáltatást 800 négyszögöl termőterületen felül.⁵ Még a vásárlást is engedélyhez kötötték és 6 q/kh termésen felül mindent be kellett szolgáltatni.⁶ A rendelet - a többi ilyen tartalmuakhoz hasonlóan - későn jelent meg, így a végrehajtása áthúzódott a következő évre. 1943. március közepén még csendőrök nyomoztak 25 termelőnél a burgonya után: egy részük igazolta, hogy beszolgáltatta, másik részük még a rendelet megjelenése előtt eladta.⁷ Október végén ismét megjelentek a rekvirálók a "felesleges" szálastakarmányok begyűjtésére.

1942-ben sikerült a községnek a háború alatt egyetlen egyszer a szolgáltatásoknál valamilyes mérséklést elérni: a 12 q/kh csöves tengeri ~~terméssel~~ kibővített beszolgáltatást: 7 q/kh csöves vagy 5 q/kh morzsolt tengeri beszolgáltatást sikerült a főispánon keresztül 2 q/kh-val mérsékelni.⁸ Ez 3960 kh vetésterület után 11.538 q májusi morzsoltat jelentett.

1. OFH 1942.06.14.

2. OFH 1942.07.03.

3. OFH 1942.11.19.

4. OFH 1942.11.29.

5. OU 1942.10.01.

6. OFH 1942.09.29.

7. BAK Orosháza község iratai 6.503/1942.

8. BAL Orosháza község iratai 15.421/1942.

Ennek egy részét beszolgáltatták, másik részét hízóval törlesztették, harmadik részét babbal és kölessel törlesztették, de 1943. június 5-én még mindig 957 q hiányzott. Ez a mennyiség a sok árvizes károsult tételeiből¹ adódott, akik ellen ekkor kérték a büntetési eljárás megindítását. Közben kihirdették, hogy még mi mindent lehet beszolgáltatni törlesztésre: a babon és kölesen kívül zsirt, borsót, lencsét is elfogadtak törlesztésre,² s ez már a Jurcsek-rendszer előfutáraként jeleltkezett, de a rettentő pusztítású árvizes évek után így sem tudták a kirótt beszolgáltatást teljesíteni.

A mezőgazdasági termelés termékbeszolgáltatás új rendszerének ötlete Jurcsek Béla nagybirtokos nevéhez fűződött, aki Közellátásügyi államtitkár volt, így lett a köztudatban "Jurcsek-rendszer". Lényege: a szántóterület aranykorona értékének ötvenszeres pontmennyiségét kellett teljesíteni évenkénti beszolgáltatással. Az alap 1 kg buza volt, amelyik 1 pontot ért: ez volt a buzaegységpont. Minden mezőgazdasági termék meghatározott buzaegységpontot ért. Ebben a pontrendszerben az állati termékek viszonylagosan kedvezőbb pontszámot kaptak, akárcsak a vetőmagvak és a hüvelyesek, fűszernövények és gyógynövények. Nemcsak Orosházán, de egész Békés megyében megdöbbenést váltott ki az, hogy a számítás alapja az aranykorona érték lesz; ui. ez reálisan az ország többi területeihez képest jóval magasabb volt. Már 1942. novemberében a főispán / maga is földbirtokos, földjeinek aranykorona értéke 20 aK/kh körül volt! / vezetésével memorandumot intézett a vármegyei mezőgazdasági bizottság a Közellátásügyi Minisztériumhoz, és kifejtették ezzel kapcsolatos aggályaikat. A válasz a legnagyobb megértést ígerte,³ de a valóságban nem történt semmi. A pontértékek már decemberben a Köztelekből és a Tiszántúli Gazdából napvilágra kerültek, az Orosházi Friss Hírek is közölte január végén, így a gazdálkodók reagálhattak rá. Néhányan valóban megjátszották azt, hogy a pontértékekkel csak a szántó hasznosítású terheltek és művelési ág változást jelentettek be: kert lett a tanya körüli szántóból /bővebben:1.5./

1.BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 6.200/1942.
2.OFH 1943.03.21.
3.OFH 1942.12.01.
4.OFH 1943.03.09.

A szántó hasznosítási terület aranykorona értéke a járásban 20 aK körül mozgott, aminek a leszállítását a járási mezőgazdasági bizottság is hiába kérte.¹ Az aratórészt a rendelet csak 20 kh-n felüli birtokosoknak engedte beszámítani a bebeszolgáltatásba. Ezzel az volt a célja, hogy a 20 kh-n aluli gazdaságok saját munkaerővel oldják meg a munkákat. Azzal az intézkedéssel, hogy a bérbeadók csak a fejadagot kaphatják, a kisbérleteket korlátozta egyrészt, másrészt arra igyekezett mindenkit rászorítani, hogy saját földjét művelje meg, amire a mezőgazdasági munkaerőhiány is kényszerített. A beszolgáltatás nem teljesítése esetén büntetésül a hiányzó buzaegység hatósági árának 3-8-szorosát helyezte kilátásba.

Az összpontmennyiség $\frac{1}{5}$ -ét gabonával, $\frac{1}{5}$ -ét zsirrál, $\frac{3}{5}$ -ét szabadon választott termékkel kellett törleszteni. Ebből a zsírbeszolgáltatás volt a legnehezebb: különféle zsiradékokkal, élő állatokkal, olajos magvakkal és zsiradék előállítására alkalmas takarmányokkal kellett törleszteni. Ez az ömörd orosházi viszonylatban egy 5 kh-s gazdaság esetében 83 kg sertézsirt, vagy 50 kg vaját, vagy 1 db 180 kg-s hussertést, vagy 5 q napraforgómagot vagy 11,1 q májusi morzsolt kukoricát jelentett, esetleg 300 kg, tehát 22-25 db hizlalt élőlibát. Ez a takarmányszegény világban csak a legnagyobb nehézségek árán volt teljesíthető, de csak oly módon, hogy a korábban a piacon vagy háztól értékesített baromfit, tejet, vaját a beszolgáltatásba adták be. Azonban ezeket a termékeket nem helyben értékesítették és ez a nem-termelők /ellátatlanok/ közellátásában súlyos zavarokat okozott. Ezért kérte a járási mezőgazdasági bizottság, hogy a befolyt termékmennyiségnek legalább egy részét itt, helyben értékesítsék,² - hiába.

Az adminisztráció alapja a korábbi gabonalap helyett a gazdakönyv lett, amit minden egyes földterület után külön fektettek fel. Kiállításukra a községnek 10 hivatalnokot kellett beállítani. Végeredményben 2595 gazdának kb. 7000 gazdakönyv kiállítása után 16.541 kh négyszögöl terület alapján 15.630.625 pontot kellett az 1943. július 1-ét követő évben beszolgáltatni.³

1.OFH 1943.03.09.

2.OFH 1943.12.02.

3.OFH 1943.05.27.; OU 1943.05.27.

Különösen a tejellátás került katasztrófális helyzetbe. Ez ügyben már augusztus 13-án értekezletet hívtak össze,¹ a tejjegyrendszert azonban csak december közepén vezették be.

Azt is sérelmezték a gazdák, hogy a gabonából különféle cimen levont vámok /örlésnél, mérlegelésnél, bizományosi jutalékok/ a pontokba nem számítottak bele.² Ugyancsak kérték, hogy a honvédség által igénybevett lovakat számítsák bele a pontokba.³

1943. március 20-án rendelet jelent meg a vágómarhák igénybeviteléről, ezt azonban hamarosan felfüggesztették, mert a takarmányhiány miatt olyan nagymérvű volt az önkéntes felajánlás. Ennek következtében a szarvasmarhaállomány életkora "megfiatalodott", mert csak az üsző és a tehénállomány maradt meg szinte. Junius 13-án, pünkösd vasárnapján arról értesültek az orosháziak, hogy attól a naptól kezdve heti 20 dkg a husfejadagjuk személyenként, amit a vásárlási könyvbe be kell vezetni.

1943-ban az előző év községi bérszerződéseinek példájára a helyi honvédségi alakulatok is igyekeztek bérszerződést kötni sertéshizlálásra. Ugyancsak a budapesti Ganz gyár kb. 200 szerződéssel 1000 hizót kötött le munkásainak élelmezésére. Ebben a gazdáknak az volt a jó, hogy 200 P kamatmentes előleget adtak, /takarmánybiztosításra/ a Jurcsek-rendszer pontjaiba beszámítani ígérték, de a legmagasabb napi áron vették át, valamint előnyöket ígértek a gépek beszerzésénél is.⁴ Nem tudjuk, hogy az utóbbi ígérettel élt-e valaki, annál is inkább, mert december elsején minden további szerződéskötést megszüntettek, ui. veszélyben volt a megyére kirótt, a közellátási minisztérium felé teljesítendő sertésbeszolgáltatás mennyiségének a teljesítése.⁵ Az állandósult takarmányhiány és a csökkenő szarvasmarhaállomány miatt szinte töredékére apadt tejtermelés elosztására itt is bevezették a tejjegyrendszert.⁶

1.OFH 1943.08.14.

2.OFH 1943.11.18.

3.OFH 1943.12.02.

4.OFH 1943.07.18.

5.OFH 1943.11.23.

6.OFH 1943.12.12.

1944. február 26-án jelent meg a hirdetés a 2 évnél fiatalabb szarvasmarhák igénybevételéről. Még ugyanabban a hónapban egy másik hirdetés a levágásukat is megtiltotta. Az igénybevétel hatását mutatja, hogy 1944. február 15-én még 2597 db volt, november 20-án már csak 1412 db. A békebeli mennyiségnek közel megfelelő februári állatszám 44%-os csökkenése egyértelműen mutatja az 1944. év gazdasági politikájának - amelynek fő célja a német igények teljes kiszolgálása - tarthatatlanságát.

1944. március elején a főispán a megyei képviselőkkel és a főrendiház tagjaival együtt felkereste Szász Lajos közellátásiügyi minisztert a Jurcsek-rendszer követelményeinek finomítása érdekében.¹ Mit intéztek nem tudjuk, azonban hamarosan nyilvánosságra hozták a változtatásokat: a pöntrendszert kiterjesztették a rétekre és a legelőkre is, az aranykoronánkénti buzapontértéket /szorzószámot/ pedig 50-ről 40-re csökkentették.² A kettő együtt Orosházi viszonylatában a kis- és középparasztok szempontjából kedvezőbb lett volna, mert a legelő a község és a Zelensky nagybirtok tulajdonában volt, rétgazdálkodást pedig inkább a gazdagparasztok folytattak /216 kh területen/. Mindezek végrehajtását azonban a felszabadulás keresztül húzta, és véget vetett a parasztság állami monopolkapitalizmus által történt kizsákmányolásának is.

1944. májusában szemét⁴ és szalmát rekvirált a katonaság.⁵ Majd aratás után kihírdették, hogy minden learatott kh gabona után 120 kg szalmát kell beszállítani.⁶

Érdekes lenne tudni, hogy az 1944. július 1-étől indult beszállítási évben milyen buzgalommal folyt a beszállítás, valamint azt is, hogy az 1943-1944-es beszállítási év milyen eredménnyel zárult. Sajnos, erről semmiféle adattal nem rendelkezünk.

3.3.2. Élelmiszerkereskedelem - élelmiszerellátás. Az élelmiszerek drágulása már 1939-ben elkezdődött.⁷ Az indította el, hogy a csapadékos nyár miatt kevesebb gyümölcs termett, vi-

1.OU 1944.03.12.

2.OU 1944.04.13.

3.OFH 1944.03.18.

4.Az első kaszálást vitték el!

5.BÁL Orosháza község iratai 7.246/1944.

6.OFH 1944.08.18.

7.OFH 1939.11.19.

szont a tehetősebbek és a részleges konjunkturából adódóan mások is meg tudták fizetni a magasabb árakat is. A tendencia 1940-ben csak erősödött: június végén a befőzni való gyümölcs kilónkénti ára az előző évinek négyszerese volt! ¹ Ha nem is hasonló mértékben, de az árdrágulás ekkor már általános volt, nem hiába írta a helyi kormánypárti napilap: "... a minimális bérek óta megdrágult a kenyér, a csizma, a ruha, az élet, a halál. Minden." ² Vagyis a nominálbérek emelkedése ³ nem jelentette a reálbérek azonos mértékű emelkedését, hiszen az árak emelkedése csökkentette, később pedig megszüntette a reálbérek emelkedését. Ezek a nehézségek tükröződtek az 1940. szeptemberi alispáni jelentésben, amelyben két évtized után először megjelent a "Közélelmezés, közfogyasztás" fejezet is, és rögtön arról számol be, hogy a megyében eltűnt a zsir, és a szalonna. ⁴ S az 1940. évi hus- és borfogyasztás már kevesebb lett az 1939. évinél! ⁵ 1941-ben pedig júniusban /~~1~~/ az emberek már megismerhették a kenyérhiányt is! /Ennek is hatása volt a közhangulatra! Bővebben: 6.2.1./ Az átmeneti hiányként értékelt rizs és bors, tehát a gyarmatáru a háború idejére a normális kereskedelmi forgalomból teljesen eltűnt. ⁶ 1942-ben főként takarmányozási nehézségek miatt általánossá vált a tej és tejtermékek hiánya. ⁷ Emiatt az elemi iskolások napi tejadagját, amit a szegénységi bizonyítvánnyal rendelkezők gyerekei kaptak, sem tudták biztosítani. A helyzeten úgy is akartak változtatni, hogy a gazdák számára szerkesztett napilap, az Orosházi Friss Hírek részletes tanácsokkal szolgált a takarmányozás javítására. ⁸ De csak a jótanácstól még nem adtak több tejet a tehének, takarmányt pedig csak szinte a fekete-piacon lehetett kapni. Az augusztusi főszolgabírói jelentés a feketepiac növekedését aggasztónak minősítette. ⁹ 1942. nyarán csak az jelentett könnyebbséget, hogy a zöldségfélék, paradicsom, szőlő jó termést hozott, így az árak csökkent. ¹⁰

1.OFH 1940.06.19.

2.OFH 1940.08.06.

3.A minimális bérek általában itt is béremelkedést jelentettek ^{/1942.}

4.OFH 1940.09.12.

10.OFH 1942.09.18.

5.OFH 1941.02.11.

6.OFH 1941.01.10.

7.OFH 1942.02.15.; 1942.05.21.

8.OFH 1942.05.14.

Decemberben községi, közgyűlés foglalkozott a zsirellátás kérdésével, és úgy döntöttek, hogy a kb. 10.000 ellátatlan heti 16 dkg-s zsirfejadagjához szükséges 150 q zsir biztosítására 150.000 P kölcsönt vesznek fel, és külön bizottságot hoztak, létre az ügy intézésére.¹ Erre a célra mintegy 2500 db sertést kötöttek le, de a sertések nem voltak elég érettek, így a várt zsirmennyiséget nem tudták belőlük kinyerni.² A husellátás nehézségeinek enyhítésére javasolta Kiss János könyvkötő a községi képviselőtestületben, hogy állítsanak fel lómészárszéket,³ ami meg is történt. A tejellátás terén könyvebséget jelentett az a rendelet, amelyik lehetővé tette a tej háztól - házig hordását.⁴ A Jurcsek-rendszer belépése azonban megváltoztatta a helyzetet, hiszen a gazdák érdekeltté lettek a tejbeszolgáltatásban, és csak jegyre lehetett tejet vásárolni. Az ellátatlanoknak, vagyis akiknek nem volt földjük, és nem termelhettek; lehetővé tették egész évre 50 kg burgonya vásárlását. De ez csak korlátozott volt, mert csak 600 családnak jutott.⁵ Már pedig becslésünk szerint még az ellátatlanok közül is több olyan volt, akiknek az eltartójuk katona volt. Kiutaltak fejéenként 1,5 kg babot /összesen: 22,5q borsóból: 2,5 kg/fő /összesen: 57,3q/⁶ Jellemző adaléka a kornak, hogy a főispán diszpolgárrá választásához rendelt diszoklevélért a budapesti iparos disznótorost kért.⁷ 1944. januárjától a hadba vonultak családjainak havonta 20 kg búzát utaltak ki, amit megvehettek.⁸ /8P/ A tavasz folyamán kétszer lehetett venni rizst: fejéenként összesen 12 dkg-ot.⁹ 1944-ben az időjárás szinte ideális volt a mezőgazdaság számára, ennek köszönhető, hogy a főjegyző június közepén úgy foglalt állást hogy a friss zöldségfélék, gyümölcsök és főzelékfélék árának megállapítására nincs szükség, mert lényegesen lejjebb vannak mint az utóbbi években: kb. a budapesti nagybani árak 10%-ának felelnek meg.¹⁰ Pedig akkor már sok menekült és kibombá -

1.OFH 1942.12.13.

2.OFH 1943.02.07.

3.OFH 1943.04.28.

4.OFH 1943.05.13.

5.OFH 1943.10.06.

6.OFH 1943.10.19.; OU 1944.01.01.

7.BÁL Oh.község iratai 15.561/1943.

8.OU 1944.01.16.

9.OFH 1944.02.10.; 1944.04.16.

10.BÁL Oh. község iratai 465/1944.

zott volt Orosházán, akik növelték a fogyasztók számát. Az orosháziak és a budapesti menekültek között a tej miatt bontakoztak ki éles viták abból, hogy a szükséges tejnek csak 1/3-át kapta a község és már éjjel 2-kor sorbaálltak tejért, viszont a budapestieket előre vették, így a helybelieknek nem jutott tej.¹ Közvetlenül a felszabadulás előtt, szeptember elején a főispán 1451. q gabonát kiutalt a hősi halottak, rokkantak, eltűntek, hadműveleti területen levők hozzátartozóinak: kb. 1. q jutott így mindegyik családnak.²

3.3.2.1. Husellátás. Ismerjük Orosháza közvágóhidjének forgalmát, ahol a hentesek is vágtak. Az itt levágott állatok:

	1938.	1939.	1940.	1941.	1942.	1943.	1944.
sz.marha	661	817	1073	965	967	396	az
borjú	759	1071	1078	654	2288	1232	1943.
ökör, bivaly	24	20	—	—	—	35	évinek
sertés	3429	3368	3846	3292	2609	2605	50%-a
malac	—	—	—	—	1821	134	
juh	927	1061	1564	1008	527	285	
bárány	194	322	351	307	?	1	
l6	71	63	122	220	270	280	

A közvágóhídon kívül nagy számban vágtak otthon, háziilag sertéseket. Az így levágott sertések száma 1934-ben 3482 db volt;³ ez 1941-1942. telére a kiadott vágási engedélyek száma alapján 5326 db-ra változott;⁴ és bár a 80 kg-n aluli sertésekre teljes vágási tilalom volt,⁵ mégis nagyon sokan kértek 70-80 kg-s sertésekre is vágási engedélyt a takarmányhiány miatt.⁶ Ennek kettős hatása volt: minthogy az állatok nem lettek kihizlálva, nem voltak vágásra érettek: ennél fogva kevesebb zsírt lehetett nyerni belőlük, tehát nőtt a zsirellátatlanok száma, másrészt a husuk is több vizet tartalmazott; akár feldolgozva, akár szárazon tartósítva csökkent mértékben lehetett felhasználni. 1942-43. telén a vágási engedélyek szá-

1.OFH 1944.07.20.; 1944.07.27.; 4.OFH 1942.04.03.

2.OFH 1944.09.03.

5.OFH 1941.04.27.

3.Magyar Stat.Közl.Uj Sorozat

6.OFH 1942.01.15.

105. kötet 305.p.

ma csökkent: 4850 db,¹ ezek átlagos súlya is csökkent: 50-60 kg-s sertések vágására is kértek engedélyt.² Így a fentebb tárgyalt tendencia tovább erősödött. A husellátásában szerepet játszott még a baromfiállomány is, számuk a takarmányhiány miatt /nem vették egyáltalán figyelemébe/ és a belvízárviz miatt /nagyon sok elpusztult kinn a tanyákon/folyamatosan csökkent, különösen a Jurcsek rendszer bevezetése után, mert a pontokat baromfival is lehetett törleszteni.

A fentiek figyelembevételével a közvágóhid forgalmának /számos állatban számított/ maximumát 1940-ben a részleges mozgósítás kapcsán érte el, amikor amikor kb. 2 hónapig a 27 ezer lakoson kívül még 2-3000 katona állomásozott a községben. Az átlagos fogyasztásnál is számítani kell a két laktanya kb. 2000 fős fogyasztásával, ami szintén a községből került ki.

Összeségében pedig úgy véljük, hogy az állatállomány súlybeli csökkenése miatt a levágott állatok számának növekedése nem jelentette abszolút értelemben a felhasználható husmennyiség súlyának növekedését is, tehát a felhasználható husösszsúlya kevesebb lett.

3.3.2.2. Kenyérellátás. A kenyér drágulása az elsők között kezdődött, már 1940. februárjában.³ A mennyiségi korlátozások mellett minőségi rontásokkal is igyekeztek minál kevesebb búzából több kenyeret előállítani. Ezért keverték a buzaliszttel előbb burgonyával,⁴ majd - a tiltakozások⁵ ellenére is - 20 % kukoricaliszttel.⁶ Ez nem volt állandó, aratás előtt felfüggesztették, hogy a tavalyi liszt teljesen elfogyjon. Ez nem éppen tervszerű gazdálkodásra vallott országos szinten. A községi előljáróság előterjesztést tett a közellátási kormánybiztoshoz, hogy továbbra is lehessen kenyérből lisztet kapni. Erre megkapták az engedélyt. A buzaliszttel keverése a későbbiekben is előfordult. A kötött gazdálkodás kikerülése miatt - egy-két esetről Orosházán is tudunk - hozták 1942. végén a 7.590/1942.ME.sz. rendeletet, amely eltiltotta a kenyérgabona őrlését kézi darálón vagy takarmányőrlőn.⁷

1.OFH 1943.02.04.

2.BÁL Orosházi járási főszolgabíró ír. 1285/1942./ /között

3.OFH 1940.02.07.

4.OFH 1941.02.11.

4.OFH 1940.10.13.

7.OFH Budapesti Közlöny 1942.12.24.

5.OFH 1940.12.15. A 48-as Kör tiltak

A kenyérjegyet még 1941. májusában előre jelezték, amikor közzé tették, hogy 1 főre naponta 30 dkg kenyér jut - a takarékos-ság jegyében. Augusztusban azonban megkezdték a kenyér-jegy osztását is, amelyeket szeptembertől vezettek be.¹ Ekkor a kék kenyérjegyre 50, a fehérre 35, a zöldre 25 dkg kenyeret lehetett vásárolni.² Még az év december elsejétől leszállították a kenyérfejadagot - egységesen - 5 dekával.³ A község 1942. január közepén állt át az országos jegyrendszerre, ez naponta 25 dkg fejadagot írt elő, a testi munkásoknak 15 dkg, a nehéz testi munkásoknak 35 dkg pótagaggal. Orosházán azonban senki nem került a "nehéz testi munkát végzők" kategóriájába.⁴ Alig egy hónappal később 20 dkg-ra csökkent a fejadag, a pótagagok változatlanok maradtak.⁵ Majdnem tízezer kenyérjegyes volt a községben,⁶ a többiek őstermelők voltak és saját buza-fejadagjukból sütöttek vagy sütettettek. A terhes és szoptató nők a nehéz testi munkások kenyérpótjegyét igényelhettké.⁷ Kialakult a kenyér és zsirjegyborze: a cigányoknál egy nagyobb vásár vagy hetipiac után 2 fillérért lehetett kapni darabját.⁸ Az aratás késésével indokolták, hogy néhány hétre csökkenteni kell a fejadagot. Ezt talán Orosházán - ahol valóban később ért be a buza - még el is hitték: így június 29-től augusztus 2-ig 15 dkg-ra csökkentették ismét a fejadagot, csak nehéz testi munkát végzőké maradt.⁹ Augusztus 3-tól ismét felé emelték 20 dkg-ra, de ez csak november végéig maradt érvényben, amikor ismét csökkentették 16 dkg-ra.¹⁰ Ez maradt 1943. november 1-ig, amikor ismét felemelték 25 dkg-ra.¹¹ Tehát elég sűrűn változott a fejadag, de mindig alatta maradt a németországinak. 1944. nyarán arról értesülünk, hogy a pékek tüzei¹² hiány miatt csak korlátozva, hetente háromszor tudnak sütni. Később - ugyanezért - felhívták a lakosság figyelmét a boglyakemencék beállítására: házi kenyérsütésre.

1.OFH 1941.08.17.

7.OFH 1942.02.24.

2.OFH 1941.09.30.

8.OFH 1942.05.17.

3.OFH 1941.11.30.

9.OFH 1942.06.26.

4.OFH 1942.01.13.

10.OFH 1942.10.21.

5.OFH 1942.02.11.

11.OFH 1943.10.21.

6.OFH 1942.02.10.

12.OU 1944.04.13.

3.3.2.3. Zsirellátás - zsirjegyek. Akik disznót hizlaltak, azoknak a disznóból kellett a táplálkozáshoz szükséges zsirt kinyerni - ezzel ellátottaknak tekintették őket. Az ellátatlanok számára 1941. májusában állapították meg a zsirfejadagot: 1 személynek 1 kg havonta.¹ 1942. március 1-étől már margarint adtak rá.² Ezt is hamarosan leszállították heti 18 dkg-ra.³ Erre kaptak a nehéz testi munkások hetente plusz 9 dkg-t. A következő csökkentés 1943. február elején 8 dkg-ra olvasztott zsirra csökkentette a heti zsirfejadagot,⁴ amely tehát csak az ellátatlanokra vonatkozott.

3.3.2.4. Cukorjegyek. már 1940. áprilisában bevezették. Tumulúzus jelenetekre került sor az osztásánál. Egy darabig lehetett kapni, azután teljesen eltűnt az üzletekből és hiánycikk lett. 1941. szeptemberében ugyan még felemelték a fejadagot, 52 dkg-ra fejenként 1 hónapra.⁵

3.3.3. Iparcikk kereskedelem. A békebeli állapot ezen a téren 1939. nyaráig tartott. Hiszen tavasszal meghirdették a néprádió akciót: 48 P értékű rádiót havonta 2 P-s, 2 évig tartó törlesztéssel lehetett vásárolni.⁶ Egymás után hozták az újságok különböző kerékpár hirdetésekét: 120-160 P között. A nyári szezonvégi kiárusításnál azonban már az áruhiány éreztette a hatását és 5-8 %-os áremelkedéssel lehetett csak vásárolni.⁷ A drágulás folyamata még a következő évben nem gyorsult fel, több-kevesebb várakozással, utánajárással még mindent lehetett vásárolni. Az egész éven át tartó áremelkedés, amit nem követett ugyanolyan mértékben a mezőgazdasági cikkek árának emelkedése, az agrárrollót elég szétnyitotta. Pl. korábban egy pár csizmát 1 q buza áráért lehetett kapni, 1941. januárjában a csizma 7 P-vel volt drágább. Ettől is nagyobb mértékű volt a lószerszám és a kocsikenőcs árának emelkedése, amely másfél-két év alatt a duplájára emelkedett.⁸

A lábbeliellátás okozta az első nehézséget az általános áremelkedésen túl. Hiába helyezték zár alá a cipő árusítását, utána sem tudták megoldani a problémát, -hiába hoztak létre

1.OFH 1941.05.30.

5.OFH 1941.09.14.

2.OFH 1942.02.26.

6.OFH 1939.04.20.

3.OFH 1942.04.01.

7.OFH 1939.08.11.

4.OFH 1943.02.04.

8.OFH 1941.01.16.

külön Cipőhivatalt is. S minthogy ujat nem lehetett venni, fel-
szökött a használatnak az értéke. 1941. októberében már 60-80
P-ért cserélt gazdát az ócskapiacra 1-1 pár használt csizma.¹
A cipészek is vettek rossz cipőket, hogy azután a bőrányagot
felhasználhassák. Fokozta a lábbelik elhasználódását a belvíz,
árvíz elhárításában végzett munka és általában a csapadékos
időjárás. Emiatt /lábbeli hiánya/ sokan nem tudtak munkát vál-
lalni, mert egyetlen bakancsuk vagy csizmájuk tönkre ment.²
1941. decemberében a kormány elrendelte a leventék és a cserkés-
zések bevonásával a használt cipő gyűjtési kampányt. Oroshá-
zán 154 párat találtak javításra alkalmasnak, a többit /2000
db-nál többet/ Budapestre vittek műtálgéártásra.³ Az új cipő-
ket és bőripari termékeket, kellékeket országosan osztották
szét a megyék között, már 1941. elején. A megyékben a főis-
pán osztotta tovább. A jegyrendszer, amit bevezettek, nemcsak
a kész cipőkre terjedt ki, hanem a mértékutáni készítésre és
a talpalásra.

A másik nagy probléma a szppankérdés volt: a kormány ko-
rábban az öngyilkosságokra hivatkozva eltiltotta a marólag
kereskedelmi forgalmát. Ennek visszaállítását több fórum is
kérte⁴ - eredménytelenül. Így azután nem tehettek mást, mint
megpróbáltak hamuzsirral mosni. Ehhez az ujság is adott jóta-
nácsokat.⁵ Jellemző az is, hogy a háború alatti első árdrági-
tási eljárást két vaskereskedő ellen folytatták le,⁶ hiszen a
fegyverkezést a középpontba állító győri program végrehajtása
során mezőgazdasági szerszámokra, alkatrészekre /pl. kocsiráf/
egyre kevesebb nyersanyag jutott.

1941. májusában vezették be a "Vásárlási könyvecske"
használatát az iparcikk vásárlások nyilvántartására. Mivel a
rendelet fogalmazása kezdetben nem volt világosan egyértelmű,
a jó orosháziak közül többen több kereskedőnél /szatócsnál/
is kiváltottak egy-egy könyvecskét. Ezekbe be kellett vezetni
szappant, tüzelőanyagot, mindenféle textiliát, lábbelit, te-
hát általánosan minden iparcikket. Bevezetése nem hozott meg-

1.OFH 1941.10.12.
2.OFH 1941.11.16.
3.OFH 1941.12.12.

4.OFH 1941.12.12.
5.OFH 1942.01.11.; 1942.12.25.
6.BÁL Oh-i járási főszolgabíró iratai
11.329/1941.

oldást, mert elegendő árut nem tudtak biztosítani. Így azután látszat - megoldás akciókkal operáltak: néha "Népruházati akció"-t hirdettek, ami azokra terjedt ki felunk akiknek a havi jövedelme 100 P alatt volt /városokban 200 P alatt /viszont kizárták a zsidó vallásukat és a nemzethűség szempontjából megbizhatatlanokat és kifogásolhatókat.¹ Az akció méreteiről nincs híradás, csak azt tudjuk, hogy volt ilyen. 1942. elején 700 utalványt osztottak ki,² tehát ha csak az ipari és agrárproletáriátust számítjuk ebbe a jövedelemkategóriába, /havi 100 P alatt / akkor is csak legfeljebb minden 6. - 7. család kaphatott ilyen utalványt. A központi elosztás méreteire jellemző, hogy 1942-ben Orosháza összesen csak 253 pár gazdasági bakancsot kapott,³ azt is csak a mezőgazdaságban dolgozó, egész évre leszerződött cselédek kapták./1.4.3./Az építőmunkások hiába fordultak akár a községi előljárósághoz, akár Varga Jenő iparügyi miniszterhez, hivatkozva a fatalpu cipők miatt az építkezéseken előfordult szerencsétlenségekre,⁴ nem tudtak maguknak rendes bőrtalpu bakancsokat kivívni.

1942. őszén új jelenségek foglalkoztatták a község lakosságát: elszaporodtak a kerékpár lopások. A gépeket később megtalálták, de a külső és belső gumijukat levették. A csendőrség megtalálta a tettest, aki a kerékpárgumik párját 100 P-ért, vagy 2 q tengeriért értékesítette.⁵ A nagy orosházi háttárban a kerékpár fontos közlekedési eszköz volt, de az építőmunkások is azon jártak fel Budapestre, a fiatalabbja,⁶ viszont az előregedett, tönkre ment gumikat nem lehetett pótolni. Az árakra jellemző, hogy a község a megnövekedett adminisztrációnak a lebonyolítására két írógépet vett 1942. őszén darabját: 600 P-ért.⁷ 600 P akkor egy anykora ára volt.

1942. karácsonyán is megrendezték a népruházati akciót. Az iparcikkek árai azonban ekkora nagyot emelkedtek, még a Békés

1.OFH 1941.12.18.

2.OFH 1942.01.11.

3.OFH 1942.01.11.; 1942.12.25.

4.MSZMP KB PI Archivum 666.f. IV. 194/1941. MÉMOSZ központ - vidéki levelezés - Orosháza Beadvány Varga Jenő iparügyi miniszterhez /másolat/

5.OFH 1942.11.08.

6.ifj. Jagri Mihály visszaemlékezése / a szerző gyűjtése/

7.BÁL Orosháza község iratai 15.438/1942.

vm-i Gazdasági Egyesületben is szóvá tették, hogy a műrostos, szinte csak az első mosásig használható, pulóver ára 40-42 P volt, ami az akkori maximum 6 P.-s napszámberékhez viszonyítva annyit jelentett, hogy a napszámosnak hét napot kellett érte dolgozni.¹

1941. évben a javításokat is beleszámitva a község 12101 cipőutalványt kapott. 1942-ben, 1943. januárt is beleszámitva 20.337-t. A mértékutáni készítés minimálisra csökkent, szinte csak javítás folyt.² Ezzel kapcsolatban is meg kell jegyezni, hogy a cipőutalványok és a cipészeknek kiutalt bőranyag mennyisége között nagy különbség volt az utóbbi rovására. Így azután nem lehet csodálkozni, ha a cipőhivatalban különböző manipulációk történtek, főleg a dolgozó tömegek rovására. 1943-ban a mezőgazdasági munkásság összesen 645 pár bakancsot kapott 50 P/db-os utalványra.³ Az 1943. végén ismét meghirdették a népruházati akciót, 1500 igénylő jelentkezett.⁴ Sokan az utalványt kaptak közül az enyhe tél miatt nem váltották ki a csomagot⁵ - írja az ujság. De az is lehet, hogy a csomagban levő ruhanemük minősége miatt, tehát tartalmi okokból nem váltották ki.

1943-ban a kerékpárlopások egyre gyakoribbá váltak, annál is inkább, mert egy jó állapotban levő használt kerékpárért 600-700 P-t is adtak.⁶

Az 1944. év tavaszán kiselejtezték honvédségi bakancsokat igényelhettek a leventék. Arról, hogy kaptak-e, nincs adat. Márciusi keltezéssel tíz kérvény is van a főszolgabírói ügyiratok között, olyan emberek kérvénye, akik a jegyrendszer bevezetése óta még egyáltalán nem kaptak semilyen cipőutalványt s a családban egyetlen pár cipő sincs!⁷

Az iparcikkeknek a fentiekben ismertetett elosztása-kereskedelme, ami kiterjedt az ilyen tárgyú cikkeknek legalább a felére, nem felelt meg a kis- és középparasztoknak, de a

1.OFH 1942.12.31.

4.OFH 1943.10.27.

2.OFH 1943.02.21.

5.OFH 1944.03.22.

3.OFH 1943.04.22.; 1943.10.28.; 6.OFH 1943.09.05.

7. BAL Orosházi járási főszolgabíró iratai 2.667/1944.

gazdagparasztnak egy része sem találta így meg a számítását. Ezért javasolták a Monori Gazdakör tagjai, hogy akik eleget tesznek a beszolgáltatásnak, saját maguk és cselédek részére 1-1 öltönyt vásárolhassanak hatósági áron.¹ Elképzelésük 1944. szeptemberében meg is valósult, olyan formában, hogy a pontrendszerrel teljesítő gazdák utalványt kaptak, amire elsősorban textiliákat, ruhaneműt vásárolhattak hatósági áron. Az erre a célra tartálékolt áru még "békebeli minőség" volt, keresett dolgokat lehetett kapni. Ha egy-két nap késéssel is, de az orosházi gazdák is megkapták az utalványokat: 1500 db utalványt, 50 P/db-os hatósági áron. De ez csak egy csepp volt a nélkülözőknek és ezt is csak a gazdák kapták, a tehetősebbek, akik tudták teljesíteni a beszolgáltatást.

A fentiek alapján nem kell sok fantázia annak felidézéséhez, hogy a dolgozó tömegek, az emberek döntő többsége mennyire le volt rongyolódva és nélkülözötte a kor mindennapi szükségleteihez megszokott dolgokat.

3.3.4. Feketepiac vagy zugpiac. Olyankor alakul ki, amikor a kereslet nagyobb, mint a kínálat, vagy pedig: amikor az árak egy részét maximálják, a többi ár viszont az infláció következtében emelkedik. Így az emelkedő nyersanyag, üzemanyag és egyéb árak a készterméket előállító cég hasznát egyre csökkentik, így - mivel nem emelheti az árat, ennek kikényszerítésére - mesterséges hiányt teremt. Mindkét esetben az eladónál áruhiány keletkezik, aki a meglevő áruját csak felárral hajlandó eladni. Amikor pedig az infláció felgyorsul, és az áruválaszték minimálisra csökken, akkor a pénz kiiktatásával rátérnek a cserekereskedelemre, amely Magyarországon már 1942. végétől is előfordult.

Az árdrágítás első nyomaira 1941-ben bukkanunk. Ekkor már a debreceni csendőrkerületben külön nyomozóosztályt szerveztek az árdrágítások felfedezésére és a gyulai törvényszéken külön tanács alakult a megbüntetésükre. Ez a tanács még abban az évben kétszer kiszállt Orosházára a helyszíni tárgyalások lefolytatására.² Mint a korabeli tudósító megjegyzi, a 1. BAK Orosházi járási főszolgabíró iratai 2.667/1944. 2. OFH 1941.04.27. 3. OFH 1941.06.17.

Kisbirtokos Szövetség emeleti nagyterme teljesen megtelt: volt ott talán ezer ember is. Összesen 50 ügyben jártak el: filléres élelmiszerdrágítások miatt 30-40-50 P-s büntetéseket róttak ki. Ekkor még a főszolgabíróságra naponta érkeztek feljelentések az árdrágítók ellen.¹ 1941. márciusában az egyik békéscsabai cég teherautóján lefoglaltak 30 kg vajat, amely akkor már zárolva volt, tehát engedély nélkül szállítani sem lehetett. Az erről szóló sajtóhír azt is bejelentí, hogy az elkobzott vajat "nyilvános árverésen" értékesítették.² A későbbiekben is hasonló módon jártak el. Viszont ezekről a "nyilvános árverések"-ről az derült ki, hogy a községi előjáróság és a baráti körül vette meg ezeket az árukat - hatósági áron.³

1942-ben azután a feketézés, árdrágítás minden elképzelést felül mult. Volt olyan, aki áprilisban a 22,9 P/q kukoricát 60 P-ért adta el mázsáját. Az első négy hónapban csak kukoricából 12 árdrágítási eset jutott a hatóság tudomására. Minden esetben a hatósági árnak legalább a kétszerese volt az ár. Főleg kukoricával, burgonyával, liszttel, hagymával, szappannal, zsirral, cukorral, tojással és baromfival foglalkoztak. A baromfit főleg vidékre továbbították, ahogy akkor mondták: a "láncos" kereskedők: főleg Nagyváradra, Kolozsvárra, Budapestre irányultak a szállítások. A felvásárlási annál nagyobb volt, mennél messzebbre vitték az árut. Volt olyan eset is, amikor külön vásárolták össze libatömésre a kukoricát és kb. 3.000 libát adtak el, amikor a helyi piacon egy hónapban nem vittek fel 50 libánál többet.⁴ Korántsem teljes adatok alapján 1942-ben a hatóságok közel 44 q felpucolt, megtisztított libát, kacsát, tyukfélét fogtak el. A résztvevőket 1-2 év börtönre és különféle mellékbüntetésre ítélték. Ezek közül a legérdekesebb az, hogy a bírósági ítélet teljes szövegét saját költségükön közzé kellett tenni a helyi kormánypárti napilap hasábjain: egyrészt elrettentés céljából, másrészt ingyenes szubvenciónak sem volt rossz. A lap is kelendőbb

1.OFH 1941.11.13.

2.OFH 1941.03.10.

3.özv. dr. Torkos Béláné és Fürst Ervin visszaemlékezése

4.BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 3.549/1942.

volt, ha ilyen ítéletek voltak benne.¹ A háboru alatt összesen hat árdrágító társaságot lepleztek le a községben.

1943-ban csak 1 nagyszabású baromfi árdrágítási bűnperről olvashatunk, igaz: 56 vádlottal.² A baromfi és a takarmány is kevesebb lett, ebből adódhatott. Az előző évinek kb. 1/4-ét teszik ki az elfogott árak. Az ügyek többségét a helyi kereskedelemben elkövetett árdrágítások jelentették. A mértéket jelzi, hogy 1943. októberében a hivatalosan 40 P/q-s búzáért megadtak 100 P-t is.³ A fentiek során az előljáróságról elmondottak alátámasztására idézzük az 1943. őszén a "Fekete kutya bolt"-ban elkobzott 2,5 kg bors esetét, amit az előljáróságnak esztottak ki 1940. évi áron, és ezt ügyiratban le is irták /Azért 1940. évi áron, mert akkor még lehetett kereskedelmi & forgalomban kapni, tehát az volt az utolsó érvényes ár!/⁴

1944-ben az előző évihez hasonlóan folytatódott az élelmiszereknek a hatóság megkerülésével, "jogtalanul" történő elszállítása. Januárban kb. 3 q-t, februárban és márciusban 2-2 q-t fogtak el a csendőrök. A német megszállást követő utazási korlátozások valamennyire visszavetették, de 1944. nyarán már az is csinálta, aki korábban nem foglalkozott vele, így próbálván csökkenteni az utazás költségeit, mert a városokban, különösen Budapesten, ekkor már minden élelmet el lehetett adni. A helyi kereskedelemben a feketepiaci árak 1944. nyarán a hatósági árak már átlagosan a háromszorosát is felülmúlták a kukoricának mázsája 120 P volt⁵/hivatalosan: 36 P/q/ a tej literje 90 fillér volt 45 fillér helyett.⁶

3.3.5. A háborus gazdálkodás értékelése.

Ha tehát a háborus gazdálkodásra való áttérést vizsgáljuk, azt látjuk, hogy az fokozatosan terjedt ki az egyes részterületekre. A második világháborúban, akárcsak az elsőben, a hatalmon levők elszámolták magukat, és az infláció kivételével mindent alábecsültek. A háboru folyamán gyorsult fel Magyarországon

1. ifj. Demartsik Ferenc, az OFH egykori munkatársának vissza-

2. OFH 1943.10.12. //emlékezése. /a szerző gyűjtése/

3. BÁL Orosháza község iratai 4.381/1943.

4. BÁL Orosháza község iratai 5.913/1943.

5. OFH 1944.09.17.

6. OFH 1944.08.03.

az állammonopolista fejlődés és érte el csúcspontját. Ez már 1941-42-ben a szabad piaci kereskedelem helyett egyre szélesebb mértékben vezette be a kötött gazdálkodást és vele járóját a közszükségleti cikkek elosztásában: a jegyrendszert. A mezőgazdaságban a kötött gazdálkodás átfogó kiépítését Jurcsek Béla vezetésével végezték el. Rendszere a győri program óta háttérbe szoruló nagybirtokosoknak kedvezett elsősorban, meghasszabbítva számukra a háboru elején nyílt konjunkturát. Alapvető célját: az ország háborus gazdaságát ellátni élelmszerrel és ipari nyersanyaggal, valamint kielégíteni az egyre növekvő német igényeket a folyton rosszabbodó körülmények /Munkaerőhiány, az állatlétszám csökkenése, trágya és műtrágyahiány, a vetőmagellátás minimumra csökkenése, szerszámok elhasználódása, időjárási viszontagságok és üzemanyaghiány/ valamint éppen az egyre növekvő német követelések miatt mind kevésbé láthatta el. S bár a gépezet 1944-ben még működött, a közellátásban a zavarok csak fokozódtak, aminek kihatásai a politikai hangulatra nyilvánvalóak. Ez odavezetett, hogy 1944. nyárutón Orosházán még az ujratermelés feltételei is veszélyben voltak a növénytermesztésben, az állattenyésztésben pedig már nem álltak rendelkezésre. A kötött háborus gazdálkodásnak másik oldala az, hogy csak akkor számíthatott sikerre, ha megtudta oldani a mezőgazdasági és ipari termékek árának szinkronban tartását és az ipari termékek beszerzésének lehetőségét. Az elsőről csak annyit, hogy a hatósági árakat viszonyítva is az agrárrolló nyílása meghaladta a világgazdasági válság idején elértet; az ipari termékeket azonban még feketén sem lehetett beszerezni - éppen a háboru miatt, amely mindent a haditermelésre koncentrált. Ennek nem mond ellent az a tény, hogy 1944. szeptemberében azoknak, akik teljesítették a beszállítást, iparicikk-utalványok megvásárlását tették lehetővé és bizonyos keretek között valóban kaptak is árut az utalványra. Azonban ezeket is régebben gyártották, még a háboru előtt, további készlet nem volt belőlük, ujragyártásuk lehetetlen volt. Ezen kívül azonban sem gépet, sem gazdasági felszerelést, szerszámot, üzemanyagot, építőanyagot nem lehetett kapni

Összegezve tehát: a háborus kötött gazdálkodásnak a mezőgazdaságban egyetlen pozitívuma egy szélesebb terménysztruktúra kialakítása, és a háboru ötödik évében némi iparcikk biztosítása volt. Ez azonban eltörpült a mezőgazdaságot ért károk mögött. A csekély eredményt a mezőgazdasági proletáriátus, a kis- és középparaszti gazdaságok munkaerejének kiüzsorázása, a termelési feltételek lerontása, a föld termőképességének kiüzsorázása, az azonos méretű ujratermelés feltételei egy részének elherdálása volt: aminek a hasznát a nagybirtok és az "őrségváltás" révén a közvetítő nagykereskedelmet és a hadsereg gazdasági pozícióit kezébe kaparintó egykori fajvédők és különítményesek, katonatisztek fölötték le, akik gazdasági - pozíciójuk cserébe mindent megtettek a német igények kiszolgálásáért.

3.4. Felvásárlás, értékesítés.

A mezőgazdasági termékek felvásárlását és értékesítését részint már érintettük az iparnál /2.4./ Ennek technikai lebonyolítása: a gabonák és más termények vételével és eladásával megbízott két Hombár főbizományos /Tóth és Pipis malom/ mellett még egy vállalat foglalkozott: az Orosházi Kisbirtokos Kereskedelmi Rt. Háromezer db 25 P-s részvénye a gazdag parasztság és a községi előljáróság és "előkelőségek" birtokában volt. Az 1940-es üzleti évben 615.571 P-s vagyon-teher egyenleggel 17.426 P nyereséget mutattak ki, amiből részvényenként 2 P-t fizettek ki. Hasonló eredményt értek el 1941-ben is. A részvénytársaság alapvető feladatának a Kisbirtokos Szövetségbe tömörült gazdag és középparasztság kiszolgálását és termékeinek értékesítését tartotta. Az iratai nem maradtak fenn, így nem tudjuk, mi az oka, hogy 1942-ben semmi osztalékot nem fizettek.¹

A Hombár főbizományosok mellett a másik országos felvásárlással megbízott cég: a Futura csak bizományosokkal rendelkezett Orosházán. Működését a kortársak sokkal több kritikával illették, mint a Hombárét. Például a buza árát a fajsúly /hektolitersúly/ alapján állapították meg erősen degresszíven, szinte büntetésszerűen csökkentve az alacsony fajtákét. Magyar pénzügyi és gazdasági kompassz évkönyvei

suly felé. Orosházán viszont az 1940-1943-as években átlagosan elég alacsony fajsúlyu buza termett, ebből a 76 klsuly alattit a Futura nem volt köteles átvenni; ha mégis átvette, úgy alig fizetett érte többet, mint a korpáért.¹ Ugyancsak sértette a gazdák érdekeit, hogy a gabonaértékesítésre a Hombár teljesen rátette a kezét, és a gazdák csak a Hombártól vásárolhattak plusz egy pengő többletért.² Sokan "vágta le" a megállapított buzaárból, ezek a levágások meghaladták a 20%-ot is - panaszolta Csizmadia András már 1941-ben a 42-es bizottságban.³ Még súlyosabb volt az a korlátozás, hogy aki- nek egy másik határban volt a földje, pl. a vásárhelyiben, nem hozhatta át Orosházára közvetlenül a gabonáját, termés- nyét, csak a Hombáron keresztül lehetett áthozni; vagy vető- magnak a beszolgáltatott gabonát kapták vissza, de 3-4 P-vel drágábban.⁴

A község és részben a járás felvásárolt gabonáját Oros- házán tárolták. 9 helyen 730 vagonos raktárférőhely állt ren- delkezésre. Ezekben a felszabadulás ^{után} 29.530 q különböző ter- ményt találtak és leltároztak fel, amit a visszavonuló ma- gyar és német csapatok már nem tudtak magukkal vinni.⁵

3.5. Közlekedés, szállítás

3.5.1. MÁV állomás. Orosházáról már akkor is öt irányban/Bé- késcsaba, Szarvas, Szentés, Szeged, Mezőhegyes/ lehetett u- tazni a MÁV vonalain. A járás, a környék utas- és teheráru forgalmának 90 %-át a MÁV bonyolította le. Már az "országgya- rapítások" fennakadásokat okoztak a közlekedésben és a teher- szállításban, amelyek a második bécsi döntés után megritkult vonatjáratokkal állandósultak. Két vonat indult és érkezett naponta minden irányból. 1943-44-ben azután már a menetrend- nek legfeljebb csak a viszonylagos tartásáról lehetett szó. A szállítási mennyiségek a gazdasági helyzetnek és a gazdasá- ságpolitikának megfelelően alakultak. A terményszállítás már 1941-ben a békeévek mértékének 1/15-ére csökkent: /954 va- gon/ a sertésszállítás a felére; a szarvasmarhaszállítás vi- szont a háromszorosára növekedett. Megszűnt az élőbaromfi

1. Tiszántúli Gazdák 1940.10.15. /XVIII. évfolyam 19. szám/

2. OFH 1941.08.07.

3. OL 33,36, majd 42-es bizottság iratai K 513 25. kötet 24.p.

4. OFH 1942.06.28.

5. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 39/1944. /új sorozat/

szállítása, viszont megnőtt a vágott baromfi szállítása: 1942-ben megközelítette a 290 vagont. Tüzelőanyag viszont már abban az évben is kevesebb érkezett, mint korábban.¹ 1941-ben az orosházi állomáson 1 millió utas fordult meg, 1942-ben pedig 1,8 millió, de azután már egyre csökkent.

Tekinve, hogy a MÁV állomás és a hozzá befutó vasutak a községet ketté szelik és a belterületen levő négy sorompó sokat volt zárva, már akkor felmerült egy vasuti felüljáró építésének a gondolata. Technikai érdekessége lett volna, hogy a szűk hely miatt mindkét oldalon fűcskefark-szerű feljárókkal építették volna meg.² Az érdekelt telektulajdonosok csillagászati követelése miatt a telekvásárlás elhúzódott, végülis nem tudtak megegyezni, így a felüljáró csak álom maradt.

Egy szomorú momentum: 1944. június 18-án az Orosházi Friss Hírek /OFH/ felhívást közölt a fűszolgabíró aláírásával, miszerint 1944. június 20-25-e között tartózkodjanak a vasuti főútvonalon való utazástól. Emögött a hatóságoknak az a szándéka van, hogy az utazók ne legyenek a tanúi a zsidóság szenvedéseinek, ne lássák a Békés megyei zsidók Békés - csabára, majd onnan tovább szállítását.

3.5.2. "A kisvasut". Orosházán volt még a békéscsabai székhelyű Alföldi Első Gazdasági Vasutnak is vonala Mezőkovács - házától a községbe és a községből Gyopárosra. A gyopárosi vonalnak a fürdőn kívül az adott gazdasági jelentőséget, hogy a környékén, Gyopárhalmán lakók közül sokan kertészettel foglalkoztak és árujukat a kisvasuton hordták be a piacra. A kisvasuttal a legtöbb probléma a menetdíjak ügyében volt, hiszen oly mértékű emeléseket vezettek be, aminek következtében a jegyek ára olykor a hasonló távolságu MÁV menetdíjak dupláját is meghaladták. Itt is voltak az üzemanyaghiány miatt korlátozások, pl. 1943-ban a szép és meleg ősz ellenére már szeptember közepén leállították a gyopárosi járatokat, ezért a község kénytelen volt a fürdőt bezáratni.³

1.OFH 1942.01.13.; 1943.03.14.

2.OFH 1942.05.29.

3.OFH 1943.09.16.

Az AEGV vezérigazgatóság is besegített a háborús pszichózis fokozásába azáltal, hogy az arany vitézségi érmeseknek ingyen utazást engedélyezett nagy hirverés közepette.¹ Ugyancsak érdekes az a híradás, amelyik 1944. nyaráról számol be; amelyiknek az alapja az akkor tapasztalt "Csak egy nap a világ!..." hangulat, amelyben a háboru haszonélvezői a könnyen szerzett pénzen könnyen tuladtak, elszórakozták, elmulatták. Orosházán egy - két híradás arról számol be, hogy 1944. nyarán úgy tele voltak mindig a gyopárosi vonatok, mintha mindenki ki akart volna menni fürödni, aki tehetett.²

3.5.3. Autók. A kisvasut mellett a község helyi közlekedését 37 bérkocsis /konflis/ és 28 bérgépkocsi /taxi/ látta el.³ Ezen kívül még 51 személygépkocsit számlált össze a községben az 1942-es felmérés,⁴ 115 motorkerékpárt és 58 tehergépkocsit. Volt személygépkocsijuk az orvosoknak, tőkéseknek, és meglepően sok gazdag parasztnak, néhányan azzal jártak ki a földjükre is. 20 tehergépkocsi volt 2 tonnán felüli teherbírásu; egy részük a vállalatok tulajdonában volt, de a vásáro-
zó kereskedőknek is volt teherautójuk.⁵

3.6. Hitelélet

A nagy világgazdasági válság nyomai Orosházán is érzékelhetőek voltak még a világháboru alatt. A vagyonszállás buzával történő törlesztése a háboru alatt végig folyt. Az átszámlítás azonban mindig alatta maradt a terménytőzsdei vagy a piaci áraknak. 1941. nyarától a hatósági ár: 30 P/q volt egészen 1943. végéig, ami megegyezett a hatósági árral és jócskán alatta maradt a fekete piaci áraknak, mert nem követte az inflációs áremelkedést.

1943. végén megszűnt a gazdavédettség /4550/1943.sz.ME. rendelet/⁶ bár gazdakörökben voltak aggodalmak a rendeletet követő árverésekről és hasonlókról, de ilyenekről nem találunk híradsát. Persze az adósoknak jól jött az egyre gyorsu-

1.OFH 1943.07.25.

2.OFH 1944.07.09.; 1944.08.20.

3.BÁL Orosháza község iratai 10.540/1943. /

4.BÁL Orosháza község iratai 6.216/1944.

5.Sóos Béla visszaemlékezése / a szerző gyűjtése/

6.OFH 1943.10.10.:Budapesti Közlöny 1943.09.30.

ló infláció: akik tudtak eladni valamilyen terméket - elsősorban a fekete piacon - azok egyre kevesebb áru eladásából tudtak törleszteni.

3.6.1. Orosházi Takarékpénztár. A felszabadulás után az alispán rendeletére elvégzett vagyonszámolás alapján az orosházi pénzügyi intézetek között a legerősebb volt. A betét és folyószámlaértéke a helyi pénzügyi intézetek összesített értékének 68%-a, jelzálogkövetelése pedig 55 %-a volt. A fennmaradó értékeken még három pénzügyi intézet osztozott.

A helyi pénzügyi intézetek közül a Kompassz egy^edül az Oh-i Takarékpénztár évvégi mérlegét közölte. Tekintettel a cégnek a községi pénzügyi életében játszott szinte monopol szerepére, tanulságos lehet mérlegeinek elemzése. A cég 1941. előtt a Magyar-Olasz Bank fiókja volt, 1941. január elsején a Békés megyei Takarékpénztár Egyesület fiókja lett, majd a következő év folyamán a Nemzeti Hitelintézet Rt. fiókja lett. Önállóságát névlegesen mindig megtartotta, s minthogy a tárgyalt időszakban mindig mutatott fel nyereséget, nem tudjuk, mi az oka ezeknek a változásoknak.

Az 1938. és az 1942. évi mérlegeit vizsgálva azt tapasztaljuk, hogy a vagyon-teher egyenleg 6.430.958 P-ről felemelkedett 9.671.918 P-re, vagyis kb. 50 %-kal. Az ebből származó nyereség viszont megduplázódott: 40.886 P-ről 96.285 P-re emelkedett. A vagyon oldalán az adósságok összege megduplázódott, a váltótársaság értéke is 60%-os emelkedést mutat, a jelzálogkölcönök értéke pedig, ha 8 %-kal is, de csökkent. A teher oldalán a betétek mennyisége 80 %-kal, a hitelezők által kölcsönzött pénz /más pénzügyi intézetektől/ pedig 700 %-kal emelkedett, azonban 1943-ban már mind a két tétel visszaesést mutat. Ugyancsak a teher oldalán a tartalékalapot és a nyugdíjalapot 40 %-kal, azaz 108 ezer P-vel megemelték, ami a nyereségbujtatás egyik módja volt. A cég által fizetett adó 44.731 P-ről 62.632 P-re emelkedett, vagyis a nyereség emelkedésének mértéke megfelel a mérlegegyenleg emelkedésének, de nem éri el a nyereség emelkedésének mértékét. Bár a korábbi évekhez képest erősebben emelték a nyugdíjalapot és emelkedtek az üzleti költségek is /javarészt tisztii és al-

kalmazotti fizetések/ mégis mind nagyobb lett a nyereségalap; 1938-ban 40.866 P és 1942-ben 86.285 P. A nyereségfelosztásnál viszont az osztalékot nem lehetett emelni. A nyereséget tehát úgy osztották fel, hogy egyrészt a tisztviselői jutalmakat emelték, egészen a négyszeres értékig; másrészt a nyereségből is levágtak a nyugdíjtaraléokra; harmadrészt 1940-től alaszabályszerű jutalékot osztottak, 9802 P-t, majd pedig 12.695 P-t¹. Az utóbbit feltehetőleg az igazgatóság, a tisztákar és a felügyelőbizottság között osztották el. Az igazgatóságban és a felügyelőbizottságban a Magyar Leszámitoló Bank néhány vezetője is helyet kapott, feltehetőleg, mint a legfőbb felsőbb érdekképviselői cég képviselői. Az évi mérleget minden évben azzal tették közzé, hogy hátralékos adós úgy szólván nincs, váltót nem perelnek, nem kellett árverést sem tartani. Ez viszont arra utal - véleményünk szerint - hogy a háborús konjunktúra a községben még 1943-ban is tartott.

1943. december 31-én még 7.756.000 P a kihelyezett váltótárcaállomány értéke² és 1944-ben csökkent le a mennyisége.

3.6.2. A Nemzeti Hitelintézet orosházi fiókja. A felszabadulás után készített felmérés szerint a betét és folyószámla, valamint a jelzálogkövetelésekben 24 %-kal részesedett³. Pontosan nem lehet megállapítani, milyen értékben foglalkozott a cég tűzifa nagykereskedéssel, mert korábban semilyen üzleti adatot nem tett közzé.

3.6.3. Békés megyei Takarékpénztári Egyesület orosházi fiókja. A már idézett alispáni felmérés szerint a betét és folyószámla értékben 8 %-kal, a jelzálogkövetelésekben 11,6 %-kal részesedett. Ez igen konzervatív pénzügyi politikára utal. Az egész megyére kiterjedő Egyesület évi mérlege kétszerte nagyobb volumenű volt, mint az Orosházi Takarékpénztáré, a nyereségük mégis alig haladta meg az Orosházi Takarékpénztár nyereségét. Az orosházi fiók külön üzleti forgalmát nem tették közzé a Kompasszban, csak az anyaintézet összesített évi mérlegét.

1. Magyar gazdaságügyi és pénzügyi kompassz évkönyvei

2. OFH 1944.02.10.

3. BÁL Békés vármegyei alispáni iratok 513/1945.

3.6.4. Orosházi Takarékszövetkezet. 1927-ben alakult. A köznyelv "piculás bank"nak hívta. Részeseisé a betét és folyószámla értékben 5 %, a jelzálogkövetelés értékében 9%. Kis összegeket adott kölcsön szegényeknek, elsősorban a kisiparosok, kisparasztnak vették igénybe. Elnöke az egyik evangélikus lelkész, volt.

3.6.5. "Buzakötvény". Pusztán érdekességként említjük meg, hogy 1943. őszén a beszolgáltatások után is még kísérletet tettek arra, hogy minél több búzát kihuzzanak a termelők kamrájából. Ez volt a buzakötvény. 1 q búzát 40 P-ért jegyezték 5, 10, 25, 100 q-s címletű kötvényeket ajánlottak. A megfelelő mennyiségű buza átadása után az illető kapott egy kötvényt, amit pénzben szándékoztak visszafizetni 1945 és 1969 között, sorsolás útján, 3%-os kamat felszámolásával.¹ Bár az újság szerint sok karácsonyfa alatt a buzakötvény volt a "legszebb ajándék";² a pénzintézetek jelentéseikben nem említik, nincs adatunk arról, hogy a községben hányan adták oda búzájukat azért, hogy majd részt vehessenek ezen a sorsoláson.

3.7. Tüzelő

A községben a tüzelőellátás már a háború előtt is gondokat okozott, elsősorban a munkásságánál és az agrárproletároknál, azért, mert sokan nem tudtak annyit keresni nyáron, hogy a téli tüzelőt is be tudják szerezni. Még azok jártak jól, akik cséplőgéphez elszegődve 1-1 kocsit szalmát haza tudtak vinni, így legalább az otthoni sütéshez megvolt a fűtőanyaguk. Aki kukorica részes művelést vállalt, az megkapta a csutáját is, amit szintén felhasználtak a fűtéshez. Volt még az utcai fák gallyazása, amit a község harmadából végeztetett és a környező tavakból, gödrökből a nádtozsa ásása, amiért nem kellett részeseisést sem adni. Volt úgy, hogy ez sem sikerült, vagy elfogyott és bizony - sajnos - a szükség arra kényszerítette a szegény embereket, hogy megkisérleljék a kakasszéki uradalom erdejéből a favágást.³ Ez történt 1940.

1.OFH 1943.12.19.

2.OFH 1943.12.30.

3.OFH 1939.01.17.

januárjában is, amikor favágás közben a csendőrök 3 asszonyt fogtak el és kísérték be.¹ 1938-39. év hideg tele annyira felkészületlenül érte a községet, hogy még az iskolákban is több hetes szénszünetet kellett elrendelni.² A szegénység legnagyobb vámszedői ekkor a fűszeresek, szatócsok voltak, akik tűzifát is árultak és a 3,8 P/q-s tűzifa kilóját 9 fillérért adták!³ A község területéről ezen a télen 2600 fát vágtak ki,⁴ és a fahiány olyan nagy volt, hogy március elején már a pékek is a főszolgabíró beavatkozását kérték, mert fahiány miatt nem tudtak sütni.⁵

A hadiesemények miatt 1940. őszén olyan zavarok léptek fel a tüzelőanyagellátásban, hogy sok családnál a naponta egyszeri meleg étel elkészítése is problémát okozott.⁶ A szegény emberek hiába álltak sorba a fatelepeken, az érkezett kevés fát a fuvarosok elvitték az orruk előtt azoknak, akik tudtak nagy tértelben vásárolni.⁷ Követelték a hatóság közbelépését, hogy mindenkinek a személyi lapjára vezessék rá a vásárolt tüzelőanyag mennyiségét. Súlyosbította az is a helyzetet, hogy a szalmarekvirálások miatt 1940-től kezdve fűtésre nem lehetett használni, mert almozásra is alig maradt, a cséplőtők is inkább kifizették a szalma árát, mind kiadták természetben. 1941-ben már nem tudták megoldani minden cséplőgép szénellátását, így 5 gép szalmával cséplött. Megnőtt az ára a kukorica csutának is. Korábban 5 P-ért egy egész szekérrel lehetett venni, 1941-ben már 5 P-ért kínálták mázsáját.⁸

A tűzifaellátás nehézségeit a hadsereg megnövekedett igényei, az import megszűnése, és a lóállomány csökkenése miatt csökkenő belső, hazai termelés okozta. A hatósági közbeavatkozás a kérés elhangzása után 2 évvel született meg - de csak alispáni rendelet formájában. Ez kimondta, hogy a magánház-

- 1.OFH 1940.01.31.
- 2.OFH 1940.02.18.
- 3.OFH 1940.02.27.
- 4.OFH 1940.04.25.

- 5. OFH 1940.03.05.
- 6. OFH 1940.11.17.
- 7. OFH 1940.12.06.
- 8. 1941.09.04. OFH

háztartások hetente csak 2 q fát használhatnak fel, amit a családfő vásárlási könyvére be kell vezetni.¹ S bár 1943. nyarán a község zsir és szalonna ellenében 241 vagon tűzifát lekötött,² látni lehetett, hogy ez kevés lesz. Így amikor a fajegyeket elkezdték osztani, legalább ezer ember tolongott érte.³ 1943. októberben pedig egész hónapban csak 175 q fára osztottak ki 700 jegyet és 1000 db 50 kg-s köszénjegyet.⁴ A tél folyamán a csendőrök sok utcai fakivágást megzavartak, sokfűrészt bünjelként lefoglaltak, de csak 21 fő ellen tudtak feljelentést tenni, pedig száznál több fűrész volt benn a községházán.⁵ Pedig ez a tél /1943-44. tele/ ehelye volt a feljegyzések szerint!

1944-ben azonban már hizott sertésekkel történő fizetés ellenében sem tudtak tűzifát lekötni szállításra, de ezt az előljáróság csak 1944. szeptemberében hozta a lakosság tudomására. Így nem maradt más a lakosság számára, mint 1944-45. nagyon erős telén kivágni az állami kert fáit tüzelőnek, és megritkitani ugyane célból Gyopáros fáit.

1.OFH 1942.11.03.

2.OU 1943.09.19.

3.OFH 1943.10.05.

4.OFH 1943.10.21.

5.BÁL Orosháza község iratai 6.230/1944.

4. E g é s z s é g ü g y

4.1. Általános helyzetkép

Orosháza az ártézi kutjainak sokaságával és tisztasági fürdőivel viszonylagosan kiemelkedett az alföldi községek sorából. A községben 20 pozitív és 22 negatív ártézi kut volt, mélységük 30 métertől 470 méterig terjedt.

A harmincas évek végének fellendülésének tartósságában reménykedve a község vezetői elérkezettnek látták az időt a már régóta nélkülözött községi egészségház felépítésére. Így látogatott el Bulla községi főjegyző és dr. Pálka ügyvezető községi orvos az Országos Egészségügyi Intézetbe, ahol erről tárgyaltak és ígéretet kaptak 10.000 P állami támogatásra. A községben is eléggé elterjedt tbc gyógyítására vettek egy Röntgen átvilágító készüléket, tüdőfeltöltő készüléket, mikroszkópot.¹ A terv szerint a községi egészségház épületében helyezték volna el a 60 ágyas tüdőbeteg fektetőt és külön a tüdőbeteg vizsgálatot, az iskolai fogászatot, a központi szegényrendelőt, és a nemibeteg rendelőt.² Még 1939-ben nyitották meg - ideiglenes helyen - a községi "szegényrendelő" -t, ahol a szegénységi bizonyítvánnyal rendelkezők kaptak orvosi ellátást.³

A belviz-árviz, a háború okozta építőanyaghiány és az infláció miatt az egészségház építése elhúzódott. 1944. nyarán külső bevakolás nélkül, de belül készen adták át az épületet, amelyben - az addigra már megérkezett gyógyászati eszközökkel - részben már folyt a gyógyítás.⁴ A község kapta meg a megye számára kiutalt iskola fogászati felszerelést is,⁵ amire külön fogorvost szerződtettek. Különböző szükség és félmegoldások után 1942. tavaszán sikerült a községnek egy tüdőszakorvost szerződtetnie a negyedik községi orvosi státuszra, aki csak a tbc-s betegek gyógyításával foglalkozott.⁶

1.OFH 1939.06.25.

2.OFH 1939.11.18.

3.OFH 1939.03.09.

4.BÁL Orosháza község iratai 6.501/1944. 114.kgy.

5.OFH 1930.10.03.

6.OFH 1942.03.06.

4.2. Demográfia

1939. elején Békés vármegyében alispáni rendelet látott napvilágot, amely kötelezővé tette a terhesség bejelentését, vizsgálását és gondozását; mindezt ingyen, részint az államkincstár, vagy az OTI, vagy a községek anyagi terhére. Az alispáni rendeletre a Népszava is felfigyelt, és dicsérőleg emlékezett meg róla.¹

A község fontosabb demográfiai adatai az anyakönyvi segédjegyző által az ujságban év elején közzétett adatok alapján a következők:

	születés	halál	természetes szaporodás vagy fogyás	házasság
1937	366	340	26	241
1938	372	375	- 3	255
1939	454	345	109	?
1940	430	412	18	?
1941	445	345	100	229
1942	454	409	45	170
1943	481	363	118	?

Tehát a születések száma 1939-től kezdve 400 felett van, a háború hatására sem esett vissza. A halálozások száma, ami nem tartalmazza a fronton és a munkaszolgálatban meghaltakat ebből adódóan tehát relatív, a rendkívüli időjárási viszonyok és az ebből adódó fizikai megterhelések miatt nagyon ingadozott. Ennek megfelelően alakult a természetes szaporodás is, ami szintén csak viszonylagos értékkel bír. A születések számának ilyen alakulása 1000 lakosra számítva kedvezőbb az országos átlagnál, míg a halálesetek száma csak tendenciájában egyezik, a házasságkötéseket pedig elég adat hiányán nem értékelhetjük.²

Ugyancsak kedvezően hatott az a születések számának emelkedésére, hogy a szülő nők egyre inkább a 3 helyi kis magánkórházban szültek, aminek költségeit az államkincstár és az OTI fedezte.³

1. Népszava 1939.03.01.

2. Elekes Dezső: A mai Magyarország. Hungária Lloyd, Bp. é.n. 76. p.

3. BÉL Orosháza község iratai 10.643/1939.

4.3. A TBC elleni harc

1939. februárjában a vármegyei Röntgen autó a községben megvizsgált 762 személyt, a lakosoknak kb. 3 %-át. Közöttük 19 nyílt és 33 zárt tüdőbeteget talált.¹ Az eredmény /a megvizsgáltak 7 %-nál kifejlődött, elhatalmasodott betegséget találtak/ azért is nagyon rossz volt, mert a betegek egy része az élelmiszeriparban, közszolgálatban dolgozott, pl. tanító, vendéglős is akadt közöttük, tehát fokozottabban fertőzhetek. Valószínűleg ez váltotta ki, hogy a község még abban az évben 9800 P-ért vegyen egy Siemens gyártmányu Röntgen átvilágító készüléket. Évenként februárban megrendezték a "Tuberkolózis elleni het"-et, felvilágosító anyagok osztogatásával, száz fős tömeg részvételével felvilágosító előadásokat tartottak. 1943-ban 6329 Röntgenátvilágítást, 2445 tbc bőrpróbát, 902 tüdőöltést végeztek és 3543 esetben végeztek tanácsadást.² Ez - bár a korabeli viszonyokhoz képest haladást jelentett - mégis csak tüneti kezelés volt, a gyanúsakat szűrték és a már felismert betegek gyógyítása folyt, de a tbc, a "morbus Hungaricus" elleni átfogó támadásra, felszámolására csak a felszabadulás után került sor.

4.4. Köztisztaság

Orosháza nagy kiterjedésű, földszintes település volt a háború előtt, csak kevés utcája volt kikövezve, járda sem volt sokkal több szilárd burkolattal borítva. A köztisztaság legnagyobb ellensége -ennek megfelelően - a por volt. Ennek a nyári időszakban történő semlegesítésére a régi, traktor vontatta locsolószervezet helyett vett a község a MÁVAG-tól egy locsoló autót.³ A későbbiek során, amikor a szappanhiány már általános lett, a fertőző betegségek megelőzésére vettek egy fertőtlenítő gépet is.⁴ Ennek különösen a front átvonulása után látták nagy hasznát. 1943. végén 4 fő hastyphus-t kapott, erre a környező négy utca lakosait gyorsan - még aznap beoltották, így a további elterjedést sikerült megakadályozni.⁵ Az utcai tusfürdők⁶ számát négyre emelték, végig a há-

1.OFH 1939.02.11.; 1939.03.05.

2.OFH 1944.02.02.

3.OFH 1944.08.14.

4.OFH 1942.04.19.

5.BÁL Orosháza község iratai 15.700/1943.

6.Darvas: A legnagyobb magyar falu i.m. 45.p.

boru alatt is működtek nyaranta; jelentős szerepük volt a köztisztaság fenntartásában. Használati díjukat 1943. nyarán emelték 2 fillérről 6 fillérre.^{1.}

4.5. Gyopárosfürdő

A község központjától mintegy 5 km-re fekszik, akkor a MÁV és a kisvasut segítségével lehetett megközelíteni. A község fáradozott azért, hogy gyógyfürdőnek nyilvánítsa, de az ahhoz szükséges kiszolgáló feltételek nem voltak meg, és az is eredmény volt, hogy a kereskedelmi és közlekedési miniszter üdülőhelynek minősítette. Ez 7 napi itt tartózkodás után díjmentes visszautazást tett lehetővé 200 km-en felül.² A gazdasági válság által előidézett hanyatlásból Gyopáros 1937-től kezdett magához térni, amikor ideiglenes vendégeinek a száma meghaladta az ezret; állandó vendégeinek a száma /akik 7 napnál tovább tartózkodtak itt/ 450 fölé emelkedett, az előző évhez képest megháromszorozódott.³ Közel hasonló nagyságu forgalommal 1939-ben 33.411 P-s évi mérleg mellett 12 ezer P-t jövedelmezett a községnek.⁴ Ez a község bevételeinek 1,5 %-a abban az évben. Látogatói főleg a középosztályból kerültek ki, a vármegyéből; olyanok közül, akik anyagilag egy balatoni vagy hegyvidéki üdülést nem engedhettek meg maguknak, de az 1 hetes gyopárpsi üdülésről mesélhettek ismerőseik körében.

1940-ben azonban a magyar-román feszültség miatt a szegedi hadtestparancsnokságot a mozgósítás során ide helyezték át, így az egész terület katonai felügyelet alá került, tehát mindenféle nem katonai járművet, személyt a környékről kitiltottak. Emiatt a fürdő forgalma az előző évinek 56 %-ára zuhant vissza. 1941-1942-ben pedig az ismétlődő belviz és árvíz óriási víztömegének kényszertárolóhelye lett, aminek következtében 1941-ben csak július végétől lehetett megnyitni a fürdőt, / az 1939. évinek csak 50 %-a a forgalom / 1942-ben pedig csak augusztus elején nyitották meg. /további visszacsúszás az 1939. évinek 25 %-ára/ Ezek után 1943-ban ellenkezően alakultak az események. Hosszú, meleg nyár volt, aszály

1. BÁL Orosháza község iratai 9.289/1943.

2. BÁL Orosháza község iratai 9.706/1940.

3. BÁL Orosháza község iratai 1.344/1939,

4. OFH 1939.10.15.

is szárította a földeket. A nagy hőségben a tó vízszintje rendkívül lecsökkent, és a nagy hőségben a kis vízben az algák nagy mértékben elszaporodtak; hirtelen pusztulásuk, ami éppen az elszaporodásuk miatt következett be, oxigénhiányt okozott, ami a tó halállományának pusztulásához vezetett.¹

A fürdő forgalma ennek ellenére meghaladta a korábbi maximumot, 49.546 P volt, /az 1939. évinek 148%-a/ bár a jó időjárás ellenére már szeptember közepén be kellett zárni, mert az AEGV nem tudott üzemanyaghiány miatt vonatokat járatni. A háború ötödik évének nyarán 137 belföldi tartós vendége volt Gyopárosnak, a helyiek közül - a helyi ujság híradásai szerint - minden addigit felülmúlt a vendégsereg nagysága. Sajnos, a forrásokból nem derül ki ennek a vendégseregnek az összetétele. Így legfeljebb csak gyaníthatjuk, hogy a háború parazitái, vámszedői azok, akiket Csizmadia András és a járási mezőgazdasági bizottság kényszermunkára akartak fogni az aratás megsegítésére.

4.6. Étkezés

A harmincas években Orosházán működött dr. Sós József, akiből a pesti Orvostudományi Egyetem tanára lett a felszabadulás után, aki szociológiai jellegű részletes felmérést végzett Rákóczi-telepen az ott élő lakosság életkörülményeiről és az orosházi lakosság minden tagjának táplálkozásáról. A táplálkozásról készített felmérését egy nagyobb munka keretében még 1942-ben publikálta.² Ugy véljük, ennél hitelesebbet, pontosabbat az utókor egyetlen kutatója sem tárhat fel. Eből emeljük ki és elemezzük az orosházi adatokat. Dr. Sós a gazdálkodó, iparos és nincstelen réteg étkezését késő ősszel mérte fel és 4 kategóriába /igen jó, jó, elégtelen, nem evett/ osztotta. /Gazdálkodó: "G", iparos: "I", nincstelen: "N" /

	Reggeli			Ebéd			Vacsora		
	G	I	N	G	I	N	G	I	N
Igen jó	63%	50%	-	-	-	-	-	-	-
Jó	37%	50%	66%	100%	100%	42%	100%	100%	66%
Elégtelen	-	-	26%	-	-	36%	-	-	30%
Nem evett	-	-	8%	-	-	21%	-	-	3%

1. BÁL Orosháza község iratai 10.614/1943.

2. Sós József: Magyar néptáplálkozástan Bp. Magyar Orvosi K. 1942. 151-156.p. A felmérés 1934-1938 között készült.

Bár - véleményünk szerint - az iparos és gazdálkodó rétegek /IG/ ebéd és vacsora minősítését lehetett volna jobban polarizálni, a felmérés a nincstelenek táplálkozásáról megdöbbentő képet nyújt: minden harmadik nincstelen naponta csak kétszer tudott enni. S ez a felmérés késő ősszel készült, amikor pedig még tarthatott a nyáron gyűjtött élelem - ha volt.

4.7. Lakáshelyzet

Az 1930. évi népszámlálás 5924 lakóházat talált a községben¹. Ehhez 9 év alatt 236-ot építettek. De még így is nagy volt a lakáshiány. A községi jelentés szerint 80 házban lakni emberhez nem méltó, ezen túl 800 mg. munkás 2600 családtaggal a legnyomorúságosabb helyzetben lakik². Az 1941. évi népszámlálással nem a házakat, hanem a lakásokat irták össze: 8128-at³. A 3 éves belviz-árviz azonban nagy pusztítást végzett: sok ház összedült, /főleg tanyák/ sokat le kellett benteni, hogy legalább a benne levő anyagot megmentse⁴. Így azután 1944. elején az adóösszeírásnál csak 5380 házat találtak⁵. A különbség: 780 ház megsemmisülése: 13 %. Ez akkor is nagy kár, ha tudjuk, hogy a tanyás gazdák egy részének benn a faluban is volt háza. Újraépítés a háboru alatt szinte lehetetlen volt.

A község az un. "községportán" tartott fenn szükséglakásokat, havi 20 P bérért. De ott is csak legfeljebb 15 családot tudtak egyszerre elhelyezni⁶. 1943. júliusában 8 lakásban 93-an laktak ott!⁷

Ilyen nagy lakáshiány hatására vidéki körülményekhez képest magas lakbérek alakultak ki, amelyek emelkedésének mértéke meghaladta az infláció ütemét is. Kétszobás lakás bére 1940. januárjában 40 P; 1941. őszén már 120 P-t kértek⁸. Erősítette a tendenciát az itt állomásozó katonaság tisztikara is, akiknek a kincstár a rangjukhoz "méltó" lakás bérét fizette. A községben a víz csak néhány házba volt bevezetve, ily lakást nem nagyon kaptak, emiatt a jobb lakásokért minden pénzt megadtak az államkincstár zsebéből.

1. 1930. évi népszámlálás I. MSK. Új Sorozat 83. kötet 150. p.

2. BÁL Orosháza község iratai 6.460/1940. 6. OFH 1943.07.08

3. BÁL Orosháza község iratai 4.478/1940. 7. OFH u.o.

4. BÁL Orosháza község iratai 18.570/1943. 8. OFH 1943.10.19

5. BÁL Orosháza község iratai 18.120/1943.

5. O r o s h á z a k ö z s é g e l ő l j á -
r ó s á g a, s z e r v e z t e,
m ű k ö d é s e

5.1. Békés vármegye vezetése

1939. elején a vármegye főispánja vitéz dr. Ricsóy-Uhlarik Béla volt. Működése alatt az "erős kéz" politikájának következményeként a vm-i közigazgatási bizottságban a szocialista koalíció viaszosult. 1939. elején Csongrád vm. főispánjának is kinevezték.¹ Kb. félévig két helyen volt főispán, majd a Belügyminisztériumban lett osztályfőnök,² miután egy nyilvános beszédében elítélte a kormánypárt "disszidens" képviselőit, amivel kisebb országos sajtóvihart kavart. Pályafutásának még két jellemzőjét emeljük ki: 1944-ben, mint a tiszántúli német hadsereg mellé beosztott kormánybiztos asszisztált a deportálásokhoz,³ a másik: tagja volt a nyilas képviselőháznak és követte Szálasit a Német Birodalomba.

Utóda Békés vm-ben baiczai Beliczey Miklós, békéscsabai földbirtokos lett, akit 1939. szeptember 17-én iktattak be.⁴ 484 kh-s birtoka volt majornal a csabai határ gerendási részén. Elődeihez képest ez előny volt, mert a vármegyét sújtó természeti csapásokat ő is saját bőrén érezte: 1942-ben az ő birtokát is elöntötte az árviz. Angliában járt egyetemre,⁵ Még nem volt negyven éves, amikor főispán lett. Korábban szerezett kevés közigazgatási tapasztalatot /tb. főszolgabírói rangja volt/ Kinevezését fanyalgás fogadta, egyszerűen azért mert nem ismerték a községben. Az a gyanunk, hogy összeköttetései révén lett főispán.⁶

1.OFH 1939.01.10.

2.OFH 1939.07.13.

3.Lévai Jenő: Zsidósors Magyarországon. Magyar Téka, 1948.

4.OFH 1939.09.28.

5.Keresztes: Napnyugtától... i.m. 186.p.

6.Apja, Bliczey Géza a felsőház létrehozásától 1939-ben bekövetkezett haláláig annak tagja volt, a Békés vm-i Gazd. Egyesület elnöke, az OMGE alelnöke volt, tehát "protekciós" személy volt!

Uj stilust horositott meg az állásában. A törvényhatósági bizottság tagjai is tudták róla, hogy az angolszász orientáció híve /kinevezte: Teleki Pál miniszterelnök/ talán ezért is igyekezett közvetlenebb kapcsolatokat kiépíteni. földesuraknál szállt meg éjszakára. Ujév első napján első oldalas vezércikkben jelölte meg az aktuális feladatokat, amelyek a kormány programjával összhangban voltak, a cikkeiben a vallás is nagy szerepet kapott: imádkozzál és dolgozzál! földesur volt, aki osztálykorlátait nem is akarta átlépni: internáltatta egyik napszámosát a főszolgabíróval, mert "a munkáját elhanyagolta, leventefoglalkozásokra nem járt, és társait rá akarta bírni, hogy ne dolgozzanak" 1. De félt a nyilasok előretörésétől is, emiatt kötött hallgatólagos megyegyezést a törvényhatósági szocialista frakció intéző bizottságának tagjaival /Keresztes Mihály, Kiss János, Szobek András/ 1940. kora őszén, amelynek értelmében a szociáldemokrata pártszervezetek szabadabban tarthattak társas összejöveteleket és kereshettek kapcsolatokat más demokratikus nézetű emberek irányában, politikai tevékenységük összehangolására. 2. Ezt a megállapodást, amelynek ellenértékeként a szocialista frakció a nyilasok elleni harcra tett ígéretet, a főszolgabírók is betartották, így az egyes községekben a szoc. dem. szervezetek valamelyest nagyobb mozgásszabadságot kaptak.

Elintézte, hogy 1942 őszén a Békés vm-re kirótt kukorica beszolgáltatást 2 q/kh-val mérsékeljék. 3. Orosházával különösen jó kapcsolatokat alakította ki, a Kisbirtokos Szövetség tagjai tapasztalatcserén voltak a majorjában is. Ezért azután 1944, télutón a község díszpolgárává is választotta. A politikai helyzetet tisztán látta, baráti körben nyíltan megmondta, hogy a háborút Magyarország elvesztette, csak a végkifejlet bizonytalan még. 4. Reménykedhetett, hogy nem kerül sor a német megszállásra. nem tudjuk, hogy felszólították-e lemondásra, vagy önszántából mondott le. Egyes értesülések arra utalnak, hogy

1. OFH. 1943. 08.08.

2. Keresztes Mihály: Napnyugtától ... i.m. 186-189. p.

3. OFH. 1942. 10.18.

4. dr.Kiss József visszaemlékezése.

nem akarta nevét összekapcsolni a biztosan bekövetkező gettózással, másrészt nem volt "100 %-os árja". 1. Az tény, hogy március 23-i keltezéssel bucsulevelet írt a községi előljáróságnak, amelyet "... az Isten legyen velünk! Eljen a haza!" kifejezésekkel fejezett be. 2. Ez szép volt tőle, de azonkívül hogy a nyilasok mozgását a minimálisra korlátozta, feltehetőleg mást is tehetett volna.

1944. május 20-án bucsuztatták Beliczey volt főispánt, és iktatták be az ujat: Székács István szentetornyai 252 kh-as birtokost. Ő korábban Orosházán volt tb. szolgabíró. Akkor még viszonylag kellemes ember volt, a főispáni székben - Beliczeyvel ellentétben - egy hajcsárként viselkedett és dolgoztatott. 3. Még egy emberről kell a vármegye kapcsán említést tenni: dr. márkai Barnáról, akit 1931-ben a szocialisták támogatásával választottak meg a vármegyei törvényhatósági bizottságban alispánnak. 1941-ben ismét megválasztották, ő 1944 augusztus közepén nyugdíjazását kérte 35 év szolgálat után. 4. Nem is menekült el a vármegye hivatalsszervezetének kiürítésekor.

1939-ben a vármegyei törvényhatósági bizottságnak a 168 virilis között 10 orosházi tagja volt, a választott tagok között 16 orosházi; az érdekképviselők és szervezetek Orosházáról 9 tagot delegáltak. Örökös tag volt Csizmadia András. A kisgyűlésnek 3 orosházi tagja és 3 póttagja volt.

5. 1. 1. Vármegyei törvényhatósági bizottságok. A felszabadulás előtt a vármegyékben a legjelentősebb politikai testület a vármegyei törvényhatósági bizottság volt. Tagjai 1/3-ad részt állásuknál fogva, 1/3-ad részt adófizetésük alapján /virilisták/ kerültek oda és csak 1/3-ad részüket választották. Így az uralkodó osztály képviselőinek többsége szinte egy-két eset kivételével mindig biztosítva volt. A nagy gazdasági válság idején, amikor sikerült jelentős számú szociáldemokratát és polgári baloldali, ellenzéki képviselőt beválasztatni a Békés vm-i törvényhatósági bizottságba, elértek néhány szép sikert, a

1. özv.dr. Torkos Béláné visszaemlékezése

2. BÁL Orosháza község iratai 6.083/1944.

3. dr. Kiss József visszaemlékezései

4. QFH 1944.08.17.

5. Békés vm.hivatalos Lapja 1939 évfolyamának melléklete /BÁL/

harmincas évek végére azonban részben kiszorultak onnan. Csak Kiss János /könyvkötő/ és Szemenyei Pál maradt a baloldali képviselőiből Orosházáról, a jobboldal emberei pedig változatlanul benntaraktak. A törvényhatósági bizottság egy szűkebb testülete 19 fővel havonta "közigazgatási bizottság" néven ülésezett és foglalt állást, illetve készített elő ügyeket a törvényhatósági bizottság elé, ezt a testületet kisgyűlésnek is nevezték, ennek nem voltak Orosházáról baloldali tagjai. A törvényhatósági gyűlés is foglalkozott például az 1940. pünkösdjére tervezett orosházi dalosünnepéllyel, ahol is a főispán Kiss János interpellációját azzal intézte el, hogy nem tudja, mit is fognak egyáltalán énekelni, különben is nincs helye az ünneplésnek. 1. A testület felhasznált minden alkalmat Horthy népszerűsítésére, például az 1939-1940-ben épült minden egészségházat Horthyról nevezett el. 2. De ezt is meghaladja a második bécsi döntés után, az irredentizmus bódulatában az örökös taggá választott dr. Torkos Béla által emondott "méltatás" amely méltán viselheti a szervilizmus felsőfoka jelzőt is: "... Trianon fájdalma drága gyöngyszemet termelt, ez a gyöngyszem a Kormányzó ur!..." 3. Drágán megfizette a dolgozó magyar nép ezt a drágalátos "gyöngyszemet." Foglalkozott persze a testület tervekkel is, mint Kovács Andor orosházi evangélikus esperes indítványával, amely mélyfurásokat, javasolt az Alföld kincseinek kiaknázására, belvizi csatornázásokat, dűzzasztókat, Duna-Tisza csatorna építését javasolta a belviz,-árvizveszély leküzdésére. 4. De fedezetet nem tudott még megjelölni sem, így csak álmodozgattak róla és azután irattárba került. 1943. elején ez a testület átvette a községtől a tenyészállatokat vármegyei kezelésbe. Ez úgy valósult meg, hogy Orosházáról elvitték a 8 tenyészbikát és 2 kant és kapott helyette 5 telivér szimmentáli tenyészbikát. 5.

1. OFH 1940. 03.02.
2. OFH 1940. 03.02.
3. OFH 1940. 09.19.
4. OFH 1942. 12.15.
5. OFH 1943. 01.14.

A testület utolsó ülését a felszabadulás előtt 1944 augusztus 8-án tartotta, amelynek programját nem ismerjük. 1.

5.1.2. A másik jelentős szerv a vármegye mezőgazdasági bizottsága. A nagybirtokosok és a gazdag parasztság hatástalan érdekvédelmi szervezete, amelynek szerepe inkább az indulatok levezetését szolgálta. Elnöke 1939. elején dr. Geist Gáspár, kiscsáki /orosházi/ földbirtokos, aki később felsőházi tag is lett, de ott egyetlen alkalommal sem szólalt fel. A bizottságban egyik hangadó szerepet Csizmadia András játszott. A bizottság egész tevékenységében két dolog ismétlődik a háború alatt: a beszolgáltatási kötelezettségek enyhítésének kérése, tehát valamiféle érdekvédelem; a másik a mezőgazdasági nagyüzemek munkaerő gondjainak megoldása akár hadiüzemmé nyilvánítása, akár munkásszázadok segítségével, a "munkakerülők" munkaszolgálatra való behívása útján. De itt hangzik el Csizmadiának az az óhaja is, hogy csak az juthasson földhöz, aki meg is műveli. 2. Ez a nem-paraszti elemek földben történő teaurációjára mutat. Világosan mutatja a bizottság osztály-jellegét, hogy 1943. végén, amikor a központi munkabérmegállapítások már illuzórikussá lettek, munkabérmegállapító bizottságot hozott létre, amelynek tagja Orosházáról a munkaadók részéről Csizmadia András, a munkavállalók részéről vitéz Horváth István lett. 3. Az államrend egy lekötöztetettje képviselte a nincstelen agrárproletárok érdekeit!

5.1.3. Orosházi járási főszolgabíró. A főszolgabíró 1939-ben Bakos József volt, aki Endrődről vm-i másodfőjegyző lett, majd került át Orosházára, 1937-ben. 4. Itt is igyekezett kemény vonalat vinni a munkásmozgalom elnyomásában, azonban különféle bonyodalmak támadtak a magánügyeiben, ezért 1941. augusztus 26-ától saját kérelmére nyugdíjazták. Utódául azt választották meg, aki már hónapokon át helyettesítette: dr. Haviár Lajost. 6. Ő Beliczey főispán mellől, a vm-i másodfőjegyzői

1. BÁL Orosháza község iratai 580/1944.

2. OU 1943. 05.13.

3. OFH. 1943.12.19.

4. lásd: Békési Élet:

5. OFH 1941. 08.13.

6. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 9.249/1941.

székből lett az orosházi járás főszolgabírája. Beszteri típusú, életvitelű hivatalnok, aki igyekszik emberséges maradni. Beosztottjaival pertu barátságban kártyázik a Kaszinóban délutánonként minden "társaságbeli emberrel", a vallására való tekintet nélkül, amiért az egyik fővárosi nyilas lap ki is figurázta. 1. S amikor 1944. júniusában bemegy a gettóba egy csendőrtisztal, Fedor Ágnes szerint úgy fest, mint egy angol gyarmati kormányzó Afrikában; 2. sokan köszöntik és ő mindenkiét fogadja és saját autóját adta oda, hogy egy beteg embert átvigyenek Hódmezővásárhelyre a kórházba a gettóból. Feltehetőleg ez a magatartása okozta, hogy 1944. júliusában áthelyezték Szarvasra, hasonló beosztásba. Utóda Orosházán a békési járás főszolgabírája, dr. Marsall Ferenc lett, aki akkor még a hivatalos ügyekkel nem nagyon törődött, minden igyekezetét arra összpontosította, hogy a földjén termett rizst Pestre szállíttassa és majd ott eladja. 3. Már szeptember 23-a után elmenekült a szovjet csapatok elől.

A járásban is működött a mezőgazdasági bizottság, ahol a vezető szerep - kétségbevonhatatlanul - Csizmadia Andrásé volt. A vm-i mg. bizottságról elmondottakon túl némi radikalizmus a gazdák érdekeiben, amit elmondhatunk: indítványozták például a textilnagykereskedelm kiiktatását, és hogy gazdákat alkalmazzanak cséplési ellenőrnek.

5. 2. A községi előjáróság szervezete. Felépítése négy ügyosztályra tagolódott. Az első a főjegyzői ügykör volt, élén dr. Bulla Sándor főjegyző állt, akit a visszaemlékezők -akiknek dolga volt vele- igazi hivatalnoknak írnak le, a pénzes ügyeket nem vetette meg, hosszú éveken át két jegyzői föld javadalmát élvezte, 4. /48 kh./ aminek földadóját a község fizette. 5. A második ügyosztály önálló községi adóügyi hivatal volt, vezetője az adóügyi jegyző Karsai János volt. A harmadik ügyosztály foglalkozott a közigazgatási ügyekkel, egészségüggyel,

1. dr. Kiss József egykori orosházi szolgabíró visszaemlékezése

2. Fedor Ágnes: Különös karnevál Bp. /1948. r/

3. 1942. 06. 28. - a szerző gyűjtése.

4. BAL Orosháza község iratai 369/1944.

5. BAL Orosháza község iratai 4.443./1944. 63. kgy.

közellátással, vezetője Szabó András jegyző volt, aki 1944. koranyarán betegségének gyógyítására távozott és onnan a felszabadulás előtt nem is tért vissza. A negyedik ügyosztály a mérnöki hivatal volt, élén a községi mérnök Kovács Lajos volt, aki örökölt földön is gazdálkodott, így állandóan a község legtöbb adót fizetői között volt. A község anyagi ügyeinek intézése az első ügyosztályhoz tartozott.

A község előljárósága, ide értve a községi bírót, albirót, gazdát és a lo esküdtet is; a szegődményesekkel és egyéb alkalmazottakkal együtt 1938-ban összesen 74 személy szolgált Orosháza igazgatását. 1. Számuk 6 év alatt két és félszeresére növekedett: lo katonai szolgálatot teljesítővel 194 fő volt a közalkalmazott. 2. A növekedést az ujonnan megszervezett közellátási és cipőhivatal, különféle tisztviselők számának növekedéséből, valamint a saját kezelésbe vett pusztaföldvári birtok megmunkálásához szükséges több munkáskézből adódott. Ezek az emberek évről évre megkapták a maguk fizetés-emelését, drágasági pótlékát, a tüzelősegélyt, a karácsonyi segélyt. 1942-ben a szegődményesek és alkalmazottak kivívták, hogy a családi pótlékot ők is megkapják, ne csak a választott tisztségviselők. 3. Így azután 1944-ben is 2 állásra a községhez 34 jelentkező akadt. 4.

5. 3. Községi képviselőtestület. A felszabadulás előtti államgépezetben viszonylag széles jogkörrel rendelkező és a községi adóbevételek egy részéből gazdálkodó szerv, amelynek ugyan határozatait a felsőbb szervek /főszolgabíró, vármegyei törvényhatósági bizottság, minisztériumok/ be kellett terjesztenie, viszont önálló költségvetési szerv volt. Több részből tevődött össze:

1. BAL Orosháza község iratai 20.145./1938.
2. BAL Orosháza község iratai 6.713/1944.
3. OFH. 1942. 07.18.
4. OFH 1942.04. 02.

- A szerző gyűjtései .

- Tíz választott képviselő, akiket Orosházán 1940-ben és 1944-ben is 5957 választó nevében választottak. 1. A kerületek elosztása 355 és 750 szavazó között mozgott. A választókerületekben a MÉP jelöltjei győztek 1944-ben 1 kivételével; a VII. választókerületben, a Szőlőkben dr. Tafler Elek, a zsidóvallásu sprügyáros győzött. Győzelmét az Orosházi Ujság így kommentálta: .... győzelme azt mutatja, hogy a zsidóellenes áramlatnak a nép szélesebb rétegeiben mérsékelt talaja van." 3. Rákóczi telepen, 800-nál több felnőtt lakosból a felének sem volt választójoga, közel 60 %-os részvétel mellett /a községi átlag 30 %/ a MÉP színeiben induló - de a Nyilaskeresztes párt egyik tagja - Paszternák Andor, helyi tanító 167 szavazattal hódította el a megbízatást az SzDP színeiben induló Székely Gyula szabómestertől, aki 50 szavazatot kapott. 4. Ezután a választás után új előljárásságot is választottak, Baranyai Kálmán helyett, aki 19 évig volt községi bíró, Iványi István lett a bíró, albirónak Darók Józsefet választották. 5. 1944. januárjában ismét előljáró-választás volt és képviselőket is választottak, dr. Tafler kivételével ugyanazokat.

- Különböző társadalmi egyesületek és pártok képviselői /10 fő/. Ezen a listán Kiss János /a könyvkötő/ és Németh István, akik az SzDP jobboldalához tartoztak, és az SzDP orosházi szervezetét képviselték. Ugyanezen a listán került be dr. Totkos és Csizmadia András, a két országgyűlési képviselő községi vezetője, dr. Kovássy Albert ügyvéd.

- A legtöbb adót fizetők közül az első 20. /un. virilisták/. Hogy a rendszer egyik bázisát adó értelmiségnek a részvételét biztosítsák, a főiskolai végzettségűek adóját duplán számították, számuk a községben 6-8nk között mozgott; ugyanaz a kedvezmény illette meg a rendszer másik bázisát a vitézeket és a tűzharcosokat is; 5 volt. Az első husz adófizető névleges adójának /kétszeresen számolt/ átlaga 1938-ban 1328 P, 1944-ben 6943 P, a

1. BÁL Orosháza község iratai 8.448/1940. 422 kgy.
2. OFH 1940. 11.21.
3. OU. 1940. 12.19.
4. OFH 1940. 12.17.
5. OFH 1940. 12.20.

valóságban fizetett adó átlaga pedig ugyanez idő alatt 930 Pengőről 5172 Pengőre emelkedett. 1.

- A községi előjáróság választott tisztviselői és kinevezett tisztviselői. Az első csoportba tartoztak aközség bírója, albirója, a községi gazda; a második csoportba tartoztak a a főjegyző, jegyzők, a községi orvosok, községi ménök.

A községi képviselőtestület létszáma 60 volt. Általában havonta ült össze, bár 1941-ben 17 ülése volt. A részvétlenség elég nagy volt. Volt, hogy a tisztviselőkön túl csak 3 választott és 4 virilis volt jelen. 2. A politikai baloldalhoz tartozó Kiss János könyvkötő és Németh István szabó szereplését vizsgálva, azt tapasztaljuk, hogy aktivitásuk az idő előrehaladtával csökkent, míg 1944. áprilisában le nem tartóztatták őket, majd rendőri felügyelet alá helyezésük miatt tagságukat felfüggesztették. 3. Ha a jobboldal két prominens képviselőjének szereplését vizsgáljuk, azt tapasztaljuk, hogy aktivitásuk egyre fokozódik /dr. Kovássy és Paszternák/. 4.

1939-ben a községi képviselőtestület által tárgyalta ügyek közül kettőt emelünk ki: az egyik az rákóczi-telepi lakosok kérelmét legelővásárlás tárgyában, hiszen nem volt semmi legelőjük és ez az állattartás legnagyobb objektív akadálya volt - ekkor még félretették az ügyet; 5. a másik a r.kat. egyház és az ev. egyház vetélkedése minél több községi segélyért, amit a testület a gimnáziumot fenntartó ev. egyház javára oldott meg, és a r.kat. egyház kérelmét elutasította. 6. Ismét napirendre került a várossá alakulás ügye is, az Iparügyi Minisztérium egyik osztálytanácsosa, Majorossy Gyula szemlét tett Orosházán, jelentésében a leíráson túl bizonyos közvetlen feladatokat is kitűzött, elsősorban a gazdasági élet fellendítésére, figyelembe véve a községi előjáróság javaslatait: közületi hűtőház, vágóhid, kórház építése, a honvédség tisztjeinek és altisztjeinek lakásépítés. 7.

1. OFH. 1939. 09.19.; 1944. 09.15.

2. OFH. 1943. 12.05.

3. BÁL Orosháza község iratai 8.180/1944.

4. Orosháza község képviselőtestületének jkv-ai 1939-1944.

5. BÁL Orosháza község iratai 5.901/1939.

6. BÁL Orosháza község iratai 15.281/1939.

7. OFH. 1939. 11.09. /Majorossy jelentés III.rész/

- A szerző gyűjtései.

1940-ben arra az álláspontra helyezkedtek, hogy kérik az Ipar-
ügyi Minisztert, hogy terjessze ki a városrendezési ~~tv-t~~ Oros-
házára is, a község előljárósága pedig terjessze elő a várossá
alakulás kérdését. 1.

A bekövetkező belviz-árviz azután hidegre tette ezeket a ter-
veket, a felszabadulásig komoly formában a gondolat nem került
elő. Március elején értekezleten vitatták meg, hogy milyen
gyárakat lehetne telepíteni Orosházára az esetleges földgázra
/komolyan foglalkoztak ui. egy mélyfúrás gondolatával/ olajsaj-
toló üzem, huskonzerv-, tejpor-, és műtrágyagyár gondolata me-
rült föl: vagyis az utolsó kivételével meglehetősen kisszerű
elgondolásra jutottak csak. 2.

100.000 P-s kölcsönt vettek fel az Erzsébet királyné ut csator-
názására és burkolására, ami el is készült. 3. A képviselőtes-
tület komoly formában sürgette, hogy hozzák vissza a községbe
a korábban elvitt államrendőrséget, 4. amit a belügyminiszter
nem engedélyezett. Jelentős kár volt, hogy a jobboldal hajszájá-
jának hatására a helyi liberális polgárság leghaladóbb képviselő-
je, dr. Mitlasovszky János, az Oroszázi Friss Ujság szerkesztő -
tulajdonosa lemondott tagságáról. 5. Miután a jobboldal elérte
célját, képmutatóan elismerte érdemeit. /részletesebben:7.3./
A község gazdálkodását is találóan jellemezte Kiss János: azért
nem fizetik ki év végén a számlákat, hogy legyen pénz a tiszt-
viselők karácsonyi jutalmazására. 6.

1941-benvolt olyan gyűlés is, amin egyetlen virilis sem volt,
jelen. 7. Az év végén a község a hirdetés tarifák emelkedése
miatt azzal kísérletezett, hogy csak dobszóval és hirdetés táblák
utján hirdet, 8. de nem vált be, hamarosan vissza kellett térni

1. OFH. 1940.03.10.

2. OFH. 1940.03.13.

3. OFH. 1940.03.03.

4. OFH. 1940.03.11.

5. BÁL Oroszáza község iratai 6.978/1940 226 kgy.

6. OFH. 1940.03.10.

7. OFH. 1941.10.30.

8. OFH. 1941.12.21.

a régi, az ujságokban történő hirdetéshez. Ugyanis a két helyi ujság hasábjain közzétett közérdekű rendelkezések, hirdetések a nagy példányszám révén sokkal inkább hatásosak voltak a nagy tanyavilágban, olymódon, hogy a heti piacokra bejövő gazdák biztos vásároltak ujságot, és az azután körbejárt.

1942. áprilisában éles vita bontakozott ki a képviselőtestületben a tisztviselők és a képviselők között az árvíz elvezetése ügyében. A képviselők visszaéléseket, szervezetlenséget hánytorgattak fel, míg az előljáróság azzal védekezett, hogy a gazdák állami érdeknek minősítették a vízlevezetést és nem akartak rá áldozni. Az előljáróságnak itt nem volt igaza, mert a több éven át árvizkárt szenvedett gazdáknak még a megélhetés is súlyos gondot okozott, sokan tönkre is mentek, az esetek többségében nem is tudtak fizetni a levezetésért. 1.

1943-ban a képviselőtestület megvett a rákóczi-telepieknek 7 kh. legelőt, telket adományoztak gyümölcsaszaló építésére. 2.

1944-ben az ellenforradalmi korszak feudális jellegét világosan mutató ügy okozott felháborodást a képviselőtestületben. A község tulajdonában lévő Gyopárosfürdő parkjának területén az egyik villát, amelyik korábban a vármegyéé volt, akasszéki birtokos Zelenszky család vette meg és a belügyminiszterig fellebbezte, "kivívta" magának a parkon keresztül az uthasználati jogot gyalog, lóháton, lovaskocsival és autóval. Ez a kivételezés a több évtizede csak sétálásra használt parkban, sokaknak felborzolta a kedélyét. A képviselőtestület még a belügyminiszteri döntés után is megtehetette volna, hogy ellene szavaz, és így magasabb fórum elé utalja az ügyet, de jelen lévő 29 tagból 5 eltávozott, 2 nem szavazott; így a 14 "igen" győzött a 8 "nem" fölött. Hiába mondta Fürst Ervin: ha megszavazzák, ő csak másodrendű állampolgárnak érzi magát Orosházán. Így azután a lovag Zelenszky család kényére kedvére, feudális kényur -senior- módjára lovagolhatott keresztül-kasul az akkor még nagyon szép gyopárosi parkban. 3.

1. OFH 1942. 04.12.

2. OFH 1943. 11.14.

3. BÁL Orosháza község iratai 1.582/1944.
A szerző gyűjtései.

5.3.1. A "korszellem" érvényesülése a képviselőtestület-ben.

Vizsgáltuk az ellenforradalmi rendszer "politikai imájának" a "Magyar Hiszekegy"-nek az érvényesülését az egyes ülések alkalmából. Meglepő, de 1944. június 8-án mondták el először -vagy lehet, hogy hosszabb szünet után először- és utána minden alkalommal elmondták az ülések előtt. 1.

Csekélység, de annak a bizonyosságát látjuk benne, hogy az "országgyarapítások" hatására a sovíniszta-irredenta uszítás még erősebb lett, jobban hallatta hangját.

A másik, sokkal jelentősebb, a zsidó vallásuak háttérbe szorítása az "őrségváltás". Ennek egyik jele volt, amikor az 1939. május 3-án megszavazott második zsidótörvény végrehajtása során a községi képviselőtestületből a törvény hatálya alá eső zsidó vallásu virilistákat törölték, az 7 főt érintett. 2. Az 1941. évi XIX. tc. végrehajtása során megszüntették dr. Tafler Elek képviselőtestületi tagságát, ez 1942-től lépett életbe. 3.

Az utolsó lépés dr. Kovács Dezső képviselőtestületi tagságáról történt lemondása volt, ő első világháborús kitüntetétt volt, kikeresztelkedett; mégis a német bevonulása után lemondani kényszerült, amikor munkaszázadba besorozták. 4.

Az "őrségváltás" gazdasági oldala a község tulajdonában lévő "üzletház"-ban lévő bérletek ügye a legjellemzőbb. 6 zsidó-vallásu bérlője volt itt a községnek, a Baross Szövetség követelte a felmondást nekik, amit főleg Paszternák Andor szorgalmazott, a képviselőtestület arra az álláspontra helyezkedett, hogy amíg jogszabály nem teszi kötelezővé és a bérleti díjat rendesen fizetik, nem mondanak fel nekik. A hat bérlőből négy átadta az üzletét, kettő maradt 1943-ra. A bérletüket ebben az évben is meghosszabbították, 1944. végéig.

Feltűnő a két SzDP képviselő távolmaradása az ülésről. ⁶ 1.

1. BÁL Orosháza község iratai 1.582/1944.
2. BÁL Orosháza község iratai 16.616./1939.
3. BÁL Orosháza község iratai 203/1942.2. kgy.
4. BÁL Orosháza község iratai 4.762/1944.
5. BÁL Orosháza község iratai 13.683/1942. 211. kgy.
BÁL Orosháza község iratai 5.667/1942.
6. BÁL Orosháza község iratai 14.640/1943208. kgy.

A képviselőtestületnek ez a szelleme érvényesült 1944. nyarán, a deportálás után is, amikor így ítélték meg, hogy "egyetlen lezárt zsidó üzlet kinyitására sincs szükség sem közellátási, sem honvédelmi érdekből. 1. Végülis egyetlen boltot nyitottak ki, amelyben zsák, zsineg és egyéb aratáshoz szükséges dolgok voltak és azt kiárusították. 2.

A földkérdésben az orosházi határban 17 kh esett a 2. zsidó tv. hatálya alá, ebből kb. 2,5 kh-t igényeltek földművelésből élők, a többit visszautasították. Ebből a területből 6 kh és 1400 négyszöglet a községnek ajándékoztak tulajdonosai, 3. Paszternák megpróbálta a földigénylőknek visszatartani, de hát igénylő nem volt rá; így a képviselőtestület elfogadta, ezt a vármegyei kisgyűlés nem hagyta jóvá, 4. azután az ügy abbamaradt.

5.3.2. A képviselőtestület törekvése a község fejlesztésére. Tulajdonképpen négy "beruházási terv" sorsáról kell szót ejteni. Ebből egy majdnem kész lett, egy félig készült el, kettő nem valósult meg.

5.3.2.1. A községi egészségház építésére belügyminiszteri /ro.ooo P/ a Faluszövetség és a vármegye anyagi segítségével került sor. A 90.000 P-vel tervezett épület végülis 165.000 P-be került, 5. amikor 1944. nyarán külső vakolás nélkül átadták, részlegesen már működött. /lásd:4.4./

5.3.2.2. Téli mezőgazdasági iskola. A polgári iskola épületében működő mezőgazdasági középiskola mellé akart a Földművelésügyi Minisztérium egy olyan iskolát szervezni, ahol telente a környék aktívan gazdálkodó parasztjait továbbképezheti, tkp. az arany- és ezüstkalászos gazdatanfolyamokról van szó. Ilyen már működött a községben, csak kényszerelhelyezésben. A képviselőtestület kapva kapott az ajánlaton és a vásárhelyi és szentesi ut elágazásában felajánlott egy 200 négyszögöles telket, amire a terv szerint kb. 500.000 P-ért emeltek volna egy U alakú épületet. A telekadományozás ellen Balás Béla, a

1. LÁL Orosháza község iratai 6.361./1944.

2. dr.Kiss József visszaemlékezése.

3. Orosháza község iratai 14.640/ OFH 1941. 12.14.

4. LÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai- 11.960/1941.

5. LÁL Orosháza község iratai 6.304/1944.

6. OFH 1941.03.14.

ug. középiskola igazgatója hivatalból fellepbezett, mert ugyanazt a telket egyszer már az ő iskolájának a község felajánlotta, 1. és csak a VKI nem épített oda iskolát. Így az építkezés megkezdése áthúzódott 1942-re, és 1944 nyarán az épület építése felhuzott falakkal, feltett tetőszerkezettel, anyag- és pénzhiány miatt abbamaradt, majd csak 1948-ban fejezték be. 2.

5.3.2.3. A fejlett orosházi állattenyésztés további fellendítésére szolgált volna egy új vágóhid. Hosszas tanácskozás után eljutottak odáig, hogy az OTI-tól 200. ezer P-és 5,5 %-os kölcsönt vesznek fel az építésére 25 évre, amire fedezetül lekötötték a község összes ingatlan és ingó vagyonát. 3. Az elhelyezését azonban önös érdekek miatt megfellebbezték, így az építkezéséhez még a következő évben sem tudtak hozzáfogni. Viszont a Földművelésügyi Minisztérium akkor még felajánlott 120 ezer P-t 15 évi törlesztésre a vágóhid mellé hűtőház építésére, mondván; Orosháza az egyetlen alföldi hely, amelyik állattenyésztése elérte a dunántúli fejlett szintet. 4. Ez így nagyon szép volt, ennek megfelelően új tervet rendeltek, ami viszont 400.ezer P-s összköltséggel számolt, 5. így 80.000 P-ért indult felhajtás. A minisztériumi jóváhagyás 1941. szeptemberében érkezett meg, 6. a megindult építkezés azonban anyaghiány miatt alig haladt előre, s hogy a közben bekövetkezett áremelkedéseket leküzdjék, a Földművelésügyi Minisztérium újabb 150.000 P-t ajánlott fel, ha 1943. június 1-ig ténylegesen be tudják indítani az építkezést. 7. Azonban ez nem sikerült, így az FM kölcsönök is elvesztek és törölték a 200.000 P-s OTI kölcsönt is. 8. A község vezetői a háború gyors befejeztében reménykedhettek, mert úgy döntöttek, hogy ugyanerre a célra kérnek 1945-re 800.000 P-s

1. OFH 1941.10.26.
  2. Janovics Imre /egykori közműves segéd/ visszaemlékezése
  3. OFH 1939.11.05.
  4. OFH 1940. 09.25.
  5. BÁL Orosháza község iratai 466 /1941.
  6. OFH 1941. 09.03.
  7. BÁL Orosháza község iratai 18.945/1942. 310.kgy.
  8. BÁL Orosháza község iratai 3.339/1944. 38.kgy.
- A szerző gyűjtései. -

kölcsönt, egyúttal uralmuk átmentésében sem kételkedtek. Így tehát csak bizonyos alapozási munkákig jutottak, amelyek sem ire sem voltak használhatók.

5.3.2.4. "Postapalota". Egy új postaépület építése a háború alatt végig napirenden volt. A központban kellett a községnek telket feléjánylni a dolog elsősorban azért húzódtott el és vált tárgytalanná, mert a telek-kijelölés szorosan összefüggött az építendő új községházával, ami szintén már évtizedek óta napirenden volt, de nem valósult meg. A postaépület számára telekadományozást 1944. március elején hagyta jóvá -hosszas huzavona után- a közlekedési miniszter, ez volt az utolsó lépés ebben az ügyben. 1.

5.3.2.5. Egyéb építkezések. 1939-ben adták át a községnek a menházat, amit a község 5 diakonissza közreműködésével saját maga tartott fenn 20-40 személy részére. 2. Rákóczi telepen is ekkor építettek napközi otthont 3. és bővítették az iskolát is. A Szőlőkben 100 aláírásos kérelem kérte szintén napközi otthon építését, amit 1941-ben át is adtak. Erre állapította meg a már idézett Majorossy jelentés, hogy az övodai elhelyezéseket illetőleg Orósházán sok városnál kedvezőbb a helyzet. Kértek még napközi otthont a Szentesi utra 150 aláírással támogatva, de ebből nem lett semmi.

5.4. A község gazdálkodása. A község vagyonát egy 1943-as összeírás 2,5 millió P-s tiszta vagyonra értékelte. 4. Ennek ingatlan része földbirtokokból /Orósháza határában 1.554. kh; 148 kh szántó, 10 kh kert, 88 kh rét, 3 kh szőlő, 253 kh legelő, 15 kh erdő, 41 kh nádas és 996 kh földadó alá nem eső terület; Hódmezővásárhely határában 15 kh szántó; Pusztaföldvár határában 502 kh szántó, 3 kh rét, 3 kh földadó alá nem eső terület; összesen 2077 kh terület, 18.026 arany korona értékben/, 5. házakból /községháza, üzletházak, Alföld Szálló, Gyopárosi

1. OFH 1944.03.12.
  2. OFH 1939.07.13.
  3. OFH 1940.06.08.
  4. OFH 1943.04.29.
  5. Gazdacintár 1935. 433.p.
- A szerző gyűjtései. -

szálloda és vendéglő, fürdő/ az ingó része berendezési tárgyakból, kötvényekből állt. A községi közpénztár évi forgalma az alábbiak szerint alakult:

	1938.	1939.	1940.	1941.	1942.	1943.
bevétel:	849.893 P	?	1.661.589P	1.691.086P	1459.066	2.138.743
kiadás :	849.890 P		1.653.777P	1.681.183P	1458.997	2.188.701

Három dolog szembeötlő: - 1940-ben az 1938 évihez viszonyítva a közel kétszeres emelkedés. A belviz, valamint a községet érintő mozgósítás és elszállásolás, stb. okozta a növekedést; annál is inkább, mert a költségvetési tervezet még csak 620.000 P-s kiadással számolt. 1.

- az 1940-1941-1942-es év közel hasonló szintje, eltekintve az 1942-ben bekövetkezett közel 10 százalékos csökkenéstől. Az ismétlődő árvízen túl a községre háruló mind nagyobb feladatok, az infláció is növelte a kiadások volumenét, de ugyanakkor a hiányosságok csak sokasodtak, bár sok korlátozó intézkedést vezettek be.

- az 1943. évben tapasztalt kb. 40 %-os emelkedés: ekkor a költségvetés-tervezet 953 ezer P-re készült, a fedezetül 590 ezer P ígérkezett, így nem csoda, hogy pótköltségvetést kellett év közben készíteni. 2. Ezt az évet részletesebben vizsgálva a következő tényezők hatottak:

- a kiadások növelésére: a./ fizetésemelések;
- b./ az üzemanyagok ára is emelkedett, szén, villany, takarmány ugyszintén,
- c./ munkabérek, OTI, élelmezési költségek növekedése,
- d./ a 7.8. osztályos egésznapos oktatás bevezetése a tanyákon is.
- e./ a szegényjog kiterjesztése a hadbavonultak hozzátartozóira, a gyógyszerek árának emelkedése,
- f./ Gyopáros removalásának halaszthatatlansága,
- a bevételek csökkentésére: a./ a fogyasztási adók csökkentése,
- b./ a vagyonátruházási illeték kicsi összege /a magas

1. OFH.1939.08.17.

2. BÁL Orosháza község iratai 4.154./1944.59. kgy.
/A szerző gyűjtése./

ingatlanárok miatt nincs adás-vétel/,/a bevételek viszont növekedtek/

c./ csökkent a mezőgazdasági üzem hozzájárulása /beszolgáltatás/

d./ fogynak a piaci, vásári helypénzbevételek. 1.

Nagy terhet jelentett az előző évről áthúzódó kölcsönök törlesztése is. Az is igaz, hogy az adóbevételek is emelkedtek, így a költségvetést sikerült egyensúlyba hozni, ha drasztikus módszerekkel és szigorú pénzgazdálkodással is.

A község gazdálkodásának jellemző vonása volt minden évelején un. függőkölcsönök felvétele. Erre azért kényszerült a község, mert a f. évi költségvetés jóváhagyásáig csak az előző évi pótdónak 50 %-ánál nem lehetett magasabbat szedni, így az egész évi adómenyiségnek a fele is kb. szeptember elejére folyt be, viszont a kiadásokat fedezni kellett. 2. Ezt a jelenséget azután a belviz, árviz elleni védekezés erősítette, majd 1944-ben a német megszállás után bekövetkezett felgyorsult infláció ugyancsak szükségessé tette. Így vett fel a község 1940-ben 50, majd 100 ezer P-s kölcsönt; 1941-ben 25-ezrest; 1942-ben 50. és 60 ezer P-t; 1943-ban és 1944-ben 100.000 P-s függőkölcsönt. Ennek döntően a meghatározója az volt, hogy a mezőgazdasági vidékeken az adózók nagyobb mennyiségű pénzhez csak aratás után jutottak.

A község gazdálkodásának jellemzője az is, hogy a harmincas évek végén nem voltak nagy összegű, valutaadósságai, amit felvettek, azt utépitésre fordították. Összességben 1938-ra előirányoztak tőketörlesztésre 4.644 P-t és kamatokra 10.280 P-t, 3. ezek az összegek az összes tartozások törlesztését szolgálták.

A községi alkalmazottak is OTI kötelesek voltak, így az OTI 1944. május 1-én vizsgálatot tartott. Az eredmény egy 11 oldalas jegyzőkönyv lett, amelyik 140 tételbe foglalva sorolta a bejelentési hiányosságokat.

1. B/L Orosháza község iratai 15.078/1942.
2. B/L Orosháza község iratai 3.133/1942.
3. OL EN általános K 150 III.kutató 20. tétel. Különféle kintutások 3118.csonó.
4. B/L Orosháza község iratai. 672/1944.
A szerző gyűjtései.

5.4.1. Adóügy. Ezen a téren még 1938-ban is érezhetők a nagy világgazdasági válság következményei a felgyülemlett adóhátralékok formájában. 1938-ban 531.418 P-t vetettek ki és 535.584 P volt a hátraléka a község adózó polgárainak. 1939-re pedig a kivetés majdnem a duplájára nőtt: 947-650 P-rel. 1. A befizetett összegek az alábbiak voltak:

1939:	965.039 P	1942:	1.836.449 P
1940:	1.051.559 P	1943:	3.080.275 P
1941:	1.417.765 P	1944.márc. végéig:	533.181 P.

Az adóbefizetés a kivetettnak kb. 95 %-át mindig elérte, valamennyit töröltek a természeti károk miatt is, valamint behajthatatlanság miatt /1943-ban 82.359 P-t./ 2. Csak számszerű kimutatás van, feltehetőleg a nincstelenek, a hadbavonultak családjai voltak az adófizetésre képtelenek; vagy igyekeztek kibugni a növekvő adók alól; "huzták, halasztották a fizetését, vagy ha másként nem ment, leülték a büntetést." 3.

Az együttesen kezelt közadókban belül bizonyos változások következtek. Legjelentősebb a Szovjetunió megtámadása után bevezetett hadfelszerelési adó; az egyenes adók megemlése /10 %-kal, az illetékek felemelése 20 %-ról 50 %-ra, az általános forgalmi adó 4 %-5 %-ra, a fényüzési adó 20 %-ról 30 %-ra, a trafikáru adójának felemelése 3-38 %-kal. 4. A község 1942-ben kérte a szabadfoglalkozású diplomások és iparosok pótagó százalékaának emelését 5 %-ról 7 %-ra, bár többen fellebbezték, - hiába, 1943-tól életbe lépett. 5.

A földadó átlagos mértéke Orosházán 1940-ban arany koronánként 0,232 P volt, ezt 1943-ban minden aranykorona után 15 fillérrel megemelték. 6. Ezt 1944-ben tovább emelték, a kivetési kulcs kerekben az arany korona érték 40 %-ára. 7.

1. BÁL Orosháza község iratai 6.460/1940.
2. BÁL Orosháza község iratai 18.839/1943.
3. Szemenyei Pál visszaemlékezése /Párttörténeti Intézet Arch./
4. OU 1941.08.17.
5. BÁL Orosháza község iratai 5.929/1943.
6. OFH 1943.07.01.
7. BÁL Orosháza község iratai 2.321/1940. 6.822/1944.
- A szerző gyűjtései. -

A társulati adó, amit a pénzügyintézetek és ipari üzemek fizettek, 1942-ben is az 1939. évi szintet alig haladta meg /9.499 P - 9.762 P/ a kereseti adó pedig ugyanez idő alatt alig 50 %-kal emelkedett, míg a virilizáció által fizetett adó /közölők általában 8 fizetett kereseti adót/ ugyanez idő alatt több mint háromszorosára emelkedett.

Tehát az állami adópolitika arra irányult, hogy a háború egyre növekvő terheit mindenki egyformán ossza el, ez a bérből és fizetésből élőket, a kereső nélkül maradtakat /a hadba vonultak családjait/ jobban sújtotta; aki szegény volt, az így még jobban elszegényedett; aki pedig hasznot húzott a háborúból, azt sokkal kevésbé érintette. A német megszállás után az inflációnak a felgyorsulása miatt eltörölték a rögzített adókat és kilátásba helyezték; mindenkinek újból meg fogják állapítani, 1. de erre már nem került sor.

A község kapcsán már szóltunk az OTI-ről, azt állapíthatjuk meg, hogy nagy sápot húzott le a községről: 1943. harmadik negyedévben 39.039 P-t hajtott be kényszerbehajtás útján egyetlen negyedévben! 2.

5.4.1.1. Végrehajtások, adóhátralékok. Az adók fele általában szeptember elejére folyt be. 1940-ben ez messze elmaradt, 973 hátralékos tartottak nyilván ekkor, s a kivetés duplájára emelésének dacára kevesebb adó folyt be, mint 1939-ben. Ennek oka a belviz miatt elhúzódozó aratás és cséplés és a termés károsodása, valamint a nagymértékű behívások. A 973 hátralékos 90 %-a katonai szolgálatot teljesített, így az árverés kitűzése negatívan hatott volna a politikai hangulatra, ezért nem is merték kitűzni, csak folyton sürgették a családjukat.

A háború előtt szokás volt és ezt 1942-ig meg is tartották, hogy karácsony és újév között a végrehajtásban kiméleti időt hagytak. Ezt 1943-ban azonban már nem tartották be.

1. OFH 1944.08.20.

2. BAL Orosháza község iratai 15.279/1943.

3. BAL Orosháza község iratai 10.466/1940.

4. OFH 1943.11.28.

Ha a végrehajtások számát /nincs minden évről meg/ vizsgáljuk, az alábbiakat tapasztaljuk:

1939: 24.394 eset 1.

1940: 22.394 eset 2.

1941: lényegesen kevesebb, mint 1942-ben

1942: 20.567 eset 3.

Az elhuzódó agrárválság következtében felgyülemlett hátralékok miatt lehetett ilyen magas: minden adózóra majdnem három végrehajtás jutott. A kedvezőtlen természeti körülmények negatív hatása ellenére 1940-ben a viszonylagos gazdasági fellendülés valamelyest kedvezőbb pénzügyi helyzetet teremtett, ez 1941-ben még valamelyest erősödhetett is; utána azonban a tömeges behívások és a mezőgazdaságban egyre általánosabbá váló kötött gazdálkodás, a kisiparban a folyton fokozódó nyersanyaghiány 1942-re a pénzügyi helyzet romlását okozta. A tendenciát alátámasztja, bár számszerű adatok 1943-1944-ből már nincsenek, bizonyítja, hogy 1944-ben az 5 becsüs mellé 4 tanító kirendelését kérték az adóhivatalhoz a végrehajtásokhoz. 4.

S míg a kizsákmányoltak tömegei a szükségtől kényszerítve nem fizetett adót, addig a község gazdagjai nem mentek a szomszéd-ba egy kis adócsalásért: a Tóth Gőzmalom tulajdonosa, ifj. Tóth Ferenc éveken át havonta csak 450 P után fizetett adót 700 P helyett, ez visszamenőleg 2377 P adóhátralékot jelentett. 5. Pedig a cégnek 1941. évről 7440 P társulati adót töröltek. 6. Hasonló volt a helyzet a másik malomnál is; még a község is fellebbezni kényszerült, amikor a gyulai pénzügyi igazgatóság a Pipis testvérek kéreseti adóját az 1943-ban fizetett 5.081 P után 1944-ben 1975 P-ben állapította meg. 7. A kakasszéki Zelensky birtokról a község 1940-ben lefoglalt pl. egy szelektort és egy kiskocsira szerelt benzinmotort. 8. A pálmát id.

1. BAL Orosháza község iratai 1.560/1939.

2. BAL Orosháza község iratai 2.098/1940.

3. OFH 1943.01.05.

4. BAL Orosháza község iratai 5.621/1944.

5. BAL Orosháza község iratai 7.762/1944.

6. BAL Orosháza község iratai 1.000/1943.

7. BAL Orosháza község iratai 11.896/1944.

8. BAL Orosháza község iratai 4.898/1941.

Daubner Béla, a nyilas párt bőkezű támogatója, a két mozi tulajdonosa és cukrászmester vitte el, akinek az adóhátraléka 1944. áprilisára közel 35 ezer P-re szaporodott fel. 1.

5.4.1.2. Adóelengedések. A község nincstelenjeinek anyagi viszonyaira jellemző adat, hogy 1939-ben csak ebadóból 1739 P volt a hátralék, ebből az adóhivatal kb. 750 P-t behajthatatlannak minősített. 2. Az "országgyarapítások" során bekövetkezett mozgósítások már rögtön 1939. őszén fennakadásokat okoztak az adófizetésben, különösen az egyedül dolgozó iparosok esetében; akiknek érdekében az Ipartestület irt kérvényt törlesztési kedvezményért, 3. amit meg is kaptak.

A belvizkárok kapcsán 1940 őszén jelent meg a pénzügyminiszteri rendelet, amely földadóelengedést engedélyezett a károsodás mértékéből függően minden árvizkárosultnak. 1941-ben Orosházán 808 adózó kapott törlést 27.000 P értékben, 4. tehát alig 33 P-vel csökkent fejenként, ez pedig csak a töredéke volt az elszemvedett kárnak. A nemfizetők ellen pedig megindították a végrehajtási eljárást. 5. /34 fő./

Noha a károk 1942-ben még nagyobbak voltak, 20.000 P-t törlöltek 2000 főnek, 6. az átlagosan 10 P-t jelent; tehát nevetségesen alacsony összeget csupán, pusztán azért, hogy lehessen mire hivatkozni. Ezek a törlések is csak a földadóra vonatkoztak. Nem érintették az egyenes adókat, házadót; amiket a károsultak, a felnőtt férfi nélkül maradt családok ugyanugy nem tudtak fizetni, feltehetőleg ezeknek az összegyűlt hátralékjának egy részét törölték 1943 végén /32.359 P-t/.

Az 1943-as aszályos év pedig már ellenkező előjelű természeti kárt hozott: 792 gazda jelentett be aszálykárt, tőlük csak 2170 P-t töröltek, ez 2 P 86 fillért jelentett. Ez leplezi le leginkább a károsultakon való segítés demagóg voltát!

1. BÁL Orosháza község iratai 5.302/1944.
2. BÁL Orosháza község iratai 2.560/1939.
3. OFH 1939.12.24.
4. OFH 1942.01.15.
5. OFH 1942.01.22.
6. OFH 1942.10.15.

5.4.2. A község pusztaföldvári birtoka. A birtok területe 504 kh volt, amelynek egy része áthúzódott az orosházi határba. 1939-ben ebből házi kezelésben volt 40 kh, fele bérletben, 54 kh, haszonbérletben 3,05 q/kh/évente bérért pedig 410 kh. 1. 1939 őszétől a haszonbérletből 220 kishold földet házi kezelés alá vettek, majd 1942 őszén még fokozták, így 300 kh került vég-eredményben házi kezelésbe. 2. Ennek három oka volt: egyrészt a belviz, árvizkár a területet súlyosan érintette, így hiába adtak 150 q haszonbértermésként, 3. így sem tudtak fizetni és 120 q buzahaszonbért törölni kellett. 4. Peresítéssel is próbálkoztak, de végülis nem folytatták le a pereket. Másrészt a beszolgáltatási rendszer, amivel a község is terhelve volt, annak kedvezett, aki nagyobb területen gazdálkodott, harmadsorban pedig a felszaporodott állatállomány tartását is csak így tudták megoldani. Ezek részint tenyészállatok, a közigazgatás és köztisztaság ellátásához szükséges igavonó állatok voltak.

A gazdaságban négy cseléd dolgozott teljes komenciával és két fél komenciával. 5. Ezek családos emberek voltak, irigyleti állás volt, mert valamiféle "megegyezés" folytán nem vitték el őket katonának, valószínűleg jó munkások voltak.

A község gazdasága is megérezte az 1943. aszályos évet. A gabonafélékből nagyon jó termés lett: buza - 10,2 q/kh, őszi árpa - 13,8 q/kh, zab - 11,9 q/kh, 6. viszont 80 kh új lucernatelepítést kiégetett az aszály és a május-juniusi esők 40 kh zabosbüköny szénáját tették tönkre; valamint a tengeriben 25 százalékos lett az aszálykár. Így azután az első csoportban hiába volt 30.280 pont többlete, a vegyesben 9391 pont hiánya és a szabadválasztású III. csoportban is 144.866 pont hiánya lett. 7.

1. B/L Orosháza község iratai 2.509/1940.
2. B/L Orosháza község iratai 732/1942.
3. B/L Orosháza község iratai 13.652/1941. 246 kg.
4. B/L Orosháza község iratai 17.227/1943. 263 kg.
5. B/L Orosháza község iratai 4.394/1944.
6. B/L Orosháza község iratai 12.764/1943. 146 kg.
7. B/L Orosháza község iratai 12.517/1944.

- A szerző gyűjtései. -

Noha a gazdaság, pénzügyi egyenlege 1943-ban már meghaladta a 120.000 P-t, nem sokat hozott a község kasszájába, alig 17. ezer P-t tisztán. Ezért akarták a zöldségtermelést is fejleszteni, mert az jövedelmezőbbnek látszott.

Jellemző volt az is, hogy hosszas huza vona után sikerült egy traktort venni egy 3 vasu ekével. A cég az alapárhoz /1942-es amikor rendelték/ felszámolt 75 % ártöbbletet, 6 % forgalmi adót, kb. 5 % váltság és nyugtabélyegilletéket, így összesen többbe került 22.000 P-nél. 1.

A vetésterület növelésének jegyében felszántották a vásártér egy részét is, amely közel 3 ezer P-t hozott évente.

Érdekes jelenség volt, mikor 1942-ben a község kéréssel fordult a főispánhoz, hogy a helyi malmok heti vámkeresetét átvehesse hatósági áron, mert saját jószágainak nem tud takarmányt biztosítani.

5.4.3. A község befolyása a helyi gazdasági életbe. Közmunkák. A község gazdasági életét, az infrastruktúra javítását célozták az ut-kikövezések. A háboru alatt képték el az un. aradi ut / a mai kaszaperi ut/ kikövezését, valamint a csabai utat is; a községen belül pedig a Kelet és Székács József utcák kikövezését; befejezni azonban anyaghiány miatt nem tudták. Problémákat okozott az is, hogy az ott birtokos parasztoktól hozzájárulást kértek, aminek az összeszedése lassan történt.

Az inségmunkák a munkanélküli segílyt voltak hivatva pótolni. 1939-ban 10.700- P-ért biztosítottak inségmunkát éhbérért. 2. Az itt keresett 1,2 P/nap csak arra volt elegendő, hogy a munkás a családjával éhen ne haljon. 1940. februárja után ezek megszűntek. A községi előljáróság szerint nincs rá szükség, mert el tudtak helyezkedni az emberek. 3. A munkaerőhiányra jellemző, hogy az elrongálódás okozta károk helyreállítását 1944. augusztusában már 14-15 éves gyerekekkel végeztette a község, akik naponta 10-11 P-t is kerestek, amin az ujság eléggé felháborodott. 4.

1. BAL Orosháza község iratai 4.244/1944.
2. BAL Orosháza község iratai 35/1944.
3. BAL Orosháza község iratai 4.080/1941.
4. OFH 1944.08.20.

A község ujjátelepítésének 200. évfordulójáról nagy építkezésekkel kívántak megemlékezni. Azonban 1943-ban már világossá vált, hogy a körülmények ezeket nem teszik lehetővé. Így id. Szalók István nyugdíjas tanító propagálására nagy fásítási kampányba kezdtek. 1943-ban a község területén 2750 bokrot /60 %-a mézelő/ és 7560 fát ültettek ki. 1. Következő év tavaszán ismét 3500 facsemetét helyeztek el. 2. A jövő évi fásításra gondolva a községi kertészet pedig 300.000 facsemetét előnevelésre megvásárolt. 3. Sajnos, a kiültetett fák jelentős része az 1944-45-ös téli tüzelőnélküliségnek esett áldozatul, amikor az állami kertet is engedélyezték kivágásra, mert másképp megfagyott volna a község lakossága.

5.4.4. A belviz, - árviz hatása. /vö.: 1.3./

5.4.4.1. Károk. 1940-ben összesen 1400-an jelentettek be elemi kárt. 150 ház szenvedett kárt, 52.185 P értékben. Az 1941. évi vizek még 1942-ben is léteztek. 1942-ben csak lakóház 140 dült össze, aláfalazni 800-at kellett, 4. megrongálódott még további 500; a gazdasági épületeket, műhelyeket is hozzászámítva 1500 lett az összedült és aláfalazott épületek száma. 5. A földművelésben ekkor okozta a legnagyobb kárt: 1141 bejelentő tanusította, hogy a víz 7806 kh területen állt. Ebből 4800-5200 kh terület teljes károsult, olyan értelemben, hogy hiába is vetett, semmi nem lett belőle. Nem vetettek be egyáltalán 3400 kh-t. 6. Az 1942-es országosan 60 millió pengős árvizi kárból Orosházára fél-millió jut. 7.

5.4.4.2. Az árvizvédelem költségei. 1940-1941-ben a védekezés költségeit a község fizette, el is vitte az év elején felvett függőkölsönöket. Az 1941 novemberében tartott árvizvédelmi értekezleten a miniszteri biztos az érdekeltekre ki-

1. OFH 1943.04.11.
2. OU. 1944.04.20.
3. OFH 1944.04.27.
4. BÁL Orosháza község iratai 5.782/1942.
5. OFH 1943.01.01.
6. OFH 1942.06.14.
7. OFH 1944.01.23.

vánta hárítani a víz leszivatásának a költségeit, de Csizmadia kijelentette: nincs pénzük az érdekelteknek, a munkálatokat a miniszteri biztos beindította. 1. 1942-ben kapott a község a védelmi munkák fedezésére 80.000 P-t a belügyminisztériumtól, ezen felül még 10.000 P-t fizetett a község is. 2.

5.4.4.3. Az árvizkárosultak segítése. 1940-ben a segítség formája főleg naturáliák voltak, amelyek a termelés folytatásához kellettek. /vetőmagkölcsonók, stb./ 1941-ben a községi képviselőtestület 50.000 P erejéig vállalt kezességet a károsultak ingatlanának lekötése mellett, hogy a helyreállításhoz valamennyi pénzhez jussanak. 1942-ben több részletben 450.000 P-t kaptak, amely törlesztése 1943-ban kezdődött. A helyreállítás során 69 új házat építettek, 420-at aláfalaztak. Állami támogatással szétosztottak 1,15 millió téglát, de sokan a téglakerítésüket bontották le. 4. Az árviz, - belviz sokat érintett az agrárproletáriátus és az ipari munkásság közül is /Rákóczi-telep is sokat szenvedett/; akik közül igen sokat behívtak katonának; így azután persze, hogy nem tudtak törleszteni.

5.5. Csendőrség, községi rendőrök.

Orosházán egy vegyes csendőrszakasz állomásozott. Parancsnokuk Prókay János cs. alhadnagy volt. Megtett mindent, nehogy "puhakezünek" lássék. A deportálás előtt a zsidó-vallásúak üzleteiben sorra megvette a "vámot", fizetés nélkül vitt el különböző árukat. 5. A deportálás után beköltözött az egyik házba, s annyira véglegesnek vette, hogy a tulajdonosa lesz; 1800 P-ért angol WC-t csináltatott, emésztővel. Az országban három különböző helyen vett földet a rablott holmikkból.

Emberei nem voltak egyformák, voltak, akik 1943-44-ben elkezdtek gondolkodni, volt aki a Meszes-kisközi iskolában az összeszedett kommunisták és szociáldemokraták segítségére volt; néhányat át is vettek a demokratikus rendőrségbe.

1. OFH 1941. 11.16.

2. B/L Orosházi községi iratok 1.160/1943.

3. B/L Orosháza község iratai 3.590/1941. 60. lgy.

4. OFH 1943.09.05.

5. Fűreci János visszaemlékezése.

/A szerző gyűjtése./

A községi rendőrök létszáma 6 fő volt. Néha Kisbírói feladatokat láttak el, néha felügyeletet adtak, a közlekedési kihágásokat nyomozták, a szórakozóhelyeket ellenőrizték, a csendőrök segítségére voltak hatósági tanuként. A többségük a könnyű kenyérért ment oda, nagy tekintélyük nem volt, nem sokra becsülték őket. 1941-ben kettőt elbocsátottak /szolgálatban berugtak/ a helyükre 57-en jelentkeztek 1. /meg lehetett uszni a katonaságot!/ ; az érdeklődés nem csökkent 1943-ban sem, amikor egy helyre 27-en jelentkeztek. 2.

A községben korábban állomásozott államrendőrség is, azonban megszüntették. Az előljáróság tett lépéseket ezirányban, hogy visszahapja, de a Belügyminisztérium nem kívánt itt államrendőrséget szolgálatba állítani. 3.

A községben több nyugdíjas rendőr élt, 1942-ben a központi összeírás 13 főt írt össze és küldött orvosi felülvizsgálatra reaktíválás végett. 4.

Igy azután a politikai nyomozások lefolytatására Debrecenből szálltak ki a defenzív osztály emberei a munkásmozgalom elleni nyomozásokra, vagy amikor a röplapok után nyomoztak 1943-44-ben. Ugyancsak Debrecenből jöttek a csendőrök, akik a helyikkel karöltve végezték el a zsidó-vallásuk deportálását. 5.

A csendőrség még 1944. október 4-én is működött. 6.

A csendőrség működését jellemzi az is, hogy 1941-től 1944 áprilisáig Orosházáról sem toloncolás, sem internálás nem volt, bár ez főként a fősolgabírótól függött.

Két betörés volt a háboru alatt a közellátási hivatalba és a fősolgabíróságra, mind a két helyről pénzt vittek el, összesen 3000 P értékben, egyiket sem tudták kivomozni, az ügyészség megszüntette a nyomozást mindkét ügyben.

1. OFH 1941.05.11.

OFH 1943.03.21.

3. BAL Orosházi járási fősolgabíró iratai 3.184/1943.

4. OFH 1939.03.12.

BAL Orosháza község iratai 5.762/1942.

5. BAL Orosháza község iratai 12.034/1944.

6. BAL Orosháza község iratai 4.858/1944.

7. BAL Orosháza község iratai 52/1944.

A községi iratanyag arról tanuskodik, hogy 1944-ben szinte minden kis kihágást nagy összegű büntetéssel sújtottak, tömegesen találtunk olyanokat; mint pl. Hajdu István az Orosháza-Mezőhegyes vasútvonalon a vasuti töltésen a nyulainak fűvet szedett - 25 P büntetést kapott. 1.

A közlekedésrendészet terén az ittas vezetés akkor sem volt ismeretlen és akadt, akinek ezért a jogosítványát is bevonták. 2. 1941. július 6-ától tértek át a jobbra hajts!-ra. A tudnivalókat az OFH kéthasábos nagy cikkben hozta le. Az átterést sikerült egy karambollal a községben meguszni: egy loveskocsi és egy autó rohant össze és egy ló megdöglött. 3.

5.6. A háborúra való felkészülés. Tüzoltóság. Vöröskereszt.

5.6.1. Sorozás katonának, munkaszolgálatra, honvédelmi munkára. Orosházán az 54.sz. kieg. parancsnokság székel, két alezredes parancsnoksága alatt. A sorozó bizottság elnöke a járásban dr.Torkos Léla ügyvéd lett, akit képviselőnek is megválasztottak. A kiegészítő parancsnokság nagy létszámmal dolgozott, 11 katonatiszt és altiszt szervezte az utánpótlást a husdarálóba a német imperialista érdekekért. 4. A sorozásra az irányelv volt, hogy a mezőgazdasági birtoktulajdonosok 6-30/40 kh között felmenthetők voltak, ha nincs már, aki a földet művelje, 5. a veszteségek növekedésével azonban ez hamar érvényét veszítette.

1. BÁL Orosháza község iratai 7.999/1944.

2. OFH 1939.01.03.

3. OFH 1941.06.26.

OFH 1941.07.05.

Kiegészítés: volt 4-5 olyan csendőr, aki 1944-ben már mindenkivel szemben igyekezett emberségesen viselkedni, akiket a felszabadulás után átvettek a "mezsgos rendőrségbe" és beléptek az MKP-ba. /kaluzsa Pál visszaemlékezése. - a szerző gyűjtése./

4. BÁL Orosháza község iratai 18.766/1940.

5. OFH 1939.03.05.

A besorozottak számáról összesített számunk nincs. 1. 1940. nyarán 1.117 embert hívtak be Orosházáról, kb. ugyanennyit kötötték le a szállítások is. 2. Az iratok megsemmisítése miatt még a sorozásokról sincs teljes képünk; azt tudjuk, hogy 1944-ben a német megszállás után már március 23-án, 3. majd július 7-én volt sorozás. 4. A szovjet csapatok megjelenése és betörése a kárpátok előterébe nagy pánikot okozott a magyar hadvezetésben is. Ennek eredményeképpen az addig ott dolgozó, főleg munkaszolgálatosok mellé erősítési munkálatokra rendelték ki honvédelmi munkajeggyel embereket. Így dolgoztak orosháziak Rahónál a Tisza felsőfolyásánál 5. és Ó-Radnánál, 6. ami a Maros-völgy legszűkebb pontja, ahol tulajdonképpen a Maros kilep az Alföldre. Dolgoztak még a Szolnoki 661. munkavezető törzs kirendelésére háromszázan kb. Szolnok megyei nagybirtokokon, 7. mezőgazdasági munkán.

Az orosházi kiegészítő parancsnokság bírálta még el a zsidó - vallásuk munkaszolgálatát is. Ezt Gesztessy alezredes végezte, aki a visszaemlékezők szerint humanusan ítélte meg a helyzetet és a mentesítésre a törvény adta lehetőségeket kihasználta. 8. Ugyanő 1944. októberében a község kiűritésekor az ott dolgozó helybelieket leszerelte és itthonhagyta. 9.

5.6.2. Politikai - adminisztratív előkészítése a háborúnak és a háború magasztalása. A honvédelmi törvény hatálya alá esett minden felnőtt, 70 éves koráig. Ennek számontartására hozták létre a népmozgalmi nyilvántartót, amelynek kezelésére egy jegyző vezetésével három díjnokot állítottak be a községhez. Ők 1940-ben 9782 férfit és 245 nőt tartottak nyilván. 10.

1. Keresztes Mihály szerint kb. 800 bevonult hozzátartozójáról kellett gondoskodniuk a felszabadulás után, tehát a bevonultak száma 800 fölött volt.
2. BtL Orosháza község iratai 600/1941.
3. OU 1944.03.23.
4. BtL Orosháza község iratai 8.957./1944.
5. BtL Orosháza község iratai 8.273./1944.
6. BtL Orosháza község iratai 8.284./1944.
7. BtL Orosháza község iratai 8.534/1944.
8. Füredi János visszaemlékezése.
9. Demartsik Ferenc visszaemlékezése. - A szerző gyűjtése.
10. OL K 150 BM ált. iratok. III.kutató. Vegyes, töredék iratok 1932-44. 3122. csomó.

Az ellenőrzés, igazoltatás megkönnyítésére 1940. júniusában bevezették a polgári személylapot, amelyet az 17-70 év közötti férfiaknak két nap alatt át kellett venni.1.

Politikailag a háborúra való felkészítést szolgálta 1939 nyarán az Orosházi Ujság katonai fogalmakat magyarázó cikksorozata, majd a sovinszta érzelmeket volt hivatott még jobban felkorbácsolni az Orosházi Friss Híreknek az I. világháborús katonasorozata, amelyben hónapokon át 1941 őszén csak a magyar katona hőstetteiről volt szó. S, hogy az ujságok a helyi híreket is jól értékelve hozzák le, 1939. szeptemberében kinevezték a fősztolgabirót, Bakos Józsefet a járás cenzorának. 2. 1944 nyarán pedig az Orosházi Friss Hírek a szovjet-ellenes uszításba egy folytatásos regénnyel segített be, amelyik a Szovjetország polgárháborúja idején játszódott, minden szava szinte gyalázkodás volt.

A Szovjetunió elleni háborúba való belépést volt hivatva indokolni és egyuttal ellensúlyozni az 1941. tavaszi vásáron a szovjet pavilon sikerét az 1941. őszén az őszi vásárral egyidőben megrendezett "szovjet-front" kiállítás, amelyet nagy reklámmal propagáltak.3.

Az idegen állampolgárok, mégha Dél-Erdélyből is menekültek át, minden mozgását szemmel tartották és ellenőrizték. Ugyancsak hasonló céllal tiltották be a házalási ipart, az un. határzónában, amibe Orosháza is beletartozott. 4.

A kormánynak minden ellenzékétől való félelme 1940-ben a Polgári Lövészegylet feloszlataához vezetett; a felszerelést a Levente kapta meg. 5. A fegyverek "biztos" kézbe adását célozta az, hogy a zsidó-vallásuaktól és a haladó szellemű polgároktól is bevonták a fegyvertartási engedélyt, és a fegyvereket is le kellett adniuk; azokat a fasiszta rendszer megbízható támaszai a nagygazdák és gazdatisztek kapták meg. 6.

1. OFU 1940.06.16.

2. OFH 1939.09.05.

3. OFH 1941.09.05.

4. OFH 1939.07.26.

5. BÁL Orosháza község iratai 4.854/1940.

6. BÁL Orosháza járási fősztolgabiró iratai 3.340/1944.

5.6.3. A hadsereg anyagi felszerelésének biztosítása. Erről a témáról részben már az iparnál szöltünk /v.ö.2.4./ részint külön kell tárgyalni, mert nem új termékek előállításáról van szó, hanem a meglevőket vette igénybe a hadsereg, rekvirálta. Ez legnagyobb részt a közlekedési eszközök biztosítását jelentette. Már a világháború első napjaiban közzé tették a szállítóeszközök bejelentési kötelezettségét tartalmazó 342.000/1939. sz. BM rendeletet, 1. és kötelező műszaki felülvizsgák alá vettek be. 1942-ben a "modern" hadviselés kellékére, s kerékpárra is bejelentési kötelezettséget irtak elő, és szabályosan sorozták azokat is. 2. A Horthy-hadsereg közlekedésében jelentős szerepet játszó lovaskocsi és ló /amelyik megfelelt az ország gazdasági fejlettségi szintjének/ utánpótlását is rekvirálással biztosították. Orosházán 1942-ben és 1944-ben volt nagymértékű ló igénybevétel. A parasztság súlyos séreme volt, hogy a lovak átvételi ára messze elmaradt a valóságos ára és értéke mögött. 1944. júniusában is csak átlagosan 300 P-t fizettek, 3. pedig ezen az áron nyolc db választási macot lehetett venni, a háború előtt ez az arány 10-15X volt. Olyan mértékű volt az igénybevétel, hogy a visszamaradt állatokkal a mezőgazdasági termelést csak csökkentett mértékben lehetett folytatni. Pl. Szabó Mihály /T 645./22 kh-s közép-paraszt két lovát a honvédség elvitte, egy másfél éves csikója maradt csak. 4. De lehetne sorolni a példákat! A fegyverkezés nyersanyagellátásának kiegészítését célozta a háború elején megtartott 2 vasgyűjtési kampány. 1940-ben a országban 4 vagonnal gyűjtöttek össze. 5. /Békéscsabán csak 5 vagonnal/, míg 1941-ben is közel ugyanannyit tudtak összegyűjteni, ekkor a környéken a legjobb eredményt érték el. 6.

1. OFH 1939.09.05.; OFH 1939.11.11.
2. OU. 1942.04.25. OU. 1942.09.10.
3. BAL Orosháza község iratai 6.974/1944.
4. BAL Orosháza község iratai 5.595/1944.
x alaprendelet: 4.500/1943. BM. VII.res.
5. OFH 1940.06.02.
6. OFH 1941.06.11.

A nagy mennyiségű ócskavas a különféle vasszerszámok és gépek viszonylagosan nagy elterjedésére utal.

A harangok leszerelését 1944-ben kezdték meg, összesen három darabot vittek el. ^{1.}

5.6.4. A Légoltalmi Liga és működése. Az uralkodó osztályoknak a minden áron való revízióra való törekvése előbb, utóbb háborúhoz kellett hogy vezessen. A háborúra készülés egyik feladata volt a polgári lakosság felkészítése a háborúra és önmaga passzív védelmére. Ezt szolgáltatta a Légoltalmi Liga. Az első világháborús tapasztalatokra építve igyekeztek a lakosságot felkészíteni, a kiadott propaganda anyagok a haditechnikának legfeljebb az 1930-as évek elejének megfelelő szintjével számoltak, tehát elavult és korszerűtlen volt; másrészt azt feltételezve, hogy pl. a gázfegyverek alkalmazása kölcsönös lesz elméletileg ilyen felkészítést is folytattak, de pl. a községben a polgári lakosoknak összesen száznál kevesebb gázálarc volt készletben.

1937-ben már rendeztek légoltalmi és gázvédelmi tanfolyamokat. ^{2.} 1939-ben a községi pótdót még úgy csökkentették, hogy a légoltalmi költségvetést leszállították. ^{3.} Márciusban országos vándorkiállítás szolgáltatta az ilyen irányú ismeretek terjesztését. ^{4.} Lehet, hogy véletlen, de a minden házban kötelező légoltalmi felszerelést az OFH a béke utolsó napján tette közzé. ^{5.}

S alig két hónappal később már kétnapos légoltalmi gyakorlatot tartottak a községben. ^{6.} Következő évben már "Légi veszély magatartási táblázat"-ot vetettek meg a lakossággal, amit mindenütt ki kellett függeszteni. ^{7.} Különböző tanfolyamok szervezése mellett a Légoltalmi Liga helyi csoportja szervezte az önkéntes véradásokat is. ^{8.}

1. BÁL Orosháza község iratai 3.536/1944.

2. OL. BM. ált. K.150 III.kutató 20. tétel

3. OFH 1939.01.22.

4. OFH 1939.03.09.

5. OFH 1939.08.31.

6. OFH 1939.10.25-26.

7. OFH 1940.06.15.

8. OFH 1940.07.03.

1941 tavaszán megkezdődtek a feljelentések a légoltalmi kihágások miatt. ^{1.} 1942. nyárvégi budapesti városmajori légítámadás miatt a községben is kihirdették a honi légvédelmi készsültséget, az utcai közvilágítási lámpákra felrakták a légvédelmi elsötétítési ernyőket. ^{2.} A következő napokban sok feljelentést tettek azért, mert az udvaron égették a villanyégőt és nem árnyékolták le. ^{3.} 1943. januárjától hetente egyszer szirénapróbát tartottak. A büntetések mindennaposak voltak. Csak egyetlen napon 1943. november 10-én 1 db 2e P-s, 1 db 4o P-s és 5 db 6o P-s büntetést szabtak ki. ^{4.} Ezért nem lehetett csodálkozni, hogy a helyi csoportnak még 1943. novemberében is csak maximálisan 300 tagja volt a 25 ezres polgári lakosság közül, ők is főleg tisztviselők, állami és községi alkalmazottak, ^{5.} akiket hatósági, - munkaadói nyomással léptettek be.

Igy 1944-ben a községben nem volt egy biztos óvóhely sem. A légóparancsnokság részére építeni akartak egyet és további tűzoltószerek beszerzésére az 1944.évi pótköltségvetésből megszavaztak 100 ezer P-t, az egésznek 25 %-át, de már nem valósult meg. ^{6.} A légóparancsnokság felszerelése is főleg a deportáltaktól elkobzott holmiból történt /rádió, telefon, stb./ ^{7.} Az 1944. év nyarán egyre gyakoribbá váló berepüléseket, légítámadásokat az emberek eleinte nem vették komolyan, kíváncsiskodtak, nézgelődtek, ^{8.} sőt az ötórai teák sem maradtak abba. /v.ö. 4.7.3./ A front közeledtével a község is belekerült a hadműveleti zónába, és a Vörös Hadsereg repülőgépeinek a berepülései viszont már általános pánikot okoztak a légítámadások idején, ezért a köztéri padokat le is szereltették, mert baleseteket okoztak. ^{9.}

1. OFH 1941. 04.10.

2. OFH 1942.09.06.

3. OFH 1942.09.10.

4. OFH 1943.11.11.

5. OFH 1943.11.07.

6. BÁL Orosháza község iratai 7.787/1944.

7. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 3.412/1944.

8. OFH 1944.07.05.

9. BÁL Orosháza község iratai 11.930/1944.

5.6.5. Női honvédelmi munkaszolgálat. A honvédelemről szóló 1939.2. tv. kötelezővé tette 14-70 év között nemre való tekintet nélkül a honvédelem érdekében végzendő munkát. A női munkaszolgálat kiépítése jelentkezős alapon történt 1941. tavaszán. A főszervező dr.Torkos Béláné volt. Először önként jelentkezőkkel próbáltak kedvet csinálni azzal, hogy még válogathatnak a beosztások között; légoltalom, elsősegélynyújtás, ápolás, szociális munka, irodai munka, hírszolgálat, katonai fehérmenü varrás, gazdasági munka között. ^{1.}

A munkaszolgálat feladata tehát részben Légoltalmi Liga kiegészítése, a férfiak felváltása, általában a nők nagyobb mértékű munkába állítása volt. /Elsősorban az értelmiségi és kispolgári rétegeknél./ A községben 7100 nő volt a 16-50 éves korhatár között, csak 4350-en jelentkeztek. ^{2.} De döntő többségük még az eskütételig sem jutott el. Az egész szervezetet csak viszonylag szűkkörű aktivista réteg munkája jelentette, ekik főleg az "úriasszonyok" közül kerültek ki. ^{3.} Pl. 1944. januárjában ismét kampányt indítottak a jelentkezésre, de a 3800 jelentkező közül csak 320-an tették le az esküt. ^{4.} A szervezet munkája főleg a gyűjtések lebonyolítására korlátozódott, majd 1944. augusztusától a menekültek meleg étellel való megvendégelését jelentette. ^{5.}

Tehát a fasiszta államrendszer nem tudta bevónni a nőket még szélesebb mértékben a gazdasági munkába, bár erre törvényes alap volt. Ennek gazdasági /megfelelő ipari háttér hiánya/ szociális /gyermekgondozó intézmények kis száma/ és társadalmi /a férfi és női munka egyenlő megbecsülése/ okai voltak.

1. OFH 1941.05.10.

2. OFH 1941.06.19.

3. ö.dr.Torkos Béláné visszaemlékezése. - A szerző gyűjtése. -

4. OFU. 1944.01.07.

5. OFH 1944.09.19.

5.6.6. Tüzoltóság. A felszabadulás előtt a tűzoltóság a helyi hatóságok kezelésében volt, így Orosházán is községi alkalmazásban állt 15 tűzoltó. A község viszonylagosan sokat költött rá tűzoltószerekre. A községnek volt egy tűzoltóautója, 1 lovaskocsija, összesen 6 motorfecskeendője. Mindezeknek nagy hasznát vették a belviz, árviz elleni küzdelemben. Bár a tűzoltók az ipari vagy a mezőgazdasági munkásoknál jobb fizetést kaptak, mégis a legénység fele elmenekült a felszereléssel. ^{1.} Bécsben találkoztak velük. ^{2.}

5.6.7. Vöröskeresztes Fiókegylet. A szervezet feladata az egészségügyi munka, a gyógyítás kiszélesítése társadalmi méretűre természeti csapások, háborúk esetén a sebesültek ápolása. A felszerelt adományokból, bálák jövedelméből gyűjtötték össze, valamint kimondottan gyűjtés útján. A felszerelés gyakorlatilag egy száz ágyas hadikórházhoz szükséges dolgokat jelentette. Először 1940-ben, az esetleges magyar-román háborúra állították fel az állami elemi iskolában, ^{3.} majd 1941 áprilisában, a Jugoszláviába való bevonulás idején. ^{4.} A Fiókegylet évente több tanfolyamon igyekezett terjeszteni az ápolónői tudnivalókat, de képezték ki házi betegápolásra is. ^{5.}

1944-ben a vöröskeresztes szükségkórház felszerelése a Mikolay-kerti óvodában volt elhelyezve, a hadi események gyors lezajlása miatt nem került sor a felállítására; és a visszavonuló magyar és német csapatok nem is vitték magukkal. ^{6.} Így a felszabadulás után ezzel a felszereléssel állították fel a Vörös Hadseregnek egy kórházat.

5.6.8. "Repülőnap". A magyar légierő a második világháborúban szinte semmi szerepet nem játszott. A háború előtt azonban a különböző városokban és községekben a rendelkezésre álló gépekkel /az újságok a gépekről konkrétumot nem irtak, csak felsőfokú jelzőkben dicsérték azokat/, nagy hírveréssel

1. BAL Orosházi járási főszolgabíró iratai 4/1944. /Új sorozat; 1944. nov.10./

2. Füredi János visszaemlékezése. - A szerző gyűjtése. -

3. OFH 1940.09.11.

4. OFH 1941.04.13.

5. OFH 1943.02.23.

6. ö.dr.Torkos Béláné visszaemlékezése. - A szerző gyűjtése. -

összetoborzott tömeg előtt bemutatót tartottak. Orosházán 1939.07.07-én 15 ezer ember gyűlt össze a legelőn. ^{1.} A tiszta bevétel 2500 P volt. A bemutatóknak több célja volt:

- a személyi állomány utánpótlásának biztosítására érdeklődés felkeltése, minél többen jelentkezzenek már előzőleg tanfolyamra,
- másrészt propaganda, a későbbi gyűjtések előkészítésére,
- hadmadrészt és az a legfontosabb: a számba jöhető "tábori repülőterek" kipróbálása. Ezt bizonyítja, hogy repülőnap után a szegedi repülőszázad írásban kért bizonyos átépítéseket, munkák elvégzését; amit a község néhány hét alatt kiviteleztetett. ^{2.}

A községi költségvetésben évente rendszeres összeg volt beállítva a megyei és az országos repülőalapra. A mezőgazdasági középiskola önképzőköre is még 1942 végén 471 P-t adományozott a vármegyei repülő egyesületnek. ^{3.}

5.7. Kapcsolat az állomásozó katonasággal. Levente.

5.7.1. A községben két laktanya volt. Az egyikben a 49. gyalogezred állomásozott, pontosabban a háború alatt fejlesztették fel; a másikban a 18. tábori /fogatolt/ tüzérosztály volt, olyan fegyverekkel, amelyeket a fronton semmi ellen nem lehetett érdemlegesen bevetni. ^{4.}

A két alakulatnak a harci cselekményekben való részvétele már ismert, ^{5.} így dolgozatunk csak kiegészítésre törekszik.

Mindkét alakulat részt vett a második bécsi döntést követően az észak-erdélyi bevonulásban. Hazatértükkor /mind a kétszer/ az akkori hangulatnak megfelelően, fellobogózták az egész községet, ünnepélyesen fogadták őket. ^{6.} A tüzérségi laktanya kiépítése a háború elején még tartott, 1943-ban fejeződött be, ez is jelentős téglamennyiséget vont el a belviz, árviz okozta károk helyreállításától. A háborús hangulat, az érdeklődés

1. OFH 1939.07.09.

2. BÁL Orosháza község iratai 14.363/1939.

3. OFH 1942.12.17.

4. Török József visszaemlékezése. - A szerző gyűjtése. -

5. Kiss Horváth József: Adatok és visszaemlékezések...
Békés Élet 1969. 2.sz. 345. p.

6. OFH 1940.09.27.;
1940.11.20.

nagyságát mutatja, hogy még 1943. áprilisában a gyalogság zászlószentelésén 6-7 ezer néző vett részt. ^{1.} A súlyos veszteségek után hazaérkező tüzérek fogadására azonban már nem merték a tüzoltózenekart kiküldeni, az újság is csak rövid hirben jelentette be az érkezésüket. ^{2.} Ami nem is csoda, hiszen a sokézsres várakozó tömegből jónéhányan hiába várták szeretteiket, a Don-kanyarból nem jött mindenki haza, sokan odamaradtak. Pedig micsoda lelkesedéssel búcsúztatták őket még 1942. májusában! A Baross Női Tábor 23 ezer cigarettát gyűjtött össze nekik! A tüzoltó és cigányzenekar búcsúztatta őket. ^{3.} A háborús lelkesedés csökkenése világosan lemérhető, ha az 1942. és 1943. június 28-án tartott Honvédnapon részt vevők számát összevetjük. 1942-ben még 3 ezer fő nézte végig az esti tábortüzes műsort, de a következő évben az újság még utalást sem tesz a nézők számára! ^{4.} Bár mindkét alakulatban voltak orosháziak, a legénységi állományt Dél-Tiszántúlról hívták be.

5.7.2. Háborús készültség 1940 nyarán a községben. A feszültté vált magyar-román viszony idején, amikor a Teleki kormány komolyan számolt a magyar-román háború lehetőségével és bizonyos katonai átcsoportosításokat hajtott végre, Szegedről az V.Hadtestparancsnokságot és közvetlen alakulatait Orosházára helyezte át. Itt állomásoztak, az erdélyi bevonulással vonultak el innen, július 5-étől szeptember 16-ig. Az elszállásolás különböző hatásait már imintettük, egy dologról teszünk még említést. Bár a Hadtestparancsnokság köszönő levelet intézett az elvonulás után a község előljáróságához; Tahy Emél, a gyopárosi vendéglő bérlője 10.000 P-s kárról tett bejelentést és kért kártérítést, amit az ott elhelyezett hadtestparancsnokságra beosztott tisztek okoztak a berendezésben, stb. ^{5.} A község is 210 P kártérítést követelt a

1. OFH 1943.04.16.

2. OFH 1943.05.20.

3. OFH 1942.05.17.

4. OFH 1943.06.29.

OFH 1942.06.28.

5. BÁL Orosháza község iratai 15.951/1940.

gyopárosi parkban okozott rongálásokért.

5.7.3. Háborúellenesség, katonaelenesség. Nem tudunk nagy dolgokról, csak három kisebb ügyről. Két idősebb asszony az 1940. nyarán történt beszállásolás kapcsán szólt elmarasztalólag a katonákról, amit a szegedi törvényszék "a magyar állam megbecsülése elleni vétség és rágalmazás"-sá fűjt fel. ^{1.} Felfüggesztve kaptak 2 havi fogházbüntetést. A harmadik, Joó Ferenc tanyásbérlő tett megjegyzéseket egy katonavonatra 1941. novemberében, ő 4 havi fogházat kapott, amit le kellett töltenie. ^{2.} Az a véleményünk, hogyha a későbbi időkben nem is találtunk ilyen ügyet, az nem jelenti azt, hogy mindenki tapsolt a háborúnak, legfeljebb az emberek óvatosabbak lettek aziránt, hogy ki füle hallatára nyilvánítanak véleményt. Pontosabban egyiket sem lehet utólag kinyomozni.

5.7.4. A leventeszervezet. A katonai vezetés a katonai kiképzés elősegítésére a cserkészlet mellé szervezte meg az 1921. III.tc. alapján. "A cserkész - levente vitát a hadsereg-főparancsnok 1939. augusztus 17-én kelt rendelete a leventeszervezet javára döntötte el, ami az egyoldalúan militarista, erőszakon alapuló, az irredenta politika céljainak teljesen alárendelt, a magyar fasiszta hadsereg számára bizonyos előképzettséget nyújtó; de az ifjúság többsége által gyűlölt intézmény győzelmét jelentette, az ország militarizálásának újabb állomását." ^{3.}

5.7.4.1. Az orosházi leventeegyesület. Az 1941-es népszámlálás alapján a leventeköteles fiúk száma; 2080 volt, 1944-ben 2340-et tartottak nyilván. ^{4.} A katonaságra előkészítést az alaki gyakorlatok, alapfokú lökiképzés jelentette elsősorban. Az egyesületnek külön lötere volt a Rákóczi telepen túl lévő laposban, a belviz azonban teljesen tönkre tette. Helyette a telep nyugati szélén létesítettek újat. Ehhez

1. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 1681/1941.;
1682/1941.

2. OFH 1941.11.21.

3. Gergely Ferenc: Leventeintézmény... Pedagógiai Szemle
1973.12.sz. 1154.p.

4. BÁL Orosháza község iratai 9.109/1944.

a község külön segélyt adott, de kaptak az Országos Testnevelési Tanácstól is erre. Az egyesületnek külön repülőszakosztálya is volt, amelynek céljaira még 1944. júniusban is gyűjtöttek. ^{1.} A leventeotthon a nazarénus gyülekezet háza lett, amit a Belügyminiszter nekik adott, a szekta betiltása után; ^{2.} /257.143/1941. VII.a.sz. rendelet/

A leventeoktatók; tanítók; tanárok, nyugdíjas katonatisztek, a rendszer számára megbízható elemek voltak. Maga a szervezet katonai vezetés és felügyelet alatt állott. A foglalkozások elmulasztását pénzbürságokkal büntették, aki ismételten nem jelent meg, azt csendőrök kísérték be jobb belátásra bírva a gyülekező helyre, a községháza udvarára. Orosházán sem örvendett nagy népszerűségnek a leventemozgalom. Mivel a sportolóknak /elsősorban boksizóknak, birkózóknak/ nem kellett részt venni a foglalkozásokon, vagy legalább is egy részén, sokan jártak ilyen edzésre, főleg ifjúmunkások. ^{3.} Voltak akik a névazonosság miatt /az alapító családoknak népes le- származott serege élt a községben/ tudtak kibújni, mondván, hogy az idézés nem neki szól. ^{4.} A cserkészeket utánozandó, az orosházi leventék is voltak táborozni, persze a "visszacsatolt" területen, Körösfehértón, a Sebes Körös mellett. ^{5.} Gyűjtöttek könyvet a honvédek számára 200 darabot, amit kiküldtek a frontra. ^{6.}

Igen érdekes az az újsághír, ^{7.} amely arról tudósít, hogy a honvédelmi miniszter rendelete a leventék köteleességévé tette az 1848-as honvédsírok felkutatását és gondozását. Bár az eredeti körrendeletet nem sikerült megtalálni; úgy véljük, hogy a Magyar Történelmi Emlékbizottság munkájának az egyik hivatalos reakcióját sikerült fellelni, amikor is a kormányzat megpróbálta a MTEB alól ily módon is kihúzni a talajt.

1. OFH 1944.05.07.

2. BÁL Orosháza község iratai 14.291/1941. 238.kgy.
BÁL Orosháza község iratai 8.546/1942.

3. Csurár József visszaemlékezése. - A szerző gyűjtése. -

4. Sin Sándor visszaemlékezése. /Bp./

5. 1942. 07.12. OFH.

6. OFH 1942.09.20.

7. OFH 1942.07.30.

5.7.4.2. A munkaerőhiány hatásai: A levante kötelező volt általánosan mindenkire. A foglalkozásokra tehát a munkáltatónak el kellett engedni akár a cselédet, akár az inast, - mindenkit. A hivatalos álláspont az volt, a foglalkozáson eltöltött munkaidővel kapcsolatosan, hogy az ott eltöltött munkaidőt pótoltatni kell, de a fizetést lefogni nem szabad. ^{1.} Így módon az ifjumunkásoknak, mezőgazdasági cselédeknek az amúgyis hosszú munkaidejük még tovább növekedett. A drasztikus, erőszakos szellemen kívül -úgy véljük- ez volt a levanteállenes indulatok másik mozgató ereje.

A bevíz, - árvíz, valamint a mezőgazdasági munkák elhúzóda- sa és sürgőssé válása miatt 1940-től minden évben rövidebb- hosszabb időre felfüggesztették a levante-foglalkozásokat. Ezt a Kisbirtokos Szövetség is kérte.

A nemdolgozó levanteiket megpróbálták a termelésbe a levante- egyesületen keresztül bevonni, bekapcsolódtak az "olajcsa- tába", azaz olajosmagvú növénytermesztésbe, de nem sok si- kerről. Mint ahogy ugyanezt a réteget egy évvel később csak egy alkalommal tudták mozgósítani, egy fronton lévő katona családja kukoricájának a letörésére. ^{2.} Ha valaki nem dol- gozott valahol, de dolgozni akart, az nem a levanten keresztül vállalt munkát, hanem saját zsebére ment el munkát vé- gezni.

5.7.4.3. Sportmunka. Ha eltekintünk a szervezet militarista és sovíniszta szellemétől, a benne uralkodó légkörtől és csak a sportmunkáját vizsgáljuk; ott azt látjuk, hogy fejlődést e- redményezett azáltal, hogy nagy tömeg megmozgatásával kiválasz- totta és versenyeztette a katonaköteles korosztálynál fiata- labbakat, nem engedte elkallódní őket. Igénybe vették az ev. iskola tornacsarnokát, lassított filmvetítéses sportoktatást tartottak! ^{3.} Így azután már 1941-ben sportversenyben az or- szágos 4. helyet érték el, 1942-ben pedig harmadikok lettek. ^{4.}

1. OFH 1939.11.23.

2. OFH 1943.09.26.

3. OFH 1941.10.08.

4. OFH 1943.02.09.

Az atlétika, torna és nehézatlétika területén eredményeket értek el, a labdarúgásban viszont elsorvasztották a két úri csapatot az OTK-t és az OFC-t, /egyszerre 7 játékost hivattak be katonának!/ ^{1.} majd a két csapat maradékára és saját csapatukra támaszkodtak; megalakították az Orosházi Levente Egyesület labdarúgó csapatát. ^{2.}

5.7.4.4. Leánylevente. Bár a fentebb idézett törvény /1921. LIII.tc./ és az 1939.II.tc. nembeli különbség nélkül tette kötelezővé az ifjuság militarista nevelését, a leánylevente szervezetek kiépítésére a háborúig nem sok történt. A háború alatt is csak "háziasszonyokat" képeztek, még 1943-ban is. ^{3.} A szervezés teljes erővel való beindítására a német megszállás után került sor. ^{4.} A vezetőjük /Kállay István né, polgári iskolai tanár volt,/ aki már május elején fogadalomtételt is tartott. ^{5.} A csoport működéséről nincs sok adatunk, csak főzőtanfolyamról tudunk és még szeptemberben kiigényelték az egyik deportált házát "otthon"-nak. ^{6.}

5.8. Gyűjtések, segélyek, szociális támogatások.

5.8.1. Okai. Az ellenforradalmi Magyarországon ismeretlenek voltak a 30-as évek végéig a dolgozó tömegek olyan szociális vívmányai, mint a munkanélküli segély, fizetett szabadság, nyugdíj, általános betegbiztosítás. Gömbös miniszterelnökségtől kezdődően lassan, nagyon korlátozott mértékben, sok kikötéssel, de hatalmas propagandával és demagógiával kezdtek bevezetni, de a háború kitörésekor rögtön felfüggesztették, félretették ezeket az intézkedéseket. Helyettük a gyűjtéseket szaporították. A tőkés társadalmak álszent erkölcsi normái között a különféle gyűjtések, jótékonykodások az uralkodó osztály "lelkiismeretének" afféle szelepjéül szolgáltak, amivel megnyugtatták a keresztény felebaráti szeretetben és gondtalan anyagi jólétben ringatózó lelküket.

1. dr.Kiss József visszaemlékezése. - A szerző gyűjtése. -
2. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 5.402/1942.
3. OFH 1942.03.05.
4. OFH 1944.04.25.
5. BÁL Orosháza község iratai 6.463/1944.
6. BÁL Orosháza község iratai 10.004/1944.

Ügyszólván mindenre gyűjtöttek. Jellemző például, hogy 1940, nyarán egymás után kettő is volt, a harmadikat Bulla főjegyző kénytelen volt "időszerűtlen-" nek minősíteni.^{1.} De gyűjtöttek a hősi temető karbantartására is. A legvalószínűbb az, hogy többszöri próbálkozás után sem tudtak annyi pénzt összegyűjteni, hogy az irredenta politika jelképét, egy "országzászlót" építeni tudjanak, bár a helyi jobboldali Körök évente többször is felvetették és szorgalmazták. Ha valakinek mégis az elesettségéhez képest annyit adtak, hogy emberhez méltóan tudott élni, /az orosházi járásból egy ember kapott annyit - 70.000 ember közül/, akkor azt az izléstelenség határát súroló hirveréssel adták ország-,világ tudtára.^{2.}

A bevonultak családja családi segélyt kapott. 1941-ben emelték; a feleség falun 12 P helyett 16 P-t kapott és a gyermekenkénti 8 P helyett 10 P-t.^{3.} Ez valóban csak segély volt, hiszen még a lakbért sem lehetett belőle kifizetni. 1942. novemberében ismét emelték, de ezek az emelések csak az infláció után kullogtak.

5.8.2. Gyűjtések általában.

Gyűjtést indított Horthyné, Kállayné, miniszterelnök felesége, a főispánné, a Vöröskereszt, de Csizmadia András is.

A házról- házra járást végezte a Vöröskereszt, a Légoltalmi Liga, leányleventék, nőegyesületek, leventék. A háború első szakaszában, különösen a második bécsi döntést követően, minden társadalmi szerv ügyszólván bálakat rendezett az "Erdélyért" gyűjtés javára.

1939. elején a kárpátaljai események szolgáltattak okot a gyűjtésre. Ősszel az evangélikus egyház gyűjtött a szovjet-finn háború kapcsán a finnek javára.

1940 nyarán az "Erdélyért" gyűjtés 4.706 P-t és természetbenieket eredményezett.^{4.} De folyt az árvizkárosultak javára a Vöröskereszt javára is, ez a két téma évenként ismétlődött.

1. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 9.036/1944.

2. OFH 1942.11.17.; 1943.07.11.

3. OFH 1941.07.10.

4. BÁL Orosháza község iratai 15.685/1940.

Az utóbbinál állapította meg az Orosházi Friss Hírek, hogy "viszonylag azok adtak többet, akik kevésbé tehetősek." ^{1.}
A Vöröskereszt javára 1940-1944. között 28.328 P-t gyűjtöttek. Ugyancsak ismétlődő alkalom volt a honvédek harctérre való menetele és hazatérése; és a karácsonyi csomag küldése a harctérre. A nem éppen kedvező körülmények között élők, akikről ugyan gyűjtöttek, de ők vajmi keveset kaptak, már 1942-ben belefásultak az állandó kéregetésbe és közömbösek lettek. Ekkor a sovinizmus ismételt felszításával ^{szorgalmaztak} vigyekeztek eredményt elérni: minden házhoz "lakik-e itt magyar ember?" jelszóval kopogtattak be. ^{2.} A horthysta hadsereg hádfelszerelési hiányosságait is így próbálták pótolni; téli holmit a honvédeknek! Az összegyűjtött holmik jelentős része azután felhasználatlanul pusztult el, amikor a don-kanyari megsemmisítő vereség után a fejvesztetten menekülő sereg parancsnoksága a raktárokat felgyújtatta! Már 1942 őszén gyűjtöttek a harctéren lévők családjának karácsonyi csomagra. Ez 1943-ban a "Honvédcsaládokért" átfogó lett, amit minden társadalmi szerv bevonásával a községi előjáróság szervezett meg. ^{3.} A gyűjtés egész éven át tartott és végeredménye 37.654 P lett a községben. ^{4.} Horthyné indította el és a nagyobb eredmény eléréseért az uralkodó osztályokat és a középosztályt 1918-1919-es forradalmak rémével ijesztette. ^{5.} 1944-ben a jelszó a "Bombakárosultak megsegítése" volt. A politikai légkör változását tükrözte a jelszó is: "Testvér, te még nem adakoztál!" ^{6.} Ez végül 21026 P-t hozott. ^{7.} Erre az akcióra bevetették a cigányzenészeket is, akik térzémét adtak: 1 nótát tíz pengőért.

1. OFH 1940.07.07.
2. OFH 1942.08.11.
3. OFH 1943.01.19.
4. OU. 1943.02.25.
5. OFH 1943.01.17.
6. OFH 1944.04.14.
7. OFH 1944.07.16.

Az uralkodó osztályok tehát ügyesen kihasználták a dolgozó tömegek áldozatkészségét saját osztályostársaik iránt, annak ellenére, hogy láthatták, ezekből a gyűjtésekből nem sok jut nekik. Tulajdonképpen ez a személyi jövedelemelvonás egyik formájának is felfogható!

Orosháza község a vármegye többi helyiségéhez képest élen járt a gyűjtések hatékonyságát illetően. 1943. novemberében a Vöröskereszt gyűjtés itt 14.175 P-t hozott, Gyulán és Szarvason 5-5.000 P-t. ^{1.}

Ilyen nagy felhajtás között mindig akadnak szélhámosok is. 1941. őszén a helyi sajtó támogatásával gyűjtöttek a "Repülőgépeket Erdélynek" akció javára, ^{2.} mint utólag kiderült - szélhámosok, akiket a csendőrök nem tudtak, csak országos nyomozás után felderíteni.

5.8.3. Gyűjtés az árvizkárosultaknak. Az 1940-es belviz okozta szenvedések között indította el Csizmadia András javaslatára az előljáróság a gyűjtést. ^{3.} Eredményéről nem tudunk. Abban az évben az országos gyűjtés eredménye 5,5 millió P volt, ebből Békés vármegyében gyűjtöttek 45 ezer P-t. Ebből a gyűjtésből Békés vármegye összesen 320.000 P-t kapott az Árvizvédelmi Országos Kormánybiztosságtól. ^{4.} Ebből a község 19 ezer P-t kapott a mezőgazdasági termelés kárainak pótlására.

1941-ben ismét gyűjtöttek az árvizkárosultaknak. A gyűjtés helyileg indult, az így összegyűlt 1302 P-t az orosházi árvizkárosultak gyerekeinek étkeztetésére fordították. ^{5.} Az országos gyűjtésre 2.521 P jött össze, amit elküldtek az ÁOK-ba. ^{6.}

A gyermekek étkeztetésére a nagyon kemény 1942-es év elején történt gyűjtés. ^{7.} Abban az évben elindított gyűjtés 8772 P-t

1. OU. 1943.10.10.

2. OFH 1941.10.28.; 1942.04.09.

3. BAL Orosháza község iratai 5.857/1940.

4. OL.BM.iratai K 562, ÁOK iratai 1940.

5. OFH 1941.02.20.

6. BAL Orosháza község iratai 11.543/1941.

7. OFH 1942.01.20.

eredményezett. A Kállayné gyűjtési akciója nyomán féléves elhúzózással- csökkentett áron roha és cipőosztás volt, elég korlátozott mértékben, háromszor annyian igényelték, mint amennyit a községnek kiutaltak. ^{1.}

5.8.4. Segélyek. Az országgyarapítások során időszakosan megemelt hadsereget elsősorban az agrárproletariátus sorai- ból fejlesztették fel. Ezáltal ők a nyári keresettől estek el, ami a megélhetésükhöz szükséges létminimum hiányát jelen- tette. A velük kapcsolatban kiadott BM rendelet munkaalkal- mak teremtését, segélyeket és kölcsönöket tett lehetővé. ^{2.}

Bizonyos inségmunkát a község szervezett, azon kívül a "le- szerelési segély"-re jelentkezett 713 fő. A jogosultságot a községi bíró vezetésével háromtagú bizottság bírálta el, a- melyben a munkavállalókat a jobboldali érzelmi gyopárhalmi földmunkás, Gelegonya Mihály képviselte. ^{3.} Az év folyamán még többen kaptak hasonló jelleggel pénzt, 56 fő, átlagosan 10-20 P-t. ^{4.} A hadbavonultak családjai először 1942 tava- szán kaptak természetben valami segítséget; burgonyát.

661 család között osztottak szét 101 q-t, vagyis alig 15 kg- ot kaptak családonként. ^{5.} A honvédcsaládokért indított gyűj- tés, mint már volt szó róla, a községben 37 ezer P felett zá- rult, ebből az orosháziak csak 2.311 P-t kaptak! ^{6.} Még en- nek is örültek, hogy messze túlhaladta a remélt összeget!

Már pedig nehéz elképzelni, hogy lett volna az országban még egy helység, ahonnan munkásokat, agrárproletárokat nagyobb százalékban vittek volna el! Hiszen a fentebb említett 661 család fenntartója a fronton volt! Ebben a számban nincsenek benne a legényemberek, akik keresetükkel támogatták családjú- kat, sem azok a nős emberek, akik még kiképzés alatt álltak.

1. OFH 1942.10.22.; 1942.05.06;

BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 7.302/1942.
/198 m textilial, 37 pár harisnya, 1043 db edény./

2. OFH 1940.12.19.

3. OFH 1941.01.10.

4. BÁL Orosháza község iratai 3235/1941.;
9866/1941.; 18.888/1941.

5. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 6.503/1942.

6. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 826/1943. 14/1943.

Ez a 661 család szegénybizonyítványra jogosult volt! Ezért látjuk indokoltnak azt a megállapítást, hogy a különféle gyűjtések valójában jövedelemelvonások voltak és a nemzeti jövedelem újraelosztását szolgálták az uralkodó osztályok céljainak megfelelően! Terhét anyagilag pedig elsősorban a bérből és fizetésből élők, valamint a kistulajdonosok érezték meg.

1943-ben az orosházi Bajtársi Szolgálat kiosztott még hadisegélyeket is, a Honvédelmi Minisztérium is utalt ki eltűnteknek, elesettek, hadifoglyok hozzátartozóinak kisebb segélyeket.¹

5.8.5. Sokgyermekes anyák kitüntetése. Minden év augusztus 20-án néhány sokgyermekes anyát kitüntettek a Magyar Anyák Nemzetvédő Bizottságának díszérmével. Az időpont is jelzi, hogy ezt is politikai célra használták fel, a nemzetfenntartó tevékenységüket méltatták, csak az emberhez méltó anyagi feltételeket nem biztosították, mert az ilyen alkalmakkor kiosztott 75-100 P csepp volt csak az adósságok tengerében.

Hasonló céllal és jelleggel ünnepelték és propagálták Horthy országlásának 20. évfordulóját 1941-ben. A március elsején született három gyermek 500-500 P-s alapítványt kapott.²

5.8.6. Menház, szegényügy. A községi menháziról már szoltunk. /V.ö.: 5.3.2.5./ 75 férőhelyre építették, az ott ápoltak, ellátottak száma általában 40 alatt mozgott. Csak a magukat gondozni nem tudó, idős, elhagyott, vagy beteg embereket vették fel. Ellátásukra a község kezdetben 60 fillért biztosított naponta, fejenként, ezt 1940 nyarán már fel kellett emelni 1 P-re.³ A községi szegénygondozó rendszeresen kb. 170 családot, időszakonként még kb. 160 családot támogatott. 1939-ben kb. 23 ezer P értéket, 1941-ben kb. 32 ezer P értéket, főleg élelmet és ruhaneműt osztottak ki.⁴ A költségeket

1. BAL Orosháza járási főszolgabíró iratai 826/1943.
BAL Orosháza község iratai 18.656/1943.

2. OFH 1941.03.02.

3. BAL Orosháza község iratai 14.745/1939.

4. BAL Orosháza főszolgabíró iratai 1.254/1942.

a községi költségvetés fedezete.

Ezek a családok általában öregek, illetve munkaképtelenek, vagy kereső nélküliek voltak. Karácsonykor, a "szeretet ünnepén" külön ajándékot kaptak, ami általában élelem volt.

A năgycsaládú embereknek számottevő segítséget jelentett az ONCSA 1944.mărciusi akciója, amikor -még a német bevonulás előtt- 20 tehenet és 180 kecskét osztott ki; ez főleg a tejellátásban segített. ^{1.}

Külön probléma volt az első világháborús végkielégített hadiözvegyek ügye, akiket különösen hátrányosan érintett az infláció, számukra néha rendkívüli segélyeket utaltak ki. ^{2.}

5.8.7. Óvodák, zöldkeresztos tejakció. A téma nem vág szorosan ide, de itt tárgyaljuk, részben azért, mert az óvodák felügyeleti szempontból /anyagilag/ a Belügyminisztérium hatáskörébe tartoztak, tehát a közigazgatáshoz. Két óvodát nyitott meg a község a háború elején: 1940. júliusában Rákóczi telepen és 1941. októberében a Szőllőkben. ^{3.} A zsúfoltság még így is nagy volt, 78-80 gyerek jutott átlagosan egy óvodára. ^{4.} Bár még volt igény továbbiak építésére is, de a felszabadulásig többet nem építettek. A gazdasági válság idején sikerült a baloldali erőknek kivívni a vármegyei törvényhatósági bizottságban, hogy az iskolásgyerekeknek naponta 2 dl tejet és egy szelet kenyeret adjanak, hasonlóan az óvodák számára is. Az akció azonban 1941-ben működött utoljára az iskolákban, amikor 75 tanítási napon 1272 rászoruló gyermek kapott tejet és kenyeret. ^{5.} Utána az iskolásoknak már nem tudtak tejet biztosítani. Az óvodák tejszükségletét is csak részben tudták megoldani, mert még a mindenkori maximált áron sem tudták minden óvodának minden nap beszerezni, így felváltva kaptak tejet. Pedig az ujságban közölt felhívás hazafias hangon hívta fel a tehéntartó gazdákat; "olyan

1. OFH 1944.03.19.

2. OU. 1942.02.25.

3. OFH 1940.06.22.; 1941.10.29.

4. OFH 1943.05.25. Kiss János hozzászólása képviselőtestületben.

5. OFH 1941.06.15.

kisgyerekekről van szó, akik javarészenek az édesapja az orosz fronton küzd." ¹. Pedig csak napi 15-20 liter kellett volna! ². Az iskolák és óvodák tejellátásának biztosítására a község zöldkeresztes istállót akart építeni a pusztaföldvári birtokán, de már nem tudták megoldani.

A német megszállás után, amikor Budapestet egyre sűrűbben kezdték bombázni, az OFH felhívással fordult a lakossághoz, hogy minél többen vegyenek magukhoz pesti gyerekeket! ⁴. Néhány nap alatt 150 jelentkező akadt, nem ismerjük, hogy végülis hány gyermek "dekkolta" itt át a bombázásokat, a háború vérzivatarát.

5.8.8. Helyi alapítványok. A községben néhai özv. Göndös Mihályné tett alapítványt gyermekek felruházására, még jóval a világháború előtt, amiből 20-30 gyereket tudtak minden évben egyszer felruházni.

Hasonló jellegű megemlékezés: a község alapításának 200. évfordulóján, 1944. nyárutón, Fehér J. István tett 2000 P-s adományt, hasonló célra. ⁵.

1. OFH 1942.09.26.
2. OFH 1942.11.19.
3. OFH 1943.05.23.
4. OFH 1944.04.12.; 1944.04.23.
5. OFH 1944.08.27.

5.9. Német megszállás. A németek egy tankoszloppal érkeztek a községbe, március 19-e késő délutánján. Dr. Sándor Béla orvos házat /Pacsirta utca 20./ még aznap kiürítették és híradós osztag szállásolta be magát, nagy antennákat felállítva. A kapu előtt állandóan őrszem állt vérebbel és nem engedett senkit a ház előtt elmenni. A ruhájukból ítélve az SS-be tartoztak, parolijukon a halálfejes jelvénnel.^{1.} A harckocsik később elvonultak. Április 4-én német gyalogság érkezett,^{2.} akiket a polgári iskolában és a református egyház székházában szállásoltak be,^{3.} közöttük volt néhány Magyarországról toborzott katona is, akikkel a polgáristák szóba is álltak. Az állomáson pedig az egyik deportált lakásában tisztai éjszakai szállást rendeztek be.^{4.}

A helyi újság március 23-án jelentette, hogy meggyezés alapján német csapatok érkeztek Magyarországra. Itt Orosházán nem fogadták őket ünnepi beszéddel, nem volt diszmenet és parádé.^{5.} Egy állami megmozdulásban vettek részt, május 21-én a Hősök ünnepén a honvédség mellett ott volt a helyben állomásozó német haderő egy disszszakasza is.^{6.} A német csapatokkal való kapcsolatra az elvi útmutatás május közepén érkezett meg a kirendelt kormánybiztostól, Békés vármegye korábbi főispánjától, Ricsóy-Uhlarik Bélától.^{7.}

Tudomásunk szerint a németek a község életébe egy alkalommal avatkoztak bele - akkor sem biztos, hogy a "helyőrség" - amikor 1944. március végén a zsidó vallásúak közül összeszedték a tekintélyesebb férfiakat, akiket munkaszolgálatra vittek Debrecen alá, Szentgyörgypusztára, mezei munkára.^{8.} A deportálás után a zsidó vallásúak lakásait, házait végigjárták és ami megtetszett, azt elvitték.^{9.}

Tisztjeik az Alföld Szálló éttermében mulatták el a nappalo-

1. Soós Béla visszaemlékezése. - A szerző gyűjtése. -
2. ö.dr. Torkos Béláné visszaemlékezése. - A szerző gyűjtése. -
3. BÁL Orosháza község iratai 8.425/1944.
4. BÁL Orosháza község iratai 11.028/1944.
5. v.ö. Puja Frigyes: Battonya felszabadulása; Békési Élet 1974. 3.szám 367-391.p.
6. BÁL Orosháza község iratai 3.850/1944.
7. BÁL Orosháza község iratai 6.818/1944.
8. Füredi János és Stern Ernő visszaemlékezése. . . .
9. Fürst Ervin visszaemlékezése. - A szerző gyűjtései. -

kat és éjszakákat, de eljártak templomba is. Persze itt is akadtak lányok, asszonyok, akik nem vetették meg a németek társaságát, de ez hamarosan csak szűk körre szorítkozott, akik vállalták a lenézést, a kiközösítést. A rákóczi-telepi férfiak a nyílt utcán leköpdösték és egyéb módon megszégyenítették azokat, akik szóbaálltak a német katonákkal. ^{1.}

A lakosság nem tudta, hogy ez megszállás lesz, hiszen máskor is keresztül vonultak itt német csapatok. ^{2.} Tudták, hogy a más országokban alkalmazott recept szerint a baloldaliakat itt is összeszedték és mindenki rettegett, hogy rajta van-e a listán? ^{3.} Burkoltan zúgolódtak, sokan beszéltek, hogy most már még többet kell dolgozni. ^{2.} Azzal, hogy a németek bejöttek nyilvánvalóvá vált, hogy nem maradnak sokáig, a bejövetel percétől a lakosság 90 százaléka az oroszokat várta. ^{3.}

A német csapatok október elején távoztak a községből, utolsó embereik 5-én délben. A község térségében egy német katona sem esett el. Megítélésünk szerint ez mindennél tisztábban mutatja, hogy a község védelmének semmi jelentőséget nem tulajdonítottak.

1. MSzMP KB. PI. Arch. Baloldali összesítő, 1944. ápr. 28.
2. Kolarik Ede visszaemlékezése. - A szerző gyűjtése. -
3. Janovics Imre visszaemlékezése. A szerző gyűjtése. -

6. Pártok, egyesületek, egyházak, politikai élet.

6.1. Kormánypárt. Az orosházi birtokos gazdák többsége, nem utolsó sorban Csizmadia András hatására és a kispolgárság a hivatalnokokkal együtt alkották az ellenforradalmi rendszer politikai bázisát, ami a Nemzeti Egység Pártja,^{1.} majd a Magyar Élet Pártjának támogatásában mutatkozott meg. A pártnak elsősorban a vezetősége volt kiépítve, országos, - megyei-kerületi, - helyi szervezetek tagozódásban. Orosháza a Békés vm-i szervezet egyik kerületének volt a székhelye, ami egybeesett az orosházi járás határaival.

A kerületi vezető elnök dr. Kovássy Albert, ügyvéd volt.

6.1.1. A MÉP helyi pártszervezete. A községi elnök vitéz Szijjártó Szabó Sándor volt, aki néha nagykereskedő volt, néha gyárosnak címezte a foglalkozását. 1939 nyarán nevezte ki Teleki Pál miniszterelnök, a párt országos vezére községi elnöknek.^{2.} Ezt a tisztséget 1944. júliusáig töltötte be, amikor is minden tisztségéből lemondott. A tiszti karon túl a párt működését a községben 4 körzeti elnök biztosította. A községi vezetőt tehát az országos vezér nevezte ki, a többi kisebb tisztségviselőt pedig itt jelölték a vezetők és választották meg, - előzetes jóváhagyás után, - formálisan. A taglétszámról egzakt adatunk nincs, ui. iratanyag nem maradt fenn. Az egyes megmozdulásokon, választmányi gyűléseken, pártnapokon megjelenők száma 600-1000 között mozgott. A párt székhelye "a Kisbirtokos Szövetség"épülete volt, az ún. "Gazdapalota", ahol állandóan jelentős tömeg tartózkodott, ha nem lehetett a földeken dolgozni. Itt tartott a két képviselő: Csizmadia András és Torkos Béla vasárnaponként 11-12 óra között panasznapot. A MÉP és a Kisbirtokos Szövetség élete - ahol a vezető szerepet a gazdag parasztok vitték, - nagymér-

1. Ennek elődje az 1919. szeptemberében alakult Keresztény Nemzeti Egyesülés Pártja, Vezetői 1922.febr.2-án beléptek a Kisgazdapártba, amely Keresztény Kisgazda Földműves és Polgári Párt /Egységes Párt/ néven egyedüli kormánypárttá vált. Ezt Gömbös Gyula átszervezte 1932. októberében. Új neve: Nemzeti Egység Pártja lett. /NEP/ 1939. február 29-én újjáalakult Teleki Pál irányításával - Magyar Élet Pártja néven.

2. OFH 1939.06.18.

tékben összefonódott. A csnendörök ellenőrző szerepe itt formális volt, nem kötöttek mindenbe bele.

6.1.2. NEP - MÉP pártélet. 1938-39 telén "Magyar kérdés - magyar felelet" címszó alatt előadás-sorozatot hirdetett. A hente tartott előadásokon a gimnázium tanárai, ügyvédek, kereskedők terjesztették a sovinszta nézeteket, a Gömbös Gyula által felgyújtott demagóg szólámokat a kis egzisztenciák védelméről. Ilyen előadások közé nehezen fért be egy-egy valóban ismereteket nyújtó előadás. Egy program jellemzésül: "Magyar nép - magyar faj" magyar tánc, magyar dalok, "Mohácstól Trianonig" vetített képes előadás; ami után Csizmadia András az idegen eszmék térhódítása ellen összefogásra buzdított.¹

A következő évtől kezdve ezek is abbamaradtak. Maradt az egymás közötti beszélgetés, képviselői panasznapok, sajtópropaganda. A helyi ujságok közül a kormánypárti lap az Orosházi Friss Hírek volt, amely ezen túlmenőleg főleg a gazdákat érintő kérdésekkel foglalkozott. Az ujság mindig szívesen adott helyet olyan cikkeknek, mint amilyenben Zalai Bálint, MÉP társelnök számolt be arról, hogyan hagyott fel a főispán szavára az ellenzékiességgel és állt be annak táborába, a kormány programját látva. A cikk mondanivalója: az örök Magyarország érdekében fogjunk össze!² A vezetőség, különösen a két képviselő, kihasználta azt a körülményt is, hogy különféle vezető tisztségeket töltöttek be az orosházi tanyavilág olvasóköreiben és gazdaköreiben.

6.1.3. Tömegpropaganda. A MÉP-nek, mint kormánypártnak leg-sajnálatosabb stilusvonása volt az, hogy többszáz-as tömegek részvételével tartott politikai tájékoztatókat, propaganda-gyűléseket. Ezeket vesszük sorra.

1939. január 10-én a NEP orosházi választmánya előtt dr. Torkos Béla, akkor még csak a helyi szervezet elnöke, ismertette Imrédy vigadóbeli zászlóbontását, táviratban üdvözölték a miniszterelnököt, az elhangzottakat követelték politikai programpon-toknak.³ Ennek szellemében ment különvonat Orosházáról a

1. OFH 1939. 01. 03.

2. OFH 1940. 12. 25.

3. OFH 1939. 01. 10.

Magyar Élet Mozgalom békéscsabai zászlóbontására február 5-én. De az új mozgalom hamarosan egybeolvadt a Nemzeti Egység Pártjával és megszületett az új kormánypárt: a Magyar Élet Pártja, amelynek vezetője az új /február 16-ától/ miniszterelnök Gróf Teleki Pál lett. Imrédy Béla azonban jelentős szerepet kapott az új, időelőtti választások előkészítésében: lehet, hogy így lett dr. Torkos Béla képviselő, Imrédy ily módon hálálta meg neki a fentebb említett támogatást?!/ 1939, novemberében választmányi gyűlésen dr. Torkos tartott tájékoztatót a földreform ügyéről.^{1.}

1940. december elsején tartott a MÉP nagyválasztmányi gyűlést. Feltűnő volt az invitálás is: "különös súlyt helyez a Párt a nemzeti érzésű munkásság minél nagyobb számú megjelenésére." Azután az első szónok, dr. Torkos Béla beszédéből kiderült, miért van ez a nagy felhajtas: A Szálasi körül létrehozott nyilasegység ellen irányul, de a munkásosztály és a haladó elemek nélkül, szóval csak a kormánypárt színeiben. Torkos beszédének lényege: ne tanítsa Szálasi magyarságra az orosházi magyarokat; ne vasútrobantással, a kormányzó elleni merénylettel legyen rendszerváltozás, hanem megfeszített, stb... magyar munkával; ebben Orosháza élen jár, mert ezért jöttek el az ősök is Zombárról. Csizmadia a gazdatársadalmat dicsőítette, viszont megállapította "... ami jó az olasznak és a németnek, az nem jó a magyarnak. Maradjunk meg magyarnak!" Felszólalt még Zeringváry Szilárd szarvasi, Bencs Zoltán békéscsabai, Máthé Imre gyulai, Földessy Gyula ruszin képviselő. Beszédjük a kormány politikájának dicsőítése, néhány demagóg ígéret "kis emberek adómentessége, a társulati és részvénytársasági adó megállítja a drágulást, stb./ volt. A beszédek sorát a főispán az orosháziai dicsőítésével fejezte be.^{2.} Felfigyelhetünk a propagandának egy sajátos fogására: az orosháziaiak összefogására munkára buzdítására az ősök példáját hozta fel Torkos; ez gazdag parasztságnak, akik az egykori telkes jobbágyok leszármazottjai voltak, a hiuságát is legyezgette

1. OFH 1939.10.29.

2. OFH 1940.12.21.

és az osztályellentétek elkenésével érdekeiknek is megfelelt. Ezt a motivumot ~~emelték~~^a ki, ismételtették és variálták Lukács Béla országos pártelnök tiszteletére adott 300 terítékes vacsorán is. A Szovjetunió elleni háború előestéjén Lukács Béla egy Horthy-idézettel igyekezett a fennen szárnyaló hangulatot még magasabbra emelni: "Bizzatok és reméljete^ktek, mert én ennek a hazának a jövőjét olyan rózsásnak látom, mint még sohasem láttam!" 1.

Horthy jóstevékenységet értékelni szükségtelen; a valódi háborúnak az országra gyakorolt hatásáról a korábbiakban már volt szó. Így azután a főispán a megyei képviselőkkel felvilágosító körútra indult 1942.január, februárjában. Migend Dezső békéscsabai nyomdaigazgató társaságában, aki 5 hónapos frontszolgálat^a elményeivel rémisztgette pl. a Hajdúvölgyi Olvasókör tagjait. 2. A nacionalista-sovinisza hangulat Horthy nimbusza körül ekkor még olyan magasan lobogott, hogy nevének említésére felállva szünni nem akarón tapsoltak!

1942.őszén ismét nagyválasztmányi gyűlést tartottak a Kisbirtokos Szövetségben. dr.Biró Zoltán vármegyei MÉP titkár beszédében a célokról beszélt: "Magyarország területgyarapodása a tengelyhatalmak győzelmétől függ." - úgy látszik, nem olvasta a Mein Kampf-ot, - s hogy meggyőzőbb legyen; azzal rágalmazta a Szovjetuniót, hogy ki akarja telepíteni a magyarságot Európából, - vagy lehet, hogy mégis olvasta, csak Hitler terveit az ellenségre fogta? A másik beszédet Torkos Béla mondta, aki az állami főhatalom jogfolytonossága kérdésének szentelte beszéde nagy részét. Javaslatára táviratot intéztek a miniszterelnökhöz; készítsen törvényjavaslatot a magyar nemzeti királyság érdekében! 3. A jó orosházi gazdag parasztok és értelmiségiek tehát támogatták a Horthy unoká*ja* királlyá koronázásának a tervét!

A főispán 1943.februárjában is propaganda körutat tartott a vármegyében. Ez másutt nemigen lehetett szokás: Lukács Béla országos pártelnök példaként állította a többi megye elé. 4.

1. OFH 1941.16.o8.

2. OFH 1942.o2.26.

3. OFH 1942.10.20.

4. OFH 1943.o3.o3.

Az 1943. februári körutat a voronyezsi vereség indokolta. Talán ezért is gyűlt össze 1000 ember. A nagyválasztmányi ülés a kormányzó ünneplésével kezdődött, majd a főispánnak átadták a szülők memorandumát a gimnázium ügyében. A fő szónöklatot a főispán tartotta, aki "családi, baráti beszélgetést" kezdett azzal a megnyugtató kijelentéssel, hogy sehol a világon nincs ilyen viszonylagosan jó élet, mint Magyarországon. A háborút úgy állította be, hogy Szovjet-Oroszország volt ennek az életnek a legfőbb ellenfele, ő kezdte a háborút és magyar csapatok a függetlenségért, az emberi kultúráért harcolnak. Sikra szállt a magántulajdon mellett. Közvetve elismerte a vereséget, de ezt mindjárt azok ellen is fordította, akik ebből kiindulva a kormány külpolitikájának a helyességét vitatják. Ezt az ellentámadást a földrajzi helyzettel, az ezeréves szentistváni magyar politikával és határokkal indokolta. A helyzetértékelést viszont a propaganda szólamokon túl úgy is hamisan állította be, mintha Magyarországtól függne további sorsa szuverén módon: tehát a kormány, ha akar; kiléphet a háborúból. A közellátásról szólva cáfolta a rémhirterjesztőket: a Németországba szállítandó gabona miatt nem kell a fejadagot csökkenteni. Dicsegette a Jurcsek rendszert. A beszéde végén három hiányt beismert: nyersanyag-, tőke- és munkaerőhiányt. Csizmadia András a gazdag parasztságnak mondott örömhírt: a 42-es bizottság úgy foglalt állást, hogy a szabotálók táborig munkát fognak végezni - hátha az visszariasztja őket a szabotálástól. Majd hangsúlyozta, hogy "legyen ma mindenki elsősorban magyar!" Torkos Béla az ezeréves Magyarország második ezer évéről beszélt, az a cél, az a koreSZme. ^{1.}

1944. február 19-én Csizmadia és Torkos tartott tájékoztatót a MÉP orosházi szervezetének vezetőségi ülésén. ^{2.} A két nap múlva tartott választmányi gyűlésen ők nem is szólaltak fel. Dr. Bencs Zoltán arról beszélt, hogy veszélyben a haza és áldozatokat kell hozni a történelmi Magyarorszáért,

1. OFH 1943.02.14.

2. OFH 1944.02.20.

hiszen az a feladata, hogy a Kárpát-medencében élő népeket összefogja. Beliczey főispán furcsa paradoxonnal kezdte beszédét: "kivártuk Trianon felszámolására a békés lehetőséget, ezért állnak most a honvédeink fegyverben." A hallgatóságot antikommunista propagandával is ijesztette: a mezőgazdasági munkás is csak veszíthet a kommunizmusban. Aktuális témáról szólva dicsérte az orosházi gazdák beszolgáltatási kedvét és azt ígérte, hogy kezdenek megmutatkozni a Jurcsek-rendszer előnyei.^{1.}

Ezek voltak a NEP majd a MÉP nagyválasztmányi ülései, amelyek, mint láttuk három téma köré csoportosultak:

- a magyar külpolitikai irányvonal és a háborús politika dicsőítése,
- az aktuális belpolitikai viták; ezekre a problémákra való reagálás,
- dicséretekkel és ígéretésekkel a gazdag parasztság hangulatának befolyásolása, az osztályellentétek elsimitása.

A német megszállás után a főispán, mint láttuk, távozott a tisztségéből, a MÉP a lassú halódás állapotába került.

6.1.4. A Nemzeti Munkaközpont orosházi csoportja. 1939. január 21-én alakították meg a gyulai csoportvezető és az országos központ kiküldöttje közreműködésével. Bevallott célja: nemzeti alapon megszervezni a munkásságot politikamentes/!/ szervezetbe; országos érdekképviselői szervbe. Elnöke Balassa János állami tanító lett, a titkár Kabódi Mihály közművesmester,^{2.} aki hirhadt volt arról, hogy szervezett munkást nem alkalmazott. A hangulatkeltés végett hamarosan sikra szállt az orosházi csoport a családi pótlék minden munkásra való kiterjesztése mellett. Ebben vezető szerepet játszott Paszternák Andor,^{3.} rákóczi-telepi tanító, aki a Nemzeti Munkaközpont egyik vezetője volt, de amellet a nyilasok egyik vezéralakja is volt. A szervezet Gelegonya Mihály alelnököt küldte a csongrádi "kubikus kongresszus"-ra, aki minden bizottságban a munkavállalókat képviselte.^{4.}

1. OFH 1944.02.22.

2. OFH 1939.01.21.

3. OFH 1939.02.14.

4. OFH 1939.02.18.

A szervezet munkájába dr. Torkos Béla is aktívan bekapcsolódott, aki az Országos Mezőgazdasági Munkásjogvédő Központ helyi megbízottja is volt. 1939. márciusában a Nemzeti Munkaközpont orosházi szervezete 200 tagot számlált, ez volt a csúcs. Tagjainak a demagóg szólamokon túl nem tudott mást nyújtani, a szociális kedvezményeket, intézkedéseket pedig a kormány már a háború elején, már 1939. szeptemberében felfüggesztette. A szervezet többször kísérletezett a Munkásotthon, az SzDP orosházi szervezetének beszervezésével, de erre csak a német megszállás után támadt esélye. /részletebben lásd: 6.2.1./

6.2. Baloldali mozgalmak. E címszó alatt azokat a politikai mozgalmakat foglaljuk össze, amelyeknek több-kevesebb közük volt a szocialista eszméhez. Bázisuk az orosházi munkásság, iparosság, kispolgárság, néhány agrárproletár és kisparaszt volt. A legjelentősebb szervezet a Szociáldemokrata Párt orosházi szervezete volt, amelyik egyúttal az egyetlen legális politikai munkásszervezet volt. Itt működött egy illegális kommunista csoport, amelyiknek több vonalon volt kapcsolata a KMP-hez. Az SzDP szervezet munkája a szakszervezeteken alapult, elsősorban és döntően a MÉMOSz orosházi csoportján. Két illegális kommunista csoport működött még -bizonyos átfedéssel- az 1937-es nagy lebukásig még a községben: a Kun László - Kolarik Ede csoport és a rákóczi-telepi csoport. Ugyancsak itt tárgyaljuk a földmunkásság és kisparasztság szocialista mozgalmait is. 1.

1. A baloldali mozgalmak kutatása még a többi politikai párt-hoz képest is nehezebb feladat elé állította a kutatót. A saj-
tóban csak bírósági tárgyalások, egy-két bérmozgalom kapott nyilvánosságot. Az elsődleges források: saját iratanyaguk, jegy-
zőkönyveik, amelyek mind az SzDP, mind a MÉMOSz csoport eseté-
ben - a visszaemlékezők egybehangzó tanuskodása szerint - a
felszabadulás idején még megvoltak, azóta eltűntek. Egyedül e-
zeknek a szerveknek az országos központtal folytatott levele-
zése maradt meg, ezt az MSzMP KB. PI. Archivuma őrzi, de csak
a MÉMOSz anyag kutatható. Ugyancsak megsemmisültek - megsemmi-
sítették a községi és járási főszolgabírósi elnökségi irato-
kat is.

6.2.1. Magyarországi Szociáldemokrata Párt orosházi szervezete. ^{1.} A helyi szervezet szoros egységben működött a területi titkársággal, amelynek élén Keresztes Mihály elvtárs állt. A titkárság levélpapírján az alábbi Ady Endre idézet volt olvasható mottóként:

"Új szelek nyögetik az ős magyar fákat,
Várjuk már, várjuk az új magyar csodákat.
Vagy bolondok vagyunk s elveszünk egy szálig,
Vagy ez a mi hitünk valóságra válik."

/Ady Endre: Fölszállott a páva/

Ugy véljük, ez a mottó az egész orosházi szervezetre jellemző. A helyi pártszervezet a Tanácsköztársaság után 1921 januárjában kezdte meg működését. Ujjászervezői még az első világháború előtti szocialista nemzedék képviselői, akik többségükben részt vettek a Tanácsköztársaság harcaiban. Foglalkozásukat tekintve a huszas évektől kezdve zömében önálló iparosok /vagy egyénileg, vagy társult formában/, de voltak közöttük földmunkások, szegényparasztok is. Közöttük a legismertebbek a második világháború idején: Kiss János /könyvkötő/ Németh István, Nagy Lajos, Flór József, Benkő József, dr. Klein Andor, Sterné Ernő, dr. Bárány Aladár, Szemenyei Pál, Németh Mihály. Ezeknek az embereknek a nagyobbik része alkotta a pártszervezeten belül a jobbszárnyat; Szemenyei Pál és Németh Mihály a balszárnyhoz tartozott. A jobbszárny belpolitikailag óvatos reformpolitika híve volt, külpolitikában az SzDP hivatalos irányvonalának megfelelően angolszász irányzatot jelentett.^{2.}

A huszas évek közepétől kezdve kapcsolódott be a párt munkájába egy új nemzedék, akik zömében iparosságédek, ipari munkások voltak, egy-egy évben szabadult segédek közül szakmailag is a legjobbak.^{3.} Ennek az új generációnak a beépülése, bekap-

1. A párt nevét 1939. elején Szociáldemokrata Pártra változtatták.
2. Iratanyag nélkül nem lehet pontosan felmérni, ki, mikor, mennyiben játszott jobboldali szerepet. A visszaemlékezők értékelését torzítja a felszabadulás után játszott politikai szereplés is. Ugyancsak hiányos a deportálás során elpusztítottak SzDP tagságára vonatkozó adatok.
3. ifj. Jagri Mihály és mások visszaemlékezése.
- A szerző gyűjtése. -

csolódása folyamatosan tartott 1943-ig, amikor is minden lehetőségére számítva a legifjabb nemzedék képviselőit Keresztes Mihály nem engedte belépni az SzDP-be, hogyha az ismert szocialistákkal /az SzDP tagokkal, akikről a hatóságuknak többé-kevésbé pontos nyilvántartásuk volt/, valami baj történik, legyen aki folytassa a szocialista mozgalmi munkát.^{1.} Ez a nemzedék alkotta a pártszervezet balszárnyát. Ide sorolhatjuk a következőket:

-építőmunkások: Janovics Imre, Cippelle István, Kaluzsa Mihály, Szverle Mihály, Csik János, a rákóczi telepi ifj. Sin Sándor, Rajki Ferenc, Kabódi Antal, Bors István, Joós Antal, Joós István, a később renegáttá lett Kabódi Sándor, Németh Mihály szobafestő; a téglagyári munkások közül: Németh András, id. Rajki Mihály, id. *Jagri Mihály*

-bőripari munkások: Bors Mihály, Erdei András, Kaluzsa Pál, Sulyán György, Szücs Pál, Vági József, Zatykó Sándor és Petrics József cipésmester.

-faipari munkások: Bokor Sándor, Gabnai Sándor, Keresztes Mihály, Szabó Péter önálló iparos. Soós Béla fényező. Dumitrás Mihály.

szabóipari munkások: Kónya Lajos, Székely Gyula, Vlcskó János.

-vasipari munkások: Bors László, Kabódi István, Kocka Pál.

-Soós Gyula cukrásziparos.

-földmunkásság és szegényparaszság: Bokor István, Boros Ádám, Boros Sándor, Németh András, Poór István.^{2.}

Ma már lehetetlen megállapítani a párttagság pontos névsorát, a fenti névsort a fennmaradt iratokból, visszaemlékezésekből összesítettük. Ők jártak be és dolgoztak a Munkásotthonba, amely 1941. áprilisáig az Erzsébet királyné út 9.szám alatt /a főutcán/ működött. Ekkor azonban olyan pénzügyi helyzetbe kerültek, hogy nem tudták tovább fenntartani és a terheit

1. Keresztes Mihály előadása a Politikai Akadémián Orosházán, 1970. február 12-én és az érdekeltek visszaemlékezése.

- A szerző gyűjtése. -

2. A névsor korántsem teljes.

fizetni. A bank jóváhagyásával eladták és a Huba utca 4.szám alatti házat vették meg.1. Itt működött még az SzDP mellett a MÉMOSz helyi csoportja és a Famunkások és Szabómunkások Szakszervezete is. /A Malomipari Munkások Szakszervezete 1941 végén a Református Körbe költözött át./ 2. A Munkásotthon fenntartása, elsősorban a tüzelő biztosítása, itt is nagy probléma volt: ezt a tehetősebb párttagok és szimpatizánsok pénzbeli és természetbeni adományaival igyekeztek fedezni. A községi képviselőtestülettől pénzbeli segílyt hiába kértek. A főjegyző az alábbi megjegyzéssel utasította el: azért nem ajánlja, "mert a vezetőségben olyan szélsőséges politikai irányt követők vannak, akiknek politikai meggyőződése ellentétben áll a magyar nemzeti politikával. 3. A Munkásotthonba járók létszámát a visszaemlékezők a Szovjetunió megtámadását megelőző időkben 200-300 főre teszik, később a számuk csökkent 150-120-100 főre. 1944. áprilisában az orosházi járásból 137 elvtársat internáltak a meszes-kisközi iskolában, ez -különféle okok miatt: katonaság, betegség, - kb. 10 elvtársat nem érintett, ennél fogva a számot reálisnak tartjuk. 4.

A Szociáldemokrata Párt helyi szervezetének baloldalán belül működött egy illegális kommunista érzelmű csoport. Olyan csoport volt ez tulajdonképpen, amelyhez több szálon eljutottak az illegális KMP utasításai, viszont rendszeres kétoldalú kapcsolatot éppen a háború következményei: bevonulás, frontszolgálat, hadimunka, internálás, munkaszolgálat miatt fenntartani nem tudtak. Vezetője Keresztes Mihály volt, akinek Ságvári Endrével

1. BÁL Orosháza község iratai 5.829/1941.
2. Talán majd az orosházi szakszervezetek történetének részletes feldolgozása fényt derít arra is, hogy összefüggés van-e e tény és malomipari munkások "hiányzása" /a forradalmi munkásmozgalomból/ között.
3. BÁL Orosháza község iratai 10.675/1942.
4. Itt azt is figyelembe kell venni, hogy az 1937-es lebukást követően sok elvtársat eltiltottak a közügyektől /öt évre/ tehát a Munkásotthon látogatásától is. Akik viszont azt megtehették, éppen a Munkásotthon működésének lehetőségét féltették az eltiltottaktól. Ennek ellenére néhányan: pl. Dumitrás Mihály - bejártak.

volt kapcsolata. Tagjai voltak: Janovics Imre /szintén illegális kapcsolattal a MÉMOSz-ben működő KMP csoporthoz/, Erdei András /1943-tól szintén volt illegális kapcsolata Budapestre az ifjumunkásokhoz/, Kónya Lajos, Székely Gyula, Szverle Mihály, Cippelle István, Soós testvérek, a Kaluzsa testvérek /Pál és Mihály/ a Joós testvérek /Antal és István/ Csik János; akik részt vettek az illegális munkában. Rajtuk kívül még volt a már korábban említett ifjumunkás csoport, akik nem voltak SzDP tagok, de az illegális munkában részt vettek, legálisan pedig MÉMOSz tagok voltak: /a kis/ Sin Sándor, Pukánszky Ferenc, ifj. Jagrő Mihály. Itt említjük meg Birkás Imre elvtárs szerepét: ő kőművessegéd volt, de fő működési területe a munkásmozgalomban Budapesten volt. ¹. Az egész ország területén dolgozott /mint az orosházi kőművessegéd jó részé/ itthon ő semmilyen szervezetnek nem volt tagja, éppen azért, hogy elkerülje a nyilvántartásba vételt. Viszont, ha hazajött, első útja mindig a Munkásotthonba vezetett: "inspirálta", tájékoztatta a helyi vezetőket, elsősorban Keresztes Mihályt, valamint az építőmunkások közül Joós Antalt, Csik Jánost, Szverle Mihályt. A csoport egyik találkozóhelye Petrics József cipész-műhelye volt, amit a visszaemlékezők "Második Munkásotthon"-nak is neveznek. Ő rajta keresztül kötődött a mozgalomhoz Vlcskó Lajos, aki akkor a Keszthelyi Gazdasági Akadémián tanult. ².

Ma már lehetetlen kideríteni azoknak a számát, akik Orosházáról a Tanácsköztársaság hősi harcaiban részt vettek. /252 fő-ről van - feltehetőleg részleges - adat, de van olyan is, aki ezerre teszi a számukat/. Viszont az tény, hogy végig az ellenforradalmi rendszer idején ezeket az elvtársakat példaképnek állították a munkásmozgalomban a többiek elé, tapasztalataikat

1. Munkásmozgalomtörténeti Lexikon. Bp. Kossuth Kkiadó 66.p.

2. ifj. Jagrő Mihály visszaemlékezése, dr.Vlcskó Lajos visszaemlékezése.

igyekeztek felhasználni. ^{1.} Hasonlóképpen jártak el a szovjet-orosz Vörös Hadseregben harcolt internacionalistákkal is. Számuk, jelenlétük, példáuk buzdító, lelkesítő, erősítő tényező volt ^{2a.} akkor is, ha néhányuk a hatósági terror miatt elbátortalanodott, visszavonult vagy éppenséggel politikailag jobbra tolódott.

Az erős 48-as hagyományok Orosházán a munkásmozgalomra is hatottak: mintegy kölcsönhatásban voltak a szocialista eszmékkel. Ennek a második világháború idején a KMP vezette antiimperialista harcban konkrét németellenes értelme és aktualitása volt. Egyik törekvésük tehát az volt, hogy terjesszék és ismertessék az 1848-49-es polgári forradalom és szabadságharc marxista értékelését. Ez olykor sikerült: például az Ipari tanonc iskola önképző körének 1938-ban megtartott ünnepségén Csurár József beszédével, amihez neki szempontokat Keresztes Mihály és Szemenyei Pál adott. ^{2.}

A Munkásotthonban erről a témáról hiába akartak akár ismeretterjesztő előadást is tartani, nem kaptak rá engedélyt, ^{3.} minthogy arra sem, hogy külön ünnepeljék meg március 15-ét. Másik törekvésük az volt, hogy a Függetlenségi és 48-as Politikai Párt Olvasókör tagjai által hiven őrzött Kossuth-kultuszt és függetlenségi hagyományokat felhasználják a politikai agitációban. Tudunk olyan kisparasztról, aki a tanyán dolgozó cséplőmunkásoknak esténként "előadást" tartott az 1848-49-es szabadságharcról. ^{4.} Ez a két irányú tevékenység azért is fontos volt, mert az ellenforradalmi rendszer ideológusai és politikusai irredenta és antikommunista politikájuk alátámasz-

1. 1919-es vöröskatonák voltak: Németh Mihály, Szemenyei Pál, Benkő József, Kiss János, Szabó Ferenc, Kolarik Ede, Kovács Pál, Csapó Pál és még sokan mások. "A Tanácsköztársaság Békés megyében 1919." /Békéscsaba, 1969./ c. kötet Orosházáról 274 nevet sorol fel, akik részt vettek a Tanácsköztársaság harcaiban. - A névsor nem teljes. -

2.a. Keresztes Mihály visszaemlékezése. /A szerző gyűjtése./

2. Csurár József visszaemlékezése. /A szerző gyűjtése./

3. BAL Orosházi járási főszolgabíró iratai 4.560/1940.

4. Kaluzsa Pál visszaemlékezése /a szerző gyűjtése/

A "mesélő": id. Sárközi András 12 kh-s kisparaszt volt "Rossz-Csorvás"-on.

tására és népszerűsítésére minden eszközt felhasználtak, nem riadva vissza a hamisítástól sem. Különösképpen Széchenyi Istvánnak, a céljaiknak megfelelően átalakított alakját használták fel erre, meghamisítva az 1848-49-es polgári forradalom és szabadságharc történetét is. ^{1.} Minthogy ez vulgárizált formában állandóan napirenden volt és a mindenkori politikai célok indoklására használták, ennek a témának a helyes megvilágítása elsőrendű politikai feladat volt. ^{2.} Ehhez adott kedvező helyi alapot az Orosházán élő Kossuth-kultusz, a Kossuth - gyerekek köré fonódó legendakör. Fokozta az ügy jelentőségét az is, hogy noha a Függetlenségi és 48-as Politikai Párt és Olvasókör tagjainak jelentős része híven őrizte a forradalmi és függetlenségi hagyományokat, a szervezet az 1939-es választásokon mégis beállt a kormánypártot támogatók sorába.

A szociáldemokrata pártszervezet irányítása a vezetőség feladata volt. Azonban a heti vezetőségi értekezletre mindig csendősen érkezett felügyelni. A felügyelet kijátszásának egyik módja az volt, hogy "semleges" témán: a községi képviselőtestület elé szánt "gyermek-játékszótér" javaslaton "rágódtak" addig, amíg a hivatalos megfigyelő el nem aludt, sokszor előfordult, hogy elunva az "unalmas" témát, a felügyelő hazament. Távozása után kerítették sort az igazi napirendi pontokra. ^{3.} Ehhez Kiss János községi képviselőtestületi tagsága adott fedezetet. ^{4.} De többször tartottak illegálisan is vezetőségi értekezletet.

1. Idevonatkozó művek: Bellér Béla: A Horthy-rendszer hazafias nevelésének forrásainál. Megjelent: Tanulmányok a magyar nevelés történetéből 1849-1944. Bp. Tankönyvkiadó, 1957. 221-279. p. Tilkóvszky Lóránt: A magyar kormányzat "társadalompolitikája" 1938-1942-ben. Párttörténeti Közlemények 1971. 4.szám. 72-97. p.
2. Nincs nyoma annak, hogy Révai József idevonatkozó tanulmányai a felszabadulás előtt eljutottak volna Orosházára.
3. Janovics Imre visszaemlékezése /a szerző gyűjtése/.
4. Kiss János mellett még Németh István képviselte az SzDP orosházi szervezetét a községi képviselőtestületben. Őket az előljárásság jelölte ki, tehát nem választás útján kerültek oda. Talán ezért is, de lehet, hogy egyéniségükből fakadóan, inkább önmaguk elképzelése szerint tevékenykedtek ott, a pártvezetőséget csak utólag tájékoztatták. /Janovics Imre, Keresztes Mihály visszaemlékezése/ A szerző gyűjtése

A május elsejék megünneplése a magyar munkásmozgalom dicső hagyományai közé tartozott. Ezen a téren Orosháza kiváltképp dicsekedhet forradalmi hagyományokkal. ^{1.} A május elsejétől - emlékezve az 1919-es budapesti megünneplésére - az ellenforradalmi uralkodó osztály is nagyon félt. Fennállása alatt a megelőző napoktól kezdve május másodikáig minden évben riadókészültségbe helyezték a csendőrséget, rendőrséget, katonaságot is. ^{2.} Az orosházi szocialisták a harmincas évek közepén a mágocsi erdőbe jártak ki megünnepelni május elsejét. ^{3.} Az inségmunkások 1939-ben is megemlékeztek -sajátos módon- május elsejéről. ^{4.} A Szovjetunió elleni háborúba történt belépés után minden évben a Belügyminiszter rendeletet adott ki a május 1. megünneplésének megelőzéséről. Ennek alapján vették Orosházán is évről évre őrizetbe a vezetők egy részét. ^{5.} Az 1939-es választáson az SzDP helyi szervezete is indult, nem mintha reális esélye lett volna, a mandátum megszerzésére, inkább a szabad agitáció lehetőségéért, ^{6.} amire az 1937-es lebukás után különösen nagy szüksége volt, a rágalmak szétoszlátására, megcáfolására. A legnagyobb probléma a 2.000 P-s kaució hiánya volt, amelyet társadalmi gyűjtéssel hoztak össze, az építőmunkások például hetente egy órai bérüket ajánlották fel. ^{7.}

1. 1890-ben már két orosházi agrárproletár részt vett a budapesti ünnepségen; innen indul a helyi szocialista mozgalom. lásd: Orosháza története és néprajza i.m. I.vol. 456-457. p.

2. Nagybacsoni Nagy Vilmos: Végzetes esztendő. 1939-1945. Körmendy kiadás é.n. 23.p.

3. Janovics Imre visszaemlékezése. /A szerző gyűjtése/

4. Lásd később: 6.2.3.

5. Minden évben őrizetbe vették pl. Szemenyei Pált; 1942-ben; Kaluzsa Pált, aki előtte a "bakancsgyárban" sztrájkot szervezett a megünneplésre; Soós Gyulát, Cipelle Istvánt, dr.Klein Andort, Kónya Lajost. Például: m.kir. Belügymin. 6.660/1943. VII.res.

6. Keresztes Mihály visszaemlékezése
/ A szerző gyűjtése. /

7. OFH 1939.04.25.

A pártközpont ui., mivel innen megelőzőleg nem volt SzDP képviselő, nem biztosította az összeget. Végül május 10-én sikerült letétbe helyezni az összeget, de ekkorra már 8-10 értékes nap az agitációs kampányból elveszett, mert a főszolgabíró nem adott engedélyt gyűlések tartására az SzDP-nek a kaukció lefizetése előtt.¹ A képviselőjelölt személyében sem volt könnyű megegyezni: az orosháziak helyi jelöltet szerettek volna, a központ pedig az ő emberét. Végül Farkas István lett az SzDP orosházi képviselőjelöltje. Ő már az első világháború előtt az ellenzéki mozgalmakban szerepelt Orosházán, az 1922-es választáson is indult itt. Akkor 3084 szavazatot kapott, alig maradt el 36 szavazattal Csizmadia András mögött.²

1939-ben már 17 éves képviselőmúlt állt mögötte, /mert másutt még 1922-ben bejutott a képviselőházba/ mégsem volt az orosháziaknak szimpatikus jelölt 1939-ben: tudták róla azt, hogy egyike volt a Bethlen-Peyer paktum aláíróinak.

Fellépésével kb. ezer ember részvételével rendeztek nagygyűlést a Polgári Olvasóköriben. Itt tartott beszédében Farkas István sikraszállt a parlamentáris rendszer mellett, kérte a becsületes, általános, titkár választójogot és az egészséges földreformot, amit azonban bővebben nem fejtett ki. Követelte az ország számára a függetlenséget, de a revízióval együtt. A pontosabban meg nem határozott polgári demokratikus követelések mellett egyetlen határozott pozitív követelése az volt, hogy olyanok kerüljenek be a képviselőházba, akiket nem lehet a német diktatúra járószalagára fűzni.³

A választás incidens nélkül zajlott le, talán az 1937-es csendőrségi terrornak is része volt abban - Farkas István személye mellett, hogy csak 1376 szavazatot kapott, a leadott szavazatok 17 %-át,⁴ ami 1922-höz képest nagy visszaesést jelentett.

1. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 4.425/1939.

2. Orosháza története és néprajza i.m. I.vol. 630. p.

3. OFH 1939.05.16. Farkas Istvánt a német megszállás után a Gestapo elfogta, Dachaubá vitte, ott is halt meg. /Munkásmozgalomtörténeti Lexikon, Kossuth Kkiadó, Budapest, 1972. 145-146. p.

4. OFU 1939. 05.31.

A választással kapcsolatban még két dolgot kell megjegyezni: a csendőrség - ha Orosházán nem is, de a választókerület más községeiben igen - nagy nyomást gyakorolt az SzDP választóira. Tótkomlóson Keresztes Mihálytól SzDP tagdíjbélyegeket koboztak el még 1939. április 22-én, választási bélyegnek tüntetve fel azokat, az SzDP aktivisták ellen pedig feljelentést tett.¹ Így azok a választáson nem vehettek részt, ami közvetve is csökkenthette Farkas István szavazóinak számát.

A másik tény; a kormánypártnak sikerült Békéssámsonban felléptetni saját oldalán Görbics Lászlót, aki 1919-ben Orosházán a direktórium elnöke volt. Aki ott a nagygyűlésen elmondta, hogy azért állt át a kormánypárt oldalára, mert úgy látja, hogy a kormány megfelelően képviseli a dolgozó kisemberek érdekeit. Beszédét a helyi napilapok is közölték,² ami a baloldaliak között nagy felháborodást okozott. Nem tudjuk, mennyiben okozta Görbics fellépését előzetes hatósági terror, vagy annak kiállításba helyezése; vagy esetleg anyagi ígéretek, de a munkásmozgalomban ezután renegátnak tekintették.³

A közszükségleti cikkek beszerzése terén tapasztalt nehézségeket először a munkásság érezte meg, csakúgy, mint a tüzelőellátásban előforduló fennakadásokat. Ezért a Munkásotthon küldöttség útján kérte a főszolgabíró: javítson tüzelőkérdés megoldásán, és biztosítsa, hogy a legfontosabb közszükségleti cikkeket a megengedett legmagasabb áron lehessen vásárolni, ne lépjék túl az eladók a megszabott határt.⁴ Bár a főszolgabíró megígérte, hogy minden tőle telhetőt megtesz, de a piacon járőröző csendőrök még tüneti kezelésnek sem voltak megfelelőek, hiszen távozásuk után az árakat ismét megemelték, másrészt a piacon történő járőrözésük csak a feketepiac kialakulását gyorsította; tüzelőellátásban pedig Orosháza ki volt szolgáltatva a tűzifa- és szénnagykereskedőknek.

1. BAL Orosházi járási főszolgabíró iratai 1.718/1939. A választás után az eljárást megszüntették.
2. OFH 1939.05.18. /A 48 órás munkaidő miatt állt át!/
3. Sulyán György, dr. Vágó József visszaemlékezése /a szerző gyűjtése./ Kaluzsa Pál visszaemlékezése: MSzMP KB. PI. Archivum H-k-388.
4. OFH 1940.02.24.

1940 elején a megyei törvényhatósági bizottság szocialista frakciója intézőbizottságának három tagja: Szobek András, Kiss János, könyvkötő és Keresztes Mihály felkereste valamilyen ügyben Békés vármegye főispánját, Beliczey Miklóst. A főispánt aggasztotta a nyilasok előretörése, ami Békés vármegyében különösen Mezőberényben volt tapasztalható és ennek kapcsán széleskörű eszmecserébe bonyolódott a három szocialistával.^{1.} Végül sikerült megállapodni a főispánnal abban, hogy a nyilaskeresztes propaganda visszaszorítására a szociáldemokrata pártszervezetek nagyobb mozgási lehetőségeket kapnak, kapcsolatokat kereshetnek a polgári ellenzéki erőkkel. A megállapodást azokra a helyekre is kiterjesztették, ahol nem volt szociáldemokrata pártszervezet /Bethlen-Peyer paktum!/ csak párthivek. A főispán -saját lelkiismerete megnyugtatója céljából- kikötötte, hogy a vezető szerep csak a szociáldemokratáké lesz és nem a kommunistáké. A megállapodás nem érintette a párt politikai programját, irányvonalát, így a szociáldemokraták nyugodtabban gyűlésezhettek, folytathattak politikai tevékenységet, mert valamelyest enyhült a hatósági nyomás. A megállapodást mindkét fél bizalmasan kezelte, be nem tartása miatt vita nem is volt. Egészen a német megszállást követő betiltásig biztosított könnyebb helyzetet Békés vármegyében a szociáldemokraták számára az ország többi vidékéhez képest. Így kért és kapott engedélyt az orosházi szociáldemokrata pártszervezet minden csütörtök estére párteste tartására, tagdíjfizetésére és elbeszélgetés céljára.^{2.} Az engedély papíron ugyan csak a tagdíjbefizetésre szólt, de a lényeg: az összejövétel lehetősége adva volt: 1940. március 11-étől. 1939. végén nyert elintézészt hosszas huza vona után az Abelesz cipőüzem munkásainak bérmozgalma, amelyet Lakner Pál cipészsegéd vezetett, még 1938. májusában 12-en tíz napot nem dolgoztak, mert nem kapták meg a minimális bért.^{3.}

1. Keresztes: Napnyugtától... i.m. 185.-188.p.

2. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 1.705/1940.
Orosháza község iratai 4.739/1940. A főszolgabíró jóváhagyó véghatározat kelte: 1940.március 11.

3. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 11.277/1939.

Beavatkozott a Bőripari munkások szakszervezetének kiküldöttje is, ^{1.} az ügy a gyulai vármegyei munkabérmegállapító bizottság elé is került, végül a munkások győztek, a tulajdonos utólagosan visszamenőleg fizetett. ^{2.}

1940 augusztusában pedig a Dénes-Eisler cég által bérelt baromfitelepen ^{3.} 50 baromfikopasztómunkás sikeres bérharcot folytatott. Sikerült kivivniuk csirkénként 5 f., kacsánként 8 f., libánként 20 f-es darabbért, mert a Magyar Mezőgazdák Rt. cégnél is ennyit fizettek. ^{4.} Abban az időben a községben jelentős katonai erők voltak összevonva, ^{5.} és a katonaság számára "veszélyes" elemeket internáltak.

Az internálást a szegedi V. hadtestparancsnokság /amelynek akkor Gyopároson volt a "harcálláspontja"/ hajtotta végre, lebonyolítása az I.b. osztály feladata volt a csendőrség bevonásával. Az internálás 1940. augusztus 25-étől szeptember 4-ig tartott. Időpontja egybeesett a második bécsi döntéssel. Az a tény, hogy a baloldaliakon kívül a rendszer szempontjából "román-barát" elemeket is internáltak, pl. 3 gyulai görögkeleti papot is, azt mutatja, hogy Horthyék számoltak a magyar-román háború lehetőségével. De nem csak a három gyulai görögkeleti pap volt ott, ^{6.} internáltak a községházán dolgozó két morva "herülő" ember; a baloldaliak közül: Keresztes Mihályt, Sőös Gyulát, ^{7.} Bokor Lászlót, ^{8.} Kiss Jánost /a könyvkötő/, Kolarik Edét.

1. Hubai János járt lenn és egyezett meg a munkáltatóval. /dr.Vági visszaemlékezése. - A szerző gyűjtése. - /
2. Az ügy 1939. október 26-án zárult.
3. BAL Orosházi járási főszolgabíró iratai 8.152/1940.
4. A Cég a Hangya tulajdonában levő üzemet bérelte /vasút utca 16./
5. Lásd: 5.7.2.
6. MSzMP KB. PI. Arch. 651.f.2.cs.: BM. VII.res. 1941-7.6000.; A m.kir. rendőrség gyulai kapitánysága havi jelentése 1940. szeptember.
7. Kolarik Ede visszaemlékezése, MSzMP KB. PI; Arch. H-k-378.
8. Bokor László elbocsájtó igazolványa. Munkácsy Mihály Múzeum adattára: 60.10.5. - A szerző gyűjtése. -

Az internálást felhasználták a baloldaliak provokálására is. Kolarik Edét biztatta egy ismeretlen ember szökésre, amikor kísérték ki őket a lovascsendőrkök az Eötvös majorba. ^{1.} Keresztes Mihály önéletrajzi könyvében azt is elmondja, hogy a szociáldemokrata párt ott lévő falusi vezetői /a Dél-Tisztántól szedték ide össze az embereket/ megbeszéléseket tartottak a közvetlen agitációs feladatokról. Egyetértettek abban, hogy a hivatalos SzDP-irányzat ellensúlyozására fokozottabban kell ismertetni a Szovjetunió eredményeit, másrészt a felkorbácsolt nacionalista -irredenta szenvedélyeket a cári Oroszország példájával kell lehűteni; s arra a következtetésre jutni, hogy a dolgozók jólétének megteremtéséhez nem a nagy ország, hanem a hatalom a döntő tényező. ^{2.}

1940. november 21-én az SzDP R-gárdájának három tagja: Csurár József, Petrics József és Tóth István leverték éjjel a Nyilaskeresztes Párt cégtábláját a "betonpalota" ormáról. 1939-1940-ben rendszeresen letörölték a különféle nyilas jelszavakat is. Ebben a fentieken kívül Dénes Ferenc, Erdei András, Joós Antal, Joós István segédkezett. ^{3.} A nyilasok cégtáblájának leverése /néhány utcával odébb egy sáros árokba taposták/ a községben általános helyesléssel találkozott, még a kormánypárti napilap is helyeselte. ^{4.}

1940-ben az SzDP országos központja angolszász orientációja stencilezett propaganda anyagokat küldött szét a pártszervezeteknek. Ezek az anyagok csak Nagy-Britannia és az Egyesült Államokra vonatkozóan tartalmaztak kevéske adatot, amiket a Népszavában nem közöltek. Ezeket az anyagokat az orosházi pártszervezet átdolgozta, kiegészítve a Szovjetunió adataival. A visszaemlékezésekben találkozunk ezeknek az anyagoknak az emléknymával, a sillabuszokat pedig ismertetésük után megsemmisítették. ^{5.}

1. Kolarik Ede visszaemlékezése - a szerző gyűjtése.
2. Keresztes Mihály: Napnyugtától... i.m. 184-185. p.
3. dr.Csurár József visszaemlékezése /a szerző gyűjtése/
Dumitrás Mihály, Joós Antal visszaemlékezése / - " - /
4. OFH 1940.11.22.
5. Keresztes: Napnyugtától: i.m. 188.p.

A belviz miatt 1940-1941. gazdaságilag igen nehéz év volt Orosházán.^{1.} Emiatt a háborús gazdálkodás okozta nehézségek is már korábban érződtek. /1941 júniusában már takarmányhiány volt a községben./

A Szovjetunió elleni támadás hírére nemcsak a szervezett munkások, de a szimpatizánsok is a Munkásotthonban igyekeztek megtárgyalni a fejleményeket.^{2.} Egy dologban egyetértettek: Magyarország nem fog kívül maradni, az pedig a belső helyzet romlását hozza majd magával. A német támadás híre ezért napról napra növekvő elkeseredést és elégedetlenséget váltott ki.^{3.} A kormány, hogy a belső elégedetlenséget leszerelje rögtönbiráskodást és statáriumot hirdetett ki.^{4.} A gyors német sikerek hatására a bizakodás csökkent, már nem reménykedtek a határ melletti szovjet győzelmekben. Csak a szovjet polgárháború volt harcosai, a tájékozottabbak, az igazán szervezett munkások hittek a Szovjetunió győzelmében. Rövid ideig tartó levertség után a pártvezetőség tagjai "olyan agitációs anyagot állították össze, amely adataival, logikus következtetéseivel vitathatatlaná tette a szövetséges hatalmak végső győzelmét." Bőségesen tartalmazta ez az anyag a Szovjetunió, Anglia, és az Egyesült Államok területi, népességi, nyersanyagbeli, mezőgazdasági, stb. főbb gazdasági mutatóit és mindezeket összehasonlította az ismert német háborús potenciállal.^{5.} Ezzel az anyaggal sikerült csökkenteni a szervezett munkások "pesszimista borongását", és az idő előre haladtával a Szovjetunió győzelmébe vetett bizakodás kapott lábra.

A munkásmozgalmat pedig súlyos csapások érték. Azzal kezdődött, hogy az "Orosházi Cipészek és Csizmadiák Szövetkezetét" az ún. "bakancsgyárat" hadiüzemmé szervezték át és ennek kapcsán néhány szervezett munkást az utcára tettek. Így maradt

1. bővebben: 1.3.

2. Keresztes: Napnyugtától... i.m. 191-192.p.

3. BÁL Orosháza község iratai 9.757/1941. Bakos József járási főszolgabíró átíratja a községi főjegyzőhöz 1941.06.24-én: /még Magyarország belépése előtt!/"Tekintettel arra, hogy a rendkívüli állapotok okozta elkeseredés és elégedetlenség amúgy is napról-napra nő..."

4. BÁL Orosháza község iratai 5.035/1944. A rögtönbirás-
kodás kihirdetése 1941.07.05-én.
OFH 1941.07.06. A statárium kihirdetése.
A csendőrség létszámát is megemelték és sűrítették a
járőrtevékenységet. /dr.Csűrár József visszaemléke-
zése. - A szerző gyűjtése./
5. Keresztes: Napnyugtától... i.m. 193.p.

egyik napról a másikra munkanélküli: Borz Mihály, Sulyán György, Szücs Pál, Vági József. ^{1.} Az üzemben maradtak még baloldali gondolkodásuak, sőt egy-két szocialista is: Bor Mihály, Dénes Mihály, Bakos János, Kaluzsa Pál, Liktem Mihály, Szabó Ferenc, Várhegyi Mihály. Ebben az üzemben dolgozott néhány nyilas is és velük a baloldaliak állandó politikai vitákat folytattak. ^{2.}

1941. augusztus 4-én letartóztatták és Kistarcsára internálták Keresztes Mihályt, az SZDP kerületi titkárát. ^{3.} Ő egyike volt annak a 360 MSZDP vezetőnek, akiket ekkor internáltak. ^{4.} Keresztes Mihály internálásával a dél-tiszántúli kerületi szociáldemokrata szervezeti közvetlen vezető nélkül maradtak, noha Orosházáról egyes elvtársak többször elkísérték Keresztest ezekre a falujáró szervező útjaira, de teljes áttekintése és pontos hely- és személyismerete!/ csak neki volt. Különösen az utóbbi volt lényeges, mert nélküle könnyen provokátorok, besugók közé kerülhettek a szervezők. Az ezután következő két évben az orosházi szociáldemokraták erejéből csak a környező falvakban telik Népszava-felolvasásokra, és más politikai munkára. ^{5.}

A harmadik csapás az volt, amikor 1941. szeptember elején a debreceni csendőrkerületi politikai nyomozócsoporthoz vezetésével letartóztatták a helyi szociáldemokrata vezetőket, majd a kört szélesítve, mintegy 40-50 embert tartóztattak le és hallgattak ki. A vallatások tiltott gyűlések felfedezésére és kommunista összeesküvés: a Szovjetunió javára történő kémkedés felfedezésére irányultak. A lefogott elvtársakat a tüzerlaktanyába vitték és ott igyekeztek tőlük kegyetlen verésekkel beismerő vallomásokat kicsikarni. A nyomozóknak a Munkásotthon átkutatása során kezükbe került a moszkvai rádió magyar adásáról Sulyán György által készített emlékez-

1. Sulyán György és dr. Vági József visszaemlékezése /a szerző gyűjtése./
2. Kaluzsa Pál visszaemlékezése /a szerző gyűjtése és MSZMP KB. PI. Arch. H-k.-388.
3. Keresztes: Napnyugtától... i.m. 194.p.
4. Saly Dezső: Szigorúan bizalmas! Fekete könyv 1939-1944. Bp. 1943. 512. p.
5. Dumitrás Mihály, Sulyán György, Kónya Lajos visszaemlék. /A szerző gyűjtése./

tető feljegyzés és az erdélyi induló dallamára irt szöveg, amely a Vörös Hadsereg iránti sóvárgás szellemében íródott. Más tárgyi bizonyítékuk nem volt a feljelentéseken kívül. A nyomozás elősegítésére az internáló táborból hazahozatták Keresztes Mihályt, aki azonban a főispánnal történt megállapodással bizonyította, hogy azok az értekezletek, amelyeknek csak egy részéről tudtak a csendőrök, nagyon is legálisak voltak. A bizonyítás után őt visszavitték Kistarcsára; ^{1.}

Rajki Ferenc köművessegédet, aki az induló szövegét költötte, Szverle Mihály köművessegédet, aki legépelte; Sulyán Györggyel együtt átadták a szegedi törvényszéknek. A tárgyaláson Sulyán György ellen az egyik vád német hadsereg ellenes agitáció volt: ő a következő módon védekezett: ^{2.} úgy tanulta a magyar honvédségnél, hogy 1 km² kiterület megszállásához 4 katona kell. A Szovjetunió területe 21 millió, tehát a megszállásához 84 millió német katona szükséges, márpedig ennyi katonája nincs Németországnak. A bíró gyorsan megvonta a szót. Sulyán Györgyöt az "állami rend erőszakos felforgatására irányuló törekvés miatt" négyhavi fogházra, mellékbüntetésként 3 évi hivatal- és politikai jogvesztésre ítélték. ^{3.}

Rajki Mihályt és Szverle Mihályt 2-2 hónapi fogházra ítélték. ^{4.} A letartóztatásba véletlenül belekerült Birkás Imre is, de róla semmit nem tudtak a csendőrök és így elengedték. Az agrárproletárok szolidaritása mentette meg akkor Dumitrás Mihályt a letartóztatástól. Ő ugyanis bátyjával együtt cséplőgépnél dolgozott. Értesült a letartóztatásokról és arról is, hogy ő utána is érdeklődnek a nyomozók és megbeszélte a munkatársaival, hogyha jönnek a csendőrök, ő arra az időre

1. Keresztes: Napnyugtától... i.m. 208-222.p. A letartóztatottak közé egy elvtársnő, Szverle Etel is bekerült. A vallatási módszereket jellemzi, amit Kónya Lajos vallatáskor mondott a helyi csendőrtiszt; "A gyomrát üssed, gyomorbajos!" /Kónya Lajos visszaemlékezése. - A szerző gyűjtése./
2. Sulyán György visszaemlékezése. /A szerző gyűjtése./
3. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 3.092/1942. A szegedi kir.törvényszék 4.410/1941. sz. ítélete.

elbújik. A bátyjával együtt felváltva voltak az etetők és a gép tetjéről messzire ellátva észrevették a csendőrök közeledését. Így eltudott rejtőzni, a munkatársai letagadták, hogy ott dolgozna velük. Így elkerülte a letartóztatást és a vallatást. ^{1.}

Bár a csendőrség alapvető célját: az orosházi szociáldemokrata pártszervezet munkájának felszámolását nem érte el, de a nyomozásnak volt olyan hatása, hogy a Munkásotthonba járók számát csökkentette. Ez még az 1942-es esztendőre is érvényes. Ebben az irányban hatottak a német sikerek - a moszkvai véreséget epizódnak állította be a korabeli propaganda - 1942, végéig folytatódó sorozata és a két belvizes év után a bel-, és árvíz, ami Orosházán és környékén emberemlékezet óta nem látott helyzetet teremtett. ^{1.} A csendőrök járőrzése olyan mértékű lett, hogy ha két beszélgető munkásembert láttak, olykor már azokra is rászóltak, hogy ne csoportosuljanak. ^{3.}

A háborúellenes agitáció azonban folytatódott. Egy feljelentés alapján indítottak eljárást Soós Gyula ellen, akit a szegedi törvényszék egyhónapi börtönre ítélt. Védője dr. Valentini Ágoston volt. Fellebbezés miatt az ügy a Curia elé került, amely 1943-ban az egy hónapot hat hónapra emelte. ^{4.}

A jelenleg rendelkezésre álló iratok nem teszik lehetővé más esemény tárgyalását 1942-ben. Feltételezzük, hogy a természeti csapás közepette a szociáldemokrata pártszervezet munkája is visszaesett, amihez a fentebb tárgyalt csapásokon kívül még a katonai behívások is társultak. Így a munka súlypontja a csendes, szivós, mindennapi agitációra és a moszkvai rádió hallgatására szorítkozott, ami ha nem is hozott eredményt azonnal, de érlelte a tömegek elégedetlenségét.

1. Dumitrás Mihály visszaemlékezése. /A szerző gyűjtése/
2. Bár a korabeli sajtó és iratok nagy megpróbáltatásról számolnak be, a szenvedések, a nyomorúságok a következő háborús megpróbáltatások miatt kihullottak az emlékezet röstáján.
3. Dr. Csurár József visszaemlékezése. /A szerző gyűjtése/
4. Soós Gyula visszaemlékezése MSzMP KB. PI. Arch. K-s-14.

A belső és külső agitáció hatékonyságát jelzi, hogy a voronyezsi áttörés után néhány nappal a helyi kormánypárti napilap már belső vezércikkben ítélte el a "kötélrévaló rémhírterjesztést".^{1.} Persze, hogy nagy érdeklődéssel hallgatták az emberek a frontról szóló híreket, hiszen orosházi csapatok is voltak a Donnál.

1943-ban a pártmunka fellendült.^{2.} Már március elején 50 fős választmányi gyűlést tartottak a budapesti Szekeres Sándor előadásával.^{3.}

1943. április 14-én virradóra a község középületeire németellenes és függetlenségi jelszavakat tartalmazó plakátokat ragasztottak.^{4.} A csendőrök még javában nyomoztak, amikor újabb plakátot találtak hasonló jelszavakkal. A felirata szerint 9 példányban készült és a csendőrök a nyolcadikat találták meg.^{5.} Néhány nap múlva háborúellenes jelszavakat találtak felfestve a község legforgalmasabb utcáján.^{6.} Június közepén ismét plakátokat találtak a csendőrök: a parasztok ne szolgáltatassák be a gabonát, ne segítsék ezzel is a németeket, hazánk pusztulását; ha valaki behívót kap, az inkább bújkáljon.^{7.} Miután a nyomozás nem vezetett eredményre, a csendőrök felkeresték Sopronban a katonaságnál Keresztes Mihályt, aki április 15-étől június közepéig betegszabadságon itthon volt és akit állandóan figyeltek; próbálja felismerni a plakátok készítőit. A plakátok készítői a legifjabb szocialisták voltak,^{8.} akiknek itthonléte alatt tiltotta meg a belépést a Szociáldemokrata Pártba, hogy "rejtve" maradjanak a hatóságok előtt.^{9.}

1. OFH 1943.01.31.

2. 1942-ben a községi iratanyag semmit nem tartalmaz az SzDP-re vonatkozólag!

3. Sem a témát, sem az előadó személyét nem tudtuk azonosítani, kideríteni.

4. A m.kir.csendőrség nyomozóosztálya parancsnokságának heti összesítő jelentései a baloldali mozgalmakról /ún.Baloldali összesítő/ 1943.ápr.23. MSzMP KB.PI. Arch.; közli a "Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához". c. sorozat V. kötete is Szikra, Bp.1955. 1936-137.p.
A plakát teljes szövege: "Ne felejtse, a 48-as német elleni szabadságharcot elvesztettük. Vesszen a Német! Ha halni kell, hazánkért haljunk, ne a svábokért!" "Magyarok! Figyelem! 1000 éves ellenségünk a német! A németek oldalán

harcolni hazaárulás!" "Magyarok! Harcoljunk hazánk megmaradásáért és ne idegen nemzetért! Ebredje magyar! Szüksége lesz ránk a hazának! Ne add a véredet a németért, 1000 éves ellenségünkért!"

5. ugyancsak Baloldali összesítő: 1943.06.04.
6. ugyancsak Baloldali összesítő: 1943.05.14. Vicskó Lajos és Bánki H.Sándor festette fel.
7. Keresztes: Napnyugtától... i.m. 246-247. p.
8. Jagri Mihály, Sin Sándor, Pukánszky Ferenc és még néhány társuk vett részt az akcióban.
9. Keresztes Mihály előadása Orosházán a Politikai Akadémián 1970. február 17-én.

Külön vonal volt a fentieken túl Csurár József, aki náluk néhány évvel idősebb lévén 1941-1944. tavaszáig az orosházi lak-tanyában teljesített katonai szolgálatot. Részben illegális kimenői alatt szintén végzett hasonló munkát társaival: Tóth Istvánnal, Dénes Ferencsel, a Joós testvérekkel, Barka Károllyal, Csappele Istvánnal. ^{1.}

A Békepárt megalakulását itt nem tudták kezdetben mire vélni. Volt olyan is, aki provokációnak tartotta. ^{2.} Egyes utólagos állításokkal ellentétben nincs nyoma annak, hogy Orosházán Békepárti bizottság, tehát szervezet létrejött volna. Egy visszaemlékező sem tud róla. Az viszont igaz, hogy Dumitrás Mihály-Darvas József vonalon sok röpcédulát küldtek Orosházára és itt a baloldaliak ezek alapján agitáltak tovább. Erre ugyan a csendőrség és fősztolgabiróság engedélyt nem adott, de Keresztes Mihály olyan "megállapodást" kötött a fősztolgabiróval, hogy a postán kapott röpcédulákat nem kell beszolgáltatni. ^{3.} Érdekes módon esik ez az esemény egybe azzal, hogy ekkortájt a csendőröket is újságolvasásra buzdították! ^{4.}

Keresztes Mihály 1943. október 20-a után ért haza. Hazaérkezéssel rögtön fellendült a pártmunka Orosházán is, de a körületében is, készültek a háború utánra, a felszabadulásra. Keresztes vidéki utjai során megállapodott a falusi elvtársakkal, hogy az új közigazgatásba a baloldali kisgazdákat is be kell majd vonni. Az általános vélemény az volt, hogy proletárdiktatúrát kell létrehozni. ^{5.}

A dél-tiszántúli kerület szoc. dem. vezetői számára Orosházán egy "tanfolyamot" rendeztek 1943. december 3-9 között. A legnagyobb érdeklődést abszolút sikert a "Magyar agrárkérdés" és "A modern szocializmus elmélete" c. témák érték el. Ennek megfelelően a könyvtárt is át kellett rendezni, hogy a nagyfokú érdeklődést ki tudják elégíteni. 1943. februárban folytatni kívánták. A demokratikus közigazgatásról, a nép ér-

1. Csurár József, Joós Antal, Dumitrás Mihály és mások visszaemlékezése. - A szerző gyűjtése.
2. Szemenyei Pál visszaemlékezése /Beck Zoltán tulajdonában/
3. Keresztes Mihály: Napnyugtától... i.m. 252-253.p.
4. Volosinovszki György, volt csendőr visszaemlékezése. A községi iratanyag tartalmaz néhány BM.körözt, a Békepárt röpcéduláival kapcsolatban. A helyi csendőrség azonban egyetlen egyet sem talált meg. - legalábbis ezt jelenti!
5. Keresztes: Napnyugtától... i.m. 250-251. p.

dekeit szolgáló szövetkezetekről lenne szó. Keresztes Mihály ezzel egyidejűleg nagyfokú tudatos politikai aktivitásról is beszámol.^{1.} Ez a nagyfokú aktivitás egy ponton találkozott minden osztállyal; falun a német-ellenességben. A háború utáni mikéntről pedig megoszlottak a vélemények. A baloldaliak "proletárdiktatúra-elképzelése" egyúttal a birtokos parasztságot is riasztotta, bizonytalánná tette. Különösen állt ez Orosházán, ahol még az újságolvasó parasztok is - elsősorban az ellenforradalmi rendszer 25 éves antikommunista propaganda hadjáratának hatására - féltek a szovjet csapatok ideérkezésétől: "megszüntetik a magántulajdont!" - mondták Keresztes Mihálynak a gyopárhalmi Olvasóköri és a kivárási álláspontjára helyezkedtek.^{2.} A falusi kispolgárságot tekintve kettős volt a helyzet: a zsidó-vallásúak, akik a "Fáklya" c. lap kiadatását is támogatták, akik még 1941-ben is kifejezték szimpátiájukat a szocialista Keresztes Mihály iránt,^{3.} 1943-ban már az anyagi- politikai korlátozások hatására feladták kezdeményező készségét és az egyéni kivárási és túlélés lett a legfőbb jelszavuk, "csak semmivel nem adni okot a hatóságoknak!" foglalhatnánk össze magatartásukat. A nem zsidó-vallásúak, akik hasznát húzták a zsidó-vallásukat korlátozó intézkedésekből és learatták az "őrségváltás" gyümölcsseit, "csak egy nap a világ" jelszóval élvezték a hirtelen, könnyen jött pénzt, hittek a hivatalos propaganda szövegeinek, mert érdeküknek az volt a jó. Más, eltérő politikai cselekedetre képtelenek voltak. A népfronthoz tehát szövetségest egyik részről sem lehetett nyerni.

1. SzDP Titkárság Vidéki levelezés Keresztes Mihály 1943. december 14-i levele. /MSzMP KB. P1. Arch./ dr. Pintér István szíves közlése. Ekkor a Kállay-kormány, hogy hintapolitikáját nyugat felé alátámassza, az SzDP-nek nagyobb mozgási szabadságot engedélyezett.
2. Keresztes Mihály előadása a Politikai Akadémián Orosházán, 1970.02-17-én.
3. u.o. 1941. szeptemberében, amikor hozták haza, a kereskedők a boltjukból kijöve kezét fogták vele sorban. 1943-ban már mind visszahúzódott.
4. Részben Keresztes Mihály gondolatmenete. /lásd előzők/ Így azután a mozgósíthatók tábora leszűkült a politikailag aktív munkásságra és agrárproletáriátusra.

1944 februárjában nagyon sikeres Népszava-kampányt folytattak le a községben a szociáldemokraták és a szakszervezeti tagok. Az előfizetések száma messze meghaladta az előző évi eredményeket. ^{1.}

Feltehetőleg az előző év őszén tartott tanfolyam folytatására tudományos előadássorozat megtartására kért és kapott engedélyt Keresztes Mihály négy, egymást követő vasárnapra. A következő témákat tervezték: Szekeres Sándor: Szociáldemokrata politika,

Marosán György: Vezetők és tömegek,

Kéthly Anna: Család- Társadalom - szocializmus,

Takács József: Új agrárpolitika- , többlettermelés. A sortozatot engedélyezték, ^{2.} de a német megszállás miatt csak az első kettőt tudták megtartani. Eppen Marosán György előadása közben értesültek a német megszállásról, aminek hírére Marosán György elutazott. Keresztes Mihály pedig körbejárta a Viharsarok falvait, tájékoztatta az embereket a várható eseményekről, intézkedett a terhelő anyagok megsemmisítéséről. ^{3.}

A Szociáldemokrata Pártot betiltó 169.817/1944.sz. Bm. VII. res. rendelet 1944. március 20-án kelt. Orosházán a betiltás előtt a Belügyminisztérium egy "jó fogást" akart csinálni: a Nemzeti Munkaközpont országos szervezőtitkára több napi rábeszélés után "beolvasztotta" az SzDP-t és a szakszervezeteket. Kiss János /könyvkötővel/ a pártszervezet elnökével tárgyalta. Keresztes a tárgyalások végére ért vissza Orosházára, amikor már elhangzott az az ígélet is, hogy aki belép a Nemzeti Munkaközpontba, azt nem internálják. Egy nyilatkozatot irt alá Kiss János és az országos szervezőtitkár, hogy az SzDP egyesül a Nemzeti Munkaközpont orosházi csoportjával és annak szabályai szerint fejtik ki a működésüket. ^{4.} A szociáldemokrata vezetők taktikai egyességnek

1. Sin Sándor /Bp./ visszaemlékezése, - a szerző gyűjtése.

2. BAL Orosházi járási főszolgabíró iratai 2.482/1944.

3. Keresztes: Napnyugtától... i.m. 254.p.

4. Baloldali összesítő i.m. 1944.o4.2.;

OU. 1944.o4.22.

tekintették,^{1.} amelyre a nagy rémületben is alig néhányan mondtak nemet.

A feloszlatus után következett az internálás. A végrehajtást az 5.999/1944. BM.- VII.res.számú rendelete szabályozta,^{2.} amely a kommunista-gyanús és szélsőbaloldali mozgalmak vezetőinek és veszélyesebb tagjainak rendőrhatalósági védőőrizet alá helyezéséről és internálásáról intézkedik, határidőnek 48 órát adott meg. Ez nem sok jóval kecsegtetett, és azzal az intézkedéssel, hogy az összeállítást és elbírálást a helyi uralkodó osztály képviselőire bízta, a felelősség egy részét is rájuk hárította. Ezt a felelősséget Orosházán az uralkodó osztály képviselői nem akarták vállalni, és megegyeztek Keresztes Mihállyal arra nézve, hogy akit csak lehet, megmentenek.^{3.} Így került sor a baloldaliak "összeszedésére"^{4.} április 3-án. Az összegyűjtötteket az iskolában /mesze-kisközi/ helyezték el. Létszámukat nem lehet pontosan ma már megállapítani.^{5.} Két provokátort /Szemenyei Gy.Lászlót és Fekete Jó-

1. Szemenyei Pál visszaemlékezése /Beck Z. tulajdonában/

2. közli: Palotás Imre: Munkáért, kenyérért, szabadságért! Az építő-, fa-, és építőipari dolgozók mozgalmának válogatott dokumentumai 2. vol. 1920-1945.; Bp. Táncsics kiadó 308.p.

3. Keresztes i.m. 255-264.p. "Nem tartjuk a hátunkat a németek miatt!"

4. Kolarik Ede így üdvözölte benn társait: "Látod, megmondta Sztójay Döme, hogy szükség van a magyarok legjobbainak összefogdosására!"

5. Keresztes Mihály a könyvében 120 főről ír, 1970-ben elmondott beszédében 137 személyt említ. A következők nevét sikerült kideríteni: Adász Sándor, Bacsur Imre, Bikádi István, Bikádi János, Benjám János, Benkő József, Boros Sándor, Bors László, Botos Sándor, Bottyán János, Brachna György, Brodszky János, Cippele István, Csik János, Dér-Drucker László, Dimák András, Dombi László, Dumitrás Mihály, Dreichlinger Arnold, Gulyás György, Gugolya Balázs, Györgyi Lajos, Hegyi Mihály, Janovics Imre, Juhász József, Juhász Lajos, Kabódi István, Kaluzsa Pál, a két Kiss János, Keresztes Mihály, Kolarik Ede, Kamóci Sándor, Kónya Lajos, Klein Andor, Klein Samu, Lefkovics Elek, Löwy Lajos/?, Marecsek Lajos, Németh István, Németh József, Németh Mihály, Pipis József, id.Sin Sándor, Sinkó Sándor, Sinka László, Soós Béla, Soós Gyula, Sulyán György, Süle József, Stern Ernő, Szabó Péter, Székely Gyula, Szemenyei Pál, Szula Mihály, Szücs József, Szvetle Mihály, Rucz Imre, Rajki Ferenc, Tafler Elek, Tóth Sándor, Üveges János, Vági József, Valackai József, Viski Lajos, Zsarnóczki Pál. - A visszaemlékezésekből ezt a 68 nevet sikerült rekonstruálni, így a névsor még nem teljes.

zsefet/ is bezárták közéjük, de rögtön azonosítani tudták őket.^{1.}

Ugyancsak internálták az otthon lévő zsidó-vaklásúak közül a baloldali érzelműeket, őket hamarosan külön terembe tették át. A többieket is két részre osztották: egy másikba mentek a szociáldemokraták, a többiek maradtak. Otthonról kellett élelemmel ellátni önmagukat, ez bizonyos kapcsolatok tartására adott lehetőséget. Az őrséget kezdetben a csendőrök adták, majd a laktanyából az egyik századot is bevonták. /pont Csurár József százada volt, aki ugyan őrségbe nem lett beosztva, de segítségükre tudott lenni a bezárt elvtársaknak./

Néhány nap múlva rendszeresen beszélgethettek feleségükkel, vagy azzal aki az ebédet hozta. Hozzájutottak a moszkvai Kosuth Rádió adásához is, a friss híreket minden nap megkapták.^{2.}

A Petőfi Dalárda tagjainak több mint fele benn volt, így esetenként énekeltek.^{3.} Sakkbajnokságot szerveztek és játszottak le 23 versenyzővel, öten versenyen kívül indultak, Ujsághoz is hozzájutottak, így elég tájékozottak voltak. A nyilasoknak nem tetszett a "védő őrizet alá helyezettek" sorsának ilyen alakulása. Az iskola mellett volt a nyilaspárt két vezetőjének a műhelye, illetve az üzlete. Nap közben állandóan onnan szidták a szocialistákat, majd valami tüntetést is szerveztek az iskola előtt, amit a csendőrség vert szét.^{4.} Minderre azért került sor, mert a nyilasok belerúgtak magukat a község akkori vezetőinek dolgába, és megpróbálták kieszközölni az utasítás szó szerint vételét és végrehajtását.

Ilyen módon viselkedett a község lakóinak egy töredéke, többségében leventeköteles suhancok. Ugyanakkor a lakosság többsége jóindulattal és együttérzéssel figyelte a bezártak sorsát. Több esetről tudunk, amikor élelem, pénz segítséget adtak a bebörtönzöttek családjának.^{5.}

Az ifjúsági csoport /Sin Sándor, Pukánszky Ferenc, Jagri Mihály/ újabb plakátokat tett ki, amelyekkel felhívták magukra

1. György Lajos tanusítványa.Dumitrás Mihály tulajdonában. Bacsur Imre visszaemlékezése /a szerző gyűjtése./
2. Kaluzsa Pál visszaemlékezése /a szerző gyűjtése./
3. dr.Vági József beszéde a Petőfi Dalárda fennállásának 35. éves jubileumán 1962-ben.A beszéd szövege a SzKM.tulajdona.
4. Keresztes: Napnyugtától... i.m.262-263.p. Informátora Szalkay László cs.tiszth.volt, Megerősíti dr.Csurár József, Kaluzsa Pál visszaemlékezése. /a szerző gyűjtése./
5. Soós Béla visszaemlékezése. / A szerző gyűjtése. /

a figyelmet, de egyúttal azt is bizonyították, hogy van, él, dolgozik továbbra is a szocialista mozgalom. ^{1.}

Az SzDP-t feloszlató rendelet előírta a párt helyiségeinek bezárását, vagyonának elkobzását. Ehhez az internálásból a csendőrség kivitte Keresztes Mihályt, Kiss János könyvkötőt, és Cippelle István gondnokot. Lefoglaltak 57 P készpénzt, loll db 2 P-s Munkásotthon Szövetkezet részjegyet, 48 db földmunkás és 107 db ipari munkás igazolványt, valamint a levelezést. Kérték Kiss Jánostól az SzDP tagok névsorát is, de ő azt válaszolta, hogy a tagokról nyilvántartást nem vezettek, mindenki a tagsági könyvében lévő érvényes bélyeggel igazolta a tagságát. ^{2.} Így a hatóság nem jutott innen névsorhoz! Ezután - gyakorlatilag a letartóztatásoktól kezdve - a Szociáldemokrata Párt hivatalosan nem működött a községben.

Április végén megkezdték az emberek szabad lábra helyezését, de rendőri felügyelet alá helyezték őket. Minden vasárnap a községházán kellett jelentkezniök, nyilvános helyeket nem látogathattak, a községet elhagyni nem lehetett. ^{3.}

A munkásmozgalom ismertebb alakjait pedig internálták. Keresztes Mihály Berettyóújfaluba kapott behívót, de utközben "megszökött", illegalitásba ment és a felszabadulásig bújdosott. Bors László Hajdunánásra kapott behívót, onnan Sárospatakra vitték, majd a visszavonulás során Gyöngyös térségében megszökött. Ugyancsak megszöktek Hajdunánásról Német Mihály, Pipis József, Sinka László, Juhász Lajos és Benkő József vezetésével értek haza, a felszabadulás után két héttel. Kónya Lajos, Soós Gyula, Sulyán György Nagykanizsára ment csendőri kísérettel internáló táborba, onnan szeptember elején kiengették őket. Hazatérve a felszabadulásig bújkáltak, nem tudtak róluk. Bojtos Sándor Berettyóújfaluról különleges munkás-
1. Ezért a tettükért később megrótták őket, mert egy - a nyomozás szempontjából könnyű - szituációban saját lebukásukat kísértették és veszélyeztették a Keresztes és a főszolgabíró közötti megállapodás sikerét.

2. BÁL Orosháza község iratai 4.995./1944.

3. Soós Béla visszaemlékezése. /A szerző gyűjtése/ Szemenyei Pál megkérdezte a kihirdető csendőrtől: Templomba járhat-e? /Az öreg híres volt antiklerikalizmusáról, ateizmusáról!/ A csendőr letorkolta: Maguk inkább ne járjanak templomba se!

századtól szökött meg a front közeledtére. Dumitrás Mihály a nagykanizsai internálótábor után, Kolarik Ede Hajdunánás - Debrecen térségében végzett munkaszolgálat után Sopron térségében, Sinkó Sándor Hajdunánásról, úgyszintén hadifogságba esett. Kiss János könyvkötőt Debrecenbe internálták, onnan szökött meg Szobek Andrással. Tudomásunk szerint a fentieket internálták Orosházáról. Különböző hanyatás és szenvedések után mindannyian hazatértek a felszabadulás után Orosházára.^{1.}

A meszes-kisközi iskolában bezárt zsidó-vallásukat mind deportálták. Tudomásunk szerint csak Stern Ernőnek sikerült túlélnie a háború borzalmait.^{2.}

Az itthonmaradottak közül Kiss János és Németh István községi képviselőtestületi tagságát rendőri felügyelet miatt felfüggesztették.^{3.} Jellemző a hatóságok munkatempójára és az akkori közigazgatási viszonyokra, hogy minderre június közepén került sor! Volt olyan is, akit elengedtek más helyre is dolgozni a rendőri felügyelet ellenére!^{4.}

1944 nyarán volt bizonyos felkészülés esetleges ejtőernyősök fogadására, felmérték elrejtőzésük lehetőségeit és az adatokat /lakatlan tanyák, stb./ Birkás Imrének továbbították.^{5.}

1944. szeptember 14-én határozta meg a Legfelsőbb Honvédelmi Tanács a kiürítés területi és tárgyi sorrendjét. Ezt 20-án módosították úgy, hogy 50 km-es zónánként rendelték el a kiürítés végrehajtását.^{6.} Ezután, szeptember 28-án tették ki Orosházán is a kiürítésre felszólító plakátokat, amelyeket már első éjszaka eltüntettek, letéptek. Ezt a fiatal akciócsoport hajtotta végre.^{7.}

1. A felsorolt személyek visszaemlékezéseiből készített összesítés.
2. Stern Ernő visszaemlékezése /a többiekről nem nyilatkozott./ - A szerző gyűjtései.
3. BÁL Orosháza község iratai 8.180/1944.06.19.
4. Cippelle István, Komóci Sándor pl.
5. Joós Antal visszaemlékezése. /A szerző gyűjtése/
6. Gazsi József: A fasiszták kísérletei Magyarország népességének elhurcolására 1944-1945-ben. Hadtörténeti Közlemények. 1964. évf.2.szám 297 - 333.p.
7. Keresztes Mihály előadása a Politikai Akadémián, Orosházán, 1970.02.17-én.

A község polgári vezetői arra számítva, hogy a magyar és német csapatok kivonulása, valamint a szovjet csapatok ideérkezése között hosszabb idő fog eltelni, a hatalmi vákuum kitöltésére a szeptember 27-én megjelent HM rendelet^{1.}/a nemzetőr-ségről/ alapján az elérhető szociáldemokraták bevonásával egy fegyveres testületet akartak létrehozni. Erről azonban a nyilasok is értesültek és több helyre jelentéseket téve utolsó kísérletet tettek a baloldaliak és az előbb említett akcióban részt vevő községi vezetők elhurcoltatására. Az internálás, a Gestapo beavatkozásának veszélyéről dr. Torkos Béla országgyűlési képviselő értesítette a baloldaliakat,^{2.} akik szinte kivétel nélkül mind "eltűntek", elbújtak.^{3.} A községi vezetés pedig, hogy a rendszer iránti hűségét bemutassa, olyan akcióra vezette a lakosságot, aminek teljes hiábavalóságáról ő maga is meg lehetett győződve. Így ment Bulla főjegyző napokon át árkot ásni a község déli részén, amit azután többen kijártak éjjel betemetni,^{4.} és amelynek használatára soha nem került sor.

A felszabadulás előtti napokban az agitáció kettős irányú volt: egyrészt a menekülni szándékozókat lebeszélni, s kiűritésre kötelezettek szökésre biztatása, másrészt a magyar katonákat szökésre biztatni. A kiűrités nem volt népszerű Oroszáján, a papság maradt, a két képviselő úgyszintén, a községi előljáróság egy segédjegyző kivételével /aki 1943-ban kapott zsidóföldből vátézi telket/ hasonlóképpen. Ugyyszólván csak a főszolgabíróság futott el, egy része az utolsó pillanatban, parancsra, a tűzoltóság egy része és néhány lelkes levante: akik nem mertek vagy nem akartak arra az egy-két napra elbújni.

1. Magyarországi Rendeletek Tára 1944. 529. p.
2. Joós Antal visszaemlékezése /a szerző gyűjtése/ dr. Torkos maga is részt vett a nemzetőrség létrehozásában.
3. A fő cél ekkor: az életük megmentése. Október 8-án már húsznál több elvtárs vett részt a hatalom megragadásában!
4. Janovics Imre visszaemlékezése. /Szula Mihály, Pór István vett még részt ebben./ A szerző gyűjtése.

A csendőrszakasz egy részét szervezetten vitte el az őrsparancsnok, de a teljes felszerelést, iratanyagot itthagyták, az őrs, másik része ittmaradt. A katonaság szökése is nagymértékű volt. Szerző több olyan emberrel beszélt, aki maga is megszökött, illegálisan itthon maradt szabadságról, nem tért vissza a csapattestéhez.

Összegezve az orosházi szociáldemokrata pártszervezetről elmondottakat és értékelve a háború alatti tevékenységüket, megállapíthatjuk: a jobboldal, ha harcolt is a fennálló ellenforradalmi rendszer ellen, elsősorban annak antiszemita politikája ellen és csekélyke polgári demokratikus reformokért harcolt - meglehetősen gyáván és következetlenül; - a baloldal képezte a társadalmi haladás élvonalát; elsősorban az illegális KMP-hez kapcsolatokkal rendelkező csoport, amelynek vezetésével a baloldal az összekötő kapocs szerepét képezte Orosházán és környékén a KMP és a néptömegek között és amelynek legjobbjai tudatosan készültek a felszabadulás utáni hatalomátvételre, az abból adódó feladatokra.^{1.}

1. Az utóbbi bizonyítására elmondott egy esetet Janovics Imre: 1940 telén a szovjet-finn háború idején itt járt Szakasits Árpád. Az SzDP hivatalos irányvonala akkor a finneket támogatta. Ezzel szemben az orosháziak felszólalásaikban -többségükben- elítélték a finneket, mert nem tudtak vagy nem akartak megegyezni a Szovjetunióval. Ezt hallva a Szakasits kifakadt: "Ej, kedtek, kommunisták, nem pedig szociáldemokraták!" - /Janovics Imre visszaemlékezése./ / A szerző gyűjtése./

6.2.2. Illegális kommunista csoport. A helyi eszperantó csoportból és még egy-két elvtársból jött létre a Budapestről kitiltott Kun László szervezésében egy illegális kommunista csoport a 30-as évek közepén. A csoport tagjai voltak még Kolarik Ede, néhai Hegedűs János, Botos Sándor, Dumitrás Mihály, Dér István, Bacsur Imre, Németh Mihály. Kolarik Edének italmérése volt Bónumban, odajártak ki összejövetelekre ezek az elvtársak, akiknek általában volt valamilyen szakmájuk, de a munkanélküliség folytán nem tudtak állandóan abban dolgozni. A csoporthoz később csatlakozott Rákóczi telepről néhai Sin Sándor /az idősebb/ Sinkó Sándor, Szabó János, Nagy János, valamint Soós Béla és Kutasi /Krausz/ József. A csoport összekötője Budapesten Rónaszéki Ferenc volt. Azonban kapcsolatba kerültek a besúgó Szemenyei Gy. Lászlóval, aki többet magával sok embert lebuktatott 1937 nyarán Orosháza-Szarvas-Mezőtúr térségben. Társaival csendőrségi besúgó volt, akik előre meghatározott terv alapján jártak el. A lebuktatás megszervezésére azért került sor, mert egyrészt az illegálitásra vonatkozó szabályokat nem tartották be, másrészt a csendőrség is felfigyelt például a Kolarik Edének érkező 100 db "Új Szó" című ujságra. ^{1.} Lehetett a csendőrségnek olyan szándéka is, hogy a helyi burzsoáziának azt a részét, amelyik közeledett a Szociáldemokrata Párthoz és támogatta annak kapcsolatteremtését egy nyilasellenes összefogásra, ami a "Fáklya" című lapban pregnánsan megmutatkozott, ettől visszariassa. A lebuktatás 1937. július 4-én történt. ^{2.} A csoporthoz Budapestről a Weiszhaus-frakció emberéi is jártak; ennél fogva Pest környékén is letartóztatások voltak. A lebukás azonban mégsem hozott olyan sikert, mint amit a csendőrség remélt, mert Szemenyei Gy. László provokátorsága

1. Kolarik Ede visszaemlékezése. /A szerző gyűjtése./

2. 1937-ben július első vasárnapja; 4-e. /Szentpéteri: Oklevéltani naptár. Akadémiai Könyvkiadó Budapest, 1912.

korábban kiderült, így a szükséges óvintézkedéseket meg tudták tenni. Így száznál több letartóztatás történt, csak 36 orosházi, 10 gádorosi, 2 szentetornyai és 1 nagyszénási elvtárs ellen találtak kegyetlen vallatások után "terhelő bizonyítékot" és ítelték el őket. Szemenyei Gy. Lászlót is elítélték, "mert kommunista agitátorképző iskolát akart alapítani", ^{1.} A büntetést, amelyet 1939 tavaszán hirdettek ki, Szégeden a Csillag börtönben töltötte le. ^{2.} A kegyetlen kínvallatások sok embernek megtörték az egészségét, a résztvevők közül néhányan visszavonultak, de a többség szocialista meggyőződését, tenni akarását egy új, jobb társadalomért, nem tudták megtörni. A felsorolt elvtársak -kettő kivételével- mind bejártak a letartóztatás előtt a Munkásotthonba, azonban mellékbüntetésként 5 évre a közügyektől eltiltották őket, így ezután a Munkásotthont sem látogathatták. Távozásukkal a Munkásotthon és a Szociáldemokrata Párt baloldala meggyöngült. Dumitrás elvtárs ennek ellenére is bejárt -illegálisan- a Munkásotthonba, de a szociáldemokraták egy része elzárkózott tőlük, mondván; veszélyeztetik a szociáldemokrata pártszervezet és a Munkásotthon legális működését.

A lebukott elvtársak szabadulásuk után alig, vagy nagyon nehezen kaptak csak munkát, alkalmi munkákból éltek és szerencsésnek mondhatták magukat, ha nem hívták be őket évről évre katonai gyakorlatra.

Eszmeileg a börtönben is képezték magukat, főleg a demokrácia, - hatalom kérdése körül folytak a viták, ^{3.} hiszen saját bőrükön érezték az ellenforradalmi hatalmi szervek tevékenységét. Kolarik Edének sikerült az elkobzás elől átmenteni Párkány István: Az új társadalmi formák felé című könyvét, ez alapján tervezgették a jövőt; ^{állam} földtulajdonnal, gyárak, bankok államosításával, ezek élére "irányítók" állítását. ^{4.}

1. OFH 1939.06.28.

2. Hollós Ervin: Rendőrség, csendőrség, VKF. 2. Kossuth Könyvkiadó M. Budapest, 1972. 191-197. p.
Keresztes Mihály: Napnyugtától... i.m. Kossuth Könyvkiadó V. Bp. 1972. 165-177.p.

3. Soós Béla visszaemlékezése / A szerző gyűjtése. /

3. Kolarik Ede visszaemlékezése / a szerző gyűjtése. /

Ez tehát inkább kommunizmus jellegű volt. Hegedüs Jánosékhoz jártak rádiót hallgatni, a világháború alatt ritkábban. A visszaemlékezésekből kiderül, hogy nagy rokonszenvvel figyelték a börtön udvarán sétáló Rákosi Mátyást és társait. A börtön segédmunkás fegyencei kérdezték az orosházaiakat, de ők nem hittek a mindeneseknek. Ugy vélik, hogy Rákosi tudott az orosházaiak ottlétéről. ^{1.}

1940 augusztusában a csoportból Kolarik Edét internálták az Eötvös majorban, kb. 10 napig. Amikor kísérték ki másokkal lovascsendőrök, egy helyen, ahol két oldalról kukorica volt az út mellett, egy ismeretlen ember szökésre biztatta, de ő provokációnak ítélte és nem fogadta meg a "jótanácsot". ^{2.}

1941. szeptemberében a csoportból csak Dumitrás Mihályt keresték a csendőrök, de ő cséplőgépnél dolgozott kinn a határban és előzetes figyelmeztetés után, testvére és munkatársai segítségével sikerült kibújni a letartóztatás alól. ^{3.}

A Szovjetunió megtámadása után a csoport tevékenysége az egymás közötti kapcsolat tartásra és szűk körű agitációra korlátozódott. Ebben közre játszott az is, hogy Kolarik Ede italmérési engedélyét elvesztette, így ürügy sem volt az összejövetelek tartására, hely sem volt. Kolarik Ede, aki vegyeskereskedést nyitott a Táncsics utca végén, ott igyekezett a megbízható embereket a beszolgáltatás teljesítéséről lebeszélni. Botos Sándor a Szabó Dezső úton /akkor: Vásárhelyi úton/ lévő borbélyműhelyében agitált. ^{3.} Az agitáció alapja a Kossuth rádióból hallott hiranyag volt, amit megbeszéltek. A budapesti összekötőjükkel a kapcsolatot elvesztették, azt újra kiépíteni nem sikerült. A csoport tagjai közül Bacsur Imre ekkor már nem folytatott munkásmozgalmi tevékenységet, Németh Mihály kívül került; Szabó János.

1. Soós Béla és Kolarik Ede visszaemlékezése / a szerző gyűjt. /
2. Kolarik Ede visszaemlékezése / a szerző gyűjtése. /
3. Botos Sándor visszaemlékezése / a szerző gyűjtése. /
4. Dumitrás Mihály és Botos Sándor visszaemlékezése.
/A szerző gyűjtése. /

meghalt, Nagy János katona volt, majd kórházba került, Kutasi /Krausz/ József munkaszolgálatos volt.

Dumitrás Mihályt, akinek testvére, Darvas József olykor hazalátogatott, egyszer arra kérte az öccse, hogy küldjön egy megadott pesti címre a községből neveket címmel - és ő kb.

500-at küldött fel. Ezekre a címekre jöttek azután a Békepárt röplapjai, felhívásai. Így kapott például Zábrák Ferenc és Varga Ferenc kispazda, de Janovics Imre, Keresztes Mihály, de a fősolgabíró és a csendőrség is. Többen beszálgaltatták a röplapokat, a csendőrök nyomoztak az egyes röplapok után, de eredménytelenül. Hatásuk elsősorban a parasztság körében látszódt meg, már 1943 őszén is. Szóbeli utasítást is kapott a testvérétől Dumitrás Mihály; hogy a cséplőgéppel, akinél lehet, minél több gabonát tartsanak vissza. Ennek megoldása az volt, hogy a "szoltér" /a visszaemlékező így ismeri az osztályozó nevét. "Sortier"/ állításával nagy szel

et engedtek a kisrostára és az a szem egy részét a porlyvába vágta; de előfordult a cséplés előtti nyomtatás is lóval. ^{1.}

Az 1944. áprilisi internálásba a csoport tagjai mind bekerültek, aki itthon volt. Közülük is Dumitrás Mihályt, innen a kanizsai internáló táborba küldték, aki hosszabb hadifogság után került haza. ^{2.}

Botos Sándort SAS behívóval Berettyóujfalura, a 623. különleges munkaszolgálatos büntetőszázadba hívták be, ahonnan 1944. október 9-én többet magával megszökött és sikeresen hazaért; ^{3.}

Kolarik Edét szintén Berettyóujfalura hívták be hasonló módon, de ő egy bombatámadásnál súlyosan megsérült, nem tudott megszökni, ő is csak a felszabadulás után ért haza hadifogságból. ^{4.}

Soós Béla, Bacsur Imre pedig rendőri felügyelet alá helyezést kapott.

1.	Dumitrás Mihály visszaemlékezése	/a szerző gyűjtése/
2.	Dumitrás Mihály visszaemlékezése	/ - " - /
3.	Botos Sándor visszaemlékezése	/ - " - /
4.	Kolarik Ede visszaemlékezése	/ - " - /

6.2.3. Rákóczi telepi illegális kommunista csoport.

A Nagyatádi- földreform végrehajtása során hozták létre a nincsteléneknek azt a települését, amelynek fő feladata a helyi gazdag parasztság, valamint a kakasszéki és nagymá-bocsi uradalom ellátása olcsó munkaerővel. ^{1.} A földreform végrehajtása elhúzódott ^{2.} és tulajdonképpen a felszabadulás után lett végül is tulajdonba adva az ott kiosztott föld. Nagy létszámú volt az innen kikerülő kubikos réteg is. Abban az időben a rákóczi telepiek már ~~előre~~ kisebb bért kaptak: a gazdák tudták, hogy a nincstelenség úgy is rákényszeríti a telepieket a munkára. Ez főleg az eltartottak nagy számából adódott: az 1930. évi népszámlálás a 14 éven aluliak korcsoportjában 502 gyereket, 1938-ban már ~~643~~ 14 éven alulit számláltak össze, amikor a demagóg szociális intézkedések végrehajtása során a kedvezmények adása végett összeszámlálták a gyermekeket. ^{3.} Azonban ezeket a kedvezményeket kérni kellett írásban és ezeknek a kérelmeknek a jelentős részét az állami iskola igazgatója, Paszternák Andor írta meg, de a többi ügyes-bajos dologban is eljárta a telepiek kérésére, így személye rokonszenves lett és ő ezt megpróbálta a nyilas párt felé fordítani.

Különösen hátrányosan érintette az itt lakókat, hogy 1938-tól kezdve az itteni férfiakat sokkal sűrűbben és nagyobb számban hívták be katonának, mint a község más részeiből.

/A voronyezsi vereségig/ a gazdálkodókat -ha volt más- igyekeztek itthonhagyni.

A fentiek nyomán érthetőnek véljük azt a nevet, amivel már a világháború alatt Rákóczi telepet a községben illették: "Kis-Moszkva". Bár a háború kezdetén már nem éltek az emberek veremlakásokban, ^{4.} elsősorban a jószágtartás korlátozott volta miatt azonban, -ami persze döntően a szegénységből fakadt-;

1. Orosháza története és néprajza i.m. I.vol. 618-621. p.

2. lásd: 1.1.3. fejezet

3. uo.

4. A visszaemlékezők egybehangzó véleménye szerint, amit id, Koszorus Oszkár is megerősít, aki a háború alatt került ev.lelkésznek Orosházára.

/A szerző gyűjtése./

a nyomor itt mélyebb volt, jobban érintették őket a jegyrendszerből és egyéb háborús korlátozásból fakadó nélkülözések, amelyek fenyegető közelségbe hozták a mindennapos éhséget. Az elégtelen, hiányos táplálkozás még gyakoribbá vált. A korlátozások a munkavállalás folytonosságát is nagyon nehézzé tették. /például: lábbeli-hiány./

Paszternák Andor, igazgató tanító mellett a jobboldal tartalékát jelentették a Németországban járt munkások, akik az ottani keresetükeg iparcikkekben hozták haza, így valóban jobban jártak. Ezek az emberek ezt a tényt eltúlozva és általánosítva dicsérték és magasztalták a németországi állapotokat, mindent Hitlernek tulajdonítva. Ellensúlyozásuk nehezen ment, csak a háború előre haladtával csendesedtek el.^{1.} Ugyancsak ebben az irányban hatott a német hadseregnek hideg elleni "pótfelszerelést" gyártó "csuhéipar"; ami valamennyi keresethez juttatott néhány családot.^{2.}

Ha a baloldali politikai mozgalmakhoz számba jövő tényezőket vizsgáljuk, azt állapíthatjuk meg tehát, hogy a rákóczi-telepi lakosok jelentős része ösztönösen elégedetlen volt sorsával, anélkül azonban, hogy ez politikailag tudatosult volna bennük: akár csak politikai érdeklődés vagy akár Népszava olvasás vagy más újságolvasás formájában. Ez az elégedetlenség megfelelő szervező munkával hasznos formát is ölthetett, mint például 1930. szeptember 1-én vagy 1930. december 20-án,^{3.} amikor tüntetést szervezett az SzDP a község-háza előtt. A baloldal által politikailag mozgathatók száma 400 körül mozoghatott, /kb. ennyien vettek részt az utóbbi tüntetésen./ Számuk a világháború alatt kevesebb lehetett; ezt a bevonulásokon túl az egyre aktívabbá váló levéte-szervezet és nyilasok indokolják. Felmerül továbbá a kérdés,

1. v.ö.: 1.4.6. fejezet

2. v.ö.: 2.6.5. fejezet

3. lásd: Urosháza története és néprajza I.vol. 630.p. és Keresztes: Napnyugtától... i.m. 88. p.

hogy milyen arányban fordultak az emberek a különféle szekták felé? Ebben a kérdésben csak hipotézisekre vagyunk utalva, de Rákóczi telepen az 1930-as népszámlálás alapján csak 11-en tartoztak "egyéb vallású" kategóriába, az 1941-es népszámlálás alapján ez a kategória felére csökkent, így a probléma nem látszik számottevőnek.^{1.} Emellett szól egy másik tény is: a 30-as évek végén Virrasztó Koppány /"túrani egyástenhivők szektájá"-nak/ követői végül a nyilas pártba léptek be.

A harmincas évek elejétől Rákóczi telepen az illegális KMP Központi Vezetőségéhez kapcsolódó sejt dolgozott. A kapcsolatot főként ifj. Sin Sándor kőművessegéd tartotta, rajta kívül Komóczi Sándor és Sinkó Sándor is részt vett a kapcsolat tartásában. Hármójukon kívül a csoport tagjai voltak még a nagy tekintéllyel rendelkező Nagy János és Szabó János, valamint Pipis József, Juhász Lajos, Bajnóczi János, idős Sin Sándor, Közülük többen az 1937-es lebukás előtt rendszeresen jártak Kolarik Edéhez szemináriumra,^{2.} ez azonban csak az elméleti képzésre és rádióhallgatásra korlátozódott. Kivülállók fele egymástól teljesen függetlenül működtek.

Foglalkozásukat tekintve ifj. Sin Sándor kivételével kubi-kusok voltak, azonban ő is eltiltások miatt kubikolni kényszerült, mert a szakmájában nem kaphatott munkát. A munkacsoport feje Szabó János volt 1941-ben történt haláláig.^{3.}

A kis kommunista csoport, hogy magának nagyobb szervezkedési lehetőséget biztosítson 1934-ben kísérletet tett egy önálló rákóczi telepi szociáldemokrata pártszervezet létrehozására. Másfél hónapi ideiglenes működés után azonban be kellett szüntetniök a tevékenységüket, mert kérésüket "Rákóczi telepen nincs ipari munkásság" indokkal elutasították. Ezután továbbra is az orosházi Munkásotthont látogatták. Ifj. Sin Sándort még a vezetőségbe is beválasztották, ahonnan 1941. tavaszán az országos SzDP vezetőség felszólítására "kizárták."^{4.}

1. Alátámasztja az is, hogy sem a járási főszolgabírói, sem a községi iratanyagban nincs nyoma annak, hogy Orosházán valaki vallási okból megtagadta volna a katonai szolgálatot.
2. lásd: 6.2.2. fejezet. Ezek voltak: Szabó János, Nagy János, id. Sin Sándor, Sinkó Sándor. Ez 1935-1937 között volt.
3. Sinkó Sándor visszaemlékezése /a szerző gyűjtése/
4. ifj. Sin Sándor visszaemlékezése /a szerző gyűjtése/.

Ifj. Sin Sándor pesti kapcsolatai Ghiczy /?/ Anna és Horváth Lajos voltak, de dolgozott együtt Ilku Pállal is. Rajtuk keresztül kapott röpcédulákat, plakátokat, könyveket, amiket a később nyilassá lett Pintér György hordott le, aki a fuvarozással is foglalkozó Berecki Imre községi gyepmester egyik kocsisa volt. A csoport munkáját többen segítették, például Csapó Pál, akivel egy bandában dolgoztak, aki kinn harcolt mint internacionalista a Vörös Hadsereg oldalán a Szovjetunióban; meghallgatták tapasztalatait, élményeit, ezeket az agitációban felhasználták, de a munkába nem vonták be, mert ivott és ezért nem bíztak benne. Más irányú volt az 1919-es vöröskatona Kovács Pál tevékenysége, aki 1938-tól a kubikot abbahagyta és bérelt földön vetőmagot termelt kertész módszerrel, aki a háború alatt végig csendes agitációt folytatott a németek ellen.

A csoport felső kapcsolata a KMP központtal 1936 őszén szakadt meg, amikor ifj. Sin Sándor bevonult tényleges katonai szolgálatra.^{1.} Bár szerették volna, de a helyét nem sikerült mással betölteni. Az 1937-es lebukás a csoportnak minden tagját érintette, több, kevesebb időt töltöttek a Csillag börtönben, mellékbüntetésként mindegyiőjüket 5 évre eltiltották a közügyektől. Munkát ezután együtt nem kaptak, így a "banda" együttműködési lehetősége a minimálisra csökkent, ami károsan hatott a mozgalmi életre is. Szabó Jánost a vallatás során a csendőrök olyan súlyosan bántalmazták, hogy egészsége azután már nem tért vissza és 1941-ben meghalt.^{2.} Nagy Jánost, Sijró Sándort, ifj. Sin Sándort, Komóczi Sándort rövidebb, hosszabb időre behívták katonának, volt úgy, hogy egy évben kétszer is.^{3.} Ezáltal az itthoni mozgalmi munka visszaesett. A háború idején a legjelentősebb 1939-ban a

1. ifj. Sin Sándor és Komóczi Sándor visszaemlékezése /a szerző gyűjtése/
2. Szabó János legkisebb fiának, Bélának visszaemlékezése apjára. /A szerző gyűjtése./
3. A felsoroltak visszaemlékezései /a szerző gyűjtése/. Ifj. Sin Sándor a szakaszában "mesélés" című alatt történelmi materialista ismereteket terjesztett, így a szakaszát "átképezte". /Dumitrás Mihály visszaemlékezése: MSZMP PI.Arch. H-d-31./

május elsejéről történt megemlékezés Gyopároson az inségmunkán. ^{1.} Id. Sin Sándor vezetésével adott jelre letérdeltek az ott dolgozó kubikusok /kb. 150-200 ember/, az oda érkező csendőröknek azt mondták: "Hálát adunk annak a nagyon jó Istennek, hogy minékünk ilyen szép május elsejét adott"! ^{2.} Következménye nem lett az ügynek.

A Szovjetunió megtámadása után az itthon levők munkája a Kossuth Rádió magyar nyelvű adásainak hallgatására és propagálására szorítkozott. Rádiót hallgatni Erdei Andráshoz jártak a kakasszéki vasúti megállóhoz, nyáron a szőlősi uradalomba Komóczi Sándor sógorához.

A német megszállás után került haza súlyosan sebesülten a frontról Nagy János és ifj. Sin Sándor. Az előbbi csak ösztelt állt lábra, Sin Sándor pedig csak mankókkal tudott járni közel egy évig. Ők így elkerülték az 1944. áprilisi "öszszefogdosást" a meszes-kisközi iskolába. Ott volt azonban a csoport többi tagja. Közülük Sinkó Sándor Hajdunánásra ment be a munkásszázadhoz, onnan hadifogságban esett.

Id. Sin Sándor a bábolnapusztai ménesgazdaság területén teljesített munkaszolgálatot, onnan szökött meg, mielőtt még a front odaért volna. Komóczi Sándort, Juhász Lajost, Pipis Józsefet csendőri felügyelet alá helyezve szabadon bocsátották az iskolából. ^{3.}

A mozgalmi munka irányítása ezután ifj. Sin Sándorra hárult, aki arról értesülve, hogy több lány szóba áll a németekkel és fogadja a németek udvarlását, elindította a jelszót: "Köpd le és add tovább!" - a művelet a lányokra vonatkozott; a jelszó hatásosnak bizonyult, a csendőrségi jelentés is foglalkozik vele; ^{4.} a németekkel való barátkozás is abbamaradt. Az ő biztatására lépett be Dimák József a nyilas pártba, aki a közellátási kirendeltséget vezette a

1. Szemenyei Pál visszaemlékezései. /Bek Zoltán tulajdonára, - a szerző gyűjtése./

2. Nagy János visszaemlékezése. /A szerző gyűjtése./

3. ifj. Sin Sándor, Sinkó Sándor, Nagy János, Komóczi Sándor visszaemlékezése. /A szerző gyűjtése./

4. MSzMP KB. PI. Arch. Baloldali összesítő 1944. április 28.

telepen. Általa is sikerült értesülni a nyilasoknak a tervéről, 1944. szeptember végén, hogy az itthon lévő szocialistákat Gestapo kezére adják. ^{1.}

- 1. Ifj. Sin Sándor visszaemlékezése.
/A szerző gyűjtése./

6.2.4. Földmunkásság és szegényparasztság mozgalmái. Az 1930-as népszámlálás alapján az agrárproletariátus száma a községben kb. 3000 főre tehető. Ide soroljuk és itt vizsgáljuk a kisparasztságot, vagyis a szegényparasztságot /5 kh-on aluli birtokokat/ mozgalmait is. E mozgalmak célja: a háborús korlátozások elleni harc, a több jövedelemért, a kedvezőbb munkalehetőségekért vívott küzdelem; törekvés a beszolgáltatások, rekvirálások, lószállítások, a Jurcsek-rendszer kijátszására, valamint 1944 nyarán a munkaszolgálatból történt szökések, mind az osztályharc egyéni formái, amelyek az uralkodó osztályt gyöngítették, aláásták a hatalmát, jelezték a tömegeknek a társadalmi változásuk utáni igényét.

Az agrárproletariátus szocialista "vezetői", irányt mutatói kevesen voltak: Németh Mihály, Németh András, Bokor István, Póor István, Süle József. Még ide sorolhatjuk Erdei Andrást, aki a cipésmesterségét abbahagyta és 1933-tól Kakkasszék megállónál kertészkedett, de itt is figyelembe kell venni Dumitrás Mihály tevékenységét, aki a háború alatt már különösen csak alkalmi munkákból tudott szinte megélni és elég sokat dolgozott az agrárproletárok között. Ezen túlmenően azonban az ipari munkásság egy része is, különösen ha pangás volt, nyáron és ősszel igyekezett valamennyi gabonát, kukoricát keresni, tehát arató-cséplőmunkát vállalt, tengeri-részesztörést. Ha ez nem is volt általános, hosszú időszakokra kiterjedő munkavállalás, de évről évre ismétlődött. A visszaemlékezők ítéppen ezért a rendszertelenség, esetlegesség miatt nem tudják pontosan felidézni. Viszont: úgyszólván mindegyik ipari munkásnak, szociáldemokratának több személyre kiterjedő kapcsolatai voltak az agrárproletariátus és a szegényparasztság körében, részint rokonság kapcsán, részint munkasorán kialakult kapcsolatok, barátságok következtében. Így azután nem meglepő, ha az osztályharc fogalmába sorolható mozgalmakról szerzünk tudomást. Ugyanakkor azt is látni kell, hogy ezek a szimpatizánsok még csak a németellenesség, háborúellenesség, a függetlenség utáni vágy, talaján álltak,

ösztönösen szimpatizáltak a demokratikus mozgalmakkal, főleg azért, hogy őket is vegyék ember számba. ^{1.}

A háború első szakaszában egyéni bérkövetelések, a cseléd-szerződésben foglaltak betartásáért kellett harcot vívniok a cselédeknek. A fősztolgabirói iratanyag tanusága szerint legtöbb esetben megegyeztek, a gazdák megadták a szerződésben foglaltakat. Azok viszont, akik szerződéskötés nélkül szegődtek el, azok panaszát senki meg nem hallgatta, velük szemben a gazdának adtak igazat.

A Szovjetunió megtámadása előtt az "emberpiac" légköre, politikai hangulata érzékelhetően németellenes volt, ami még a tehetős gazdákra is kiterjedt. Ez onnan eredt, hogy abban mindenki egyetértett; ha a németek megtámadják a Szovjetuniót, akkor Magyarországnak is megváltozik a helyzete, abban a helyzetben részt kell vennie a háborúban, gazdaságilag pedig kifosztják az országot. ^{2.} A háború -a községben 600-nál több I.viláháborús katona élt- még az elsőnél is szörnyűbbnek, rettenetesebbnek érkezett. /Már játszottak a mozikban hirodófilmeket a németek sikereiről./ Ezért azután nagyfokú nyugtalanság volt tapasztalható. Ez a gabona betakarításnál is érzékelhető lett.

1941. július 19-én Pápai István és Pápai Gyula nem kezdték meg a vállalt aratási munkás Nagy József tanyáján /T.384/. ^{3.} Ugyanezen a napon két béres cseléd megszökött a szolgálatból: Szemenyei Sándor és Varga András. ^{4.} Augusztus 8-án Dimák József cséplőgépenél hét munkás abba hagyta a munkát. ^{5.} A cséplőgéptulajdonos az anyagi követelések miatt eltávozott munkásai helyét másokkal töltötte be. Néhány nap múlva Paulovits József gazdálkodó cséplőgépéből szökött meg négy munkás. Közülük hármat a csendőrség visszavitt: Gőz Pált, Banyik Sándort, Éliás Mihályt. Baló Lászlót nem érték el. ^{6.}

1. Erdei András visszaemlékezése. /A szerző gyűjtése/

2. Keresztes: Napnyugtától... i.m. 190-191. p.

3. BÁL Orosháza község iratai lo.513/1941.

4. BÁL Orosháza község iratai lo.513/1941.

5. BÁL. uo. 1941.08.08.

6. BÁL u.o. 1941.18.18.

Mindezek a cselekmények a megelőző években nem fordultak elő, így nem csoda, ha megerősítették a csendőrök járőrtevékenységét.

1941-1942 tele kemény volt, a sok hó mind megmaradt, kitarzott olvadásig. Ilyen télen a gazdák furfanggal igyekeztek a lovukat megmenteni a "besorozás"-tól; lenyirták a lovak szőrét, levágták a farkát, csakhogy a "honvédelmi igénybevétel"-től mentesüljenek.^{1.} Ennek elterjedését mutatja, hogy az újság is foglalkozott vele, hazafiatlannak minősítette.

Németh Sándor a következő szabotázs-módokra emlékszik vissza: "elspórolták" a vetőmagot, bár ez kételkedő fegyver volt és csak végső szükségben alkalmazták, de előfordult. A beszolgáltatandó búzába ocsut kevertek, a súlyt az is nyomta, de az átvevőhelyek nagyon ügyeltek a gabona tisztaságára. A mérlegelésnél "elloptak", így kevesebb lett a termésátlag, ebből a gépes munkások is jussoltak.^{2.} Ebben a gépes munkások is érdekeltek voltak, tágabb értelemben is, mert a természetbeni keresetükkel el kellett a Közellátási Hivatalnál számolni és csak a fejadagot tarthatták meg. Így a gazdák és a cséplőgépes munkások érdeke találkozott és igyekeztek túljárni az ellenőrök, felügyelő levanteoktatók, és más hatósági megbízottak "éberségén". A "mellékes"-nek azért is nagy szerepe volt, mert eladni tulajdonképpen csak ezt tudták. Itt is alkalmazták az "előnyomtatás"-t, amikor a behordott buza kévéket lóval kivertették. Azt is csinálták, hogy a tiszta búzát engedték a polyvába. Azt azután a cséplőgép elvonulása után széllel kitisztították.^{3.} Félreeső tanyákon olykor éjjel kézzel csépeltek ki egy-egy keresztet és darálón ledarálták, mint Baricsa Istvánné gorzsatanyai lakos, akit 120 P-re büntették ezért.^{4.}

1. BÁL Örosháza község iratai 3.349/1942.

2. Németh Sándor visszaemlékezése /apja kisparaszt volt/, ma a Petőfi MGTSZ brigádvezetője. /a szerző gyűjtése/.

3. Dumitrás Mihály visszaemlékezése /a szerző gyűjtése/.

4. OFH. 1943. 03.05.

Noha a hatóságok éberén ellenőrizték, mégis folytak ilyen szabotázs akciók. 1943 nyarán Ilovsky Béla cséplőgéptulajdonos ellen indítottak emiatt eljárást, ^{1.} majd alig egy hónappal később még valaki ellen. ^{2.} Süle József értékelése szerint az ismerősei között mindenki tudott annyi gabonát feketén kivonni a beszélgáltatás alól, hogy megvolt családjának a fejadaggal együtt a mindennapi kenyeré. ^{3.}

A másik figyelemre méltó törekvés: a Jurcsek- rendszer csak a szántóföldi művelés alá eső területeket terhelte meg pontjaival. Ezt felismerve a gazdák egy része észbekapott és művelési ág változást jelentett be: 117 gazda 943 kh területtel csökkentette a szántó területét és ugyanannyival növelte a kert területét, mert az 1943-1944. elszámolási időszakban az nem tartozott beszélgáltatási kötelezettség alá. ^{4.}

/bővebben: 1.5./

A számadatok arra mutatnak, hogy ezt ugyan inkább a gazdag parasztság tette, de cselekedetük egyértelműen a beszolgáltatási kötelezettség kijátszására irányul, ezért itt említjük meg.

A Jurcsek- rendszer elemeinek ismertetését, propagálását, előkészítését már 1942 őszén elkezdték. Az első beszolgáltatásokra 1943. július elsejétől került sor. Hamarosan olyan hírek kaptak lábra, hogy ne teljesítsék a beszolgáltatást, mert elmarad a beszolgáltatási rendszer. A kormánypárti napilap erősen tiltakozva cáfolta meg a rémhirt és hívta fel a gazdákat a beszolgáltatás teljesítésére. ^{5.}

1943. szeptemberében Békéscsabáról hazainternáltak egy cséplőmunkást, mert a munka abbahagyására izgatott, majd munkáját otthagyta. ^{6.} Hasonló eset fordult elő Nagyszénáson is,

1. BÁL Orosháza község iratai 91863/1943.

2. OFH 1943.07.25.

3. Süle József visszaemlékezése. /a szerző gyűjtése/

4. OFH 1943.05.27.; 1943.05.30.

5. OFH.1943.08.19.

6. OFH 1943.09.08.;

OU. 1943.09.09.

ahol Lakatos Tóth Lajos szintén a munka abbahagyására igyekezett társait rábírni.^{1.} A főszolgabíró az internálástól fiatal korára való tekintettel elállt.

A hadi események, a frontokról hazatérők közvetlen tapasztalatai, a moszkvai és londoni rádió magyar nyelvű adásai, az itthoni gazdasági helyzet alakulása, a baloldali agitáció lassan érlelte az emberek gondolkodásának változását is. Keresztes Mihály hazaérkezte után, 1943 őszén bejárta a Viharsarok falvait. Azt tapasztalta; "általános jellegű alakulás, amely azt mutatja, hogy a dolgozó emberek a gazdasági és jogi helyzetük megváltoztatására irányuló munkát kezdik a maguk feladatának tekinteni... Meglepő az a tény, hogy egyszerű földmunkás emberek taglalják az eseményeket. A demokráció, a szabadság kérdése ma már a földmunkások között is állandó beszéd tárgyát képezi."^{2.}

A politikai közömbösség lassú olvadását a német megszállás csak gyorsította, hiszen mindenki számára láthatóvá tette, milyen államban él. Az 1944 nyarán történt munkaerő-mozgósítások, amelyek egy része erődítési munkákra, másrészt különböző uradalmakba történtek, fokozták az agrárproletáriátus ellenállását. 1944. július közepén a főszolgabíró már két lányt internáltatott munkamegtagadás miatt.^{3.} Az előzőekben már említett Lakatos Tóth Lajost rendőri felügyelet alá helyezték, mert megtagadta a munkát.^{4.} A gazdasági cselédek szökéséről is értesülünk. Orosháziakat vittek Füzesgyarmatra a gróf Blankenstein uradalomba katonai munkajeggyel, innen hét /4/ orosházi szökött meg^{5.} és tért haza - a felszabadulás után. De szökött cséplőgépmunkás után is nyomoztak a csendőrök, akik háziinternálásra ítélték.^{6.}

A Jurcsek-rendszer 1944. július 1-ével új évet kezdett. Nem ismeretesek a beszolgáltatás havi ütemezésére vonatkozó adatok, így nem tudjuk megállapítani, vajon a folyamatosan

1. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 8.380/1943. Hasonló volt: Szabó Sándor /T.355./ cselekedete uo. Oh. község iratai 9.225/1944.

2. SzDP Titkárság - Vidéki levelezés. Orosháza 1943. SzMP KB.PI Arch. dr.Pintár István szíves közlése.

3. BÁL Orosháza község iratai 9.221/1944.

4. BÁL Orosháza község iratai 9.231/1944.
5. BÁL Orosháza község iratai 11.960/1944.
6. BÁL Orosháza község iratai 10.629./1944., 7.763/1944.

teljesítendő beszolgáltatások menetére a katonai, politikai események ekkor gyakoroltak-e. valamilyen befolyást? Az viszont tény, hogy noha a termelés állapota megengedte volna; 1944-ben nagyon kedvező volt az időjárás; a kukoricatörését nem kezdték meg a felszabadulás előtt.

Az elmondottakból láttuk, hogy noha az agrárproletáriátus tömegesen nem tartozott szervezett politikai csoportosuláshoz, az SzDP tagságig pedig csak a legjobbjai jutottak el és vállalták, mégis ez a réteg vette ki legjobban a részét, a háborúellenes harcból, az államonopolista uralkodó osztály ellen. Ehhez társult a birtokos parasztságnak kis- és középbirtokos része, amelyik rá volt kényszerítve, hogy kijátsza a termelés irányításába egyre átfogóbban és behatóbban beavatkozó állam intézkedéseit, amelyek a hadsereg és főleg a németek számára teljesített élelmiszer-szállításokat voltak hivatva biztosítani. Annál is inkább, mert a beszolgáltatások, rekvirálások olyan alacsony hatósági áron történtek, amelyek e rétegek életkörülményeit évről évre rontották, 1941-től kezdve.

A szabotázsakciók mögött ott sejtjük a baloldali szociáldemokraták, illegális kommunisták munkáját, noha az áttételek ma már pontosan felderíthetetlenek, az események résztvevői részben meghaltak, részben elköltözés miatt elérhetetlenek, és a nevek is kihulltak az emlékezet rostáján. Ugyancsak figyelembe kell venni a község 48-as hagyományait, amelyek -mint Kaluzsa Pál visszaemlékezéseiből^{1.} tudjuk- a háború alatt még elevenen éltek és hatottak. Nem ok nélkül és hiába hivatkozott már az első plakátsorozat is 1943. április 14-én, - a Habsburgok trónfosztásának évfordulóján, az 1848-as szabadságharcra és hívott fel a németek elleni harcra.

1. Kaluzsa Pál visszaemlékezése. /a szerző gyűjtése/
Bővebben: 6.2.1.

6.2.5.

S z a k s z e r v e z e t e k Orosházán, 1939-1944. között.^x
Az ipar helyi kisüzemi jellege miatt a községben 1939-ben 6 szakszervezetről van tudomásunk, amiből 1944-re már csak 3 maradt. Ténylegesen azonban csak a MÉMOSz helyi csoportja működött. 1939-ban tartotta utolsó közgyűlését -tudomásunk szerint- a Vas- és Fémmunkások Központi Szövetségének helyi csoportja.^{1.} A működés bizonyos jeleit tapasztalhatjuk a Szabómunkások Szakszervezetének helyi csoportjánál, amit 1930-ban alakított Kónya Lajos,^{2.} ezen kívül a Malomipari Munkások Szakszervezetek, a Famunkások Szakszervezete, és a Bőripari Munkások Szakszervezete működött.^{3.} A szakszervezetek működését a háborús körülmények okozta behívások is nehezítették. A helyi iparfejlődés, amely túlnyomó többségében kisipari üzemeket hozott létre, szintén nem kedvezett a szakszervezeti mozgalomnak. Ez alól csak az építőmunkások voltak kivételek, mert ők rendszeresen eljárak Budapestre és máshova dolgozni. Segítette a MÉMOSz csoport fejlődését az is, hogy a községben több vállalkozó működött, akik -a Kabódi Mihály kivételével- alkalmazták a szervezett munkásokat, a háborúból adódóan a hadseregtől viszont mindig volt valamennyi munkájuk. Ennél fogva az építőmunkások képviselték a legelevenebb, legmozgékonyabb szellemet, nekik voltak országosan a legjobb kapcsolataik, ők politizáltak legjobban, az ő fejlett közösségi életüket a MÉMOSZ /a Magyarországi Építőmunkások Országos Szövetsége/ központ is elismerte.^{4.} A számuk nagy ingadozásokat mutat, általában kb. 100 főt tartottak nyilván. A többi szakszervezetben kevés volt a munkások száma és nem egyszer előfordult, hogy az építőmunkások ültek be más szakszervezetek gyűléseire is a létszámot gyarapítani.^{4.}

A visszaemlékezésekből kiderül, hogy létezett és működött az Ipartestületben egy Szakmaközi Bizottság, amelyik a munkabér körüli vitákban járt el, működéséről azonban többet nem tudunk.

^x E fejezet jegyzetapparátusa a 214-215. oldalon található.

A továbbiakban a MÉMOSz orosházi csoportjának történetét vizsgáljuk. A kutató munkáját megkönnyíti hogy az MSzMP KB. Párttörténeti Intézetének Archivumában fennmaradt a helyi csoport levelezése a MÉMOSz országos központtal és a még élő, egykor ott dolgozó elvtársak visszaemlékezései.

A MÉMOSz orosházi csoportja két szálon is kapcsolódott az illegális KMP-hez. Az egyik a Janovics Imre vonala volt. Ő a helyi csoport gazdasági vezetője volt és sok éven tagja a MÉMOSz Központi Vezetőségének. Ilyen minőségében minden évben legalább négyszer járt hivatalosan Budapesten. Ott, Apró Antal, Somogy Miklós, Fodor Gyula, Reszegei Ferenc elvtársakkal tartott kapcsolatot, akik mind az illegális KMP tagjai voltak. Így ők tőlük kapott utasításokat, taktikai feladatokat, valamint röpcédulákat. ^{5.} A másik vonal Birkás Imre elvtárs volt, aki 1933-tól tagja volt az illegális KMP-nek. Orosházi születésű révén rendszeresen hazajárt és mindig bement a munkásotthonba, ahol "magánemberként" beszélgett, vitázott. Azt ő soha nem mondta, hogy a KMP utasításait továbbítja, vagy annak a nevében beszél, de az emberek sejtették. Birkás Imre itthon a szóbeli agitáción kívül más munkában nem vett részt, illegális KMP tagságáról a csendőrség sem tudott, így 1941. szeptemberében is néhány nap múltán szabadon engedték. Noha Budapesten Birkás Imre a MÉMOSz illegális kommunista frakciójában dolgozott: Janovics Imrével ott nem tartották a kapcsolatot az esetleges rendőri figyelés félrevezetése végett.

A helyi csoportban a már említett Janovics Imre mellett Csik János elnök, ~~Kakuzsa~~ ^{Kakuzsa} Mihály, Joós Antal, Szverle Mihály játszottak vezető szerepet az 1944. áprilisi letartóztatásukig, akkor rögtön a fiatalok léptek a helyükre.

1939. március 16-án a MÉMOSz orosházi csoportja gyűlést tartott és ezen határozati javaslatot fogadtak el, amit a főszolgabíró útján továbbítottak a kereskedelem és iparügyi minisztérnek. A határozat megállapítja, hogy Magyarországon állandóan fokozódó szerkezetbeli válság van, ami egyre nagyobb munkanélküliséget eredményez. Az uralkodó osztály a

rendszer válságát a dolgozókkal fizetteti meg. A válság legjobban az építőipart sújtja, amelynek tevékenysége szinte teljesen szünetel. A fizetések szabadság, gyermeknevelési pótlék, öregségi biztosítás nem ér semmit, mert egy évi egy munkahelyen való dolgozáshoz van kötve. ⁶ Megállapították, hogy az inségmunka nem megoldás, mert éhbérért foglalkoztatják ott a munkásokat és nincs érdemleges, maradandó haszna. Mindezek megállapítása után előterjesztették követeléseiket:

- a./ országos építőtörvény alkotását, amely tartalmazza;
  - a városrendezési szabályokat,
  - köteles az egészségtelen épületek lebontására és helyettük újak építésére,
  - a lakóházak kötelező tatarozását,
  - a pince nélküli építkezés eltiltását,
  - a külterjes, tervszerűtlen építkezés megakadályozását.
- b./ országos építőprogram létrehozását:
  - közmunkák beindítását,
  - egészséges, olcsó munkáslakások építését,
  - 200 kh felüli birtokokon egészséges cselédlakások építését;
- c./ telekértékkadó bevezetését, amely megrendszabályozná a telekspekulációt és fellendítené az építési kedvet,
- d./ luxusépületek megadóztatását és az így nyert összeget lakásépítés céljára fordítani. Követelik továbbá;
- e./ hosszúlejáratú, olcsó kölcsönök biztosítását tatarozásra, modernizálásra,
- f./ napi nyolc órás munkaidőt,
- g./ az OTI és MABI tartalékalapjainak fokozottabb igénybevételét építkezések céljaira;
- h./ az akkordmunka kiküszöbölését, az építőanyag-kartellek megszüntetését, törvényes építőanyagárakat;
- i./ a legkisebb munkabér megállapítására hivatott bizottság összetételének és hatáskörének átalakítását a munkás ság követeléseinek megfelelően; a legkisebb munkabérek kiterjesztését a gyáriparra, a mezőgazdaságra, a mély- és útépítésre;

- j./ csak szakképzett munkásokat alkalmazzanak,
- k./ munkanélküli segély bevezetését,
- l./ az OTI önkormányzatának teljes helyreállítását,
- m./ a szakszervezetek egyesülési és gyülekezési szabadságát,
- n./ az építőmunkások adósságainak rendezését a gazdaadósságokhoz hasonlóan.

Végezetül megállapítják, hogy gyors és kielégítő intézkedést várnak, ellenkező esetben az érdekelt munkások érdekképviselte magáról minden felelősséget elhárít. ⁷.

A fenti követelések egy hosszútávú programot jelentenek, az építőipar fellendítésére, amelyhez polgári demokratikus követelések /8 órás munkaidő, egyesülési és gyülekezési szabadság, munkanélküli segély/ is társultak. A reformkövetelések reálisak, elméletileg meg is lehetne azokat valószínűsíteni, de a háború vérzivatarában hamarosan a meglévő vívmányokért is harcolni kell. A szociális követelések egyúttal a harmincas évek végén -demagóg célzattal hozott és nagy hírveréssel beharangozott- állami intézkedések kritikájául is szolgálnak és továbbfejlesztésüket követelik. Ezek közül a legfontosabb annak a felismerése, hogy minden szociális juttatás egy évig egy munkahelyen való dolgozáshoz van kötve. Ez az építőmunkások számára -különösen a vidékieknek- elérhetetlenné tette ezeket a vívmányokat, hiszen mindig vándoroltak -még a családostok is- munkát keresni. Feltehetőleg a követeléseket felső sugalmazásra /MÉMOSZ illegális kommunista frakciója/ fogalmazták meg és fogadták el; ettől függetlenül osztályharcos szakszervezetre vall.

Ennek szellemében ment küldöttség a főjegyzőhöz, hogy azok számára, akik 1938 őszén katonai szolgálatot teljesítettek, /az első bécsi döntést követő felvidéki bevonulás alkalmából/ a községi inséggpénztár terhére tatarozási munkákat végeztessenek. Meg is indult a munka, 61 filléres órabérért, 21-én. De tiz nap múlva, március 31-én a községi köműves kijelentette, hogy ez után már csak 3 P a napibér és nem órabérben fognak fizetni. Erre másnap senki nem állt munkába, kérték

a községi mérnöktől az eredetileg megállapított 61 filléres órabért, 2 napra meg is kapták, de április 4-én a községi képviselőtestület mégis csak a 3 P-s napszám mellett döntött. Így testületileg abbahagyták a munkát. Mindez olyan időben történt, amikor a községben összesen 14 kőműves és 8 ács dolgozott.⁸ Az építőmunkások egységes, nem alkuvó fellépése és magatartása nagy feltűnést keltett a községben, sokan átvették a hivatalos propaganda szövegeit és izgatásról beszéltek, de még a kormánypárti lap is kénytelen volt beismerni: "Nem izgatta senki az építőipari munkásokat."⁹

Az 1940-es év nagyon rosszul indult az építőmunkásság számára; február 27-ig a községben egyetlen építkezésre sem kértek engedélyt. A községi képviselőtestület azonban ebben az időben két építkezés /a községi vágóhid és a téli mezőgazdasági iskola/ tervét is elfogadta, amit azonban megfellebbeztek. A fellebbezések ellen felléptek és tiltakoztak, leleplezve, hogy a fellebbezések csak egyéni érdekeket takarnak.¹⁰ Annál is inkább tették ezt, mert végre hasznos hajtó közmunkák terve bukkant fel a községben, amelyek értéke, akkori napi áron is meghaladta a 350.000 P-t, tehát jelentős beruházásnak ígérkezett.

Erre az időre esik a MÉMOSz keretében működő festőipari munkások sikere: sikerült megegyezniük az Ipartestület szobafestő- mázoló és cimpfestő szakosztályával abban, hogy a mesterek csak szervezett munkást alkalmaznak és a mindenkori törvényes óradíjat fizetik.¹¹

Az előző évhez hasonlóan, azonban 1940 márciusában már kibővítve 7 község 29 küldöttével a MÉMOSz orosházi csoportja küldöttértekezletet tartott, amelyen részt vett Fodor Gyula a szövetség elnöke és Török József, a szövetség titkára is. A bevezető előadást Török József elvtárs tartotta, aki a helyzetelemzésnél arra a következtetésre jutott, hogy az építőiparban tapasztalható pangást a magas építőanyag árak okozzák. Megállapította, hogy a négytagú családnak megállá-

pitott 74 P-s létminimum alatt van a többségnek a havi keresete, tehát a törvényes munkabérek emelésére van szükség és jogos a munkásságnak a munkanélküli segély-követelése. A hozzászólások között Birkás Imre a helyi közmunkák elindítását követelte és csatlakozott a munkanélküli segélyt követelőkhez. Janovics Imre vándorkönyvtárak felállítását kérte a MÉMOSz-tól és megállapította; ha a MÁV fuvarkedvezményt adna az építőanyaghiányban szenvedő alföldi községeknek, nagyobb lenne az építkezési kedv. Szverle Mihály a szakmai oktatás fokozását kérte. Csik János kérte, hogy kössék képesítéshez az építőiparban a munkavégzést és felvetette a téglagyári munkások munkabér-problémáit.¹² Ismét felmerült a jogfolytonosság egyszerűsítésének a gondolata és az OTI öregségi segély-korhatárának a leszállítása. Határozati javaslatot is elfogadtak, összesen 70 ezer munkás nevében, ez azonban nem maradt fenn.¹³ A közvetlen feladatok kapcsán pedig a legkisebb órabérekkel kapcsolatosan hallgatták meg a MÉMOSz vezetők tájékoztatóját.¹⁴

Erre a beadványukra sem érkezett azonban válasz. Így a helyi csoport akciót indított, hogy a legkisebb munkabéreket megállapító besoroláson Orosháza községet magasabb, a II.bércsoportba sorolják. Kérésüket azzal indokolták, hogy Orosháza kereskedelmi központ, ahonnan sok árut kivisznek, ami az élelmiszerek árát felveri; ugyanezt eredményezik a honvédség vásárlásai és Gyopárosfürdő fürdőközönsége is; ráadásul az építés a községben csak szezonmunka-jellegű és a munkásoknak alig 25 %-a tudja végig dolgozni.¹⁵ /Janovics Imre, Keresztes Mihály, de mások is rendszeresen eljártak nyaranta csépelni, de volt olyan, aki aratni is./¹⁶ A magasabb bér csoportba sorolás nem járt sikerrel, így 1941 tavaszán megismételték.¹⁶ a.

1940. szeptemberében a MÉMOSz központ felmérést kért a szakma munkaerőhelyzetéről, bérekről. Az adott válaszból kitűnik, hogy a kőműves, ács, festő szakmában és a téglagyárakban összesen 110 tag dolgozik, katonai szolgálatot teljesít 51 MÉMOSz tag és rajtuk kívül még 19 szakmabeli. Így a

községben munkaalkalom az otthonmaradottaknak van elegendő, sőt néhány cégnél 2-4 filléres egyéni munkabéremelést is sikerül kivívni. A másik dolog, ami fejlett közösségi életre vall: a hadbavonultak segélyezésére a csoport 60 P-t osztott ki. Ez nem nagy összeg, még akkor sem, ha feltételezzük, hogy a hadbavonultak fele legényember és a nők családjának adják ezt a pénzt, de a körülményekhez képest mégis csak valami segítség. ¹⁷. A község 1940. telén buzakölcsönt adott azoknak a munkásoknak, akik 1939. nyarán-, őszén hadbavonulás miatt nem tudtak keresni. Úgy tűnik, most ismét azokat hívták be, mert 1940. szeptembere végén kérvénnyel fordultak a képviselőtestülethez, hogy buzakölcsönüket 1941-ben fizethessék vissza, mert 1940. nyarán sem tudtak keresni. ¹⁸. A képviselőtestület ezt jóváhagyta.

Az 1940 márciusában tartott kerületi értekezleten felmerült a téglagyári munkások munkabér problémája, panasza arról, hogy a Kristó téglagyár nem fizeti meg a törvényes túlóradíjat és az előző évi szakmánybért is csökkentette. A küldöttértekezlet után beadványt intéztek erről a kérdésről a főszolgabíróhoz, aki azt "elfektette", az ügyet nem intézte el. A helyi csoport nem hagyta annyiban, hanem beadványt intézett Magasházy Béla szakosztályvezetőhöz, aki az Iparügyi Minisztérium anyaggazdálkodási szakosztályát vezette, utasítására a panaszt rövidesen kivizsgálták, megállapították jogosságát és a munkások visszamenőleg megkapták a túlóradíjat. ¹⁹.

1941. januárjában "Az építészet fejlődése az ókortól napjainkig" címmel előadás sorozatot tartottak, amibe "sok minden" belefért a szakmai ismeretek örve alatt. ²⁰.

Két belvizes év után az 1942. év belvizet is, árvizet is hozott. A községet 15 km-es gát védte a vizektől és a gátakon dolgozó emberek 40-50 cm-es halakat fogtak ki a vízből. A községben, de különösen kinna a tanyákon a víz rettenetes pusztítást okozott, ezernél több ház rongálódott meg; az összedült vagy lebontani kényszerült házak száma is 200 kö-

rül mozgott. A MÉMOSZ orosházi csoportja még a veszély előtt figyelmeztetett arra a veszélyre, hogy nincs elegendő építőanyag, és a télatermelés fokozását sürgette.²¹ A téglahiány olyan nagy volt, hogy téglakerítéseket, tűzfalakat bontottak le és azzal falaztak alá.²² Ugyancsak ők leplezték le Kabódi Mihály zsaroló "ötletét": Kabódi bontotta le ui. a Diadal mozi épületét, de csak annak akart téglát adni, aki vele dolgoztatott volna. Kivívták a főispánnál a téglazárolását is. Felmerült a gondolata egy törvényjavaslatnak arról, hogy csak téglával vagy kővel alapozott házakat lenessen építeni.²³ A belviz, árviz okozta pusztítások nem hoztak konjunkturát a községben az építőiparban. Ennek kettős oka volt: egyrészt az anyaghiány, másrészt a mesterek sem szívesen vállaltak alátalpalást.²⁴

A szűkös anyagi viszonyok ellenére az orosházi csoport szívvvel lélekkel besegített a Népszava előfizető-gyűjtő kampányba és 10 új előfizetőt sikerült toborozni.²⁵

1941 elején az SzDP helyi szervezetével együtt a MÉMOSZ csoport is költözött: az Erzsébet királyné út 19. szám alól a Homok utca 4/a. számú házba. Ez lett ettől fogva a munkásotthon. /Ma emléktábla jelzi a helyét a Huba utca elején/.

1941 tavaszán a MÉMOSZ kongresszus időpontja egybe esett a budapesti nemzetközi vásárral, amelyen a Szovjetunió is kiállított. A központ elfogadta, hogy Orosházáról két küldött vegyen részt, ha a másodiknak fizetik a költségeit. Így ment fel Janovics Imre és Csik János. A kiállításon már nem kaptak semmi propaganda anyagot, de Apró Antal elvtárs, akinél aludtak, megmondta hol lehet megkapni a "Szovjetunió gazdaságpolitikája" c. könyvet magyar nyelven. Meg is vették. Kicsit előrelépve az eseményekben: 1941 szeptemberében a rendőrség letartóztatta Janovics Imrét is és erről a könyvről faggatták, hogy miért vette? Azt válaszolta, hogy ő egy gazdasági szervezet vezetője, akinek kötelessége a szaktárgait informálni, de ha jól körülnéztek, találtak ott könyvet a horogkereszt gazdaságpolitikájáról is. A két köny-

vet összehasonlítva agitáltak. Erre a detektívek sem tudtak semmit mondani Janovics Imrét elengedték. ^{26.}

A helyi építőmunkások közül többen méhészekedtek is és küldtek mézet a MÉMOSz központban dolgozó elvtársaknak, ami a cukorjegyes világban nagy segítséget jelentett. A Szovjetunió elleni német támadás hírére is valahol a Tisza mellett tudta meg pl. Janovics Imre Birkás Imrétől, aki a támadás hírére levitte oda hozzájuk. ^{27.}

Hódmezővásárhelyen a MÉMOSz csoport az ottani államrendőrség terrorja miatt korábban feloszlott, megszűnt. A központ szeretne volna újjászervezni. Ezért írta még 1941 májusában a következő levelet Orosházára: "... ha munkaalkalom van, hívjanak át Hódmezővásárhelyről néhány fiatal szaktársat... igen hasznosnak találunk, hogyha jónéhányat hozzászoktatnánk ahhoz a fejlett közösségi élethez, amit ti éltek."

Az elngoldolást azonban a háború keresztül húzta.

Az építőmunkásság anyagi viszonyait jól példázza az 1941-ben a központ kérésére végzett felmérés. 108 tagról tudnak ekkor, ebből 80 nős, 25 háztulajdonos van közöttük. Összesen a 108 fő 17.200 P teherrel van betáblázva. ^{29.}

A Szovjetunió elleni támadás, az azt követő rémület, letartóztatások visszavetették a szakszervezeti csoport életét is. Janovics Imre pont a német támadás napján írt levelet a központhoz, majd utána legközelebb október közepén! A központ örömmel nyugtázta a jelentkezést és közölte, hogy az alapszabállyal működő egyesületek vezetőségi gyűlést tarthatnak, húsznál kevesebb ember részvételével. Ehhez azonban kérjenek állandó rendőrségi engedélyt. A terrorra jellemző, hogy a válaszoló MÉMOSz pénztáros örül azért, mert egy vidéki csoport írni mer! ^{30.}

1942 őszére a munkaerőhiány állandósult, nemcsak a mezőgazdaságban, de az iparban is, így azután néhol nemcsak a vállalkozók, de hatóságok is, így Orosháza község is, a hálaszthatatlan munkák elvégzéséért magasabb munkadij kifizetéséhez hozzájárult. Ha nem is állandóan, és mindenkinek, de olykor sikerült a megszabott béreket túllépő munkadijakat

kiverelkedni. ^{31.}

Az 1942-43-as évekről nincs meg sajnós a levelezési anyag sem.

Azt tudjuk, hogy ezekben az években kerültek be a vezetőségbe a fiatalok: Pukánszky Ferenc, Sin Sándor, Jagri Mihály és mások.

Az 1944 április eleji internálás a MÉMOSZ helyi csoportjának vezetőségéből 3 embert: Szverle Mihály elnököt, Kaluzsa Mihály alelnököt, Janovics Imre pénztárost érintette. Később mindhármodjukat csenőrségi felügyelet alá helyezték, így a szakszervezetben viselt megbízatásukról le kellett mondaniok a központtal való levelezés feladatát Sin Sándor jegyző vette át, aki első levelében a fentieket tudatja a központtal és azt a következtetést vonja le: " ... ezek után az orosházi csoport életét nekünk, fiataloknak kötelességünk elvégezni." ^{32.} Ezek a fiatalok tartották a meszes-kisközi iskolában internáltakkal a kapcsolatot is részben. ^{33.}

A munkaerőhelyzetről szólva Sin Sándor azt jelenti 1944. április 20-án, hogy az ács és kőműves szakmában nincs munkanélküli. Jelenti egyúttal azt is, hogy segítéyzik a hadbavonultak és letartóztatottak hozzátartozóit is. ^{34.} Munkájuk jelentőségével tisztában vannak: "... mi, akik kitartunk a mai nehéz időkben, tudjuk, hogy munkánk nem hiábavaló és meg fogja hozni gyümölcsét nemcsak a mi, hanem az egész ország dolgozói számára." - írta Sin Sándor 1944. augusztus 29-én. ^{35.}

E sorokban kimondatlanul is benne van a felszabadító Vörös Hadsereg várása, amelynek fogadására Pukánszky Ferencsel együtt oroszul tanulnak. ^{36.} Az orosháziaiak közül többen kerültek Kanizsára és az ott lévő szaktársak sorsáról biztos híreket adnak a központnak és viszont. 1944. októbere elején, híre járt egy esetleges újabb internálásnak a német Gestapó részéről, a baloldaliak között. Dr. Torkos Bélától származott a hír, aki nem volt rendőri felügyelet alatt, az eltűnt. Így menekült ki egy távoleső tanyára Sin Sándor és Pukánszky Ferenc is.

1944 nyarán Török János, akika MÉMOSZ országos titkára volt Sin Sándor és Pukánszky Ferenc elvtársak részt vettek a hód-

mezővásárhelyi MÉMOSz csoport megalakításában. 37.

Ha hiányosak is a források, a fentiekből kitetszik, hogy a MÉMOSz orosházi csoportja az ellenforradalmi rendszer körülményei között is a világháború embertelen gazdasági, politikai körülmények között is helyt állt, végte a munkások érdekeit és a jó közösségi életével szocialista társadalmunk sok vezetőjét és munkását készítette fel.

Szakszervezetek Orosházán 1939-1944 között

- jegyzetek -

1. Békés megyei Állami Levéltár /BÁL/ Orosházi járási főszolgabíró iratai 351/1939.
2. Kónya Lajos visszaemlékezése /a szerző gyűjtése/
3. BÁL Orosháza község iratai 4996/1944.; 1944.04.14.
4. Németh Mihály visszaemlékezése. MSzMP Archivum, Békéscsaba.
5. Janovics Imre visszaemlékezése. /a szerző gyűjtése/
6. v.ö. Csépanyi Dzsó: Az ellenforradalmi rendszer munkáellenes politikája 1935-1939. Akadémiai Kiadó.-Bp. 1972. 165. p.
7. MÉMOSz orosházi csoportja határozati javaslata a m.kir. kereskedelemügyi és iparügyi miniszterhez. 1939. 04.18. Munkácsy Mihály Múzeum adattára: 61.11.1.
8. MSzMP KB. Párttörténeti Intézet Archivuma MÉMOSz vidéki levelezés orosházi csoport 666. f. IV.194/1940. dátum nélkül.
9. Orosházi Friss Hírek 1939.04.06.
10. Orosházi Friss Hírek 1940.02.29.
11. MSzMP KB. PI. Arch. MÉMOSz vidéki levelezés: orosházi csoport, 666.f. IV./194/1940. dátum nélkül.
12. MSzMP KB. PI. Arch. MÉMOSz vidéki levelezés: orosházi csoport 666. f. IV.194/1940. 1940.03.17.
13. Orosházi Friss Hírek 1940.03.20.
14. BÁL Orosháza község iratai 4.515/1940.
15. MSzMP KB. PI; Arch. MÉMOSz vidéki levelezés: orosházi csoport, 666. f. IV.194/1940.; 1940.07.10.
- 16.a. MSzMP KB. PI. Arch. MÉMOSz vidéki levelezés: orosházi csoport, 666.f. IV. 194/1941. dátum nélkül.
16. Keresztes Mihály, Janovics Imre visszaemlékezései. /a szerző gyűjtése./
17. MSzMP KB. PI. Arch. MÉMOSz vidéki levelezés: orosházi csoport, 666. f.IV. 194/1940.; 1940.09.08.
18. BÁL; Orosháza község iratai 14.430/1940.; 1940.09.16.

19. MSzMP KB. PI. Arch. MÉMOSz vidéki levelezés: orosházi csoport 666. f. IV. 194/1941. Beadvány Magasházy Bélához.
BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 6.431/1941.;
20. MSzMP KB. PI. Arch. MÉMOSz vidéki levelezés: orosházi csoport 666.f. IV. 194/1941.; 1941.01.05. és
Janovics Imre visszaemlékezése /a szerző gyűjtése/
21. Orosházi Friss Hírek 1941.02.13.
22. MSzMP KB. PI; Arch. MÉMOSz vidéki levelezés: orosházi csoport 666. f. IV. 194/1941.; 1941. 03.07.
23. MSzMP KB. PI. Arch. MÉMOSz vidéki levelezés: orosházi csoport 666. f. IV. 194/1941.; 1941.02.16.
24. Janovics Imre visszaemlékezése /a szerző gyűjtése/
25. MSzMP KB. PI. Arch. 658.f. 5/224. ö.e. 1941.
26. MSzMP KB. PI. Arch. MÉMOSz vidéki levelezés: orosházi csoport 666. f. IV. 194/1941.; 1941.04.09. és
Janovics Imre visszaemlékezése /a szerző gyűjtése/
27. Janovics Imre visszaemlékezése /a szerző gyűjtése/.
28. MSzMP KB. PI; Arch. MÉMOSz vidéki levelezés: orosházi csoport 666. f. IV. 194/1941.; 1941.05.19.
29. MSzMP KB. PI. Arch. MÉMOSz vidéki levelezés: orosházi csoport 666. f. IV. 194/1941. dátum nélkül.
30. MSzMP KB. PI. Arch. MÉMOSz vidéki levelezés: orosházi csoport 666. f. IV. 194/1941.; 1941.10.15.
31. BÁL Orosháza község iratai 16.675/1942.; 1942.10.28.
32. MSzMP KB. PI. Arch. MÉMOSz vidéki levelezés: orosházi csoport 666. f. IV. 194/1944.
33. Janovics Imre visszaemlékezése MSzMP Arch. Békéscsaba
34. MSzMP KB. PI; Arch. MÉMOSz vidéki levelezés: orosházi csoport 666. f. IV. 194/1944.; 1944.04.20.
35. MSzMP KB. PI. Arch. MÉMOSz vidéki levelezés; orosházi csoport 666. f. IV. 194/1944.; 1944.08.29.
36. Sin Sándor visszaemlékezése /a szerző gyűjtése/.
37. Sin Sándor visszaemlékezése /a szerző gyűjtése/.

6. 3. Szélsőjobboldal. Itt a különböző név alatt, de egymás után szervezett nyilaspártokat tárgyaljuk. Tagjai lumpen elemekből, kisiparosokból, kispolgárokból tevődtek össze. A vezetés a háború alatt néhány kisiparos kezében volt. ^{1.} A német megszállás után csatlakozott hozzájuk néhány karrierista: két ügyvéd, például. Budapestről kapott rölapokat terjesztettek, ^{2.} antiszemita jelszavakat festettek, ^{3.} amiket mások már reggelre letöröltek. A feltűnési viselkedésben szenvedők öltöztek fel egyenruhába és sétáltak egész nap vasárnaponként a főutcán. ^{4.} Bejáratosak voltak a német megszállás után a németek szálláshelyére. ^{5.} A dolgozó tömegek, de a gazdag parasztság és az értelmiség nagyobb része sem vették komolyan a nyilasokat. A hatóság pedig /főszolgabíró, alispán, főispán - ez volt a szolgálati út felfelé/ igyekezett minél inkább visszafogni őket.

1939 elején heti egy tagértekezlet engedélyezésére irányuló kérelmet a főszolgabíró visszavonatott, csak alkalmanként kaptak engedélyt. ^{6.} A képviselőválasztás előtt többen kaptak a községben is Szálasit dicsőítő, Berlinben feladott 32 oldalas zöld füzetet. ^{7.} Augusztus végén engedély hiányában nem tudták megtartani a "népünnepélyüket" a Mikolay kertben. ^{8.}

A hatóság tetteit nagyon jól magyarázza a főispán fennmaradt bizalmas levele, amelyik az egyesült Magyar Nemzeti Szocialista Párt csorvási csoportjának megalakulása kapcsán arra utasította a főszolgabírót, hogy állandó felügyeletet és ellenőrzést biztosítson a "mezőberényihez hasonló helyzet nehogy kialakuljon!" ^{9.} Ott ui. a németekre támaszkodva nagyon erős, demagóg nyilas mozgalom alakult ki, akik a korábbi években

1. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 4729/1939.
2. Kolarik Ede visszaemlékezése.
3. Dumitrás Mihály és Vági József visszaemlékezése. /a szerző gyűjtése./
4. Janovics Imre visszaemlékezése /a szerző gyűjtése/.
5. Soós Béla visszaemlékezése . / - " - /
6. BÁL Orosházi jár. főszolgabíró iratai 1010/1939.1343/1939.
7. Orosházi Fris s Ujság 1939.05.21.
8. OFH 1939.08.20.
9. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 6115/1939.

a kormánypárt pozícióját is komolyan veszélyeztették a köz-
ségben. ^{1.} Így azután az orosházi nyilasoknak sem társas-
vacsorát, sem teadélutánt nem sikerült 1939-ben rendezni. ^{2.}
A nyilasokkal kapcsolatos hivatalos állásfoglalásra jellem-
ző a kormánypárti napilap reagálása a szervezet cégtáblájának
leszedésére. A táblát az egyik mellékutca sáros árkában ta-
lálták meg összepiszkitva: "a tettes keresztény lélek volt." ^{3.}
Tekintve, hogy 1940. szeptember végén Szálasi Ferenc kiza-
badulása után Ruszkay Jenő összehozta a nyilas egységet: a
Nyilaskeresztes Pártot, az összes adatok hiányában arról tu-
dunk, hogy előbb 1941 elején a községben is megalakult a női
helyi csoport. ^{4.} A Nyilaskeresztes Párt orosházi szervezeté-
nek megalakulása elhúzódott, májusban érkezett meg az enge-
dély. A hivatalos órákat hétköznap 6-8 között, vasárnap 3-6
közötti időre engedélyezte csak. Fellebbeztek a hivatalos
idő meghosszabbításáért, de elutasították a fellebbezést. ^{5.}
Feltehetőleg a hatóság magatartása miatt nem került sor gyű-
lésre Szálasi keresztülutazása alkalmából sem, csupán 30 fős
tömeg fogadta lelkesen és átadott neki egy virágcsokrot. A
főszolgabírói anyag két beszámolót is tartalmaz az esemény-
ről, tehát nagy fegyelemmel kísérték, ^{6.} míg a helyi napi-
lap csak 1 mondatos hirben emlékezett meg az eseményről. ^{7.}
A m. kir. rendőrség hódmezővásárhelyi kapitánysága 1942.
augusztusában azt jelenti a BM-nek, hogy Hégely Gábor és
Szemenyei György orosházi lakosok a vásárhelyi tanyavilágban
szervezik az embereket a Nyilaskeresztes Pártba. A neveket
nem tudtuk azonosítani, ismeretlenek ma már. Feltehetőleg a-
zért ott agitáltak, mert ott a nyilasoknak nagyobb volt a
mozgásszabadsága, másrészt a nagy hódmezővásárhelyi tanyavilág
külvilágtól, hirektől jobban elzárt parasztsága inkább hitelt

1. Mezőberény története I.kötet 364-372 p. Farkas József tanulmánya.
2. BÁL Orosházi jár. főszolgabíró iratai 12170/1939.; OFH.1939.12.03.
3. OFH.1940.11.22.
4. Jobboldali összesítő 101.sz.B.kt.1941.01.03.; MSzMP KB.PI.Arch.
5. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 5423/1941.
6. BÁL Orosházi jár.főszolgabíró iratai 8863/1941.; 9432/1941.
7. OFH 1941.08.08.

adott nekik. A későbbi jobboldali értesítőkből nem sok sikerre következtethetünk.

/OL. BM. K.149 1942-7.6006. VII.res. iratok./

1942 őszén Szöllősi Jenő képviselő járási tisztségviselői értekezletet kívánt tartani panasznappal egybekötve. Ezt a főszolgabíró nem engedélyezte, az alispán is csak ahhoz járult hozzá, hogy a 9 község pártvezetőjével tartson értekezletet. Szöllősi képviselő ezt felfüggesztette azzal, hogy a hatósági végzést bemutatja a m.kir. Belügyminiszter úrnak.¹ Nincs nyoma, hogy az ügyben eljáró tisztviselőket elmarasztalták volna, ilyen irányú magatartásuk sem változott jelentősen.

1943 szeptemberében tartott a Nyilaskeresztes Párt zászlóbontást, ellenőrnek dr.Kiss József főszolgabíró-t küldték ki: "szörnyű véresszájú beszédekert mondtak. Azt hittem ott döglünk meg a csendőrökkel együtt."² 1944. március 13-án ismét Szöllősi képviselő részvétélével akartak járási értekezletet tartani, de a kérésüket visszavonták.³ A németek bevonulása után az erőviszonyok a Nyilaskeresztes Párt javára töltődtek el. A községben is újjáalakították a pártot "a nemzeti szocializmus régi kipróbált harcosai."⁴ A községi vezető Paszternák Andor rákóczi-telepi tanító lett. Ekkor lépett be több értelmiségi is, vagy legalábbis lépett velük kapcsolatba; különösen jelentős Gergely Antal újságírónak a belépése, aki egyre inkább kezébe kerítette az Orosházi Friss Hírek szerkesztését /ő volt a belső cenzor, az ő jóváhagyása nélkül nem jelenhetett meg cikk a lapban./⁵ "Rendvédelmi osztagot is bejelentettek, de nem tudunk róla, viszont ezután nem riadtak vissza verekedések provokálásától sem. Amikor a munkásmozgalom ismertebb tagjait internálták a Meszeskisközi iskolában, az utcában hecckampányt folytattak az ételvívó asszonyok ellen, a foghyok ellen, a szomszédban lévő műhelyekben uszítottak ellenük."⁶ Sőt tüntetést is rendeztek,

1. Jobboldali összesítő Bp.1942.12.04.; 25.021/B.kt.1942.; PI.Arch. - Bál Orosházi jár.főszolgabíró iratai 6964/1942.
2. Bál Orosházi község iratai 13.997/1943.
3. Bál Orosházi járási főszolgabíró iratai 2.670/1944.
4. OFH 1944.04.28.
5. ifj.Demartsik Ferenc visszaemlékezése /a szerző gyűjt./
6. Vági József, Soós Béla visszaemlékezése / - " - /.

amit -meglepő módon- a csendőrség szétvert. ^{1.} mert a község notabilitásai a főszolgabírókn keresztül kísérletet tettek a baloldaliak -ideértve a szoc.demokratákat és kommunistákat is- "átmentésére" a háború utánra és nem vállalták politikai közösséget teljében a németeket minden szempontból kiszolgáló Sztójay kormányral, a nyilasokkal pedig mégkevesebé. Ezt tükrözi az is, hogy amikor a nyilasok 1944. májusában Gyopároson társasvacsorát tartottak vidéki küldöttekkel, a főszolgabírórság engedély nélküli gyűlés tartása miatt a résztvevők ellen eljárást indított és kis összegű pénzbüntetésre kötelezte őket. ^{2.} Persze, ha a baloldal teszi ugyanezt, nem úszta volna meg egy-két hónap nélkül, de úgy véljük 1944. májusában nem volt országszerte általános a nyilasok ilyen "visszafogása". De hamarosan utasítás érkezett, amely engedélyezte a nyilas röplapok és plakátok szabad terjesztését. ^{3.} Augusztus közepén a nyilasok tisztelgő látogatást tettek az új főszolgabíróknál. ^{4.} A felszabadulás előtti közvetlen tevékenységük pontosan nem nyomozható ki, a visszaemlékezésekből ^{5.} és egy -a szerző tulajdonában lévő röplapból- arra következtethetünk, hogy 1944. ~~október~~ ^{szeptember}ében a németek, a Gestapo kezére akarták adni a rendőri felügyelet alatt itt-hon maradt kommunistákat, baloldaliakat és a községnek azokat a vezetőit, akiket a kommunistákkal való "cimborálással" gyanúsítottak. A hirre a szocialisták "illegálisba mentek" azaz a tanyavilágban kerestek menedéket; de a németek sem jöttek már vissza a községben 1944. ~~szeptember~~ ^{október} 25-e után. Felmerül a kérdés: kik pénzelték Orosházán a nyilasokat? A visszaemlékezésektől két név derül ki: a Bernardinelli cég és a Daubner cukrász és moztulajdonos. ^{6.}

1. Keresztes Mihály: Napnyugtától... i.m. 262.p. informátorra: Szalkay cs.tiszthelyettes volt. Ezt megerősíti Csurár J. és Süle József visszaemlékezése. - a szerző gyűjtése.
2. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 2901/1944.
3. BÁL Orosháza község iratai 7.963/1944.
4. OFH 1944.o8.15.
5. Szemenyei Pál visszaemlékezése, - a szerző gyűjtése. -
6. dr.Kiss József visszaemlékezése.- a szerző gyűjtése. -

A jobboldali politikai erők tárgyalásánál még egy "párt"-ról kell megemlékezni. A megalakítása után öt évvel, májdnem, 1944 májusában néhány értelmiségi megalakította a Magyar Megújulás Pártjának orosházi szervezetét.^{1.} Vezetője a főispán testvére lett. Tömegbázis nélküli csoportosulása volt néhány olyan jobboldali egyénnek, akik a nyilasokkal még nem akartak közösséget vállalni. Az egyik deportált házát kisértőként "iroda" céljára^{2.} és ott dárídóztak.

6.4. Kisgazdapárt. A községben szervezete nem volt, vagyona sem, így az 1944/169.818.sz. Belügy.min. rendeletnek nem volt mit feloszlítani.^{3.} Az 1939-es választáson még fellépett egy helyi "politikus" a párt színeiben, akit Csizmadia András is úgy jellemzett: hogy "csak képviselő szeretne lenni." A hatalom a baloldal megosztása miatt elviselte, bár tudták, hogy az SzDP orosházi szervezetével nincs kapcsolata.^{4.}

1. Bál Orosházi járási főszolgabíró iratai 3.461/1944.
2. OFH 1944.07.23.
3. BÁL Orosháza község iratai 4.993/1944.
4. Keresztes Mihály visszaemlékezése.
- A szerző gyűjtése. -

6.5. Az 1939-es választás. Az Imrédy Béla utódául kinevezett Teleki Pál, aki 1939. február 16-án kapta meg a megbízatását, hamarosan átszervezte a kormánypártot /Magyar Élet Pártja/ a bemutatkozó beszédében már "alkotmányvédelem"-ről beszélt, kormánya nevében az Imrédy-féle vonal folytatását ígérte. Betiltott három nyilaspártot is. Hogy a pozícióját erősítse, a majdátumának lejártá előtt majdnem egy évvel feloszlatta Horthyval a képviselőházat. Az új választások kiírásával egyrészt a disszidensekkel akart leszámolni, másrészt a nyilasokat akarta visszaszorítani. Terve csak félig sikerült. A disszidensek visszaszorítása érdekében átszervezték -részben- a választókerületek beosztását. Így Orosházához csatolták Tótkomlóst is, ahol 1935-ben Lányi Márton került be a képviselőházba, annak egyik alelnöke lett, de a disszidensekhez csatlakozott. ^{1.} A disszidensek csoportja egyébként egy darabig még fontolgatta a dolgot, de végül is sehol sem állítottak jelöltet, ^{2.} nem akarták saját bőrükön kipróbálni, hogy milyen érzés ellenzéki képviselő-jelöltnek lenni az ellenforradalmi rendszer Magyarországon. A nyilasok visszaszorítása Telekinek nem sikerült, az orosházi választókerületben azonban nem jutottak mandátumhoz.

Itt a 20-as években szereplő Dénes István lépett fel a Magyar Nemzeti Szocialista Párt színeiben, amelyhez a "szavazatfogás" kedvéért hozzátették a "Földmives és Munkás Mozgalom" kifejezést is. Rögtön megjelenése után a hatóságok kihasználták az első hibáját, hogy tiltott röpcédulákkal operált és a járási főszolgabíró azonnali hatállyal öt évre kitiltotta az orosházi járás egész területéről. ^{3.}

Nem volt kár érte, hisz tipikus politikai kalandor volt, akikből százszámra nyüzsögtek akkoriban. A kitiltott egykori képviselő panasszal fordult azután az alispánhoz, felelevenítette miként szerezte meg dr. Lányi Márton ny. főispán 1935-ben a tótkomlói mandátumot, de csak azt érte el, hogy megsemmisítette az alispán a kitiltását. ^{4.}

1. OFU 1939.04.09.

2. OFU 1939.04.27.

3. OFU 1939.05.05.

4. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 918/1940.

Pedig többen kaptak a választás előtt Berlinben feladott, 32 oldalas Szálasit dicsőítő füzetet. ^{1.} Így azután a nyilaskok csak egy alkalommal tartottak gyűlést, megyei vezetők fellépésével. ^{2.}

Igy azután az átszervezett választókerületben 11.612 szavazót vettek fel a listára, akik 16 szavazóköri szavazhattak az új választói törvény értelmében titkosan. Meg kell jegyezni, hogy a képviselőház 1939. május 4-én történt felosztását követő választási kampányban több felvidéki képviselő járt a községben és a választókerületben a MKEP jelölteket támogatni. Vajon a kormány nem azért ismerte-e el az ő mandátumukat, hogy teljes erővel bevethesse őket a kormánypárt jelöltek támogatására, kihasználva ezzel az első bécsi döntést követő irredenta felbuzdulást?

A községben végül is három párt állított jelöltet: a Magyar Elet Pártja, a kormánypárt; a Független Kisgazda Párt és a Szociáldemokrata Párt. A három jelölt vezetéknévének volt valami hasonló tartalma, mire a jó orosháziak felelevenítették egy múlt századból származó helyi viccet, mondván: egy farkas, egy ravasz és egy torkos között nem lehet érdemlegesen választani. ^{3.}

A kormánypárt köreiből az öreg Csizmadia András jelölése, aki a "kormánypárt utolsó oszlopa volt a Tiszántúlon", ^{4.} nem volt vitás, hogy ha őt a megyei listán is indítják; a kérdés az volt, kit indítsanak az egyéni választókerületben? Csizmadia ekkor már 17 éve volt képviselő, de a másik jelöltségért még folytak a torzsalkodások.

Átvéve a baloldal korábban alkalmazott módszerét, házról házra járva gyűjtötték az aláírásokat, pártbalépési nyilatkozatokat. ^{5.} Április végén döntött el, hogy dr. Torkos Béla lett a MKEP hivatalos jelöltje az orosházi kerületben /Orosháza,

1. OFU 1939. 05.21.

2. OFH 1939. 05.16.

3. OU. 1939. 05.11.

4. Sipos-Szier-Vida: Változások a kormánypárt parlamenti képviseletének összetételében 1931-1939. Századok, 1967. 4.szám 602-620.p.

5. OFU 1939. 04.20.

Tótkomlós, Pusztaföldvár, Békéssámszon, Szentetornya és Gá-doros tartozott ide/ és Csizmadia András a megyei listán indult. ^{1.} Torkos hamarosan választói beszédet is mondott: a mezőgazdasági munkásságnak egész éven át tartó munkaalkalmat ígért másfél millió kh kishaszonbérletet a zsidóföldekből. Beszéde jelentős részében támadta Echardt Tibor földreform-javaslatát, mondván, hogy az már a 100 kh-s birtokosokat is fenyegeti. ^{2.} A vármegyei listán Csizmadia végül a második helyre került gróf Teleki Mihály földművelésügyi miniszter mögött. ^{3.} A választási harcban a MÉP elzárkózott a liberális polgárságot képviselő Orosházi Friss Ujság informálásá-tól. ^{4.} Mindkét jelölt szorgalmasan járta a kerületet. Támogatásukra előbb Füssy Kálmán, majd Jaross Andor felvidéki kép-viselők voltak itt. Beszédet mondott Teleki földművelésügyi miniszter is, aki -nem átallotta- az mondta, hogy a MÉP. az 1848-as eszméket képviseli. ^{5.} Persze: hatalmas éljen-zés tört ki az "egyszerű alföldi gazdaember"-nek eme kijelen-tésére, ami egyúttal jelzi a hallgatóság politikai analfabé-tizmusát, történelmi eltévelyedését. A MÉP Orosházi választá-si tömeggyűlésére május 14-én került sor, ahol mindkét kép-viselő beszédet mondott. Beszédjük a demagóg ígéretek halma-zata volt, Torkos beismerte, hogy Tótkomlóson 900 választó kimaradt a névsorból, de csak 30 /?/ reklamált. A gyűlésen kb. 2500 ember vett részt. ^{7.} Békéssámszonban a MÉP gyűlé-sén felszólalt a renegát szociáldemokrata Göbics László, aki az 1919-es direktórium elnöke volt Orosházán: a 48 órás munka-idő miatt támogatja a kormányt, magyarázta pálfordulását. ^{8.} Jaross Andor felszólalására 3-5000 ember volt kíváncsi, ki-vezényelték teljes létszámban a leventéket is. Beszéde meg-felelhetett a kormány várakozásainak. A fő gondolata a ma-gyar erők tömörítése a rab magyarok felszabadítására, ennek érdekében a társadalmi különbségek kikapcsolása. /Senki

1. OFH 1939.04.30.

2. OFH 1939.05.20.

3. OFH 1939.05.06.

4. OFU 1939.05.10.

5. OFU 1939.05.14. v. 62. 1. 166.p.

6. OFH 1939.05.14.

7. OFH 1939.05.16.

8. OFH 1939.05.18.

nem fogalmazta meg ilyen nyíltan az irredentizmust/, uszított a Csehszlovák Köztársaság ellen, mindennemű ellenzék ellen /"menjenek át Romániába és Szerbiába, ott gyengítsék a kormányt!/"^{1.}

A MÉP pozícióinak a támogatására a kormánypárti lapban egész hónapban a legkülönbözőbb formában a legváltozatosabb ígéretek olvashattak az olvasók. Mindenféle demagógia kaplató volt, a hitleri handabandázás szintjén, piros-fehér-zöld szószszal leöntve. A választás előtt egy héttel a politikai pártok már nem rendezhettek gyűléseket, de Csizmadia és Torkos neve állandóan a címlapon szerepelt! A választás napja előtt pedig a hitelrontás fogalmát kimerítően támadták egy nyílt felhívásban a kisgazdapárti jelöltet /"ne hallgassanak..."^{2.} A választás napján pedig több nyílt -feltehetően fiktív- levél hívta fel a község gazdáit a MÉP jelöltjeinek támogatására. /Az Orosházi Ujság a MÉP jelölteket támogatta./^{3.}

A Szociáldemokrata Párt orosházi szervezete szintén indulni akart a választáson, nem is annyira a reális esély miatt, mint inkább a szabad agitációs lehetőségek miatt.^{4.} A legnagyobb probléma a 2000 P-s kaució hiánya volt, amelyet végülis társadalmi gyűjtéssel hoztak össze, az építőmunkások hetente 1 órai bérüket ajánlották fel.^{5.} A pártközpont ugyanis -mivel itt nem volt szoc. dem. képviselő- nem biztosította az összeget. Végülis május 10-én sikerült letétbe helyezni,^{6.} de ezzel már egy értékes 8-10 nap elveszett, mert a főszolgabíró nem adott engedélyt gyűlés tartására, a kaució befizetése előtt.^{7.} A jelöltséget illetőleg folyt a kötélhúzás, Az orosháziak helyi jelöltet szerettek volna inkább, a központ sem döntött azonnal, végül Farkas István jelölték. Nem volt sok köszönet benne. Nem ismerjük a pártköz-

1. OFH 1939.05.20.

2. OFH 1939.05.27.

3. OFH 1939.05.28., OU. 1939.05.28.

4. Keresztes Mihály visszaemlékezése. - a szerző gyűjtése. -

5. OFH 1939.04.25.

6. OFH 1939.04.20.

7. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 4.425/1939.

pont és az orosházi pártszervezet levelezését, így csak következtetésekre vagyunk utalva itt is. Farkas az SzDP titkára volt a cipész szakszervezet egyik vezetője, de a Bethlen-Peyer paktum egyik aláírója is volt, aki 1922-1939-ig országgyűlési képviselője volt az SzDP-nek. Politikai tevékenységét a kommunista és forradalom-ellenesség jellemezte. ^{1.} Korábban már Orosházán volt kapcsolata az itteni munkássággal, ^{2.} de a visszaemlékezésekből az alakja nem kerül kedvező megvilágításba, megalkuvó magatartása miatt. Az orosházi pártszervezetben az 1937-es lebukások hatására /a baloldaliak börtönbüntetésüket töltötték, a szabadultak pedig politikai joguk felfüggesztése miatt kellett hogy távol maradjanak/, - a jobboldal került előtérbe. Olyannyira, hogy felmerült Kiss János /könyvkötő/ szarvasi képviselőjelöltsége is. ^{3.} Ilyen belső erőviszonyok között rendezett a Polgári Olvasóköriben ezer ember részvételével az SzDP nagygyűlést. A fő szónok Farkas István volt. Beszédében sikra szállt a parlamentáris rendszer mellett, becsületes, általános, titkás választójogért, az egészséges földreformért, amit azonban bővebben nem fejtett ki. A függetlenséget követelte, de igényelte a revíziót is. A fenti polgári demokratikus követelések mellett egyetlen pozitív vonása volt a beszédének, az a követelése, hogy olyanok kerüljenek be a parlamentbe, akiket nem lehet a német diktatúra farszalagjára fűzni. ^{4.} /A német megszállás után Dachauban hurcolták, ott halt meg./

A Független Kisgazda Párt színeiben Ravasz Antal mérnöki diplomával gazdálkodó gazdag paraszt indult, aki 1935-ben erősen megszorította Csizmadiát. ^{5.} Ezért is volt bizonyos elbizakodottság a képviselőjelöltben, pedig az újság szerint helyi és környéki vezetői nehezen mozdítható emberek és a szervezete Tótkomlóson és környékén felbomlott. ^{6.} Feltehető-

1. Munkásmozgalomtörténeti Lexikon, Kossuth Könyvkiadó V. Bp., 1972. 146.p.
2. Orosháza története és ... I.vol. 628-629. p. i.m.
3. OFU 1939.05.07.
4. OFU 1939.05.16.
5. OFU 1939.04.09.
6. OFU 1939.04.20.

leg így is lehetett, mert első gyűlésükön 5-600 fő jelent meg, akik Ravasz Antal és Tildy Zoltán beszédének meghallgatása után a többi szónok beszéde előtt szétszéledtek. ^{1.} Programját illetően, csak ígéretéseket hallottak a jelen lévők, akik a szónoknak arra a mondatára, hogy "a rendszer nem változott" közbekiabáltak: "Le vele!" ^{2.} Ravasz Antal hitbizományok helyett kisbirtokot, a földmunkásság és a gazdák összefogását követelte. Ez utóbbi pedig nem tetszhetett a gazdáknak, akik még a választójog titkossá tételét is sokallták. Tildy Zoltán a kormány iránt a lehető leglojálisabb beszédet mondta el, különösképpen dicsérte a külpolitika irányítását. ^{2.} A Kisgazdapárt ^{engedély} gyűléseit nem tudta megtartani, a békéssámsóni gyűlés megtartására irányuló kérelmét Ravasz Antal visszavonta. ^{3.} A kormánypárti lap a választási harc alatt végig gúnyosan cikkezett Eckhardt Tibor politikai vargabetűiről. ^{4.} Eckhardt Tibor is felszólalt Orosházán, 1939. május 21-én. A főszolgabíró -csendőrhiányra hivatkozva, 19 órára tette át a szabadtérre hirdetett gyűlés kezdetét, ^{5.} így sokkal kevesebben jöttek össze, mint amennyire számítottak. /kb.800-, 1000 fő./ A gyűlésen elhangzottakról azonban nincs tudomásunk.

A második zsidótörvény elfogadása után tartották a választást. A községben 313-an jelentkeztek igazolás végett, közülük 189 fő kapott ideiglenes választójogot. ^{6.}

Május 28-án rendezték a választást, incidens nélkül. A MÉP színeiben induló dr.Torkos Béla 6308 szavazattal /59 %/ szerezte meg a mandátumot, Ravasz Antal 3134 szavazatot /29 %/ és Farkas István 1376 szavazatot /13% / kapott. Érvénytelen szavazat 254 volt, nem szavazott; 540. ^{7.}

1. OFH. 1939.05.12.

2. OFU. 1939.05.12.

3. OFU. 1939.05.12.

BÁL. Orosházi járási főszolgabíró iratai, 4.451/1939.

4. OFH. 1939.05.25.

OFH. 1939.05. 14.

5. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai; 4.786/1939.

6. OFH 1939.05.28.

7. OFU 1939.05.31.

Orosházán az uralkodóosztály: a gazdag parasztság és a vele szorosan összefonódott állami hivatalnokok ügyesen politizáltak, kihasználva a helyi sajtót, így nem kellett erőszakot igénybe venniök. Dr. Torkos Béla simán győzött, a "kormánypart utolsó oszlopa a Tiszántúlon" pedig a megyei listán jutott be a képviselőházba.

6.5.1. Csizmadia András. Ő lett 1939-ben a község egyik képviselője a képviselőházban. 1872-ben született, gazdag paraszti családból, 20 kh-t kapott az apjától, amikor megnősült, ugyanennyit hozott a feleség is. A mágocsi Károlyi birtokból 1904-től béreltek 160 kishold, azaz 120 kh földet, amit később megvett. A világháborúban nem vitték el katonának, a három fia viszont már dolgozott az apja mellett. Két fia a háború utolsó éveiben szolgált. Csizmadia András ekkor azzal szerzett hírnevet magának, hogy segített néhány hádbavonult földjének a megművelésében. A román csoportok kivonulása után, amikor a Héjjas különítmény megjelent "igazságot szolgáltatni", az ő vezetésével szerelték le, előzték meg a község vezetői és a gazdag parasztság a fehérterrort.^{1.} Az 1922-es választáson a kormánypart /Egységes Párt/ jelöltjeként lett képviselő, Nagyatádi Szabó István közbenjárására, éppen Farkas István előtt, igen szoros versenyben.^{2.} A húszas évek közepén két nagyobbik fia kiköltözött a tanyára és ők vezették tulajdonképpen a gazdaságot. Maga, Csizmadia András pedig a képviselői fizetésből igyekezett minél többet megtakarítani /ittthonról vitt kosztot magának/ és földet venni, felszerelést venni. A legkisebb fiú mezőgazdasági érettségi után szintén kiment gazdálkodni. Kapóra jött, hogy a szentetornyai határban a Székács örökösök nem tudtak a földön gazdálkodni, elszegényedtek, így földjük egy részét Csizmadia András és fiai bérelték. Így 1936-ban 316 kh földje^{3.}

1. Keresztes Mihály visszaemlékezése és Keresztes: Napnyugtától... i.m. 25.p. Az akcióra a baloldaliak kezdeményezése során került sor.

2. Orosháza története I.vol. 629-630.p.

3. Békés vármegye. Felelős szerzk. Márkus György. Bp. /1936./ 516. p.

volt, és béreltek összesen kb. 500 kh területet, ^{1.} ahol a legkorszerűbben igyekeztek intenzív gazdálkodást folytatni. Bár minden -jogilag- az apa nevében volt, az egyes részeken a fiuk -apjuk szellemi irányításával- önállóan gazdálkodtak. Az öreg a cselédeit kiméletlenül meghajtottta, a fiuk nagyvonalúan kezelték a munkásaikat élelmezés és fizetés terén, viszont erősen dolgoztattak is. ^{2.} A lovaikat, szarvasmarháikat Mezőhegyesről hozatták, csak törzskönyvezetteket, azokat ui. mentesítették, de voltak ökörfogataik is. A gyarapodást elősegítette, hogy a bérleti díjat hosszú távra 3,5 q búzában rögzítették kh-ként.

A képviselőházban évente egy-két beszédet mondott, a költségvetési viták során és a mezőgazdasági jellegű törvényjavaslatok vitája során. Tagja volt a 33-as, majd 26-os, majd 42 tagúra bővített bizottságnak, amelyik a törvényjavaslatokat vitatta meg előzőleg. Itt inkább hozzászólt. Politikai állásfoglalását tekintve a gazdag parasztság osztályérdekeit képviselte a mindenkori kormány iránt lojálisan. Beszédeiben a gazdag parasztság érdekeit sértő dolgokat tett szóvá. Nem egyszer előfordul a takarékoság gondolata, "ami nélkül a tőkegyűjtés elképzelhetetlen." "... sürgősen még kell valószínűsíteni a földosztást, nehogy majd mások valószínűsítsák meg." ... más: "... névárják meg a nagybirtokosaink, hogy ... újra... könnyörögniök kelljen, hogy saját birtokukon intézők lehessenek." ^{4.} Szóval a földosztást csak az elégedetlenség lecsillapítására tartotta szükségesnek, de csak olyan mértékben, ami a gazdag parasztság érdekeit nem sérti. Időnként voltak nagykereskedelem--ellenes kijelentései is, valamint időről, időre hangoztatta, hogy a parasztoktól rekvirálnak ugyan, de a gyárosoktól nem. Némelyeknek még ez is sok volt,

1. Csizmadia János /Cs. András fia/ visszaemlékezése. - A szerző gyűjtése. -
2. Kútvolgyi Gyula, egykori mg. cseléd visszaemlékezése. /"A fiuknál annyi tejet ittam, amennyit akartam."/ Vizont az egyik fiu, a neki dolgozó építőmunkásoknak a majorjában a tehénistállóban adott "szállást" ahol a tehenek -alvás közben- lerondították őket. /Bors István visszaemlékezése, - a szerző gyűjtése./
3. OL. A képviselőház iratai 33,36-os, majd 42-es biz. K.513.22. kötet 102.p.
4. OF^{II} 1939.10.22.
5. Vági József visszaemlékezései. - A szerző gyűjtése. -

mert a sánsoni csatorna gátátvágása miatt Csizmadia, Törkos Béla és társai ellen az Ármentesítő Társulat még 1943. decemberében is folytatta a próbapert.^{1.} Utolsó felszólalása 1943. márciusban volt a 42-es bizottságban. Ez a "visszahúzódás" az erősödő német befolyástól való félelem miatt lehetett. Nem a német szövetséget tartotta -legalábbis beszédében- helytelennek, hanem a politikai hasonulást,^{2.} ami a nyilasok hatalomra jutását jelentette. Ez vezette németellenes kijelentésekre: "az óriási német palota mellett az én kis kunyhóm elvesz." -mondta a Monori Gazdakör 1944. februári közgyűlésén.^{3.} Van olyan adat is, hogy a német megszállás után a Gestapo le akarta tartóztatni, de ez nem történt meg,^{4.} viszont az tény, hogy a német megszállás után a politikától visszavonult - látszólagosan. Ugyanis része volt a baloldaliak internálásáról intézkedő rendelet "kijátszásában,"^{5.} és a felszabadulást megelőző eseményekben. Érdekességként idézem Darvas József rá vonatkozó sorait: "se erre, se arra nem sok vizet zavaró, többszázholdas, de egyébként jóindulatú, viszonylag emberséges Csizmadia András..." Emberségességére két adalék: az embereket munkája alapján ítélte meg, pártállásra való tekintet nélkül, nem nézván, hogy az illető szociáldemokrata;^{6.} a másik: 1944 április 10-e körül/ a sárga csillagot már fel kellett tűzni, az emberek már nem mertek a zsidó boltokban vásárolni /ő nyugodtan bement és vásárolt Nagyszénáson Hoffer Ignác boltjában.^{7.}

1. OFH 1943.12.15.

2. OFH 1943.05.07. A MÉP makói nagyválasztmányán elmondott beszéd.

3. Fürst Ervin visszaemlékezése.

4. Csizmadia János visszaemlékezése. /Paszternák Andor vallomása az Igazoló Bizottság előtt./

5. Keresztes: Napnyugtától... i.m. 257. p.

6. Janovics Imre, Keresztes Mihály és dr. Vági József visszaemlékezései. - A szerző gyűjtése.
Janovics: "Nem tudtam megélni, hogy előbb köszöntem volna, mint ő."

7. dr. Benkő Katalin, Csizmadia Jánosné visszaemlékezése.
/Ő is ott volt az idős boltos elájult a meglepetéstől, megilletődöttségtől./ - A szerző gyűjtése. -

A felszabadulás előtt a mezőgazdasági középiskolák érettségi vizsgaszabályzata három elnököt állított az érettségi vizsgát ellenőrzésére: egy szakmait, egy közismeretit és egy ún. "gazdaelnököt." Ez utóbbit rendszeresen Csizmadia András töltötte be Orosházán a mezőgazdasági középiskolában. /Reklámnak sem volt rossz! egyik félnek sem./ S amikor az egyik maturandus gyakorlati tételét az ökörfogat jármozását nem bírta erővel, 71 éves korában is könnyedén felrakta a jármot! ^{1.}

1. Nagy Sámuel visszaemlékezése.
- A szerző gyűjtése. -

6.5.2. dr. Torkos Béla. 1895-ben született, apja dr. Torkos Kálmán Orosháza főjegyzője volt az első világháború idején. Ő maga hadiérettséggel ment a frontra és részt vett az első világháborúban, főhadnagyi rangban szerelt le a háború végén. Gimnázista korából származik az ismerettsége Bajcsy Zsilinszky Endrével. A leszerelés után jogi diplomát szerzett, majd, hogy biztos keresete legyen belépett a csendőrséghez, ahol századosi rangot kapott, Gyulán szolgált. 1928-ban egy becsületbeli ügy miatt kilépett és nyugalmaztatta magát /így lett nyug.csendőrőrnagy/ hazaköltözött Orosházára és itt kezdett ügyvédi gyakorlatot folytatni. ^{1.}

1939 előtt nem bukkant fel a neve. Ekkor a képviselőjelöltsége -feltehetően- kompromisszum volt; hiszen jogi diplomával három kormányfőtanácsos is volt a községben: két ügyvéd és egy közjegyző.

A képviselőház igazságügyi és mentelmi bizottságának lett a tagja. "Szüzbeszéde" a kakasszéki uradalom aratóinak kiuzsorázása tárgyában elmondott interpelláció volt. ^{2.} Majd tagja lett az összeférhetetlenségi bizottságnak is. ^{3.} Kisebb jelentőségi törvények előkészítésében vett részt, illetve volt előadója az igazságügyi bizottságban. ^{4.} Egy beszédet mondott tulajdonképpen csak a képviselőházi tagságának hat éve alatt, 1940. december másodikán, a költségvetési megajánlási vitájában. ^{5.} A törvényjavaslatot elfogadta, beszédében az orosházi közép- és gazdag parasztság és a mezőgazdasági munkásság néhány problémáját mondta el, kért orvoslást. Különböző segélyakciókat szervezett a község nincstelenjeinek. Törekedett a népszerűsége: 1942 őszén a MÉP. pártvacsorán ő köszöntötte az új honvédelmi minisztert: Nagybaczoni Nagy Vilmost. ^{6.} De a választókerületében is

1. Ö.dr.Torkos Béláné visszaemlékezése /a szerző gyűjtése./

2. OFH 1939.08.03.

3. 1939-1944. országgyűlési irománya X. kötet 219.p.790.sz.irat

4. 1939-1944. országgyűlés irományai VIII.köt.553.p.707.sz.irat
1939-1944. Országgyűlési Napló XIV.220. 267.p.

5. 1939.1944. Országgyűlési Napló

6. OFH 1942.10.11.

igyekezett minél többet szerepelni: a különböző egyesületek, gazdakörök ügyészi, elnöki tisztségeit látta el, ami az ügyvédi klientúra növelésének sem volt rossz eszköze. 1943-ben hét ilyen tisztsége volt. ^{1.}

1. Békés vármegye utmutatója. Szerk.: Tóth Kálmán i.m. alapján.

6.6. Egyesületek. A községben 1937-ben 51 különböző egyesület működött. Számuk -fuziók miatt- 1942-re 49-re csökkent. Fő feladatukat illetőleg a következőképpen tudjuk csoportosítani őket;

érdekvédelmi és segélyezés /Gazdakörök is/	18
kulturális	13
vallási	8
sport	8
politikai egyesület és párt	4.

Ez az 51 egyesület 11.059 főt tömörített, persze voltak olyanok is, akik több egyesületnek is tagjai voltak. Ezek közül az egyesületek közül vizsgáljuk meg a legjelentősebbek működését. Sajnos, egyik egyesületnek sem maradtak ránk az iratai, így főként a korabeli sajtó hiranyaga alapján dolgozhattunk.

6.6.1. Kisbirtokos Egyesület. Létszáma ezer fő körül mozgott, a háború előrehaladtával, a fronton történt halálozások miatt csökkent. ^{1.} Ide soroljuk még a Gazdaifjak Egyesületét /420 fő/ és a Gazdaasszonyok és Gazdaleányok Egyesületét /370 fő/. Mindhárom egyesület a község központjában, az első világháború után épített "gazdapalotá"-ban székeltek, ahol egyúttal a kormánypárt is működött. A három szorosán összefüggő és együttműködő egyesület osztálybázisa a gazdag parasztság és a középparasztság volt, ^{hisz} parasztot csak legfeljebb megtűrtek - kortesfogásból. Politikai állásfoglalásukat illetőleg Csizmadia András kormánypárti képviselő szava volt a döntő. A helyi politikai életben jelentős szerepet játszottak: az előljáróság-választásnál előre próbaszavazást tartottak, ^{2.} ennek eredményeképpen állítottak jelölteket. Az évenként tartott tisztújító közgyűléseken a tisztikar úgyszólván semmit nem változott.

Érdekesen alakult a Kisbirtokos Szövetség kapcsolata a Parasztszövetséggel. A Parasztszövetség létrehozását Csizmadia

1. A voronyezsi katasztrófánál 28 halottja lett a Szövetségnek.

2. OFH 1940.12.12.

András is sürgette, mondván; nagy szükség van a Paraszt-szövetségre; ha az első világháború után is lett volna, nem lett volna annyi károsodás. ^{1.} Tehát afféle villámháritónak szánta, amelynek segítségével a gazdag parasztság a kisparasztság és agrárproletariátus elégedetlenségét levezetheti, a magá javára fordíthatja. A belépés gondolatának propagálására tartottak 1942 februárjában "gazdanap"-ot a Kisbirtokos Szövetség és a Gazdaifjak Egyesülete közösen, amelyen Csizmadia András a "parasztársadalom" - ez jellegzetes fogalom volt, amelyben a vezető szerep a gazdagparasztságra várt, mely eltakarta az osztályellentéteket - fontosságáról beszélt az ország fennmaradásában. Dr.Torkos Béla pontosította a fogalmat, amikor elmondta, hogy 1919-ben Csizmadia András nem adta át a Szövetséget a kommunistáknak, tehát komunistaellenes orientációjú erő, amely "az ország gerincét" képezi. Pataky László, ^{2.} kormánypárti képviselő, a magyar parasztról, mint a szabadság fanatikusáról beszélt, az előző gondolatokon túlmenően. Véleménye szerint a cél: a parasztságot egy táborba vinni, saját vezetőkkel, de politikamentes szervezetet létrehozni, elsősorban a "féltenivaló", tehát a magánulajdon védelmére. Majd erősen hangsúlyozta a parasztság magyar jellegét. Kovács Béla, a szövetség főtitkára fő eszköznek a tanulást jelölte meg, a parasztság feladatát az "országmentés"-ben jelölte meg, a háború végéig meg kell szervezni a társadalmat, mert különben elvesz a nemzet. ^{3.} A kulisszák mögött alkudozás folyhatott a belépésről, Csizmadia a "hitbizományát" félthette, saját magának is valamilyen ^{akart} tisztséget a Parasztszövetségben belül. ^{4.} Tény, hogy ekkor nem került sor belépésre.

1. OFh 1941.12.25.

2. Pataky László és Kovács Bélát Dobi István értékeli "Vallomás és történelem" -/Kossuth 1962.Bp. II.vol. 169-180. p./

3. OFh 1942.02.24.

4. A kulisszák mögötti megbeszélésekről tudomásunk nincs, csak következtetjük a fenti gondolatokat, elsősorban Dobi István idézett könyvének felhasználásával.

A csatlakozásra csak egy évvel később került sor. Az ünnepi szónok Göndös József, a Kisbirtokos Szövetség elnöke volt, aki hangsúlyozta, hogy "... a jövő öntudatos, művelt paraszttársadalma révén és hitén épülhessen meg a népi erejű, népi erkölcsű és népi kultúrájú boldog Nagymagyarország", ezért fontos a kultúrálódás. Csizmadia András a parasztság és az intelligencia együttműködésének fontosságáról beszélt. Nagy Ferenc országos elnök is az öntudatos paraszttársadalom fontosságát hangsúlyozta, majd úgy vélekedett, hogy "a társadalmi rétegek szerepe másként fog alakulni a háború után és ennek meghatározásánál fontos, hogy a parasztság is ott legyen." ^{1.} Tehát Göndös is és Csizmadia is a változatlan-
ság mellett tört lándzsát, konzervatizmusuk bizonyos látszat-
engedményeket helyezett kilátásba. Ezt annál is inkább te-
hették, mert Csizmadia András huszonegy éve tartó képviselő-
sége alatt a kormánypart pozíciójának védelmében mindent
megtett a Független Kisgazdapárt elsorvasztása, lejáratása
érdekében, így tulajdonképpen valójában nem volt választá-
si lehetőség a polgári pártok között. ^{2.} Nagy Ferenc pedig
aki németellenes gondolatokkal, angolszász jelenlétet várt
Magyarországon a háború után, valamiféle polgári demokráci-
ában való részvételről beszélt. Nyíltan németellenes kije-
lentés - a sajtótudósítás szerint - nem hangzott el. A
csatlakozást kimondták. Az a tény viszont, hogy Göndös Jó-
zsef a Parasztszövetség békés megyei szervezetének elnöke
lett, azt mutatja, hogy itt a kormány elképzelése szerint a-
lakult a szervezés. Két hónappal később a Gazdaifjak Egyesü-
lete is csatlakozott. ^{3.}

A Kisbirtokos Szövetség összetételéből adódóan itt a földmun-
kások nem tudtak szervezkedni. A földmunkás szakosztály lét-
rehozására irányulhatott 1943. pünkösdi hétfőjén megtartott pa-
raszttalálkozó, amelyre 70 községből jöttek küldöttek: első-
sorban a Tiszántúlról, de Komáromból, a Dunántúlról is. A

1. OFH 1943.01.19.

2. A parasztság /birtokosok/ az SzDP-vel még együttműködni
sem akartak, nem hogy belépni oda!

3. OFH 1943.03.25.

fő előadó Nagy Ferenc volt, aki a korábban már máskor is elmondott gondolatain kívül ekkor a parasztság önállósításának szükségességéről, testvéri magatartásáról, a társadalmi: /értse: osztály/ harcok kiküszöböléséről és áldozatvállalásról beszélt. Tehát lényegében újat nem mondott. Csizmadia András is a parasztság összetartását követelte, az osztályok összefogását; tehát azt, ami a gazdag parasztságnak kedvező volt. B.Szabó István békési kigazdapárti képviselő a Parasztszövetség célját a gazdasági és kulturális felemelkedésben látta. Érdekképviseltek kiépítését szorgalmazta, hogy a szarvasmarha igénybevételénél tapasztalt jogtalanságokat, egyenlőtlenségeket ki tudják küszöbölni, egyenliteni. Dr.Torkos Béla ezt a gondolatot fejtegette tovább, paraszt szervezetek létrehozását ajánlotta. Viszont, nem kis demagógiával, azt állította, hogy a parasztok kezébe jut a föld; így mivel övéké a föld, övéké lesz az ország is! A Kisbirtokos Szövetség hangulatára is rávilágított azzal a megjegyzésével, hogy néhányan sérelmezik Orosházán a Szövetség elnevezését. Vörös Vince, a Parasztszövetség alelnöke a szakképzettség fontosságáról beszélt. A sajtó közlése szerint tartalmi és szónoki szempontból a tömeggyűlés szövegének Dobi István komáromi földmunkás, a földmunkás tagozat vezetőjének beszéde volt: "Földmunkásság és a Parasztszövetség". A két fogalmat külön elválasztva egymástól hívott fel a közös érdekek együttes tisztázására, hogy a földmunkás ságnak is gazdasági, kulturális, társadalmi jólétet lehessen biztosítani. Egyenrangúnak kell lennie mind a kettőnek, mert alsóbbrendű foglalkozás lehet, de alsóbb rendű ember nincs.¹ Beszédéből arra következtetünk, hogy ekkor itt is a földmunkástagozat létrehozására törekedtek, de a gazdag parasztság ellenállása miatt erőfeszítései nem jártak sikerrel. Mégis egyedül ő volt az a szónokok között, aki túllépve a látszat- és félmegoldásokon reális programot javasolt. Emlékirataiban arról ír, hogy ekkor már a vésztő-

1. OFH 1943.06.17.;
1943.06.24.

i földmunkás találkozó megszervezésén munkálkodott sokadmagával.^{1.} Nincs tudomásunk arról, hogy kik és milyen mértékben vettek részt ezen a találkozón Orosházáról. A két orosházi egyesület csatlakozásának értékét mutatja az is, hogy amikor a német megszállás után a Parasztszövetséget feloszlatták /BM.169.611/1944.sz. rend./ a hatóságok megelégedtek azzal, hogy a Kisbirtokos Szövetség és a Gazdaifjak Egyesülete is kilépett belőle. A mindenkori kormányhoz szolgálalkúen törleszkedő helyi napilap kommentárja a Parasztszövetség feloszlataáról:

"A Parasztszövetség a magyar parasztságnak csak a felszínes rétegét képviselte, szembeállította a földműves réteget a többi osztállyal."^{2.}

A két világháború között a Kisbirtokos Szövetségben rendszeresen tartottak széles témakörű ismeretterjesztő előadásokat. Utoljára 1938-1939, telén került ilyenre sor. A későbbiek során a háborús feszültségek miatt a hatóságok igyekeztek minimálisra csökkenteni az ilyen szervezett összejövetelek lehetőségeit. A lehetőségeket így is igyekeztek megragadni és így tartottak előadást az 1942 februári "gazdanap" alkalmából is a politikai témájú beszédek elhangzása után a takarmányozásról.^{3.}

Ismert az is, hogy Veres Péter és Darvas József közös estet tartott.^{4.} Ezen Darvas József a "Népi kultúra - nemzeti kultúra" című előadásában bebizonyította, hogy a kettő tulajdonképpén azonos, tehát a nemzeti hagyományok hordozója a nép volt. Veres Péter előadásában a "Városiak, - falusiak" címmel a kettő közötti különbségekkel és hasonlóságokkal foglalkozott, mondván, hogy azokat egy nevezőre kell hozni, el kell tüntetni a meglévő különbségeket.

1. Dobi István: Vallomás és történelem i.m. II.kötet, 181-182. p.

2. OFH 1944.03.29.

3. OFH 1942.02.24.

4. OFH 1942.06.06.

A Szövetség bizonyos érdekvédelmi szerepet is játszott, beszerzést segített elő, exportállatot keresett értékesítésre, vett egy villanymotorral hajtott szelektort vezőmagtisztításra, ^{1.} közvetítette a gazdák panaszait a felső hatóságokhoz. 1942 januárjában megalakították a gurgonya, zöldség- és gyümölcsstermelők szövetkezetét ez 500 db 30 p-s névértékű üzletrésszel indult és az értékesítést volt hivatva előmozdítani, ^{2.} a háborús kötött gazdálkodás azonban nem kedvezett, hiszen a Jucsek-rendszerben mindenki az államnak terményben adózott. Így azután az egész csak terv maradt.

6.6.1.1. Gazdaasszonyok és Gazdaleányok Egyesülete. 1940-ben 370 tagja volt. Telente háztartási és baromfitenyésztési tanfolyamokat tartottak. Részt vettek a különböző gyűjtésekben. Őrájuk hárult a társasvacsorák, bálak megrendezésének munkás része. S míg a férfiak télen, vagy esős időben rendszeresen bejártak politizálni, billiárdozni, kártyázni, az asszonyok, - leányok csak tanfolyamokra, bálakra, évi közgyűlésre mentek be a gazdapalotába.

6.6.1.2. Gazdaifjak Egyesülete. Tagjai csak 35 éves korukig lehettek tagok, utána átléptek a Kisbirtokos Szövetségbe. Létszámuk az első világháborút követő népességi hullám következtében az 1940-es 420-ról 1944-ben 553 főre emelkedett. Az egyesületnek 1261 kötetes könyvtára volt. Telente állattenyésztési és takarmányozási tanfolyamot rendeztek. 1941-42. telén ezüstkalászos tanfolyamot tartottak házon belül. 1944. februárjában Féja Géza tartott előadást a magyar nép és a magyar irodalom kapcsolatáról. ^{3.} Az egyesület ellátott érdekvédelmi feladatokat is, műtrágyát, takarmánymészt, kősót hozattak vagontételben, nem nagy mennyiségben, hiszen 1941-ben ilyen akciókból mindössze 962 P megtakarítást tudtak felmutatni. ^{4.} Az egyesület tagjai az idősebbekkel együtt rendszeresen tettek a háború alatt is tanulmányutakat a környékre.

1. OU. 1940.08.29.

2. OFH 1942.01.28.

3. OU. 1944.02.20.

4. OFH 1942.02.26.

6.6.2. Orosházi Casino. 150 fős testület, tagjai a főszolgabíróság, és más állami hivatalok vezető tisztviselői, értelmiségiek, gazdag kereskedők és vállalkozók közül kerültek ki. 1858-ban alapították, tagjai közé zsidó vallásúakat is felvettek, akik csak a német megszállást követően hozott intézkedések miatt maradtak el. /v.ö.: 5.1.3./

Itt tárgyalták meg a községgel kapcsolatos intézkedéseket. A baloldal, a szociáldemokrata párt 1940. végéig dr. Mitlaszovszky János, az Orosházi Friss Ujság szerkesztő-tulajdonosa révén értesült az itt elhangzottakról.^{1.} Az itteni légkörhöz hozzájárult az is, hogy legalább is a háború elején, katonatisztek nem voltak tagjai a Casinónak.

6.6.3. Orosházi Függetlenségi és 48-as Politikai Párt Olvasókör. A törpebirtokosok és földmunkások egyesülete. A kisgazdapárt szavazóinak egy része innen került ki. Külön könyvtárszobája volt, 2 billiárdasztallal.^{2.} Tagjainak létszáma 580-630 között mozgott. Az egyesületnek elismert vezetője nem volt. Az évi közgyűlések itt is Horthy éljenzéséből, a tisztikar változatlan megválasztásából, a községi intelligencia dísztaggá választásából állt. Sajátos színpadok voltak a március 15-i és október 6-i megemlékezések. A magyar nemzeti eszmények, a függetlenség ügyének szolgálata azonban a revíziós politikához fűződött. Az 1939-es választáson a kormánypártot támogatták.

Az egyesület volt az egyetlen, amelyik a német megszállás ellenére 1944. március 19-én délután megtartotta a Kossuth Lajos halálának 50. évfordulóján a gyászünnepeket, amelyen Holecska Gyula mondott ünnepi beszédet,^{3.} sajnos, semmi utalás nem maradt fenn a beszédre. Az egyesület még 1944. májusában választmányi gyűlést tartott, tehát nem oszlatták fel.

1. Keresztes Mihály visszaemlékezése. - A szerző gyűjtése.
2. Virágh Ferenc: Békés megyei agrárproletariátus és szegényparasztság körüli egyetemi életéről, művelődéséről. Békéscsaba, 1968.; 33-34.p.
3. OU. 1944.03.23.

5.6.4. Tűzharcos Szövetség csoportja. 1937-ben 906 tagot tömörített, így a második legnagyobb egyesület volt Orosházán. 1932-ben alakult meg a csoport, amely az első világháborúban részt vett volt katonákat tömörített. Az országos szövetség élén Horthy állott és József főherceg. Egyike volt a Szövetség az ellenforradalmi rendszer jobboldali szervezeteinek, amelyek révén a militarizmust, a sovinizmust propagálta. Tagjai évi 1000 P jövedelem alatt egyszer évente féláru vasúti jegyet kaptak, ^{1.} de külön törvény is foglalkozott velük. 1938-ban "rendbontó elemek" ellen kivítették őket az utcára tüntetni. ^{2.} De közülük kerültek ki azok az emberek akik készségesen tapsoltak az "országgyarapítások" bódulatában és lelkesen éljeneztek Horthyt. Az orosházi csoport élére 1939. áprilisában dr. Torkos Béla került az elnöki székbe. ^{3.} A rangfokozatokat a Szövetség megtartotta külön-külön alelnököt választottak a legénységi és a tiszti állomány ügyeinek intézésére. 1939 januárjában kérelemmel fordultak a községi képviselőtestülethez, hogy elsőbbséget kapjanak az ügyintézésnél és a község adakozzon számukra egy otthon felépítéséhez. ^{4.} Ezt a község elutasította. Az 1938. IV. tc. végrehajtási rendeletei ipari- kereskedelmi és pénzügyi vonatkozásban úgy intézkedett, hogy a megüresedett helyekre 50 %-ban tűzharcosokat kell felvenni, ha alkalmasak. ^{5.} Tehát már az első zsidótörvénnyel elindult "őrségváltás"-ból is hasznot húztak. Elzarándokoltak 1939. nyarán a Tatárszorosba, ahol a százegyesek harcoltak. A szürrealizmus határát súroló hasonlatokkal köszöntötték és ünnepelték Horthy "országglásának" 20. évfordulóját. /"... a magyar Génusz csodálatos felvillanása...", "... a magyar nemzet szebbik énjének inkarnációja.."/. ^{6.} 1942. végén a főcsoport diszközügyléssel ünnepelte meg fennállásának 10 éves évfordulóját,

1. OFH 1939.01.10.
2. OFH 1939.04.13.
3. OFH 1939.04.13.
4. OFH 1939.01.28.
5. OFH 1939.08.01.
6. OFH 1940.03.03.

amikor is Kratochvill Károly nyug. altábornagy és Holeczka Gyula tartalékos főhadnagy mellé megválasztották tb. elnöknek a járási főszolgabíró és a községi főjegyzőt is. ^{1.}
1943 végén még elkezdtek az ifjú katonaviseltek toborzását. ^{2.}
A háborús veszteségek hatására; - elnémultak.

1. OFH 1942.11.12.
2. OFH 1943.11.21.

6.6.5. Monori Gazdakör. Az egyesületről Féja Géza igen részletesen ír a Viharsarok című művében,^{1.} és az Orosháza története is részletesen kitér rá,^{2.} ezen túlmenőleg azonban készül az egyesületről egy munka, így dolgozatunk csak az általa megszabott időhatáron belül kíván néhány kiegészítést tenni.

Az egyesületet 1918 novemberében alakították. 25 év múlva már a 11 alapító tagon kívül 203 rendes tagja volt. A Tiszántúli Mezőgazdasági Kamara rendezésében telente előadásokat tartottak. Az egyesület a gazdag parasztság szerve volt, s ezt mi sem bizonyítja jobban, hogy a tanfolyan résztvevői megengedhették maguknak, hogy egy tablóképet közöltesse nek le magukról a helyi lapban.^{3.} 1940. elején választották dr. Torkos Bélát ügyésznek, aki azután 1943-ban már diszelnök lett.^{4.}

1940-ben a Falu Szövetség aranyéremmel tüntette ki a Gazdakört.^{5.} A gazdakör önállóan is fellépett, rendszeresen javaslatokat juttattak el a vármegyei mezőgazdasági bizottsághoz.^{6.} A gazdakör üléseit, rendezvényeit az iskolában tartotta, 1940 nyarán felmerült egy "népház" építésének a gondolata, ezzel a község telepítésének közelgő 200. évfordulójára kívántak tisztelegni. Az épület külső vakolás nélkül 1942. január elejére lett készen. Az 1942-es belviz, árviz azonban elvitte, tönkre tette. 1943. november végén azonban már újjáépítve avatták fel ismét.^{7.} A takarmányozás fellendítésére alakították meg a Zöldmező Szövetség monori csoportját, 22 tag lépett be és mintalucernásokat létesített.^{8.} 1941-ben megszervezték az ezüstkalászos gazdák helybeni továbbképzését, önképzését.^{9.} Ugyanebben az

1. Féja Géza: Viharsarok i.m. 227-230. p.

2. Orosháza története és néprajza I. vol. 642. p.

3. OFH 1939. 02.19.

4. Békés vármegye útmutatója. Szerk.: Tóth Kálmán 295.p.

5. OFH 1940.04.07.

6. OFH 1940.04.25.

7. OFH 1943.11.30.

8. OFH 1941.01.16.

9. OFH 1941.03.13.;
1941.06.10.

évben 5,5 kh-on termeltek vetőmagot, azonkívül borsót, babot, uborkát, sárgarépát, retket, gyökeret, zöldséget német cégeknek exportra. ^{1.} A Kisbirtokos Szövetséghez hasonlóan ők is csatlakoztak a Parasztszövetséghez. ^{1.} 1942.-43. telén már a Parasztszövetség tartott hetente három alkalommal előadást 50-80 hallgatóval. ^{2.} Ebben az időben legálábbis nekünk úgy tűnik, - hogy a "birkózás" a "Falu" Magyar Gazda és Földmivesszövetség és a Parasztszövetség között a Monori Gazdakör "birtoklásáért", ami tekintve, hogy a monoriak jelentős eredményeket értek el és egyénileg szépen gyarapodtak, nem volt kis szó. Monor a "harmadik utas" nézeteknek, a "kert-Magyarország" reklámjának kiválóan megfelelő. Amikor 1943. márciusában Vörös Vince, a kalászos mozgalom elindítója felkereste őket, azzal büszkélkedtek, hogy majdnem minden gazdának van már tejfölözője. ^{3.} De a tanyaközpontjuk iskolájának tejellátását nem tudták megoldani! Nem akadt jelentkező arra, hogy hatósági áron eladjon néhány liter tejet! Kiss Gergely, a Parasztszövetség országos titkára a "harmadik utas" jövő perspektíváit vázolta, az 1943. évi közgyűlésen, amihez a virágzó kisbirtokok kirakata a legszemléletesebb illusztrációjul szolgált. ^{4.}

Érdekes adalék a tájékoztatás igényéhez, hogy ezen a közgyűlésen a monori gazdák sérelmezték a dobolást és kérték, hogy a község továbbra is a helyi napilapban hirdessen. A Parasztszövetség előadássorozata összesen 72 /!/ előadásból tartott, többek között Darvas József is tartott előadást "A jobbágytól a kisgazdáig" címmel. ^{5.} Utolsó híradásunk ebből a korból a Monori Gazdakörből, hogy 1944. januárjában 33 %-os államsegéllyel egy 23 tagú őstermelő csoport egy német gyártmányú traktort vásárolt ekével. ^{6.}

1. OFH 1942.02.19.

2. OFH 1943.01.31.

3. OFH 1943.03.25.

4. OFH 1943.02.04.

5. OFH 1943.03.25.

6. OFH 1944.01.16.

6.6.6. Turul Szövetség "SZONDI" Bajtársi Egyesület. Tagjai csak egyetemet, főiskolát, gimnáziumi érettségit tettek lehetnek. A vezetőszerpek általában jogászok játszották. A "nemzeti és faji" gondolatokat ápolták és terjesztették. Tagjai lelkesen résztvettek a kormánypárt által szervezett "táborozásokon", így azokról részletes beszámolókat kapunk a helyi kormánypárti napilapban. Ezek a beszámolók - demagóg voltak miatt - használhatatlanok, mert a lényegét nem tartalmazzák /amiről szó volt/ megvalósítani meg nem is törekcsenek az elhangzottakat. Az egyesület tagjainak száma meghaladta a 300-t.

Egy szempontból érdekel még figyelmet az egyesület. A harmincas években állandó élénk sajtóvitát folytatni különböző szélsőjobbaldali lapok hasábjain dr. Mitlasovszky János-sal, a liberális polgári ujságíró-tulajdonossal. Ez dr. Mitlasovszky öngyilkosságával végződött. Az ügy azonban ma még kutathatatlan, mert a szélsőjobbaldali lapok zárolva vannak. /SSZK, Zárolt Kiadványok Tára./

6.6.7. Egyéb egyesületek.

6.6.7.1. Vitézek. A király nélküli Magyar Királyság egyik furcsaságai voltak, az ellenforradalmi rendszer támaszai; azért furcsa, mert Horthynak - tekintve, hogy nem volt koronás király, nem volt joga nemességet adományozni, a vitézi rend létrehozásával mégis ezt tette. A községben 5 tiszti és 17 legénységi vitéz volt, egyikőjüknek sem volt telke, csak v. Regős Ede segédjegyző járási vitézi hadnagy kapott Csorváson 41 kh-as telket, 1944. februárjában.^{1.} Ez lett a nagy garraal beharangozott földreformból! De ekkor már azt nem emlegették a hivatalos körök!

6.6.7.2. Kereskedelmi egyesületek. A község kereskedelmi életében a zsidó vallásúak viszonylag jelentős szerepet játszottak. Számszerű pontos adatok nem állnak rendelkezésre, de egy 1931-es kiadású névjegyzék alapján^{2.} a kereskedők és iparosok között kb. 140 a zsidó vallásúak száma /összevetve az iratanyagban előforduló nevekkal/ azonban a községben a legnagyobb boltok, üzletek és cégek az övék voltak. Ez az egyesületek életében sokáig nem tükröződött. Két kereskedelmi egyesület volt: az 1882-ben alapított Orosházi Kereskedelmi Kör és az Orosházi Kereskedelmi Csarnok. Az változást az indította el, hogy az első zsidótörvény hatására Orosházán is megalakult az 1919-es alapítású Baross-Szövetség orosházi fiókjá, amely a "politikamentesség" cégére alatt célul tűzte ki a keresztényelem számarányának érvényesítését a gazdasági életben.^{3.} Huszonnégyen alapították meg, kétszázan jelentkeztek, de 1943-ban a húsztagú vezetőség mellett 248 tagja volt az egyesületnek.^{4.} Hatására a Kereskedelmi Körből kiszorították a zsidótörvény alá esőket, új vezetőséget választottak, de a Baross fiókkal fuzionálni nem akartak.^{5.} A hamarosan tömegével kiadott új rendeletek,

1. OFH 1944.02.26.

2. Orosháza bűtösoros lak- és címjegyzéke. Orosházi útmutató II. Orosházi Friss Ujság Nyomdája, 1931.

3. OFH 1940.04.23.

4. Békés vm. útmutatója szerk. Tóth Kálmán. é.n. 284-288.p.

5. OFH 1941.03.19.

amelyek bevezették a készletek és áruk központi elosztását, a zsidótörvény alá esőkre vonatkozóan beszerzési korlátokat tartalmaztak, így a Kereskedelmi Csarnok feladta az érdekvépviseleti jellegét és kizárólagosan társadalmi egyesületként működött tovább, viszont a zsidótörvény hatálya alá esőket nem zárták ki.^{1.}

A Baross Szövetség pedig állandó harcot vivott a zsidótörvény alá esőkkel szemben: a község és az evangélikus egyház mondjon fel a zsidótörvények hatálya alá eső üzletbérletnek, tiltassák ki a vásárokról és piacokról az ilyen árusokat és kereskedőket. Többen kitették az üzletükben, vagy az üzletük elé a táblát: "Zsidót nem szolgálunk ki!" Az érdekeltek visszaemlékezése szerint ez nem okozott jelentős üzleti kárt, mert a többség továbbra is a megszokott kereskedőjénél, iparosánál vásárolt; inkább az árullátásban érintette őket az áruhiány.^{2.}

1941. májusában meglakaitották a Baross Szövetség Női Táborát is,^{3.} amely azt tűzte ki célul, hogy magyar és keresztény legyen a közgazdasági élet. Magyar ruhabemutatót tartottak, divatbemutatót, a gyűjtésekben vettek részt.

6.6.7.3. Orosházi Földmivelő Egylet. 1899-ben alakult meg, tulajdonképpen a Várkonyi István féle mozgalmat támogatta annak idején, a második világháború idején 58 idős tagjával már anakronizmus volt, mindenféle politikai vagy társadalmi jelentőség nélkül. Siránkoztak azon, hogy nem lépnek be a fiatalok,^{4.} de lemaradtak a politikai fejlődéstől, pusztán az agrárproletariátus megosztásában volt szerepük.

6.6.7.4. Gazdakörök. A már említett és tárgyalt Monori Gazdakör mellett még három gazdakör működött a tanyavilágban: Hosszúsoron, Hajdúvölgyön, Bónumban. Ezekben a vezető szerepet a gazdag parasztság játszotta, bár inkább csak mint hangadók. A hajdúvölgyiek pl. traktort is vettek a Földmivelésügyi

1. OFH 1942.12.24.

2. Stern Ernő és Füredi János visszaemlékezése. - A szerző gyűjtése. -

3. OFH 1941.05.01.

4. OFH 1942.01.13.

Minisztérium támogatásával. Volt valamelyes szerepük az irodalom terjesztésében, pl. Bónumban a szakmai előadások között Ady Endre verseket szavaltak. ^{1.}

6.6.7.5. Hadirokkantak Országos Nemzeti Szövetsége orosházi csoportja az első világháború rokkantjait tömörítette, akik rokkantságuk miatt az államtól alacsony járadékot kaptak. 1937-ben 607 tagjuk volt, ^{2.} tehát ennyire tehetjük hozzávetőlegesen a rokkantak számát. A halottak száma 1162 volt. ^{3.}

1. OFH 1942.11.08.

2. BAL Orosházi járási főszolgabíró iratai 1.250/1937.

3. Orosháza története és néprajza I.kötet 570. p.
Nem közli a hadirokkantak számát!

6.7. Egyházak, vallások. Az ellenforradalmi rendszer Magyarországon, de korábban is, mindenkinek tartoznia kellett, ha formálisan is valamelyik bevett valláshoz. Aki nem tartozott valamelyikhez, az már gyanús volt. A lakosság vallási tagozódását vizsgálva az 1930-as és 1941-es népszámlálás adatait összehasonlítva a következő képet kapjuk:

	1930. 1.	%	1941. 2.	%
róm. kat.	5957	20 %	7563	27,9 %
görög kat.	96	0,2	157	0,58
református	2215	8,8	2889	10,6
ágostai ev.	15414	61,9	15425	57,0
gör.keleti	143	0,5	181	0,6
izraelita	727	2,9	579	2,13
unitárius	203	0,8,	—	—
nazarénus	118	0,4	—	—
baptista	—	—	172	0,7
ismeretlen	—	—	82	0,3
felekezeten kívüli	46	0,18	73	0,20
	24.926		27.061	100, %.

Az adatokból egyértelműen az világlik ki, hogy a korábban döntő többségében evangélikus Orosházán előretört a római katolikus és a református vallás. Ennek kettős oka volt: a birtokos parasztság és az értelmiség /amelynek jelentős hányada helyi származású volt/ tehát az evangélikus vallásúaknál elterjedt az egyke, másrészt az itt állomásozó katonaságnál, akiket Békés, Csanád és Csongrád megyéből hívtak be, a katolikus vallásúak voltak többségben.

Ha a vallási tagozódást és a lakóhelyet egybe vetjük, azt tapasztaljuk, hogy a katolikusok számaránya Bónumban, Gyopáros környékén és Rákóczi telepen eléri vagy meghaladja az evangélikusok számát.^{3.} Ebből az következik, hogy az agrár-

1. 1930.évi népszámlálás I.Demográfiai adatok KSH Bp.1932.151 p.

2. 1941.évi népszámlálás Demográfiai adatok KSH Bp. 1947.

3. 1930. évi népszámlálás I. i.m. 317. p.

proletariátus inkább katolikus vallású volt. A községben vallási villongásokról nem beszélhetünk, a református és evangélikus egyház között kimondottan jó kapcsolat volt, reverzálíst sem követeltek egymástól.^{1.} A katolikus és evangélikus egyházközség közötti kapcsolatról már nem mondhatjuk ugyanezt. Bizonyos jelek arra utalnak, hogy a hivatalos körök támogatásával a katolikus egyházközség erőteljes katolizációt folytatott, ennek időbeli terjedelme kívül esik dolgozatunk határain, másrészt a katolikus egyházközségnek nincsenek meg az iratai.

6.7.1. Evangélikus egyházközség. Az alapító ősök, akik a vallásszabadságuk biztosítása miatt jöttek el Zombárról és telepedtek le Békés megyében, evangélikusok voltak. Leszármazottjaik szigorúan ragaszkodtak vallásukhoz. Azonban az egyházközség hivei előregedtek, ezt az is mutatja, hogyha megvizsgáljuk a születés és halálozás számait és a községi adatokat összevetjük az egyházközség adataival. Azt tapasztaljuk, hogy a születések százalékaránya a községen belül 50-56 % között mozog, tehát nem éri el az evangélikusok számarányát, az 57 %-ot, a halálozás százalékaránya pedig meghaladja azt: 60-64 %.

Ezt a lelkészek és a presbitérium is látta: "... önön sirját ássa az a nép, amely megúnta a gyerekkacajt... figyelmeztesse erre a presbitérium a gyülekezet minden egyes tagját!"^{2.} 1942-től kezdődően az istentiszteletek látogatottsága állandó emelkedést mutatott, de a gyülekezetnek csak alig tíz százaléka élt urvacsorával, vagyis tartotta be ténylegesen a vallás szabályait.

Az egyházközségnek Orosháza határában 223 kh, Szentetornyán 49 kh, Nagymágocson 20 kh földje volt. A földeket haszonbérbe adták ki, a lelkészek 30-30 kishold javadalmát is. A haszonbérlők hosszabb időn át ugyanazok voltak, akik az átlagos

1. Fürst Ervin ny.igazgató lelkész visszaemlékezése. - A szerző gyűjtése. -
2. Az orosházi evangélikus egyház képviselőtestületi jegyzőkönyve. 1943.05.25. Az igazgató lelkész évi jelentése.

haszonbérért bérelték a földet. A haszonbéreket csak 1943 nyarán emelték meg. ^{1.}

Az egyházközség a bevételeit önmaga fenntartására, lelkészek és hitoktatók fizetésére /öten voltak/, valamint az evangélikus gimnázium és tanfolyam, valamint a népiskola és nép-főiskola fenntartására fordította. Rákóczi telepen missziós egyházat építettek 1940-1941-ben. ^{2.} Megvették a volt Mitlasovszky nyomdát teljesen és azt az egyházmegye céljaira fordították. ^{3.} Hasznát nem hozott, így a képviselőtestületben is felmerült a gondolat, hogy adják el, de végülis megtartották. ^{4.} A bevíz, árvizkárak helyrehozására 1942-ben az elemi iskolákat renoválták és bővítették egy tanteremmel. Ez a munka 32 ezer P keret költségvetéssel indult és végül 160.000 P-be került. ^{5.} Az egyházközség nagy problémája volt a községi nagytemplom tatarozásának feladata, erre már 1939 őszén gyűjtést akartak indítani; ..." de a részleges sorozás miatt felzaklatott hiveket nem akarták zaklatni a gyűjtéssel," így az elmaradt. ^{6.} Felmerült a Szöllőben egy új templom építésének is a gondolata, de az elmaradt. "O-rosházi Evangélikusok Lapja" címmel időszakai ujságot is megjelentettek, aminek azonban nem sikerült eddig a nyomára bukkanni.

A képviselőtestületben politikailag különböző állásfoglalású egyének voltak, demokratikus érzelműektől a nyilasokig. A nyilasok /néhány jobboldali érzelmű/ itt is kísérletet tettek az antiszemitizmus kiterjesztésére. Pl. felszólították a presbitériumot 1944 nyarán, hogy a rákóczi telepi templom berendezésének igényelje ki a zsidótemplom padjait, - elutasították. Más: felhívták a német anyanyelvű igazgató lelkészt; mert néhány német katona eljár a vasárnapi istentiszteletre, - szőjjön be német szöveget is vasárnapi szentbeszédbe; - szintén visszautasította. Az igazgatólelkész

1. Az orosházi ev.egyház képviselőtestületi jkv-e 1943.05.25. Az igazgató lelkész évi jelentése. - A szerző gyűjtése. -
2. OFH 1941.08.05.
3. OU. 1943.03.28.
4. Oh-i ev.egyház képv.test.jkv. 1944.06.16.
5. Az összebevétel: 137.445 P. 1943-ban: 204.058 P.
6. Oh-i ev.egyház képviselőtest.jkv. 1940.03.28.

politikai érzelméiről álljon itt egy mondat: "... életünk ege talán Mohács óta sohasem volt oly borult, mint ma." - mondta Fürst Ervin igazgatólelkész 1944. március 28-án, az evangélikus egyház képviselőtestületének ülésén. ^{1.} Ez a kijelentés, a német megszállás után 9 nappal, nem német barátságról tanúskodik. Ennek szellemében, az emberiesség jegyében segített azután a letartóztatott szocialistákon /pl. kérvények írása, pénzfelajánlás/ és volt segítségére a gettóba kényszerített zsidó-vallásúaknak.

Az evangélikus egyházközség is tartott fenn egyesületeket, amelyek fő célja a vallás szolgálata mellett a jótékonykodás volt. A Nőegylet 160 fővel, a Leányegylet 110 fővel működött. ^{2.} A kor előrehaladtát jelzi az is, hogy estjeiken ismeretterjesztő előadás is helyet kapott a vallásos téma és a zsoltárok mellett. Azonban 1939. tavaszán itt is véget értek az ilyen témájú előadások, s csak 1944. tavaszán tartottak újból hitmélyítő előadásokat. A jótékonykodás az államilag szervezett gyűjtésekben való részvétel mellett a "szegények karácsonyára" való gyűjtést jelentette /1940. januárjában még közzé tették az újságban, hogy ki mit adott!/ de nyaraltattak pesti gyerekeket is, pl. az Illatos útról.

Ezek a gyerekek módosabb gazdáknál dolgoztak, segédkeztek, jó élelmezéssel azonban felerősítették őket.

Ha Orosházán nem is volt -sajnos- Péter András, az egyházközségnek iskolafenntartó munkáját többen támogatták kisebb, nagyobb hagyatékozással. A háború alatt özv. Süle Pálné 10 kh földet és lakóházát; Győry Gyuláné lakóházát hagyta a gyülekezetre. Az utóbbiban nyílt meg az evangélikus népiskola.

1. Orosházi evangélikus egyházközség képviselőtestületének jkv. 1944. 03.28.
2. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 3.614/1940.
3. Orosházi evangélikus egyházközség képviselőtestületének jegyzőkönyve,; 1944. 03.28. - A szerző gyűjtése. -

6.7.2. Római katolikus egyházközség. A két népszámlálás adatait összevetve, kb. 40 százalékos létszámgyarapodást könyvelhetett el elméletileg. A lelkeszi ellátás is nagyobb mértékű volt, hiszen az esperes plébános mellett két káplán és egy hitoktató lelkesz működött. Fenntartottak egy szeretetházat is, keresztes nővérekkel. Az egyházközség vagyona 176 kh terület volt, két ház, a plébánia és két iskola. ^{1.} Az egyik házban működött a Katolikus Otthon, a másik a szeretetház volt. Ha összevetjük az evangélikusok és katolikusok által rendezett előadások tematikáját, azt tapasztaljuk, hogy a vallásos témák mellett itt aktuális politikai előadások uralkodtak. Tehát a katolikus egyház itt is, ilyen formában is beállt a sovinszta-irredenta lélekmérgező kórusba és fennhangon úszított. Az evangélikus egyház, ha nem is zárkozható el, legfeljebb csak bólogatott. Pl. szivgárdisták bemutattak 1939; elején egy vallásos tárgyú irredenta jelennet az Alföld Szálló színháztermében; ^{2.} Más: a katolikus munkásifjakkal az egyik káplán bemutatta Sik Sándor: István király című történelmi drámáját a szántistváni gondolat megerősítése céljából. ^{3.} Ide sorolhatjuk a KaLaSz, a Katolikus Leányszövetség produkcióját, 350 magyar egyenruhás leány "feledhetetlen" produkcióját, szintén irredenta céllal. ^{4.}

Jellemző az is, hogy a katolikus egyházközség az adóhátralékát kiméretlenül behajtatta a községi adóhivatallal /iktatószám nélkül!/. Másik: a háború alatt vett új orgonát, amit 1944. májusában szenteltek fel. ^{5.}

Van másodkézből olyan értesülésünk, hogy az 1940-ben Nagyváradra a képtalanba került Molnár János pápai prelátus segítségére volt hamis keresztlevelek megszerzésében a községből hozzá forduló zsidó-vallásúaknak. ^{6.}

1. BÁL Orosháza község iratai 9.417/1940.

2. OFH 1939.01.10.

3. OFH 1940.05.28.

4. OFH 1941.05.25.

5. OFH 1944.05.14.

6. Bagi Alajos visszaemlékezése. /bizonyítatlan./ - A szerző gyűjtése.

6.7.3. Izraelita hitközség. Tagjainak száma bizonyos csökkenést mutat, 1930-ban 727, 1941-ben 579 fő. Ez részben elköltözések, részint áttérésekből adódott. Élén egy rabbi állt /jelenleg Helsinkiben él/ és volt egy egytanerős elemi iskolájuk. A községben korábban antiszemitizmus nem volt, esetleg az "úri társaságban" lehetett ennek valamilyen jelét tapasztalni. Csak a nyilások mozgolódása, mert másnak nem lehet nevezni, tartalmazott antiszemita felhangokat. A hitközség pedig -pénzt nem kimélve- igyekezett magyaraságát minden áron bizonyítani: nagy ünnepélyességgel köszöntötték a templomban a legkülönbözőbb állami ünnepeket és erre diszes meghívókon hívták meg a főszolgabírószágot és a községi előljárószágot. Kapcsolatuk jellegéről korábban már szoltunk.

/5.1.3. - 5.3./

1939 elején ismertette a kormánypárti napilap a 2. zsidótörvény-javaslatot, aminek indoklásában a revizionizmus kapta a legfőbb szerepet: mondván, a "visszatért Felvidéken" élő 100 ezer zsidó vallású csehszlovák köztársaság támáza volt, tehát a magyar nemzet ellensége!¹. Ennek szellemében néhány nap múlva méltatlankodik, hogy a törvény-javaslat sok keresztényből zsidót csinál.² A második zsidótörvény végrehajtási rendelete 1939. május 4-én jelent meg, ennek alapján kimaradtak a községi képviselőtestületből az érintettek 7 virilis és 3 póttag,³ valamint be kellett jelenteni, hogy ki esik a törvény hatálya alá és kérelmet kellett benyújtani a választójog iránt.⁴

1939. július 15-én vonultak be először az érintettek /igen sokan/ munkaszolgálatra.⁵ Gyomán, afféle "elosztó" táborba kerültek. Ez a tábor a csendőrség nyomozóosztályának jelentése szerint kitűnt a többi közül, mert a "bánásmód laza" volt.⁶

1. OFH 1939.01.05.

2. OFH 1939.01.15.

3. OFH 1939.03.04.

4. OFH 1939.05.06.

5. OFH 1939.07.15.

6. "Egyvertelen álltak az aknamezőkön... "Dokumentumok a munkaszolgálat történetéhez Magyarországon. Szerk.: Kocsai E. Bp. 1962. 213. p.

A visszaemlékező szerint emberséges volt a századparancsnok.^{1.} 1940. elején hirdette meg a zsidóbirtokokat, összesen 15-16 kh volt ilyen a községben, ami elenyésző az országosan félszáz-ezer kh-t meghaladó területéhez. Kettőre érkezett igény a bejelentett 13-ból, a községi előljáróság az egyiket javasolta csak; 508 négyszögölös gyopárosi villatelket egy rádió- és írógépbizományosnak.^{2.} Azzal indokolták az egyetlen javaslatot, hogy a községben bőven van beépíthető házhely, másrészt a község szélén lévő földekét hiába hirdetik.

A Baross Szövetség kérésére az alispán 1940. októberében rendeletet adott ki a piaci árusok vallás szerinti számarányáról.^{3.} Eltiltotta a község piacáról a máshol lakó zsidóvallásúakat, az orosháziak közül pedig a 440 árus 6 %-ának megfelelően a 43 zsidóvallású közül csak 27 kapott engedélyt a piacon való árusításra.^{4.} A szabályozást követő első piacon senki nem volt kinn az engedélyesek közül,^{5.} de utána ment minden tovább. Az intézkedés a keresztény baromfinagykereskedőknek kedvezett, elsősorban, beadvánnyal ők is sürgették az ügyintézkést. A kitiltás után újra felosztották a piacot: a Bernardinelli cég kapott még egy standot.^{6.} A helyi burzsoázia tehát a tőkés piac törvényei szerint ugyanúgy viselkedett, mint a nagyok!

Az antiszemitizmus talajtalanságát jól mutatta dr. Tafler Elek bekerülése a községi képviselőtestületbe választás után. /v.ö.: 5.3./ Az 1941. augusztus 8-án életbelépett 1941.XIX. tc. végrehajtása során viszont megszűnt a képviselőtestületi tagsága.^{7.}

A Szovjetunió elleni hadbalépés hatására a községtől is többeket vittek el munkaszolgálatra, hogy mikor? hová? hány embert? arról csak hiányos információink vannak. Tudjuk, hogy 1942-ben eltűnt egy ember a hadműveleti területen, 1943-ban ismét ketten haltak meg. 1941-ben azt a századot, amiben az orosháziak zöme volt, ki akarták vinni a frontra, de

1. Füredi János visszaemlékezése. - A szerző gyűjtése. -

2. BÁL Orosháza község iratai 2.441/1940.

3. OFH 1940.10.30.

4. OFH 1940.11.08.; 1940.11.12.

5. OFH 1940.11.15.

6. BÁL Orosháza község iratai 17.328/1940.

7. BÁL Orosháza község iratai 203/1942. 2. kgy.

azután egy pesti századot vittek helyettük ki a frontra - az orosháziak ekkor megúszták. 1943-ban sokan voltak a községből Budakon, Erdélyben, munkaszolgálaton. ^{1.}

1941. végétől kezdődően három alkalommal is szabtak ki büntetést a strohman-rendszer alkalmazása miatt. 1942-ben néhány "fajgyalázási feljelentés" kivizsgálása adott táptalajt a pletykára.

Az antiszemitizmus felszítására több ízben játszották a Daubner család tulajdonában lévő mozik a "Jud süss" című német filmet. ^{1.a.} Vetítése után a nyilasok esténként belekötöttek a zsidó vallásuakba. Volt olyan, aki a film megtekintése után szívinfarktust kapott és meghalt. Ilyen előzmények előzték meg a német megszállást követő szörnyűségeket. Az orosházi zsidóság kálváriájáról a felszabadulást követő években az orosházi származású Fedor Ágnes írt regényt "Különös karnevál" címmel, amelynek Orosházán azaz Kutfalván játszódó része valóság, ideértve azt a részt, is, amelyben a főhősnő elviszi a fiát a gettóból.

Március 19-22-e között a hitközség vezetőit, így Tafler Andort is a német katonaság elvitte. ^{2.}

1944. április 5-étől volt kötelező a sárgacsillag viselése. ^{3.}

1944. április 4-5én, kb. tíz baloldali politikai beállítottságút a többi szocialistával a Meszes-kisközi iskolában deportálták, majd a többség rendőri felügyelet alá helyezésével őket munkaszázadba irányították. ^{4.}

Április 19-én a Kereskedelmi és Közlekedési Miniszter 50.550/1944. sz. rendeletére lezárták a zsidótulajdonú boltokat és újrainvitását nem engedélyezték keresztényeknek sem. ^{5.} Az

1. Füredi János visszaemlékezése. A zsidótörvények hatálya alá eső férfiak közül 1943. ápr. végén az 1906-1918-as születésűeket hívták be. - OFH. 1943.03.28.
- 2.a. A Daubner család mozija, cukrászdája, de más üzletek is előtt is kinnt volt a tábla: "Kutyát és zsidót nem szolgálunk ki!" Elsősorban azoknál, akik hasznot húztak az "őrségváltás"-ból!
2. BÁL Orosháza község iratai 6.505/1944. Volosinovszki György visszaemlékezése. - A szerző gyűjtése.
3. OU. 1944.04.02.
4. Keresztes Mihály és mások visszaemlékezése. - A szerző gyűjt.
5. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 3.354/1944.

üzleteket lepecsételték, majd megkezdődött az üzletekben található áruk leltározása.

1944 április 23-án éjjel betörték a zsidótemplomba a betörők, s onnan kegyyszereket loptak. A csendőrök két nap alatt megfogták a tettest, a kegyyszerek meglettek. A tettes egy év és egy hónapi börtön-büntetést kapott. ^{1.}

Április végére befejeződött a zsidótörvények hatálya alá esőkről az alapnévjegyzék elkészítése. Összesen 518 személyt tartalmazott. ^{2.}

Ismertté vált a gettó felállításának a terve, folyt a tárgyalás, hogy hol állítsák fel. A hitközség minden követ megmozdított, hogy a községhez közel eső Szentetornyán legyen az egyik zsidóbirtokon. A végső döntés: a község közepén, az evangélikus templom mögött, az úgynevezett Drucker fatelepen állítják fel.

Május 9-én este 10 órától délelőtt 10 óráig kijárási tilalmat vezettek be számukra és elrendelték a lakásukban lévő tárgyakról leltár készítését három példányban. ^{3.} Ennek hatására megindultak a kérések és kérelmek a zsidóvallásúak boltjainak, üzleteinek, lakásainak odaitélésére. A főszolgabíróság ekkor még minden kérést vissza tudott utasítani.

Az Orosházi Friss Hírek, amelynek az irányítása ekkor már a nyilasokkal együtt működő Petrik József kezébe csúszott át, naponta hozta a zsidóellenes krónikát, "szineseket", amelyek légbőlkapott valótlanságát néha beismerni kényszerült, mint május 9-én is: senkinél nem találtak 30.000 P értékű dohánny-árut. ^{4.}

Május 9-én kellett leadniuk a rádiókat. ^{5.}

Május 10-én került sor a zsidójellegű egyesületek /Izraelita Szentegylet és Nőegylet/ feloszlására. ^{6.}

1. BAL Orosháza község iratai 7.968/1944.

2. BAL Orosháza község iratai 6.361/1944.

3. OFH 1944.05.09.

4. OFH 1944.05.09.

5. OFH 1944.05.09.

6. BAL Orosházi járási főszolgabíró iratai 3.492/1944.

Május 12-én kellett a kerékpárokat és írógépeket beszoigáltatni. ^{1.}

Május 14-én hirdették ki, hogy 15-16-án a leltárellenőrzés után be kell költözni a gettóba. ^{2.} A hirre az egyik orvosnő testvérével és édesanyjával öngyilkosságot követett el. ^{3.}

A gettóba való költöztetéssel egyidejűleg "nagyobb hal" is jelentkezett: a debreceni 6. honvéd ker.parancsnokság. Átiratában azt követelte, hogy a megürülő zsidó lakásokat elsősorban honvédségi használatra tartsák fenn. ^{4.}

A gettóból hívták be munkaszolgálatra az 1925-26-ban született férfiakat, először Békéscsabán kellett jelentkezniök. ^{5.}

Július elsején német katonaság vitte el a gettóból azokat a férfiakat, akiknek munkaereje még ért valamit. ^{6.}

Hogyan reagáltak az emberek? A többség megrémült, megriadt, nem mert tenni semmit. Az antiszemita uszítást a nyilasokon kívül csak kevesen vették át. Többen vették a bátorságot viszont, hogy megvédjék a szennyáradattól a szerencsétleneket, embernek tekintették őket.

Az idős Stern Ignácot a járdáról leparancsoló nyilasvezetőt Antali István fiákeres zavarta el ostorral. ^{7.} A sárga csillog kötelező használatának bevezetése után néhányan /Fürst Ervin ev.lelkész, Kónya Lajos, SzDP tag/ sétált velük az utcán. /Dr. Mlinarics Józsefné végig látogatta ismerőseit a gettóban. De bátoritást nyújtott a gettóban Mihály István borbély is, aki a nők haját ment be levágni. A csendőrök között is voltak emberségesek, pl. Földessi nevű, akit a háború után igazoltak is. De említhetjük még Mancsik Károly cukrászt, Barázda Péter péket, akik rendszeresen bejártak a gettóba. Ami a helyi hatóságokat illeti, nekik személy szerint nem volt rossz kapcsolatuk ezekkel az emberekkel, ha tettek is különbséget velük, talán a legjobb kifejezés: "kényelmetlen" volt

1. OFH 1944.05.12.

2. OFH 1944.05.14.

3. Bál Orosháza község iratai 7.181/1944.

4. Bál Orosháza járási főszolgabíró iratai 4.021/1944.

5. Bál Orosháza község iratai 7.202./1944.

6. Bál Orosházi járási főszolgabíró iratai 3.950/1944.

7. Boós Béla visszaemlékezése. - A szerző gyűjtése. -

8. Füredi Agnes visszaemlékezése. A szerző gyűjtése.-

nekik. Dr. Haviár Lajos főszolgabíró magatartásáról már szólnunk. Igyekeztek úgy végrehajtani az utasításokat, hogy ahol tudtak segítettek. Három fürdőszoba és külön tusfürdő is volt, ami 450 emberre elég kevés, de mégis valami. /- Csabán a dohányszárítóban volt! ^{szék} Az Orosháza története /I.vol.662.p. 553. hiv.sz./ hivatkozik még arra is, hogy cselédként bújtattak zsidónőket a községben. A bizonyító anyagot a Szántó Kovács Múzeumban -sajnos- nem találtuk meg.

A gettóba való beköltöztetést, majd a deportálást a magyar csendőrség végezte. A gettó őrzésénél vidéki csendőrök is voltak, elsősorban debreceniek, akik az Alföldben szálltak meg. ^{1.} S ha voltak is helybeli csendőrök között emberségesek, ez nem általánosítható, de főként nem áll a helyi csendőrszárny parancsnokára, Prókayra, aki a szerencsétlenek kiszolgáltatottságát igyekezett saját anyagi helyzetének javítására felhasználni. Emiatt összetűzésbe keveredett a gettókban hasonló céllal "nyomozást" folytató debreceni csendőrtisztekkel, akik azzal vádolták, hogy "leartatott" előttük. ^{2.}

A sárga csillag viselése alól a községben 37 fő mentesült, erről a község külön értesítette a Gyulán székelő ~~Sicherheits~~ polizei ~~und~~ SD Aussenkomandot, amelynek feladata valószínűleg a deportálás ellenőrzése volt. ^{3.}

1944. június 15-én a csendőri felügyelet megszigorítására került sor, megtiltották a ki- és bejárást. ^{4.}

1944. június 18-án a főszolgabíró felhívta a lakosságot, hogy f.hó 20-25-e között tartózkodjanak a vasúti utazástól a zsúfoltság elkerülése végett. ^{5.}

1944. június 20-án szállították el Orosházáról, ahova az utolsó napokban a járásból is összeszedték a helyi gettókból a zsidókat, Békéscsabára. Itt a "gyűjtőtábor" a vasúti állomáshoz közel eső dohányszárítóban volt. Az orosháziakat

1. BÁL Orosháza község iratai 12.034/1944.

2. Füredi Ágnes visszaemlékezése. Megerősíti: Volosinovszki György.-A szerző gy.-

3. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 3.452/1944.

4. OFH 1944.06.15.

5. OFH 1944.06.18.

vitték oda utoljára, így nekik már csak a szabad ég alatt jutott hely. Néhány embert a csabai mokonok beengedtek. Azután híre jött, hogy az orvosok egyenlőre maradhatnak. A többieket, akik a szabad ég alatt voltak, tehát orosháziak és a környékre valósiak, bevagonirozták és Debrecenbe irányították. Itt találkoztak a férfiakkal és ezt a transzportot, amelynek egy részét orosháziak alkották, még öt vonattal együtt, Bécsbe irányították. Ott akkor éjjel hatalmas bombázás volt, ez is közre játszhatott; tény: valamiféle

"Vorzugslager"-ban helyezték el őket, mert közben folytak Budapestén az alkudozások a németekkel, akik teherautókat és mást akartak kapni ezekért az emberekért és úgy kiengedni őket Svájcba. ^{és a Nemzetközi Vöröskereszt segítségével} 1. Bécsben dolgoztak; éltek, 1945 április 7-ig. A XXII. kerületben, Stadtlauban, Strasshofban voltak lebombázott téglagyárban. 1944. március végén még nagy csomagot kaptak a Nemzetközi Vöröskereszt útján. Innen a szovjet csapatok közeledtének hírére gyalog, menetoszlopban utnak indították őket Linz felé. Az orosháziak egy része útközben megszökött és hazatért, mások külföldön maradtak. Akik Békéscsabáról már a következő vonatra kerültek, azokat egyenesen Auschwitzba vitték és ott haltak meg. Akiket a Honvédelmi Minisztérium a gettózás kezdete előtt behívott munkaszolgálatra, azok elkerülték a külföldre, Auschwitzba szállítását.

Végül is 42 fő halt mártirhalált munkaszolgálat teljesítése közben; 146-an haltak meg vagy még itthon, vagy útközben, vagy a gázkamrákban, de végeredményben az üldözés hatására. Emléküket az orosházi zsidótemetőben felállított emlékmű őrzi. Akiknek mentesítésük volt, a községben 37 fő volt, nem lehetett gettóba vagy gyűjtőtáborba szállítani. 2. Jött ugyan rájuk vonatkozóan parancs egy csendőrtisztól, Gyuláról, amit a főszolgabíróság elfektetett, de nem hajtatott végre, néhány hét múlva visszavonták. 3.

1. Füredi Ágnes visszaemlékezése; Lévai: Szürke könyv a magyar zsidók megmentéséről. Officina, é.n. /1946./ 153.p.
2. BÁL Orosháza község iratai 8.721/1944.
3. dr.Kiss József visszaemlékezése. /A "kivételezett zsidókra" vonatkozott./ - A szerző gyűjtése. -

Az elszállítás után megkezdődött a gettóban maradt értékek leltározása. ^{1.} A gyulai pénzügyi igazgatóság végezte, a leltározók is lop-
tak, a községben állomásozó német katonák is körbejártak, hasonló céllal. Néhány lezárt lakásból is lop-
tak; egymást érték ezért a feljelentések, újra kellett lel-
tározni. Az egész folyamatra ösztönzőleg hatott az államgé-
pezet egyes tagjainak magatartása: Szamosközi István
csenedőralhadnagy is beköltözött pl. engedély nélkül az e-
gyik deportált lakásába, példáját több csendőr és katoná-
tiszt követte. A gyulai pénzügyigazgatóság leirat szerint a
leltározásuk augusztus elején befejeződött, ^{2.} de utána a
község újra leltároztatott; még szeptember 21-én is 6 kise-
gitő esküdt segített a leltározásnál. ^{3.} Ugyanakkor a koz-
ség is igényelt házat: a Schwarz család Terényi utcai házat,
múzeum céljára. ^{4.} A zsidó-vallású elhurcolt orvosok gyó-
gyászati eszközeit összezsomagolták és felleltározva a Lehel
úti óvodában helyezték letétbe. ^{5.} Ezek az eszközök átvé-
szelték a frontátvonulást és épségben maradtak itt.
Az antiszemitizmus erősítését szolgálta az a tény is, hogy
szeptember közepén még négy napig játszották a mozik a göbbel-
si náci propaganda erre a célra készített filmét: a "Jud süss"-
t. ^{6.}

1. OFH 1944.07.30. "Milliók értékeket leltároztak fel a
gettóban" /?/
2. BAL Orosháza község iratai 10.211/1944.
3. OFH 1944.09.21.
4. 1944.06.22. OFH.
5. BAL Orosháza község iratai 7.259/1944.
6. OFH 1944.09.15.

6.7.4. Szekták. A Horthy Miklós által kormányozott ellenforradalmi rendszer gyanakvással nézett minden olyan alkalmat, ahol az elnyomottak, a kiszármányoltak, a nincstelenek jöttek össze. Ebbe beletartoztak a különféle vallási szekták is. Ennek fő oka az volt, hogy a szekták tagjainak jelentős része kivált az államilag elismert egyházak kebeléből, mert valami nem tetszett ott nekik, nem voltak az ott hallottakkal megelégedve. Ezek vallás^{sz}ága igen gyakran olyan elemeket tartalmaz^{ott}, amelyek nem egyeztek a fennálló társadalmi rendszerrel, bizonyos anarchisztikus, kommunisztikus vonásokra gondolunk, amelyek egyházellenességgel társultak. Ezek az emberek tanyán laktak, vagy nemrégiben költöztek be onnan, többségükben a kor színvonalához képest is hiányos műveltségűek voltak. Ezenkívül a nazarénusok és még mások üldözésére a katonai szolgálat megtagadása szolgáltaott okot.

A két világháború közötti időszakban legnagyobb hírhedtségre a Virasztó Koppány "táltos" vezette "Turáni hívők" szektája tett szert a községben. A szekta későbbi fennállásának nincs nyoma.

A legjelentősebb szekta a Krisztusban hívő Nazarénusoké volt 1930-ban még 118-an voltak. A szekta legjelentősebb alakja - érdekes módon - a helyi kormánypárti napilap tulajdonos-szerkesztője, id. Demartsik Ferenc volt, aki az engedélyezést is elintézte. 1940-ben még működtek, saját házuk volt, amit 1941-ben azonban a Belügyminiszter 257.143/1941.VII.a. sz. rendeletével, miután előzőleg betiltották országosan a szekta működését, Orosháza községének ajándékozta levente otthon céljaira.^{1.} Az események után hatósági nyomásra ugyan id. Demartsik Ferenc megkeresztelkedett,^{P.} a többiek azonban a betiltás és az 50 P-s pénzbüntetések ellenére is megtartották összejövetelüket.^{2.}

1. BÁL Orosháza község iratai 14.291/1941.

2. BÁL Orosháza járási főszolgabíró iratai 4459/1943. kihágás,
4492/1943.
4498/1943.

A háború kezdetén a népszámlálás irt össze baptistákat, de róluk nincs tudomásunk. A Magyarországi Bibliakövetők Elnöksége 1941-ben a községben is kívánt istentiszteletet rendezni, de elutasították a kérést.

3.3. Politikai események Orosházán

- 1939.01.10. A NEP orosházi választmánya támogatásáról biztosítja Imrédy Béla vigadóbeli zászlóbontását. /Magyar Élet Mozgalom meghirdetés, január 6./
- 01.21. Megalakítják a Nemzeti Munkaközpont, orosházi csoportját.
02. A főszolgabíró jelentése szerint nem vásárolnak a zsidóboltokban, a zsidó-vallásúak sem. /Ekkor folyik a 2.sz. zsidótörvény tárgyalása./
- 03.16. A MEMOSZ Orosházi csoportjának gyűlése, amelyen határozati javaslatot fogadnak el a kereskedelemügyi és iparügyi miniszterhez.
- 04.04. A községi inségmunkán dolgozó kőművesek inkább abbahagyják a munkát, de nem dolgoznak napi 3 P éhbérért.
- 05.01. A Gyopároson dolgozó inségmunkások megemlékeznek május 1-ről.
- 05.10. A FKGP választási gyűlése: Tildy Zoltán és Ravasz Antal beszéde.
- 05.14. A MIEP választási gyűlése: Teleki Mihály földművelésügyi miniszter beszéde 2500 ember előtt.
- 05.15. Farkas István beszéde az MSZDP választási gyűlésén ezer ember előtt a Polgári Olvasóköriben.
- 05.15. A nyilások egyetlen választási gyűlése.
- 05.18. Jaross Andor beszéde a MIEP választási nagygyűlésén 3000 ember előtt.
- 05.28. Képviselőházi választás: az orosházi kerület mandátumát a MIEP színeiben dr. Torkos Béla nyeri el. Csizmadia András a vármegyei listán jut be képviselőházba.
- 06.01. Az Orosházi Friss Hírek mérges tiltakozása Károlyi Mihálynak a Kisbirtokos Szövetséghez írt levele ellen.

- 1939.07.07. Tizenöt-ezer ember előtt katonai légi parádé.
- 07.15. Lunkaszolgálatosok bevonulása Gyomára.
- 09.01. Németország megtámadta Lengyelországot. A II. világháború kezdete. Utána: részleges sorozás Orosházán. Ez nagyfokú nyugtalanságot okoz, a keletkezett politikai feszültség miatt a csendőrök járőrözését megerősítették, a tervezett gyűjtést nem tartották meg.
- 10.17. "A zsidók közéleti és gazdasági térfoglalásának korlátozásáról" szóló törvény /a 2. zsidó tv./ végrehajtása során 7 virilist töröltek a községi képviselőtestületből.
- 10.28. dr. Torkos képviselő tájékoztatója a "földreform" ügyéről.
- 12.30. Propaganda-est a rúthének magyar szóval történő "ellátására" - alig volt érdeklődő.
- 1940.02.12. előtt Keresztes Mihály, Kiss János és Szobek András megállapodása a főispánnal: a helyi SzDP szervezetek nagyobb mozgásszabadságot kapnak Békés megyében.
- 02.29. A községi képviselőtestület ünnepélyes disz- közgyűlése Horthy országzászlásának 20. évforduló- já alkalmából; vezérgondolat: Horthytól várják a többi "elrabolt" magyar terület visszaszer- zését.
- 03.18. MIMOSz területi küldötttertekezlet Orosházán.
- 05.01. Mitlasovszky János lapszerkesztő, a 48-as Füg- getlenségi Párt országos vezetőségének volt tag- ja, Gyopárhalma képviselője a községi képviselő- testületben lemondott megbízatásáról.
- 06.16. Tiltakozó gyűlés a Hubay-Vágó nemzetiségi tör- vényjavaslat ellen.
- 07.05.- 09.16. a Szegedi V. Hadtestparancsnokság egyé- gei a községben állomásoznak.

1940.08.15. A rögtönbiráskodás kihirdetése a községben.

08.25.- 09.04. A baloldaliak és feltételezett román-szimpatizánsok internálása az Lötös majorban.

08.26. A Dénes-Eisler cég 50 baromfikopasztó munkása sikeres béremelést vívott ki.

08.31. Híradás a második bécsi döntésről.

09.01. Este a Turul fáklyás felvonulást rendezett 2500 fővel.

09.02. Jelentés a végrehajtások hatályossá tételéről, sok esetben nem merik kitűzni a végrehajtást a nagymérvű behívások, belviz és az aratás-cséplés elhúzódása miatt.

10. Majorossy Gyula, az Iparügyi Minisztérium osztálytanácsosának szemléje a várossá alakulás ügyében.

11.12. Szabályozzák a piacon működő zsidó vallású felvásárlók és kereskedők számarányát. /maximálják 6 %-ban./

11.21. Az SzDP ifjómunkás csoportjának tagjai leverték a Nyilaskeresztes Párt cégtábláját.

12.20. MÉP Nagyválasztmányi gyűlése a nyilasok ellen. /október 1-én létrehozták a nyilasegységet./

12.15. Községi képviselőtestületi választások. A 12 kerületből 11-ben a MÉP Kisbirtokos Szövetség jelöltjei győznek, egyben dr. Tarler Elek, a zsidó-vallású seprűgyáros.

12.19. Baranyai Kálmán helyett, aki 19 évig volt a község bírója, Iványi István lett a bíró. Albírónak a haladó nézetű Darók Józsefet választották meg.

1941.05. eleje: A Budapesti Nemzetközi Vásáron Janovics Imre és Csik János elmentek a Szovjetunió pavilonjába és itthon beszámoltak róla.

06. Júniusban már nagyfokú takarmányhiány volt, amit a lakosság a háborúra való készülődéssel okolt, a főjegyző szerint : "Izgatás volt."

- 1941.06.22. Németország támadása Szovjetunió ellen.
- 06.24. A járási főszolgabíró irata "a rendkívüli állapotok okozta elkeseredés és elégedetlenségről" ad hirt, amely "napról napra nő".^{1.} A községben megerősítik a csendőrséget és sürítik a járőrözést.
- 16.27. Magyarország és Szovjetunió között a hadiállapot deklarálása. Magyar csapatok támadása Szovjetunió ellen.
- 07.05. Rögtönbiráskodás és statárium kihirdetése.
- 08.04. Keresztes Mihály SzDP területi titkár letartóztatása és internálása.
- 08.26. dr. Haviár Lajos lett az orosházi járási főszolgabíró, előtt már több hónapig helyettesítette Bakos Józsefet.
- 09.04. Az MSzDP helyi szervezetét és még a tagság egy részét letartóztatták a csendőrkerület nyomozói. A vallatások célja egy állítólagos kommunista összeesküvés felderítése volt. Néhányat tiltott rádióhallgatásért ítélték el. A letartóztatottak többségét szabadonengedték.
- 09.21. Széchenyi István születésének 150. évfordulóján fáklyás váltófutást rendeznek az I. vh-s emlékműtől a járás községeibe.
- 11.07. Az Orosházi Friss Hírek ismerteti Sztálin előző este elmondott beszédét!
1941. őszén "A község nem jelentette a fizetéssel elmaradt fákóczi telepiek névsorát, mert méltánytalanság lett volna a hadbাহivottak itthon lévő családtagjaival szemben a kimozdítás szorgalmazása."^{2.}

1. BAL Orosházi járási főszolgabíró iratai 9.757/1941. 06. 24.
2. BAL Orosháza község iratai 1.180/1942.

- 1942.01.30. Az előző év augusztus 8-án életbe lépett 3. zsidó tv. végrehajtása során /1941.XIX. tc./ megszűnt a Szöllőkben megválasztott dr. Tafler Elek képviselőtestületi tagsága.
- 03.15. Az árvíz miatt elmaradtak a március 15-i ünnepek, csak az előljáróság képviselőjében koszorúztak.
- 10.18. A M.ÉP községi nagyválasztmánya a nemzeti királyság /Horthy-dinasztia/ mellett foglalt állást.
- 12.01. Szöllősi Jenő nyilas képviselő csak a járásbeli községek vezetőivel tarthatott értekezletet. A belügyminiszterrel fenyegetőzött, az ügynek nem lett folytatása.
- 1943.01.12. A második magyar hadsereg veresége Voronyezs közelében.
- 01.31. A helyi napilap belső vezércikke "kötérevealó"-nak nevezi a harctéri helyzetről rémhírterjesztőket. A főjegyző havi jelentésében: "a harctéri helyzet alakulása nem múlt el nyomtalanul... de elszánt kitartás és akarat."
- 02.12. A M.ÉP nagyválasztmányi ülése ezer fő részvételével, a voronyezsi vereség magyarázatára, a "belső front" erősítésére.
- 02.28. A rögtönítélő biráskodás kiterjesztése lopásokra, sikkasztásokra.
- 03.15. A társadalmi-, politikai egyesületek nem tartanak külön ünnepséget, a Kossuth szobornál sincs beszéd, csak koszorúzás.
- 04.14. Kézzel, piros ironnal irt röplapok fasizmus- és németellenes jelszavakkal a községi középületeken.
04. vége: az 1906-1908-as születésű zsidó-vallású férfiak behívása munkaszolgálatra.
- 05.10. Grafit irónnal, kézzel irt háborúellenes és németellenes jelszavakat tartalmazó palakátot találtak a csendőrség.

- 1943.05.14. "Le a háborúval!" jelszót talált a csendőrség több helyen a falra írva.
- 06.16. A Parasztszövetség országos gyűlése a Kisbirtokos Szövetségben 70 község küldötteinek részvételével. A szónokok között felszólalt Dobi István is.
- 06.14 után: barna csomagolópapírra irt plakátok jelennek meg: beszolgáltatásellenes, németellenes és háborúellenes jelszavakkal.
- 07.05-től 08.23-ig: a kurszki csata. A főjegyző jelentése augusztus végén: "... a háborús állapot rosszra fordulása aggasztóan hat a kedélyekre, de a lakosság a reményét még nem veszítette el."
08. A Békepárt megalakulása. A Dumitrás Mihály által felküldött címekre a Békepárt röplapokat küldött.
- 09.26. A Nyilaskeresztes Párt helyi szervezetének zászlóavatása.
- 1943.ősze. - 1944. eleje: a debreceni csendőrkerület politikai nyomozóosztálya Orosházán a plakátok és feliratok készítői után nyomoz.
- 10.21. Keresztes Mihály területi SzDP titkár hazatérése az internálás és frontszolgálatból.
- 1944.01.27. Beliczey Miklós főispán diszpolgárrá választása. /Thék Endre, Apponyi Albert, Gömbös Gyula után a negyedik./
03. eleje: nagy Népszava-előfizetést gyűjtő kampány. Sok előfizetőt toboroztak.
- 03.15. Március 15-i diszünnepegy légiveszély miatt elmaradt.
- 03.19. délelőtt: Marosán György előadása: "Vezetők és tömegek" címmel azMSZDP helyi szervezetében.
- 03.19. délután: a Függetlenségi és 48-as Politikai Párt Olvasókör megemlékezése Kossuth Lajos halálának 50. évfordulójáról.
- 03.19. késő du. német páncélos csapatok érkezése.

- 1944.03.23. A helyi napilap közlése: "Kölcsönös megegyezés alapján német csapatok érkeztek Magyarországra." Még aznap sorozást is tartottak.
- 03.28. Fürst Ervin ig. lelkész értékelése az evangélikus egyház képviselőtestületének közgyűlésén: "... életünk ege talán Mohács óta sohasem volt oly borult, mint ma."
- 03.27. Magyar Parasztszövetség feloszlata. A főjegyző felszólította a Kisbirtokos Szövetséget és a Gazdaiifjak Egyesületét, hogy lépjen ki.
03. végén: a zsidó-vallású férfiak egy részét elvitték Szentgyörgypusztára.
- 04.02. az MSZDP helyi szervezetének elnöke Kiss János csatlakozott a Nemzeti Munkaközponthoz.
- 04.03. A Független Kisgazdapártot feloszlató rendelet megérkezése. Orosházán 1939 óta nem működtek.
- 04.02. dr. Haviár Lajos járási főszolgabíró és Keresztes Mihály illegális megegyezése, megbeszélése a baloldaliak internálását elrendelő végrehajtásról.
- 04.03.- 04. Baloldali személyiségek internálása a megszokott iskolában.
- 04.04. Ujabb német csapatok /gyalogság/ érkezése. A páncélos egységek korábban eltávoztak.
- 04.05. Kötelező a sárga csillag viselése a zsidó vallásúaknak.
- 04.15. Két szovjet hadifogoly /német fogolyszállító vonaton haltak meg,/ eltemetése.
- 04.17. Hirdetmény a csendőrség rendkívüli fegyverhasználati jogáról.
- 04.19. A zsidó-vallásúak tulajdonában lévő boltok bezárása.
- 04.26. A Munkásotthon hatóságilag lezárják és lepecsételik.
- 04.27. A Magyar Nemzeti Szocialista Párt orosházi szervezetének me. alakulása.

- 1944.04.28. Csendőrségi jelentés a lakosság fokozódó németellenességéről.
- 05.04. Nem engedélyezik a politikai gyűléseken, csak adminisztratív tevékenységet folytathatnak.
Még aznap este: a nyilasok társasvacsorát rendeznek Gyopároson, amit az eljáró szolgabíró illegális gyűlésnek minősít és 15 fő ellen eljárást indít.
- 05.15.- 16. Zsidó-vallásúak beköltöztetése a gettóba.
- 05.16. Megérkezett a Dé-Magyarországi Hadműveleti Terület német katonai parancsnoka mellé kinevezett m.kir. kormánybiztos, dr. Ricsóy-Whlarik Béla /a volt Békés megyei főispán/ irata, ami németekkel kapcsolatos elvi útmutatásokat tartalmazza.
- 05.20. A Belügyminiszter 9500/1944.sz. B.M.kih.rendelete érkezett: a jobbáldali büntettek felé kegyelem gyakorlása: Orosházán nem volt ilyen.
- 05.20. Hősök ünnepe a magyar kir.honvédség és a helyben állomásozó német haderő egy diszszakaszának a részvételével.
- 05.27. A gettóból az 1925-1926-ban született férfiakat Békéscsabára irányítják munkaszolgálatra.
- 06.09. Hat, a rendszer szempontjából megbízható személynek átadják a Nemzetvédelmi Keresztet. Cél: újabb testület létrehozása egy balratolódás megakadályozására.
- 06.17. Rendelet engedélyezi a nyilas röplapok és plakátok szabad terjesztését.
- 06.19. Kiss János és Mémeth István községi képviselő-testületi tagságát a csendőri felügyelet miatt felfüggesztik.
- 06.20. A gettó lakóinak elszállítása Békéscsabára.
- 06.20.-a körül: dr. Haviár Lajos helyett /aki Szarvason volt/ dr. Marsall Ferenc lett a főszolgabíró.
- 06.24. dr.Marsall főszolgabíró internáltatott az egyik majorból, mert az egyik munkás abbahagyta a munkát.

1944.07.07. Sorozás.

- o7.18. -23. A Magyar Megújulás Pártja helyi tagjainak sikertelen kísérlete a községi képviselőtestületnek a párt mellé állítására, egy nemzetszervezetet követelő állásfoglalás kibocsátására.
- o8.23. Románia kiugrása.
- o8.25. A községi "tábori repülőtéren" három német repülőgép leszáll üzemanyagért, a helyi csendőrség első kézből értesül a román kiugrásról és 8 román hadosztály közeli felvonulásáról.
- o8.25. Kormányrendelet az összes politikai párt feloszlításáról.
- o8. elejétől: állandó figyelmeztetések a rémhírek ellen a helyi napilap hasábjain.
- o9.02. A 3.110/1944.sz. M.E. rendelet Békés megyét hadművelleti területté nyilvánította. A képviselőtestület hatásköre a főszolgabíróra szállt át; vissza kellett vonni a pótalakulatokat, a férfiakat 17-48 éves korig; lehetőség a lakosság önkéntes távozására.
- o9.03. Orosháza alapításának 200. évfordulóján /az első keresztelés után 200 évvel/ a nagyszabású ünnepségek helyett csak egy virágkiállítást nyitottak. Az ünnepi istentisztelet légiveszély miatt félbemaradt, emiatt elmaradt a községi képviselőtestület diszközgyűlése is.
- o9.03. Román tüzérség lőtteógyulát és környékét. A vármegyénél pánik tört ki, a hivatalnokok egy része Szarvasra evakuált.
- o9.23. A szovjet csapatok átlépték a magyar határt.
- o9.24. Közrendi Bizottság /?/ megalakulása Orosházán. Só és korpaosztás.
- o9.25. A tótkomlósi piacon megjelent egy szovjet feldeítő harckocsi. Az Orosházától délre fekvő községekben a tisztviselők elmenekültek.

- 1944.09.27. ~~III.~~ rendelet a nemzetőrség felállításáról: /kisegítő fegyveres erő a hadműveleti parancsnoknak alárendelve; az ejtőernyősök elfogására és belső rend biztosítására./
- 09.28. Községi értekezlet a nemzetőrség létrehozásáról a szociáldemokraták bevonásával /cél: a rend fenntartása a magyar-német csapatok kivonulása után a szovjet csapatok érkezéséig. A katonaköteles férfiak és leventék távozását elrendelő plakátok megjelenése /csak most!/ másnapra eltűntek!
/A Legfelsőbb Honvédelmi Tanács 09.20-i határozatának megfelelően!/
09.28. után: a nyilasok feljelentést tettek Szegeden a Gestapónál a községi vezetők és a baloldaliak szervezkedése ellen.
- 09.30. rendeletileg hatályon kívül helyezik a polgári kiűritést szabályozó BM. utasítást.
- 1944.10.01-től 05-ig: Bulla főjegyző vezetésével a lakosság csendőri és katonai felügyelet mellett lövészárkot és a Szarvasi úttól Bónumig, kb. 13 km. hosszan.
- 10.05. Az utolsó német katonák is elhagyják a községet.
- 10.06. déli 12-13 óra között: szovjet repülőtémadás a vasútállomás ellen, - megkezdődött a község felszabadítása.

7. O k t a t á s ,   m ű v e l ő d é s

Az 1965-ben megjelent "Orosháza története és néprajza" munka egyik legjobban megírt fejezete az oktatás és művelődésügy. Ezért ehhez mi csupán olyan kiegészítéseket kívánunk adni, amelyek teljesebbé tehetik Orosháza község második világháború alatti történetét.

A két világháború között az iskolán kívüli népművelés szervezői és rendezői az egyházi szervezetek, a Kisbirtokos Szövetség és a Munkás Otthon voltak. Az 1939-40-es népművelési év telén még intenzíven működtek a népművelési szervezetek és szép számú rendezvény megtartására került sor.^{1.} Az előadások azonban, a munkás otthonban rendezettek kivételével, a birtokos osztály, a kispolgárság és az értelmiség érdeklődését elégitették ki és így éppen a legelmaradottabbak, a munkások egy része, a szegény-parasztok és az agrárproletárok nem juthattak szellemi táplálékhoz.

7.1. Elemi iskolák. A községben az állami elemi iskolán kívül voltak evangélikus, katolikus és izraelita egyházi elemi iskolák is. Az állam kezelésében volt a belterületen a Vörösmarty utcai központi iskola, külterületen 11 iskola. Noha iskolaellátottság terén Orosháza a megye többi helységeihez képest kedvezőbb helyzetben volt, azt nem mindig sikerült legjobban kihasználnia, még a lehetőségekhez képest sem. 1939 kora tavaszán, február végén már 1300 kisgyerek nem járhatott iskolába, mert az iskolának elfogyott a szene, három hét kényszerű szünet után tudták csak folytatni a tanítást.^{2.} A tüzelőellátás kérdése végig a háború alatt állandó probléma maradt. 1942 január-februárjában közel egyhónapos kényszerű szénszünetet kellett tartani. Még rövidebb lett a következő tanév: amikor a karácsonyi szünetet már eleve január 24-ig adták ki. Az 1943. november 3-án kezdődött tanévet nem szakította félbe szénszünet, de a német bevonulás után, március 31-én be kellett fejezni.

1. A háborús események miatt a gyülekezési lehetőségeket úgy szólván minimálisra csökkentették, így csak legfeljebb vallásos összejövetelek és műkedvelő színjátszók előadásait engedélyezték.
2. BÁL Orosháza község iratai 4.129/1939.

A középiskolákban ugyan 1944. szeptember elsején megkezd^dték a tanévet, de alig három hét múlva be is fejezték az egyre gyakoribbá váló berepülések miatt.

A három éven át ismétlődő belviz a tanítókat is érzékenyen érintette anyagilag, mert a fizetésük tekintélyes részét jelentő illetményföldjeik viz alá kerültek, ugyanis a belvizeket más helyekről a tanítói földekre vezették.^{1.} Az így keletkezett jövedelemkiesést egyedül az evangélikus egyház igyekezett valamelyest pótolni tanítóinak.

A kényszerű tanév rövidítések a szegénysorsú szülők és gazdák számára egyaránt jól jöttek, hiszen a nagyobb gyerekeket már el tudták állítani dolgozni, a gazdák pedig minden létező munkaerőt megfogtak a munkaerőhiány miatt. Ezért indítványozta a községi-járási mezőgazdasági bizottság, hogy az elemi iskola VII-VIII. osztályainak legfeljebb 3 hónapos legyen a tanév.^{2.} A valóságban nem is volt sokkal több.

Már az elemi iskolásokat is tevékenyen bevonták a "cultura militans" szellemében az irredenta politikába, az "országgyarapítások" ünneplésébe. Az első bécsi döntés után egy rimaszombati elemi iskolával keresett kapcsolatot az állami iskola és küldött oda nemzeti zászlót.^{3.} Hasonlóan jártak el Kárpát-Ukrajna elfoglalása után, oda el is mentek Fugyivásárhelyre.^{4.} 1941 októberében pedig Bácskába, Kossuthfalvára rendeztek 3 napos kirándulást, szintén zászlóadományozással.^{5.}

A korszak elején az analfabétizmus felszámolására indított kampány nem hozott teljes sikert és maradtak analfabéták, a háború alatt ezzel már nem törődtek. Az analfabétizmus elleni harcot a magyarosításra használták fel: 1941. elején 18 román-ajkú honvédet tanítottak meg írni - olvasni az orosházi laktnyákban, - magyarul.^{6.} Hasonló céllal szervezte a VKM magyarul nem tudó ruszin tanítók 6 hetes nyaralását 120 P-ért 1941-ben.

1. OFH 1942. 06.14.
2. OFH 1942. 06.28.
3. OFH 1939. 01.04.
4. OFH 1941. 03.20.
5. OFH 1941. 10.03.
6. OFH 1941. 03.23.

Orosházán három ruszín tanító nyaralt ily módon 1941-ben. ^{1.}

7.2. Középiskolák. A községben egy fiú és egy leánypolgári iskola, egy mezőgazdasági középiskola és a kifejlődőben lévő gimnázium tartozott a középiskolákhoz.

7.2.1. Fiú- és leánypolgári iskola. A világháború alatt fejlődött fel mindkét iskolában a második párhuzamos osztály, így 8-8 osztályos iskolákká váltak. Az osztályok létszáma I-II. osztályokban a 60 főt is elérte és ez eléggé megnehezítette a munkát. A fiúpolgárinak az 1942-43-as tanévben már 377 növendéke volt. A tanulóknak átlagosan 60-70 %-a volt orosházi, a többi Békés megyéből jött, de találunk az ország más megyéjéből is tanulókat. Bár rendszeresen nem adtak ki évkönyvet, a meglévők ^{2.} összehasonlításából az derül ki, hogy valamelyest megnőtt a napszámosok, kisébrlők, gazdasági segédszemélyek gyermekeinek a száma: 1937/38-ban 7 fő; 1942-43-ban 35 fő; 2,5 %-ról 9 %-ra. Az ipari munkások gyermekeinek számaránya nem változott. A fentiek emelkedésének alapja az az egyféle mezőgazdasági konjunktúra, amelyik szerencsés esetben a családot többletjövedelemhez juttatta.

7.2.2. Mezőgazdasági középiskola. ^{3.} Az országban elsőnek szervezték meg 1922-ben. Az 1938-39. tanévig mint "felsőmezőgazdasági iskola", utána mezőgazdasági középiskolaként működött tovább. Ez az átszervezése csak növelte tekintélyét, hiszen érettségije egyenrangú lett a gimnáziumi érettségivel, szakjellegé pedig kísérleteivel országos figyelem középpontjában állott. Az iskola legfőbb célkitűzése: a "szüleik foglalkozásához visszatérő gazdaifjak nevelése" volt. A mezőgazdasági középiskola fenntartója a VKM volt. A fenntartó hatóság nem sokat áldozott az iskolára. Az iskolának nem volt önálló épülete, hanem a fiú- és leánypolgári iskola épületének II. emeletén kapott helyet, mint olyan iskola, amely a polgári iskolából nőtt ki. Az iskola a szűkös körülmények és a gyenge anyagi ellátottság ellenére a tantestület lelkes munkája nyomán országosan ismert és elismert eredményeket ért el mind az oktatásban, nevelésben, mind pedig a mezőgazdasági szakma elméleti és gyakorlati módszereinek kidolgozásában.

1. OTK 1941.05.24.; 1941.07.24.
2. Az orosházi Állami Polgári Leányiskola évkönyvei: 1938-1939;
1939-1940.; 1942-1943.
Az orosházi Állami Polgári Fiúiskola évkönyvei: 1937-1938.;
1942-1943.
3. Az iskola fennállásának 50. évfordulóján a Magyar Mezőgaz-
dasági Múzeummal közös kiállítást rendezett az iskolában.
A kiállítás rendezője Pintér János múzeológus ekkor az is-
kola iratait feldolgozta. Erről írt tanulmányát a Magyar
Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1974 végére ígérte, hogy meg-
jelenteti. A tanulmányt kéziratos formában felhasználtuk, il-
letve kiegészítjük. (a szerző beleegyezésével)

1942-re már úgy látszott, hogy új, önálló épületet kap az iskola. Elkészültek az iskolaépület tervei, rendelkezésre állt a pénzügyi fedezet is, az egyik legnagyobb problémát azonban a szükséges telek biztosítása jelentette. A VKM 3600 négyszögöl telket kért, azt viszont a község akkori előljárósága húzódozva ajánlotta fel. A sok huza-vona, a pénz romlása, az ár- és belvizkárok, a háborús nehézségek végülis felemésztették a pénzügyi fedezetet és a kivitelezésre nem kerülhetett sor.

Ezzel egyidőben kezdte meg működését a F.M. által fenntartott gazdasági iskola is, amely ezüst- és aranykalászos gazdatanfolyamokat tartott. A F.M. 1943-44-ben meg is kezdte a gazdaképző iskola építését a vásárhelyi és a szentesi út elágazásában. Az épület 1944. szeptemberére nyersen tető alá került, a felszabadító harcok miatt azonban az építkezés megszakadt. Amikor 1945-ben a mezőgazdasági középiskola az F.M. főhatósága alá került, hozzáláttak a gazdaképző iskola épületének befejezéséhez. 1948-ra elkészült az iskola és kisebb módosítások után ez lett a mezőgazdasági középiskola új otthona.

Az iskola tanulóinak általában 50-55 %-át a közép- és gazdag-paraszság fiai adták. Számarányuk az érettségizettek között gyengébb, kb. 40 %. A mezőgazdasági fizikai munkások gyermekeinek számaránya nagyon alacsony, van olyan év, hogy egyáltalán nincs, máskor legfeljebb 5 fő, az össztanulói létszám nem egészen 5 %-a. Ez megfelel a Földes Ferenc által leírtaknak.^{1.}

Még gyengébb a helyzet, ha a munkások gyermekeinek számát vizsgáljuk: legfeljebb két fő a maximum. Az általános szegénységen túl ezt az is okozta, hogy az iskolába csak a polgári elvégzése után lehetett jelentkezni, vagy pedig a VIII. elemi iskolai osztály jó vagy jeles rendű elvégzése után.

Az ily módon megrostált tanulók között azután nagy verseny alakult ki a tanulás terén, így nagyon jó eredményeket értek el: 1940-ben az iskola 152 tanulója közül jó tanulmányi eredménye miatt négyen kaptak Horthy-ösztöndíjat. Kihasználva a

1. Földes Ferenc: Munkásság és parasztság kulturális helyzete Magyarországon, Cserépfalvi kiadás, Budapest, 1941. 21. p.

Mezőgazdaságfejlesztési törvény és munkaterv /1942.XVI.tc./ adta lehetőségeket sokan tanultak tovább az iskola elvégzése után, elsősorban a kolozsvári Mezőgazdasági Főiskolán és a keszthelyi Gazdasági Akadémián. Az 1943-44. tanévben Keszthelyen 13 orosházi tanult az Akadémián.^{1.}

Az iskola fontos oktatási területe volt a meteorológiai észlelőállomás, ahol tanári irányítással az észlelőszolgálatot a tanulók látták el. A tanulók gyakorlatban ismerték meg az agrometeorológiai elemeit, az észlelés módszereit, és értékes észlelési adatokat szolgáltattak mind az Országos Meteorológiai Intézet, mind pedig Orosháza és környéke mezőgazdasága számára. Túl a kötelező észlelési gyakorlaton néhány tanuló úgy megszerette a meteorológiát, hogy érettségi után élethivatásul is választotta azt és hivatásos meteorológus lett.

Az észlelőállomás országosan is kiemelkedő munkájáért az iskolát a Hegyfoki-Kabos emlékéremmel tüntették ki.

1941 nyaráig működött az iskolában Barta Ernő mezőgazdasági szaktanár,^{2.} akit ekkor a VKM a berettyóújfalui mezőgazdasági középiskola megszervezésével és igazgatásával bízott meg. Orosházi működése idején ő volt az iskola bónumi tangazdaságának vezető tanára. Nevéhez fűződik, hogy ő vezette be Európában először a nyári gazdasági gyakorlatokat. Irányításával a tangazdaságban 30-40 q-s holdankénti kukoricatermést értek el, búzából pedig, amelynek hl-súlya nem volt alacsonyabb 81,45-nél, kataszteri holdanként 20 q-ás termésátlagokat ért el. Ez akkor a környék gazdáinak csodálatát és elismerését vivta ki, hiszen az az orosházi termésátlagok kétszerését jelentették.

Az iskola oktatása elsősorban gyakorlatcentrikus volt: külön téli és nyári órarend szerint dolgoztak. A gazdasági órákat a gazdaság kísérleti telepén tartották késő őszig és tavasztól kezdve a tanév végéig. A legmodernebb technikával is rendelkeztek: az iskolának saját mozgófilmvetítőgépe volt, néma filmek vetítésére, amihez filmek is rendelkezésre álltak. /A gép ma is megvan!/

1. dr. Vlcskó Lajos, a Magyar Mezőgazdasági Múzeum főigazgatójának az iskola egykori növendékének a visszaemlékezése.

2. VKM 83.039-941. V.3.sz. rendelete /Orosházi m.kir.Állami Mezőgazdasági Középiskola évkönyve az 1940-1941. évről 5. p./

Az iskola 1927-től minden tanévről adott ki évkönyvet 1944-ig. Az évkönyvekből a tanulói összlétszámot vizsgálva a következő adatokat kapjuk /a vizsgált időszakban/:

1938-1939. tanév:	136 tanuló,
1939-1940. tanév:	152 tanuló,
1940-1941. tanév:	155 tanuló,
1941-1942. tanév:	156 tanuló,
1942-1943. tanév:	161 tanuló,
1943-1944. tanév:	162 tanuló.

A fenti adatokból világosan kitűnik, hogy a tanulói létszám valamelyest emelkedést mutat. Így nem állja meg helyét Pintér Jánosnak a megállapítása: "az egyre nehezebb megélhetési körülmények között rohamosan csökkent a tanulók száma." ^{1.}

7.2.3. Az evangélikus gimnázium. Létrejöttét a VKM. a leghatározottabban ellenezte és a felszabadulásig mindent megtett, hogy csődbe jusson, hogy a munkásmozgalmi múlttal rendelkező protestáns Orosházán ne legyen olyan iskola, ami a kulturális felemelkedést szolgálná a mezőgazdasági középiskola mellett. A gimnázium ügye annál is inkább éles volt, mert az orosháziak szentül hitték, hogy a VKM egy katolikus gimnáziumot, egy szerzetesi "térítő" gimnáziumot mindennél szivesebben látna a községben és ehhez minden pénzt megadna. Így valamiféle vallási küzdelem jellege is volt a gimnáziumért vívott harcnak.

1937. szeptember 1-én nyílt meg a gimnázium 2 osztállyal az orosházi Evangélikus Egyházközség tulajdonában és fenntartásában. ^{2.} A következő tanévekben mindig egy osztállyal feljebb léptek. A kezdeti sikerek nyomán az addigi ideiglenes elhelyezés helyett állandó iskolaépület megépítése foglalkoztatta az egyházközséget, az iskola és község vezetőit, amely azonban az 1939. szeptember 1-én kitört német-lengyel háború és az azt követő magyar események miatt elodázódott.

1. Pintér János: Nyolc évtized Orosházán az agrároktatás szolgálatában. Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei.
2. VKM. 34.880-1937. V.1. közli: Az orosházi ev.Gimnázium és Gimnáziumi előkészítő Tanfolyam évkönyve 1938-1939. tanév: II.évf. Orosháza, Orosházi Friss Ujság nyomdája, 1939.; 42. p.
3. Az orosházi evangélikus egyház képviselőtestületi jegyzőkönyve, 1940. 01.05.

A "zavaros állapotok miatt", bár még 1940 január elején senki sem sejtette, hogy milyen öt és fél évnek néz elébe; lemondtak az új épület építéséről. Bár az év folyamán még egyszer felmerült az építés gondolata, de a belvizet követő építőanyag nehézségek és drágulás miatt végkép letettek róla.

A nyilvánossági jogért az iskolának, a támogatásában nagyon fontos szerepet játszó Gimnáziumbarátok Egyesületének évről évre meg kellett küzdenie.^{1.} A VKM csak a lépésről lépésre adta meg. Az 1939/40. tanévben az I-IV. évfolyam már nyilvános joggal működött, míg az V-VIII. osztályok még mindig gimnáziumi előkészítő tanfolyam jellegűek voltak, amelyeknek a tanév végén teljes vizsgát kellett tenniük. 1939 nyaráig az előkészítő tanfolyam tanulóit a szarvasi evangélikus gimnázium tanárai vizsgáztatták. Az 1939/40. tanév végén kapta meg az orosházi evangélikus gimnázium a vizsgáztatási jogot.

A másik problémát a tanárok fizetése okozta, ugyanis nem érte el az állami iskolákét, a VKM pedig az 50 %-os fizetékiegészítő állam segély folyósításától elzárkózott. Sőt, 1943-ban puccszerűen át akarta venni tulajdonába ingyen és kárpótlás nélkül az iskolát, a felszerelést.^{2.} Ezt az ev. egyház

képviselőtestülete visszautasította, kijelentvén: iskolafenntartó jogáról nem mond le. Ugyanakkor kérte - az államérvényes bizonyítvány jog kiállításának jogát,

- az érettségi vizsgálat tartásának jogát,

- a többi államsegélyes iskolához hasonló mértékű államsegélyt.

Kérésüket azzal indokolták, hogy korábban lett volna módja a VKM-nek felállítani Orosházán állami gimnáziumot, nem tette azt, a megelőző tanfolyam 4 éves fennállása alatt hiába kérte többször államosítását, elutasították; végül megállapították, hogy akkor akarja a VKM átvenni, amikor 6 év alatt a környék legvirágzóbb iskolája lett.^{3.} A kérvényt ilyen értelemben a VKM-be el is küldték.^{4.}

1. OFH 1942.11.13.

2. VKM leirat 81.373.- 1943. /Oh-i ev.egyház képviselőtest. jkv. 1943. 04.03.

3. Oh-i ev. egyház képviselőtest. jkv. 1943.0403.

4. másolata: BAL Orosháza község iratai 14.153/1943.10.22.

A válasz 1944 áprilisában érkezett meg, amikor megkapták a nyilvánossági jogot mind a 8 évfolyamra és az államérvényes bizonyítvány valamint az érettségi vizsgálat tartásának a jogát is. ^{1.} Az 50 %-os fizetésekiegészítő államsegély elmaradása miatt az egyházközösség átadta az iskolát a bányai ev. egyházmegegyének. ^{2.} Az iskoláátvételt a német megszállás akadályozta meg. ^{3.} A község évi 10.000 P segélyt adott, valamint két épületet adott át az iskolának.

Az iskola céljaira többen adományoztak földet. A szeghalmi Péter András adománya ismert volt a községben. Ha olyan gazdag adományozó nem is volt, de meg kell említeni Kunos Józsefet, aki elhalálozván 42,5 kh-t, 6 kenderföldet és fél házat hagyományozott a gimnázium céljára. ^{4.} Hasonló adományt tett Sima Lászlóné, aki 19 kh földjét adományozta tanyával együtt, a haszonélvezeti jog fenntartásával. ^{5.}

A sovíniszta-irredenta hangulat alól a gimnázium sem vonhatta ki magát. 1939 júniusában Munkács környékére tettek tanulmányi kirándulást ebben a szellemben, ^{6.} majd nyáron a gimnázium cserkészei Rozsnyó környékére mentek táborba, ^{7.} 1941 júniusában pedig a Hargitára mentek táborozni. ^{8.}

A háború alatt, 1942 után azonban a tanulók tanárok figyelme is másfele, ellenkező irányba fordult. Regőscsoportot szerveztek, amelyekkel felléptek a környező tanyai iskolákban, majd 1943 telén betanulták Szigligeti Ede "A csikós" című népszínművet és azzal is sikerrel szerepeltek a tanyai iskolákban, felnőtt közönség előtt is.

1. OU 1944. 04.20.

2. OFH 1943.10.17.

3. Oh-i ev. egyház képviselőtest. jkv. 1944.03.28. Évi igazgatói, lelkeszi jel.

4. Szijas Pál: Az orosházi gimnázium. Különlenyomat a Kereszténység igazság 1943. aug.- szept. számából. Baross Nyomda Győr. 1943. /ifj.Koszorus Oszkár tulajdona/

5. Oh-i ev. egyház képviselőtest. jkv. 1940.11.22.

6. OFH 1939.06.04.

7. OFH 1930.07.20.

8. OFH 1941.06.24.

A gimnázium létszáma a következőképpen alakult:

1937-1938. tanév:	76 nyilvános tanuló	2 osztályban
1938-1939. tanév:	132 " "	3 "
1939-1940. tanév:	213 " "	4 "
1940-1941. tanév:	245 " "	5 "
1941-1942. tanév:	266 " "	6 "
1942-1943. tanév:	302 " "	7 "
1943-1944. tanév:	" "	8 "

A fenti osztályok mellett kifutó jelleggel tanultak még az egykori gimnáziumi vizsgára előkészítő tanfolyam is, ahol ugyanazok a tanárok működtek közre. ^{1.} Így az egyenletes fejlődés következtében az orosházi gimnáziumi tanulók létszáma már 1942-ben meghaladta a szarvasi anyaiskola tanulói létszámát.

Az 1944-1945-ös tanévre sikerült internátust is berendezni a Győry Vilmos tér 1. szám alatt. ^{2.} Ezt a tanévet 1944. szeptember 10-én nyitották meg; szeptember 23-ig volt tanítás. Akkor a szovjet csapatok közeledtét megelőző nagy zavar miatt szünetet adtak. ^{3.} A háborús események az iskola és felszerelését eléggé megkiméte.

7.3. Az orosházi sajtó. A 25 ezer lakosú községben a háborús évek elején is 2 napilap és egy hetente kétszer megjelenő újság volt. Ezek mellett még megjelent az Orosházi Katolikus Tudósító is, ^{4.} mint időszak kiadvány, amely ennél fogva nem volt kötelespéldányra kötelezve, így eddig nem is sikerült belőle egy példányt sem fellelni. Ennek megfelelően a Sajtó kamarának is 7 tagja volt Orosházáról. ^{5.}

7.3.1. Orosházi Friss Ujság. Mitlasovszky János lapja Békés megye első napilapja volt. A Függetlenségi Kossuth Párt politikai irányvonalát követte, polgári liberális beállítottságú volt. Bátor hangú cikkei miatt összetűzésbe keveredett a helyi jobboldal több csoportjával is. Így a Turul Szondi B.E. helyi csoportjával is, amelynek tagjai az országos jobboldali lapokban intéztek támadást Mitlasovszky ellen. A nyilasokat támogató

1. Az orosházi év. gimnázium évkönyvei 1938-1944. és Szijas: im.
2. BÁL Orosháza község iratai 11.184/1944.
3. Az oh-i év. gimn. évkönyve 1944-1945.
4. BÁL Orosháza község iratai 6.509/1942.; 1942.04.28.
5. OFH 1939. 04.30.

és a nyilaspártba is belépő Daubner Bélával pedig sajtórágalmazás kapcsán keletkezett pere.^{1.} Az ellene indított hajsztát /amelynek a visszaemlékezések szerint még más, akkor nagyon fontosnak számító "becsületbeli" elemei is voltak/, nem bírta sokáig elviselni, lemondott a községi képviselőtestületi tagságáról^{2.} és 1940. november 19-én Hódmezővásárhelyen öngyilkosságot követett el.^{3.} Halála után özvegye az ujság kiadását megszüntette. Ezzel egy liberális politikai személyiséggel szegényedett Orosháza. A kutató munkáját Mitlasovszky János nehezítette, mert a köteles példányokat rendszeresen nem küldte be, így azok egy része ma már elérhetetlen, megsemmisült. Halála a munkásmozgalom számára is érzékeny veszteséget jelentett, mert korábban politikailag együttműködött a munkásmozgallommal, lapjában támogatta azt és részletesen beszámolt az akciókról. /Az 1939. májusi választások kapcsán az OFH csak jelentette a Szociáldemokrata Párt gyűléseit, az Orosházi Friss Ujság pedig részletesen közölte a beszédeket is./

7.3.2. Orosházi Friss Hirek. 1923-ban alapította Demártsik Ferend, aki a napilap felelős szerkezzstője volt. Segítője Petrik József szerkezzstő volt. A hivatalos politikai irányvonalat ez a lap képviselte, úgy mondták: kormánypárti lap. Míg az Orosházi Friss Ujságot szellemes riportjaiért, vitacikkeiért vették az emberek, az Orosházi Friss Hireket elsősorban a gazdák vették meg a közleményeiért, a községi hirdetéseiért. A község ui. nem dobolt, hanem a szükséges hirdetni valókat a csütörtöki és vasárnapi számban közölte. Csütörtök volt a piaci nap, akkor bejöttek a tanyááról is és aki tehette megvette az újságot, ha informálódni akart. A példányszám ezen a két napon 3-4000 körül mozgott, más napokon 1200-1500 darabot adtak csak el.^{4.}

A község a hirdetésekre minden évben általánydíjas szerződést kötött, ez volt a lap egyik biztos bevételi forrása.^{5.} Nagy mennyiségű apróhirdetést is közöltek, elsősorban adás-vétel témakörében, ezek főleg nyáron szaporodtak meg, amikor a termés beérése előtt akartak pénzhez jutni a gazdák.^{6.}

1. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 74/1941.

2. BÁL Orosháza község iratai 6.978/1940. 226. kgy.

3. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai kihágások 303/1939.

4. OFH 1944. 02.06.: 1943-ban 1 millió példányban kelt el az ujság.

Igy a lap csütörtökön és vasárnap 10-12 oldalon, más napokon 4-6-8 oldalon jelent meg. A lap általánydíjas szerződés alapján a különböző bel- és külföldi híreket az MTI-től kapta. A hírek mennyisége egyre növekedett, elsősorban a helyi híreket, érdekességeket szorította ki a lapból. A háború alatt a kéttagú szerkesztőségben belül is változások következtek be az erőviszonyokban: Demartsik Ferenc ui. sokáig "hivó" volt, a háború elején, amikor a szekták működését betiltották, ő megkezesztelkedett, felvette az evangélikus vallást, de a fokozatosan jobbra tolódó politikai élettel nem tudván lépést tartani a lap irányítása politikailag a belső cenzor feladatát ellátó Petrik József kezébe került, aki 1944-ben már nyíltan nyilas volt és uszító antiszemita cikkeket is közölt. A tömegekre való fokozottabb politikai ráhatás érdekében 1943-ban sok fényképet is közölt a lap az aktuális politikai eseményekről, sőt két térképet is Dél-Ukrajnáról és Dél-Olaszországról, hogy a hadieseményekben jobban el tudjanak igazodni.^{1.} A háborús uszítást szolgálta az 1941. őszén, telén közölt első világháborús emléksorozat a magyar katonák hőstetteiről, erős sovíniszta hangnemben. Meg kell említeni a Horthy család dinasztikus elképzeléseit szolgáló cikksorozatot 1942. márciusában. A német barátság erősítésére Honti László orosházi tanító "1 hónap Németországban" címmel közölt cikksorozatot, 1942. nyáron, kora őszén.^{2.} Az újvidéki vérengzést "képtelen jugoszláv hazugságnak" minősítette.^{3.} A voronyezsi véreség után, ahol becslésünk szerint is legalább 30 orosházi halt meg, közölte Kállai Miklós miniszterelnök elkendőző nyilatkozatát,^{4.} majd néhány nap múlva, amikor elsősorban a Kossuth Rádió adásainak hatására a valóságról az emberek jobban tájékozódtak, "kötélre való rémhírterjesztők"-ről ír.^{5.} Régi szokás volt, hogy a március 15-i szám nemzeti színű keretben jelent meg, azonban 1944-ben már ez abbamaradt. Sőt, a német megszállás után, 1944. április végén külön cikk köszöntötte az 55 éves Führert.^{6.}

1. OFH. 1943. 10.24.
2. OFH. 1942. 09.27.
3. OFH. 1942. 06.23.
4. OFH. 1943. 01.12.
5. OFH. 1943. 01.31.
6. OFH. 1944. 04.20.

A szovjetellenes rémhirterjesztést és rágalmomhadjáratot szolgálta a "Parasztok a sarló és a kalapács árnyékában" című cikksorozat, amelyik 1918. tavaszától kezdve tárgyalta a sokszor egymásnak ellentmondó hazugságokkal tüzdelve egy parasztcsalád történetét.^{1.} Írójaként Nyikolajev Péter, fordítónak Gaál Péter volt feltüntetve, közelebbit ma már senki nem tud a keletkezéséről. Lehet, hogy valamilyen felsőbb utasításra köztölték. A lap, -feltehetően Petrik József szerkesztő- nem volt megelégedve a zsidóvallásúakkal kapcsolatosan tanúsított bánásmóddal, mert nyílt cikkben támadta meg ezügyben a községi közigazgatást.^{2.} Másik példa a jobbra tolódásra: 1944. júniusában Kállai-klikk kifejezéssel illeti meg azokat, akiknek a fényképét egy évvel korábban még a legteljesebb hozsánázással közölte.^{3.}

1942. október végén a Szerkesztőség felajánlotta, hogy díjtalanul kiküldi a megadott tábori postaszámra az ujságot oda, ahol orosházi vagy környéki katonák vannak és az ujságban üzeneteket közvetít. A következő számban már közli is a frontra szóló tábori posta üzeneteket.^{4.} A fronton lévő katonák örömmel nyugtázták, hogy megkapták az ujságot.^{5.} Nincs adatunk, hogy hány példányban küldtek ki ujságot, meddig küldtek, de így is említésre méltónak tartjuk.

Nagy szenzáció volt, a szovjetellenes propaganda cáfolata, amikor 1943. júniusában Birkás János levelet kapott a szovjet hadifogságban lévő fiától. A levél Svédországon keresztül, a Nemzetközi Vöröskereszt útján jött, orosz nyelven, itt Voska borbélymester /első világháború után itt maradt orosz hadifogoly/ fordította le.^{5.}

Az Orosházi Friss Hírek politikai napilapnak hirdette magát, így az irodalom kívül esett érdeklődési körén. A művészetekből csak azt említette, aminek volt orosházi vonatkozása. Ritka kivétel volt, amikor megemlékezett Babits Mihály és Rabindranath Tagore haláláról.

1. OFH 1944.05.21. és más számokban is.
2. OFH 1944.05.21.
3. OFH 1944.06.03 és 1943.04.11. és 1943. júl. aug.
4. OFH 1942.10.29.
5. OFH 1942.11.29.
6. OFH 1943.07.15. - A szerző gyűjtései.
7. OFH 1941.08.06. /Babits Mihály/ 1941.08.08.

Az Orosházi Friss Hírek túlélte az 1944. áprilisi lapbetiltásokat, mert mint láttuk, jobbra tolódásával megfelelt a Sztójey kormány gerinctelen "politizálásának", szeptember közepéig változatlan terjedelemben jelent meg. Ekkor a papírszállítmány bombázás következtében a vasuton megsérült, ehhez járult még a minimális hirtanyag és a szovjet csapatok közelsége /alig 50 km/ ezért szeptember 23-ától két oldalon jelent csak meg.^{1.} Utolsó száma tudomásunk szerint 1944. szeptember 30-án jelent meg. Így is a felszabadulás előtti időszak egyik legfontosabb forrása. Megszűnését kevesen sajnálták, de az orosháziai híreiségét, a sajtó igényét mutatja, hogy alig két héttel megszűnése után, Orosháza felszabadulása után 9 nappal megjelent a felszabadult országrész első kommunista napilapja.

7.3.3. Orosházi Ujság. Tulajdonosa Veres Lajos, szerkesztője Hézer Béla volt. Társadalmi - közművelődési lap volt, hetente kétszer jelent meg. Az orosházi problémákat összegezte, a képviselőtestület elé kerülő ügyekkel foglalkozott. /Hézer képviselőbizottsági tag is volt/, illetve az adózás, pénzügyek tekintetében adott tanácsokat. Jellemét tekintve kispolgári lap volt, amelyik polgári liberális alapon állt. A német megszállás után sem tolódott jobbra,^{2.} ezért 1944. április végén betiltották, sok más vidéki laptársával együtt.^{3.}

1. OFH 1944.09.23.

2. Pl.: 1944március végén hirt adott arról, hogy Szabó Gyula, a Helsinkiben szolgálatot teljesítő magyar követ lemondott állásáról és emigrált. /elítélés nélkül!/
1944.03.26.

3. OFH 1944.05.03. - Szerző gyűjtései.

7.4. Irodalmi élet. Általában a művészeti élet fellendítésére és szervezésére jött létre a Szépműves Céh, 1936-ban. Életre keltői dr. Szabó Bál és dr. Sós József voltak, ^{1.} ők azonban 1939-ben már nem Orosházán éltek. Nélkülük még a jó szándékú sürgetésekre sem kelt életre a szépen indult Szépműves Céh, ^{2.} amelynek tetszhalott voltáról az derült ki, hogy megszűnt létezni. A növekvő háborús pszichózis és politikai élet egyre fokozódó jobbra tolódása sem kedvezett működésének.

Igy az orosházi és Orosházáról elkerült írók és költők műveinek megjelenése jelentettek irodalmi szenzációt Orosházán. Így Darvas József "Egy parasztcsalád története" című művének megjelenése keltett nagy feltűnést, 1939. tavaszán. A két napilap hamarosan közölt róla kritikát. Az Orosházi Friss Ujságban dr. Klein Andor ismertette a regényt, bőven idézve belőle részleteket. Elismerete a mű értékeit és summázása is helytálló: a szegényekkel való közösségvállalásnak tekintette a művet. ^{3.} Az Orosházi Friss Hirekben dr. Várally Lenke értékelte a "teljes, hiánytalan gazdasági és társadalmi rajzot, amely "a valóság képét mutatja." Értékelése: "ez a könyv a szegénység eposza." Recenziója végén a következőképpen buzdít a könyv elolvasására: "Aki magyarnak tartja magát, ... és meg akarja ismerni a magyar parasztságot, olvassa el Darvas József könyvét." ^{4.}

A fenti könyvvel egyidőben jelent meg Darvas József "Legnagyobb magyar falu"-jának "ellenkönyve": "Orosháza 200 éve" Reisinger József szerkesztésében. Reisinger az Orosházi Friss Ujságnak volt a munkatársa, amíg a lap fennállt. Könyvét, amelyben ugyan egyetlen szóval nem utal Darvas József művére, a vármegyei főispánnak, alispánnak ajánlja. Előszavában az orosházaiak különleges jellemvonásának azt tartja, hogy az orosházi magyarok békeszeretők és egymással megférők. "...ezek csak tisztelni, szeretni, támogatni tudták egymást.", vagyis az

1. Orosháza története és néprájza. I.vol.886-887.p.

2. OFH 1939.12.24.

3. OFU 1939.04.09.

4. OFH 1939.04.20.

orosháziakat egységes tömegnek fogva fel igyekeznek a Darvas által pontosan és világosan meghúzott választóvonalakat elken-
ni, letagadni, a létező osztályellentétekről tudomást nem ven-
ni. Hangsúlyozza továbbá: "Csak azt akartam meglátni, ami szép
Orosházából és csak azt akartam megmutatni." Ezután következik
a falusi burzsoázia, kispolgárság és gazdag parasztság dicsére-
te, az "alapító ősök" állandó dicséretével. A különböző egy-
házközségek történeté, a hivatalok, egyesületek felsorolása, a
helyi művészeti életéről, iskoláról. Majd a község utikönyv sti-
lusú leírása következik és utána a harmincas években elhunyt
jelentősebb orosháziakról írt nekrológok következnek. A leg-
terjedelmesebb rész, a könyv közel kétharmada a különböző üze-
mek, kereskedők és iparosok méltatása, dicsőítése. Igaza volt
az Orosházi Friss Hireknek: "Mindenki benne van!"^{1.} - aki
számít a korabeli viszonyok között. Nincs nyoma annak, hogy a
diszes kiállítású, meritett papíron sok színes nyomású könyvet
mennyiért adták el, de mai értelemben is reprezentatív kiad-
vány: - a tőkés társadalom apológiája orosházi viszonylatban.^{2.}
Darvas József a fent említett két regényén kívül sok cikkben
foglalkozott az orosházi helyzettel, problémákkal, követésre
méltó példákkal. Cikkei főleg a Kis Ujság, olykor a Szabad
Szó és a Tükör hasábjain jelentek meg. Felszabadulás után eze-
ket a cikkeket többször kiadták.^{3.} 1942. június 5-én a Kis-
birtokos Szövetségben tartott felolvasáson túl Darvas József-
nek még egy orosházi fellépéséről tudunk a tárgyalt időszak-
ban: 1942. december 2-án tartott egy irodalmi estet az Oro-
sházi Veres József társaságában.^{4.}

Folytatva a megjelent művek felsorolását, Kohánné, Balló Margit
"Elnyelte a köd" című regényével folytatjuk, amely a Stádium
kiadásában jelent meg.^{5.} A könyv egy cselédlány sorsáról
szól, akit a gazdalegény elcsábított és cserbenhagyott, a
gazdaasszony pedig elüldözött a háztól, a munkahelyéről.

1. OFH 1941.08.07.

2. Reisinger József: Orosháza 200 éve. Orosházi Friss Ujság
nyomdai kiadása. 1941.

3. Darvas József: Országuton, városon. Szépirod.K. Bp.1960.

4. Darvas József: Végig a magyar Szaharán. Szépirod.K.Bp.1961.

5. OU. 1942.12.03. csak híradás, bővebb ismertetést nem közöl.

5. Balló Margit: Elnyelte a köd. Stádium, 1942. Bp.

- A szerző gyűjtései.

A helyi kritika az "izes magyar nyelvét, írásának egyéni zamatát" dicsérte, "jellemfestésének művészi tisztaságával" és "mondánivalóinak élményszerűségével".¹ A helyi olvasóközönségnek ennek ellenére elsősorban tartalma miatt nem tett különösebben.

Két verses kötet jelent meg a háború alatt: Szirti János: "Együtt megyünk" rákóczi telepi költő kötete² és ifj. Pesti Ferenc orosházi költő kötete.³ Egyik sem éri el még Jászai Horváth Elemér szintjét sem. Voltak, de jelentős hatást környezetükre, korukra nem gyakoroltak.

A világháború után jelent meg, de a háborús események, főleg a deportálások szolgáltatnak háttérrel és élményanyagot Fedor Ágnes könyvéhez. A könyv önéletrajzi elemekkel átszőtt rajza a zsidóvallású falusi burzsoáziának, annak az életformájának a dicsérete. A regény egyik eseménye, az író gyermekének kiementése a gettóból, - valóban megtörtént, - az iratanyag a községi iratok között található.⁴

Orosháza költőfiának, Jászai Horváth Elemérnek⁵ az emléktábláját a háború előtt, 1939. június 11-én leplezték le a költő szülőházán, a Tancsics Mihály utcán.⁶

A községben öt helyen árultak könyvet, különböző boltokban. Ezek közül legjelentősebb a Demártsik-cég tulajdonában lévő papírbolt volt, ahol kölcsönkönyvtár is működött. A könyvnapokat a háború alatt is rendszeresen megtartották, mindig szép sikerrel, 1939-ben még inkább részletre vették a könyvet,⁷

6-8 P-s könyvárak voltak. 1941-ben az előző évi forgalom öt-szörösét érték el.⁸ 1943-ban kiadott József Attila válogatott versei is mind elkeltek.⁹ 1944-ben azután már alig kaptak könyvet, a könyvnapok így elmaradtak.

1. OFH. 1942.04.05.

2. Szirti János: Együtt megyünk. 1940./?/ OSZK-ban fellelhető

3. Pesti Ferenc: címe ismeretlen, bővebbet nem tudunk róla. OSZK-ban is ismeretlen.

4. BÁL Orosháza község iratai 7.616/1944.

megjelent: Fedor Ágnes: Különös karnevál. Bp. 1948/?/ 38o 1.

5. Orosháza története és néprajza im. I.vol. 893-894. p.

6. OFH 1939.06.13.

7. OFH 1939.06.24.

8. OFH 1941.06.07.

9. OFH 1943.05.30., 1943.06.08. - A szerző gyűjtése.

A községben a háború előtt könyvtár nem volt. Különböző egyesületeknek voltak könyvtáraik, valamint az iskoláknak. Legjelentősebb könyvállománya a Polgári Olvasókörnek volt, 950 kötet, a Kisbirtokos Szövetségnek 750, a vele egy épületben működő Gazdaifjak Szövetségének 540 kötete volt. A 48-as körben 620 kötet közül válogathattak az érdeklődők, a Földművelő Egyesületben pedig 570 kötetben. A tanyai olvasókörok 195-389 kötet között rendelkeztek könyvvel.^{1.} Rajtuk kívül volt a Munkásotthonnak és az Ipartestületnek is könyvtára. A könyvek többsége magyar irodalom, többségében még az első világháború előtti kiadású. Szakmai könyvek, - elsősorban mezőgazdasági vonatkozásúak - csak a Kisbirtokos Szövetségben voltak. A könyvek összetételére jellemző, hogy Zola már haladónak, majdnem forradalminak számított.

1944. májusában, amikor a zsidó vallásúaknak be kellett vonulni a gettóba, Göndös József, a polgári iskola igazgatója és Csizmadia György, a gimnázium igazgatója beadványt intézett a községi képviselőtestülethez,^{2.} hogy Orosháza történetének azokat az anyagait, amelyeket dr.Klein Andor ügyvéd, -akit szintén a gettóba kényszerítettek,- gyűjtött össze, külön leltározzák fel és vegye át a község hogy a pótolhatatlan vagy nehezen pótolható értékeket ezzel az esetleges pusztulástól, megsemmisítéstől megmentse. Felvetették, hogy a korábban Juhász Balázs polgári iskolai igazgató által összegyűjtött anyaggal, amelyet a polgári iskolában -akkor éppen német katonák szállása volt- ideiglenes jelleggel, a folyosókon, szekrényekben, van összezsúfolva, a dr.Klein anyaga lehetne egy községi múzeumnak és községi könyvtárnak az anyaga. A község tett is ilyen irányban lépéseket, igényelt ilyen célra házakat, ideiglenes megoldásként dr.Klein Andor gyűjteményét pedig a gimnáziumba szállították át.^{3.}

1. BÁL Orosháza község iratai 5.889/1943.

2. BÁL Orosháza község iratai 7.111/1944.

3. BÁL Orosháza község iratai 7.111/1944. 06.21.

- A szerző gyűjtése.-

7.5. Rádió, mozi. A kutatás során nem találtunk arra adatot, hogy hány rádió volt Orosházán a vizsgált időszakban.^{1.} A visszaemlékezésekből arra következtethetünk, hogy a politikai élet, a haladásra törekvőknek vagy saját rádiójuk volt, vagy olyan hely, ahova több, kevesebb rendszerességgel rádiót hallgatni jártak.

Orosházáról a világháború alatt kétszer készült a rádió számára hangfelvétel. Ortutay Gyula, aki akkor osztályvezető volt a rádióban és Darvas József közreműködésével készítették el Budinszky Sándor rádióbemondó beszédével a felvételt a csirkepiacról, a marhapiacról, a Bernardinelli baromfitelepéről, a Kisbirtokos Szövetségből, valamint a Gazdaifjak Egyesületéből a felvételt 1940. június 28-án, amit július 27-én sugározott a Budapest I.^{2.} A második felvétel a Nagyszénás határában lévő tanyavilágban, Hajdúvölgyön készült, ahol az orosháziaknak is volt földjük.^{3.} Tudjuk még, hogy Horváth Imre, monori gazdag paraszt is beszélt a rádióban a szarvasmarhateyésztésről.^{4.} Egy alkalommal pedig Darvas József is beszélt a rádióban Orosházáról, közel egyórás műsorban.^{5.}

A világháború alatt a községben két mozi működött. Mind a kettő a cukrásziparos id. Daubner Béla tulajdonában volt, Az egyiket a fia vezette, a másik élére megbízottat állított. Daubner a politikai szélső jobboldalhoz tartozott, anyagilag is támogatta a Nyilaskeresztes Pártot, a fia vezető szerepet is játszott ott. A német megszállás alatt rendszeresen bejártak a németek Pacsirta utcai szállására, ahol a helybeliek szerint a Gestapo működött. Ez a mozi vezetésén is meglátászott. Mindkét mozi előtt kinn volt a zsidóvallásúakat kitiltó tábla.^{6.}

Többször játszották a Jud Süst. Már 1940. augusztusában ilyen hirdetést tettek közzé az ujságban: "Tüzkeresztség!" "A német légiflotta első hősi szereplése a lengyel hadjáratban! Ez a film a nagy német szabadságharcról készült!"^{7.}

1. Tudjuk, hogy a rádióösszeírás is történt: OFH 1941.09.04; 1943.05.27.

2. OFH 1940.06.28.

3. OFH 1941.09.21.

4. OFH 1940.03.28.

5. OFH 1943.02.26.

6. Füredi János és Füredi Ágnes visszaemlékezése

7. OFH 1940. augusztusi számai. Később ilyen jellegű, ennyire vad német orientációjú reklámokat nem közölt az ujság.

7.6. Festészet, színházi élet, zenei élet.

7.6.1. Festészet. Orosházáról a két világháború között két jelentős festő indult el, közülük Boldizsár Istvánnak¹, a tárgyalt időszakban nincs értékelhető művészeti kapcsolata a községgel. A másik felő: Csáki-Maronyák József, fiatalabb,² pályája a harmincas évek végén ivelt felfelé. Az ő kapcsolata a községgel is jellemző: megfestette a község számára a kormányzó portréját. Csak az anyag árát kérte a községtől. Az előljárásnak tetszett a mű: "a nagy tehetségű művész egyik legszebb alkotása a kitűnően sikerült mű."³

Ő is Budapesten élt ekkor már, azt tudjuk még, hogy a helyi napilap ujjongva adta tudtúl: állami ösztöndíjat kapott a művész, hogy két hónapot a Székelyföldön töltsön.⁴

Az észak-erdélyi bevonulás után hamarosan megnyitották újra az egykor ott működött magyar főiskolákat, így a nagybányai festészeti akadémiát is újjászervezték. Ide került az egyik helyi idős tanító fia, ifj. Szalók József, akinek a tanulását a község ösztöndíjjal is segítette, gyűjtéseket rendezték számára. Cserében ő itthon évente egy-két alkalommal kiállította legújabb képeit. A korabeli ismertetésekből nem lehet megítélni az alkotások milyenségét. Az utolsó híradás az ifjú Szalókról azt adta az orosházaiak tudtára, hogy nem költötték méltatlanra a pénzüket, /!/ az ifjú művész ugyanis 1944. nyarán Ukrajnában Horthy-portrékat rajzol a házfalakra!⁵

Ezen kívül több kisebb jelentőségű kiállításról van tudomásunk, de olykor a kiállítók nevét sem közlik, vagy ha közlik is, teljesen ismeretlenek.

1. Művészeti Lexikon Akadémiai Kiadó, Bp. 1965.I.vol.263.p.
2. Művészeti Lexikon Akadémiai Kiadó, Bp. 1965.I.vol.454.p.
3. OFH 1939.o2.15.
4. OFH 1942.o8.o9.
5. OFH 1944.o8.2o.

7.6.2. Színházi élet. A községnek - több kiadványban fellelhető félrevezető fogalmazás ellenére - nem volt önálló, saját szintársulata, de a harmincas évek végén már színháza sem. Vándoregyüttesek keresték fel évről - évre. A harmincas évek végén négy évben egymás után Kőszegi Géza társulata jött a VKM rendezése alapján Orosházára. Itt az Alföld Szálló színháztermében, majd a Polgári Olvasóköri színháztermében játszottak. Mindkettő színpaddal rendelkező nagyobb terem volt csupán, amelyik sikerdaraboknak kicsinek bizonyult, de a fel-fütése nehéz volt.

1939-1940, február, márciusában itt fellépő Kőszegi együttes operettek mellett Kodolányi János: Földindulását is színre vitte. A kritikák szerint minden nap tele volt a színház, rendszeren, művészién játszottak és nem volt baj a díszletekkel sem.^{1.}

1941. elején ismét ők szerepeltek hosszabb ideig a községben. A műsorra tűzött operettek között és egy-két vígjáték között ott szerepelt a "Szép vagy, gyönyörű vagy, Magyarország!" c. irredata propaganda darab is.^{2.} A szintársulat ismét pozitív kritikát kapott. Ők hívták le vendéggjátékra ifj. Latabár Árpádot, aki több dicséretet kapott mint a többiek együttesen. Játéka annyira tetszett, hogy áprilisban önálló est tartására ismét hívták.^{3.}

1942. január, februárjában a Homonnay társulat szerepelt a községben. Nem ismerjük a darabokat mind, de a műsorra tűzött "Gyergyói bál" vagy "Bihari dárídó" darabokról úgy véljük, hogy az irredata szellemet voltak hivatottak növelni.^{4.}

A társulat játékaról a "kritikusok" ellent mondanak egymásnak, az Orosházi Ujság dicséri az együttest, az Orosházi Friss Hírek pedig rosszabbra tartja őket, mint Kőszegiéket, mondván: alig volt telt ház, nem volt kapcsolatuk a helybeli-ekkel, a színészek között is surlódások voltak.^{5.} Ők hívták le a kor ünnepelt amorózóját, Jávort Pált vendégszereplés-

1. OFH 1940.03.31.

2. OFH 1941.01.17.

3. OFH 1941.04.20.

4. OFH 1942.01.07.

5. OFH 1942.03.08. - A szerző gyűjtése. -

re, aki szintén nagy sikert aratott Móricz Zsigmond színpad-
ra vitt darabjában, a "Nem élhetek muzsikaszó nélkül" című
zenés játékban. ^{1.} Még az év novemberében visszatért ide a
társulat és megpróbálta ismét "leatni" a közönséget, de kü-
lönösebb visszhang nélkül játszott. Előfordult, hogy néző hi-
ányában nem is tartottak előadást. ^{2.}

1943. áprilisában a kecskeméti társulattal folytak a tárgya-
lások egy hosszabb orosházi vendégjátékról, de a nagy-létszá-
mú /80 fő a zenekarral együtt/ társulat alkalmatlannak ítél-
te a rendelkezésre álló színpadokat, így a vendégjáték el-
maradt. ^{3.}

A felszabadulás előtt utoljára Tóváry Pál társulata szerepelt
Orosházán, 1944. januárjában. Az ő repertoárjukon már a kora-
beli hangulatnak megfelelő darabok domináltak: "Szép élet a
katonaélet" "Valahol Oroszországban" Isten vele hadnagy ur!"
"Egy nap a világ" - a legkirivóbbak, amelyeknek a célja egy-
értelműen a "harci hangulat fokozása" volt. A társulatról
különbön az alkalmi kritikusok sem közölnek semmit, csak a
műsorra tűzött darabokat ismerjük.

A hivatásos színtársulatok mellett működvelő megmozdulások-
ról is tudunk. A Munkásotthonban rendszeresen volt ilyen te-
vékenység, ezt a sajtóból sajnos nem tudjuk rekonstruálni, de
tudjuk a visszaemlékezésekből, hogy a szilveszter estéken a
kultúracsoporth Csiky Gergely: Nagymama című darabját mutatta
be. ^{4.}

Ilyen működvelő társulat mutatta be szabadtéri előadásban
Kodolányi János: Földindulás c. darabját 1940-ben. ^{5.} Oroshá-
zi fiatal szerző Feldmann József /aki azóta teljesen feladta
ilyen irányú ambícióit/ is irt és mutatott be társaival szin-
darabot: a Gábor diákot. ^{6.} Ma már a szerző sem emlékszik
szinte a darabjára. Egy volt csak, de a korra a legjellemzőbb:

1. OU 1942.02.08.

2. OFH 1942.12.01.

3. OFH 1943.04.22. - A szerző gyűjtései. -

4. id.Vlcskó Lajos visszaemlékezése, MSZMP Békés m.Archivuma Bcs.

5. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 5.796/1940.1940.jún.27

6. OFH 1939.11.16.

ad. 5. A darabot a Ref.Nőegylet közreműködésével, Balla Árpád
rendezésében vitték színre /Oh.tört.és néprajza I.vol.882.p./

az új katolikus plébános tiszteletére a káplán betaníttatta Sik. Sándor: István király című történeti drámáját "a szent-istváni gondolat megerősítésére." ^{1.}

7.6.3. Zenei élet. Az orosházi zenei életnek három oszlopa volt: az 1912-ben alakult Orosházi Filharmónikus Társaság, az Orosházi Dalegylet és a Petőfi Dalárda. A Filharmónikus Társaság első koncertjüknek 25. évfordulóján, 1939. március 4-én lépett utoljára pódiumra. A program egyik pontja most is Weber: Bűvös vadász c. operájának a nyitánya volt. Ezen kívül Haydn: Londoni /d-dur/ szimfóniáját játszották, valamint a Himnusz és a Rákóczi indulót. Tudomásunk szerint ez volt a felszabadulás előtt a Filharmónikus Társaság utolsó hangversenye, amelyről -elég méltatlanul- a korabeli kritikák sem emlékeztek meg. Az Orosházi Dalegyletről is csak arról értesülünk, a tárgyalt időszakban, hogy Kassán vett részt dalosversenyen, 1939. júniusában. ^{2.}

A község évi 200 P ösztöndíjjal segítette a később fényes sikereket elért Czánik Zsófia operaénekes tanulását. ^{3.}

A legjelentősebb tényező a községi zenei életben a baloldaliakra támaszkodó Petőfi Dalárda volt. Történetére vonatkozó elsődleges források; a jegyzőkönyvek, iratanyaga az 1960-as évek közepén, amikor az orosházi kultúrház leégett, megsemmisült. Története csak hiányosan van feldolgozva, ehhez járulunk hozzá néhány kiegészítéssel, a vizsgált időszakra vonatkozóan.

A dalárda részt vett 1938-ban a szombathelyi országos dalostalálkozóan, amelyet a Munkás Dalosszövetség rendezett. Itt úgy döntöttek, hogy a legközelebbit Orosházán rendezik meg, szokás szerint két év múltán, vagyis 1940-ben. A dalárda vezetősége annak rendje és módja szerint elindította az engedélyezési kérelmet. A községi képviselőtestület meg is szavazott 2000 P-t anyagi támogatásul, ^{5.} a járási főszolgabíró

1. OFH 1940. 05.28.

2. OFH 1939. 06.28.

3. BÁL Orosháza község iratai 11.985/1939. 302.kgy.

4. Orosháza története és néprajza i.m. I.vol. 882-884.p1

5. BÁL Orosháza község iratai 14.970/1939. 272.kgy.

azonban a szombathelyi találkozó országos visszhangjára hivatkozva elutasította^{1.} /egy dalt 1 hang megváltoztatásával énekelték: így "Vörös zászló katonái vagyunk" lett belőle^{2.} és amiatt a makói dalárdának pert akasztották a nyakába. A fellebbezéseket sorra elutasították és a belügyminiszter a hozzá forduló vezetőségi tagoknak cinikusan kijelentette: a parasztság és a földmunkásság körében nem enged szocialista agitációt folytatni.^{3.} A Dalárda így 1940-ben csak helyben működött. 1940-ben is megtartották hagyományos farsangi műsoros estjüket,^{4.} majd ugyanezt megismételték a Munkásotthonban "Babel" emlékestén léptek fel, amelyen az előadó a budapesti Knur Pálné volt.^{6.} 1941. június 22-én /!/ dalos találkozót rendezett a Petőfi Dalárda a Szegedi Munkás Dalegylet és a Békéscsabai Általános Munkás Dalárda részvételével, a Polgári Olvasókör színháztermében. Az engedélykérésnél még táncmulatság is szerepelt a közös hangverseny után.^{7.} A hangversenyt az utolsó pillanatban engedélyezte csak a főszolgabíró, ennek ellenére a vendégek eljöttek. Azon a napon támadta meg a náci Németország a Szovjetuniót. A hangversenyt -bár megtudták a hirt- lefüggönyözött ablakok mellett, de megtartották, noha nagyon letargikus volt a hangulat.^{8.}

A Dalárda élén egy évig dr. Bárány Aladár ügyvéd állt, aki a szociáldemokrata jobbszárnyhoz tartozott. A tagoknak sok vitájuk volt vele emiatt. Ő utána Székely Gyula következett az elnökségben, vele is sokat vitáztak. A viták legtöbbször egy-egy műsor összeállítása körül folytak, tekintve, hogy a cenzúra szerepkörét gyakorló főszolgabíróság, ahova be kellett nyújtani a műsort, eléggé megnyirbálta a benyújtott számokat. A Dalárda és a község között bizonyos kompromisszum alakult ki az idők folyamán a háború alatt, amikor a Dalegylet már gyakorlatilag nem működött. A kompromisszum abból állott, hogy

1. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 12.322/1939.

2. Keresztes Mihály: Napnyugtától... i.m. 82.p.

3. uo.

4. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 1.736/1940; 1401/1940.

5. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 969/1941.

6. BÁL Orosháza község iratai 5.582/1940.

7. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 6.121/1941.

8. dr.Vági József visszaemlékezései.

a község anyagilag valamennyi összeggel /évi 100-200 P-vel/ segítette a Petőfi Dalárdát, az pedig a március 15-i községi rendezvényen közreműködött, irredenta dalokat, a Magyar Hiszek-egyet nem énekelték, olykor -meghívásra- a zsidó templomban is énekelték.^{1.}

1943-ban már csak tisztujító közgyűlést tartottak március 7-én,^{2.} úgyszintén 1944-ben is.^{3.} A felszabadulás előtt utoljára a délalföldi dalostalálkozón lépett pódiumra Szegeden a Petőfi Dalárda, a Szegedi Általános Munkás Dalárda jubileumi hangversenyén. Itt Balázs Árpád megzenésítésében Petőfi dalokat és egy József Attila verset Kiss István zenéjével, amit meg kellett ismételni /a vers címét nem tudtuk eddig kinyomozni/.^{4.}

7.7. Szórakozás.

7.7.1. Vadászat; úri szórakozás volt. A helyi Szt.László vadásztársaság 108 tagjából 40 volt helyi, közülük 20 volt gazdálkodó, 7 tisztviselő, 3 katonatiszt, 5 ügyvéd, a többi vadőr, orvos, tanár.^{5.} A vadászok hamarosan vad nélkül maradtak, hiszen a belviz és az árviz óriási károkat okozott, így már 1940. őszén eltiltották a körvadászátokat,^{7.} a későbbiek során éppen a nagymérvű vadkárosodás miatt a vadásztársaság csendesen abbamaradt. ~~X~~.

1. dr.Vágó József visszaemlékezése /a szerző gyűjtése/

2. OFH 1943.03.06.

3. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 2.429/1944.

4. OFH 1943.06.16.

~~X~~ 5. dr.Soós József: Magyar néptáplálkozástan, Budapest 1942.
keves 2 Magyar Orvosi Könyvkiadó. 156.p.

6. OFH 1939.09.17.

7. BÁL Orosháza község iratai 20.089/1940.

7.7.2. Üdülés. Bár Orosházának saját fürdője is volt, "sikk" volt innen is üdülni menni. Bár 1940. nyarán a helyi lapokban a kor fogalmai szerint nagy reklámmal hirdették a jugoszláv szállodákat, főleg Splitben.^{1.} Noha többen komolyan foglalkoztak az odautazás szándékával, végülis a főleg tisztviselőkből, értelmiségiekből álló csoport Parádfürdőre utazott el,^{2.} ahonnan dicsérő beszámolót is küldtek.^{3.} De van tudomásunk Tusnádfürdői üdülésről is, parádfürdői üdülésről 1944. nyaráról is. Tehát a falusi burzsoázia és a középosztály, a kettő szorosan összefonódott, életmódjában igyekezett a nagyburzsoáziát utánozni.

7.7.3. Bálak, tánc. Az "országgyarapítások" mámorában nem meglepő a lelkiismereten gyűjtésekkel könnyítő ellenforradalmi Magyarországon; a szórakozást egybekapcsolták az irredenta politikával és a jótékonykodással. Így rendezett minden szervezet egymás után bált a Horthyné által elindított "Erdélyért" akció javára, 1940. őszén. A bálak, mulatságok sorozata a Szovjetunió elleni háborúba való belépéssel sem szakadt meg. Csak a voronyezsi katasztrófa állította meg rövid időre, de ekkor még senki, vagy csak néhányan tudták Orosházán, hogy miért nem adhat ki báli engedélyt a főszolgabíró.^{4.} De az idegen érdekekért elpusztult magyar katonákért hirdetett gyász nem tartott sokáig, az újság hamarosan lelkendezik: "Gyönyörű volt a gazdaifjak szinpompás táncvizsgája."^{5.} S minél többen haltak meg a háborúban, a szórakozni vágyás annál nagyobb lett. 1943. Szilveszter éjjelén rekordközönséget jegyeztek fel az Alföld Szállóban és a Tűzharcos Otthonban,^{6.} az "úri osztály" szórakozó helyein. A "csak egy nap a világ" hangulat itt is odáig terjedt, hogy 1944. augusztusában egyesek nyugodtan táncoltak még a berepülések alatt is.^{7.} Jól lehet a főszolgabíró, talán ennek az újsághirnek a hatására, az ösztáncokat betiltotta néhány nap múlva,^{8.} az újság máris új tánciskola kezdetéről adott hirt.^{9.}

1. OFH 1940.05.05.

2. OFH 1940.06.02.

3. OFH 1940.06.20.

4. OFH 1942.02.01.

5. OFH 1942.04.21.

6. OU 1944. 01.03.

7. OFH 1944.08.24.

8. Bál Orosháza község iratai 11.410/1944.

9. OFH 1944.09.10.

7.8. Sport. Igazán sajnálatos, hogy az Orosháza története és néprajza című kitűnő kétkötetes munkából a helység sport-élete kimaradt. Tudomásunk szerint egyetlen töredékes jellegű feldolgozás látott eddig napvilágot, az is megyei jellegű gyűjteményben található.^{1.}

Átfogó jellegű munkára mi sem vállalkozunk, csak tényszerűen felsoroljuk a fontosabb eseményeket.

A világháború elején az exkluzív jellegű Orosházi Uszó Egyesület az Orosházi Hódy Sakk Kör és az Orosházi Tenisz Club mellett három nagyobb egyesület volt a községben, mindháromnak saját labdarúgó csapatát: Orosházi Testgyakorlók Köre, az Orosházi Futball Club és az Orosházi Munkás Testedző Kör. /OMTK./

A Szovjetunió megtámadását követő egyre militarizálódó légkörben, amikor a levante szervezetet vidéken is igyekeztek minél jobban fejleszteni és szorgalmazni, az Orosházi Levente Egyesület /OLE/ katonai behívások és a kötelező levante gyakorlatok segítségével elsorvasztotta a két úri labdarúgó egyesületet /OTK és OFC/ és azok játékosaival, valamint saját embereivel létrehozta a labdarúgó csapatát.^{2.} /1942. áprilisában/ Az OLE eredménytelenül kísérletezett többször is, hogy az OMTK-t is beolvassza, nem sikerült neki elsősorban azért, mert az OMTK-t a régi, már visszavonult játékosok mindig megmentették és vállalták a játékot, ha a levante szervezet kötelező foglalkozásra rendelte a még nem katonaviselt játékosokat.^{3.} A levante és militarista módszerei nem voltak szimpatikusak, így a sport után érdeklődők az OMTK körül csoportosultak. Ennek hatására az OMTK a Tancsics M. utról /egy vendéglőben volt a "székhelye"/ az Alföld szállodába költözött.^{4.} 1944-ben a tisztújító közgyűlésen pedig

1. Virágh Ferenc: Adatok Békés megye sporttörténetéhez /Békés megyei sportemlékkönyv sorozat I./ Békés m. Lapkiadó Vállalat kiadványa, Békéscsaba, 1960.
Ide sorolhatjuk "A szocializmus útján" "Orosháza 1944-1974" /szerkesztette: Zilahy Lajos, é.n., hely nélkül/ tanulmánykötet rövid áttekintését Orosháza felszabadulás utáni sportjáról. /Összeállította Dimák B. Ferenc/

2. BÁL Orosházi járási főszolgabíró iratai 5.402/1942.
3. dr.Kiss József visszaemlékezése.
4. OU 1943.02.05. - /A szerző ~~vissz~~ gyűjtése/

elnöknek dr. Törkös Bélát, /országgyűlési képviselőt/ választották, aki már többször segítségére volt a sportkörnek^{1.} alelnöknek pedig a falu leggazdagabb emberét: Berdardinelli Lajost.^{2.} Nincs tudomásunk arraól, hogy az OMTK, akár mint szervezet, akár a csapat, valamilyen baloldali tevékenységben, vagy megmozdulásban részt vett volna. Működése egyetlen szempontból érdekes: tudjuk, hogy a mérkőzéseken rengeteg ember volt kinn szurkolni, ameddig csak játszottak. Ez a német megszállás után is biztos információs lehetőséget jelentett. 1944. szeptember elseje után is, amikor Békés megyét is hadművelleti területté nyilvánították, voltak még mérkőzések, az utolsó a felszabadulás előtt, 1944. szeptember 17-én.^{3.}

7. 9. Törekvések a mezőgazdasági termelők tudásának növelésére.

E bonyolult cím alatt foglaljuk össze azokat az intézményeket, lehetőségeket, ahol a gazdag, közép- és elvétve a kisparaszt-ságnak alkalma nyílott, a már tárgyalt mezőgazdasági középiskolán kívül, hogy gyarapítsa ismereteit.

7.9.1. Téli gazdasági iskola. Az FM kezdte el szervezni 1940. márciusában.^{4.} Beiskolázása a járásra is kiterjedt. Két fél-éves volt, november elejétől március végéig tartott. Külön iskolát akartak neki építeni, hisz 70-80 fős évfolyamokra számítottak. Tandíjmentesnek hirdették, csak a könyvekre, írószerekre kértek pénzt.^{5.} A két évfolyam elvégzése után aranykalászos gazda címet adományozott és -a militarizálás ide is kiterjedt- levante segédoktatói bizonyítványt.^{6.} Helyiség hiányában a Kisbirtokos Szövetség épületének egyik termében indult be 1941 november közepén a vártnál kevesebb részt vevővel: 50 fővel, közülük 15 volt orosházi.^{7.} A tanulók közül 42-en jutottak el oda, hogy 1943 novemberében - miután

1. Virágh: Adatok ... i.m.

2. OU. 1944.02.20.

3. OFH 1944.09.19.

4. OFH 1940.03.21.

5. OFH 1940.04.09.

6. OFH 1941.10.16.

7. OFH. 1941.11.16. /A szerző gyűjtései./

termékeiket remek kiállításon bemutatták, bizonyítva a tanultakat, - aranykalászos gazdává avassák.^{1.} A többiek akkor már frontszolgálatot teljesítettek, ha ugyan életben voltak. Tanárhiány miatt az iskola 1942 őszén nem is tudott új tanfolyamot indítani, majd csak 1943 októbere végén, amiről azután nem is tudunk semmit.

7.9.2. Orosházi Evangélikus Népfőiskola. A nagytarcsai Evangélikus Népfőiskola mintájára jött létre, amelynek oktatói és hallgatói itt voltak "propagandát" csinálni. Az egyház-község és a politikai község támogatásával jött létre és indult be 1940. november 6-án 17 fővel a bentlakásos férfi népfőiskola és a leánynépfőiskolai tanfolyam /délutáni foglalkozásokkal/ 12 fővel.^{2.}

A következő évben 22 fő vett részt: közülük 11-nek saját földje volt, 10 törpebirtokos és napszámos volt és 1 szabósegéd társult még.^{3.} A tananyagban, amelynek jelentős hányada vallási jellegű volt, a magyar irodalomban olyan témák szerepeltek, mint Veres József: Mit ér az ember, ha magyar? c. írása, Móricz Zsigmond, Tamási Áron, Németh László munkássága.^{4.} Ettől eltekintve a nacionalizmus és a demokratizmus egyformán jelen volt. Kezdve a magyar nép, a magyar múlt, a magyar társadalom megvitatásától, a "Domaházi fonó" címmel a férfi és leánynépfőiskolások által előadott székelő-magyar népi játékig minden formában.^{5.} Az utolsó évfolyam a záróvizsgáját 1944. március 12-én tartotta, a német megszállás előtt egy héttel.^{6.} A fennmaradt évkönyvek tanúsága szerint nincs nyoma annak, hogy az orosházi Evangélikus Népfőiskolán

1. OFH 1943.10.26.

2. OFH 1941.11.07.

3. Orosházi Ev.Népfőiskola évkönyve 1941-1942. összeáll.: Kajos János, Thomay József könyv-nyomdája, Orosháza, 1942. /Koszorus Oszkár/

4. Orosházi Ev.Népfőiskola évkönyve 1940-1941. összeáll.: Csepregi B. Cegléd, Garab József nyomdája, 1941. /Koszorus Oszkár/tulajdona/

5. OFH 1943.02.16.

6. OFH 1944.03.14.

a szövetkezeti gondolattal foglalkoztak volna. ^{1.} Különösen az utolsó évfolyam anyaga, az ott elhangzott viták lehetnének tanulságosak és sokat mondóak a történész számára, de sajnos iratanyag nem maradt fenn és azt sem tudjuk, hogy kik vettek részt rajta. /Az utolsó évfolyamról nem adtak ki évkönyvet./ Bár a leventefoglalkozások itt is kötelezőek voltak, a fő cél: a parasztság szellemi értékeinek megőrzése volt. ^{2.} Becslésünk szerint kb. 150 fő vett részt a négy év folyamán /a leánynépfőiskolásokkal együtt/ ezeken a népfőiskolákon, amelyek mind időtartamukat, mind a részt vevők számát illetően Békés megyében a legerősebbek voltak. ^{3.} Jelentősége abban áll, hogy a háborús körülmények miatt egyre rosszabb körülmények között élő parasztság szellemi energiáit felkarolta, vitafórumot biztosított, ahol közös sorsukra rádöbbenhettek a részt vevők -igaz, ezt vallásos keretek között tette, de a minimálisra korlátozott polgári szabadságjogok között -vidéken- ez is nagy jelentőségűnek minősül.

7.9.3. Gazdakirándulások, látogatások. A tapasztalat-szerzés legkedveltebb fajtája a közvetlen ismeretszerzés: a helyszínen saját magának megnézni a dolgokat és megvitatni. Ebben elsősorban a közép- és gazdagparasztság vett részt, a birtokos rétegeknek is az újra törekvő, kísérletező része.

Ismert, hogy 1939. júniusában a Békés megye különböző helyeiről jött gazdák csoportja tett látogatást Orosházán, elsősorban a monori tanyákon, ahol a gazdag parasztságnak valóban jól felszerelt gazdaságait nézték meg. ^{4.} Két évvel később - szintén még aratás előtt - 72 gyomai és endrődi gazda jött Orosházára "... azért, hogy az orosházi kultúrnívót elérjék, tanuljanak és dokumentálják az összetartozandóság érzését a magyar gazdáknak." ^{5.} A kétnapos látogatás alatt láttak pl. motorizált takarmányos kamrát; higiénikus gumiszopókák alkalmazását borjaknál, különböző fajtatiszta tenyészeteket.

1. 1940-41-es; 1941-42-es évkönyv és az 1942-43-as évkönyv. Az utóbbi megtalálható: BÁL Orosháza község iratai 12.291/1943.

2. OFH 1941.04.01. Mády Zoltán beszéde az első évfolyam közös zárásán.

3. Orosháza története és néprajza i.m. I.vol. 889.p.

4. OFH 1939.06.13.

5. OFH 1941.06.01.

Még ebben az évben 80 fiatal orosházi gazda látogatott el Mezőhegyesre, az állami uradalomba, ahol elsősorban az állattenyésztés után érdeklődtek. ^{1.} 15 monori gazda pedig Kunágotára ment el a vetőmagtermesztést tanulmányozni. ^{2.} De ugyancsak a monoriak voltak azok, akik -már a háború kitörése után - tapasztalatcsere végett felkeresték a főispán 800 kh-s birtokát Görbed/pusztán/, Medgyesbodzás határában. ^{3.} A mezőhegyesi kirándulás bizonyult a leghasznosabbnak, mert oda 1943-ban ismét elmentek, de már 159-en! Főleg az állattenyésztés után érdeklődtek. ^{4.} De tanulmányozták a konyhakerti növények szántóföldi termesztését is Pálmátéren, Nagyszénás határában. ^{5.} Ezt az ott működő konzervüzem adta értékesítési lehetőség indokolta. 1943. nyár végén 43 szegedi kisgazda tett látogatást a községben. A látogatásról irt tudósításból tudjuk, hogy két gazdánál berkshire-i tenyészetet láttak, egy helyen Lincoln-fajta sertésállományt. ^{6.} Az utolsó ilyen jellegű kirándulást az orosháziak tették, 40 "gazdaifjú" viszonyozta a gyomaiak három évvel azelőtti látogatását. ^{7.}

1. OFH 1941.06.12.
2. OFH 1941.06.19.
3. OFH 1941.07.03.
4. OFH 1943.06.03.
5. OFH 1942.08.27.
6. OFH 1943.09.26.
7. Bál Orosháza község iratai 8.471/1944.06.23.
- A szerző gyűjtései. -

8. B i b l i o g r á f i a

A./ Felhasznált források

I. Levéltári források

Békés megyei Állami Levéltár /BÁL/ Orosházi járási főszolgabíró iratai 1939-1944.

BÁL Orosháza község iratai 1939-1944.

BÁL Orosháza község képviselőtestületi jegyzőkönyvei 1939-44

Magyar Országos Levéltár /OL/ A 33, 36 illetve 42 tagu OB jegyzőkönyvei 1939-1944. K 513

OL K 149 BM VII.res. iratok 1939-1944.

OL K 150 BM ált. iratok III. kutfő, Vegyes, töredék iratok

OL K 562 BM iratok Árvizvédelmi Országos Kormánybiztos ir. Orosházi evangélikus egyház képviselőtestületének jegyzőkönyvei 1939-1944.

A m. kir. csendőrség nyomozóosztály parancsnokságának heti összesítő jelentései a baloldali mozgalmakról./Baloldali összesítő/ 1939-1944. MSZMP KB PI Archivum

A m. kir. csendőrség nyomozóosztály parancsnokságának heti összesítő jelentései a jobboldali mozgalmakról./Jobboldali összesítő/ 1939-1944. MSZMP KB PI Archivum

A MÉMOSZ orosházi csoportjának levelezése a központtal.MÉMOSZ központ Vidéki levelezés - Orosháza,MSZMP KB PI Arch. 666.f.IV. 194/1944. 1939-1944.

2. Sajtó

Békés vármegye Hivatalos Lapja 1939-1944. /BÁL/

Az 1939-1944-es országgyűlés irományai

Az 1939-1944-es országgyűlés Képviselőházi naplója 1939-1944.

Orosházi Friss Hírek 1939-1944.09.30. /OFH/

Orosházi Friss Ujság 1939-1940.10.30. /OFU/

Orosházi Ujság 1938-1944.04.26. /OU/

Tiszántuli Gazdák /A Tiszántuli Mg. Kamara hivatalos és szaklapja./

3. Statisztika

Az 1930. évi népszámlálás I. rész Demográfiai adatok Magyar Statisztikai Közlemények Új Sorozat 83.kötet Bp.KSH,1932.

Az 1930. évi népszámlálás II. rész Foglalkozási adatok MSK Új Sorozat 86. kötet, Bp. KSH 1934.

Az 1941. évi népszámlálás. Demográfiai adatok községek szerint. KSH Bp. 1947.

Magyarország mezőgazdaságának főbb üzemi adatai az 1935.évben. MSK Új Sorozat 105.kötet KSH Bp.1938.; 100.kötet ua. Magyarország földbirtokosai és földbérlői 1925./Gazdacimtár/Bp. 1927. KSH

Magyarország földbirtokosai és földbérlői 1935./Gazdacimtár/Bp. 1937. KSH

Magyarország tiszti cím és névtára XLV-L. évfolyamok 1938-1943. Bp. KSH

A magyar magánkisipar. Statisztikai adatgyűjtemény 1938-1960 Bp. 1961. KSH

4. Dokumentumkötetek

Ádám Magda-Juhász Gyula-Kerekes Lajos: Magyarország és a második világháború. Titkos diplomáciai okmányok. Szerkesztő: Zsigmond László. Bp. 1966. Kossuth Könyvkiadó

Balogh Sándor-Szabolcs Ottó: Pedagógusok a két világháború között 1919-1945. Bp. 1963. Tankönyvkiadó.

Borsányi György: "Munkát! Kenyeret!" Bp. Kossuth Könyvkiadó, "Csak szolgálati használatra!" Iratok a Horthy-hadsereg történetéhez 1919-1938. Zrínyi Katonai Kiadó 1968. Bp.

Dokumentumok a magyar forradalmi munkásmozgalom történetéhez 3. kötet 1935-1945. Összeállította: Pintér István-Svéd L. Bp. 1964. Kossuth Könyvkiadó.

Dokumentumok a magyar párttörténet tanulmányozásához. 5.köt. 1939. szept.- 1945. ápr. Összeállította: Svéd L.-Szabó Á. Bp. 1954-1955. Szikra Kiadó.

"Előre, harcra ifjúnunkás!" 1919-1945.Összeáll.:Svéd L.Bp. 1954. Ifjúsági Kiadó.

Az ezeréves jussért. Bev.: Erdei Ferenc. Szikra, Bp. 1955. Felszabadulás 1944.szept.26.-1945.ápr.4. Szikra, Bp. 1955.

- Gazsi József-Harsányi István: Dokumentumok a magyar antisziszta és partizánharcok történetéhez hazánk felszabadulásának éveiből 1944-1945. Hadtörténelmi Közlemények 1960. 1.szám 245-290.p.
- Gazsi István-Harsányi István: Dokumentumok a magyar ellenállási mozgalom történetéből a második világháború idején. Hadtörténelmi Közlemények 1962. 2.szám 262-308.p.
- Harsányi István: Magyar szabadságharcosok a fasizmus ellen. 1941-1945. Bp. 1966. Zrínyi Katonai Kiadó
- A Horthy-korszak önéletrajza. Művelt Nép Kiadó, Bp.1953.
- Horthy Miklós titkos iratai Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1965.
- Az illegális Szabad Nép. Az 1942-1944. között megjelent számok ujrányomása. Bp. Szikra, 1954.
- Ince Miklós-Petőcz Tibor: A dolgozó parasztság helyzete az ellenforradalmi rendszerben. Bp. Művelt Nép Kiadó, 1954.
- Juhász Gyula: Magyarország külpolitikája a második világháború kitörésének időszakában 1939-1940. Bp. 1962. Akadémiai K.
- Karsai Elek: "Fegyvertelen álltak az aknamezőkön" Dokumentumok a magyar munkaszolgálat történetéhez Magyarországon 1-2. kötet Bp. 1962. A Magyar Izraeliták Országos Képviselőletének kiadása.
- Karsai Elek-Somlyai Magda: Sorsforduló. Iratok Magyarország felszabadulásának történetéhez. Bp. 1970. 1-2.kötet.
- Kiss Dezső: Parasztsors - parasztgond 1919-1945. Bp. 1960. 1-2. kötet. A Hazafias Népfront kiadványa.
- Kővágó László-Pintér István: Munkássors - munkásgond. 1919-1944. Bp. 1962. A Hazafias Népfront kiadása.
- A 2. magyar hadsereg megsemmisülése a Donnál. Bp. 1958. Zrínyi K.
- A munkásosztály helyzete a Horthy-rendszer idején. Bp. Szikra. 1956.
- Palotás Imre: "Munkáért, kenyérért, szabadságért!" 2.kötet 1920-1945. Bp. 1965. Táncsics Kiadó.
- Pintér István: A dolgozó parasztság helyzetéről és a háborús nyomor elleni harcából 1941-1944. Párttört.Közl.1963.3.sz 3-36.p.
- Sallai Elemér: A szovjet hadsereg az ellenség jelentéseiben. Hadtört. Közl. 1955. 1-2. szám 167-188.p.

Sós József: Magyar néptáplálkozástan. Magyar Orvosi Kiadó Bp. 1942.

A szabadság hajnalán. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1965.

Szabolcs Ottó: Munkánélküli diplomások a Horthy-rendszerben 1919-1944. Bp. Kossuth Könyvkiadó, 1964.

Szabolcs Ottó: Köztisztviselők az ellenforradalmi rendszer társadalmi bázisában 1920-1940. Akadémiai Kiadó, Bp. 1965.

"Sziveskedjék bizalmasan kezelni!" Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1964.

Vádirat a nácizmus ellen. Dokumentumok a magyarországi zsidó-üldözés történetéhez. 1-2. kötet. Magyar Izraeliták Országos Képviselőlete Bp. 1958.

Vasszinü égbolt alatt. Városshociográfiák 1945 előtt. 1932 - 1943. Válogatta: Megyesi János, Bp. Magvető Kiadó, 1961.

Wilhelmstrasse és Magyarország. Német diplomáciai iratok Magyarországról 1933-1944. Bp. Kossuth Könyvkiadó, 1968.

Zsigmond László: Diplomáciai iratok Magyarország külpolitikájához 1936-1945. Bp. Kossuth Könyvkiadó, 1966.

5. Visszaemlékezések

Dobi István: Vallomás és történelem 1-2. kötet. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1962.

Görgényi Dániel: Signum laudis. Egy katona emlékiratai. Bp. Zrínyi Katonai Kiadó. 1968.

Marosán György: Tüzes kemence. Bp. Magvető Kiadó, 1968.

Nagybacsoni Nagy Vilmos: Végzetes esztendő 1939-1945. Körmeny kiadás é.n.

Szabó Pál: Minden kör bezárul. Bp. 1968. Szépirodalmi Kiadó.

Szemenyei Pál visszaemlékezései. Beck Zoltán tulajdona.

Z. Nagy Ferenc: Ahogy én láttam. Gondolat Kiadó, Bp. 1963.

MSZMP Békés megyei Bizottsága Archivuma visszaemlékezés-gyűjteménye. Békéscsaba

MSZMP KB Párttörténeti Intézet Archivum, Budapest visszaemlékezés-gyűjteménye.

B./ Feldolgozások

1. Gazdaság és társadalomtörténet

Berend T. Iván-Ránki György: A magyar gazdaság száz éve. Bp. Kossuth Könyvkiadó-Közgazdasági és Jogi Kiadó, 1972.

Berend T. Iván-Ránki György: Magyarország a fasiszta Németország életterében 1933-1939. Közgazd. és Jogi Kiadó, Bp. 1960.

Berend T. Iván-Szuhay Miklós: A tőkés gazdaság története Magyarországon 1848-1944. Kossuth Könyvkiadó - Közgazdasági és Jogi Kiadó, Bp. 1973.

Bródy András: Gazdasági növekedésünk üteme 1924-1965. Közgazdasági Szemle 1967. 4. szám.

Donáth Ferenc: Demokratikus földreform Magyarországon 1945 - 1947. Akadémiai Kiadó, Bp. 1969.

Donáth Ferenc: A magyar mezőgazdaság háborús kárai 1944-1945-ben és azok hatása a mezőgazdasági termelésre. Magyar Mezőgazdasági Múzeum Közleményei 1966. 193-196.p.

A földreform történelmi jelentősége./Mezőgazdaság történeti tanulmányok 5./ Az országos földreform-ünnepség Békéscsaba 1970. március 15-16-án.

Gunst Péter: A mezőgazdasági termelés története Magyarországon 1920-1938. Akadémiai Kiadó, 1970. Bp.

Hoóz István: Népesedéspolitika és népességfejlődés Magyarországon a két világháború között. Akadémiai Kiadó, Bp. 1970.

Kallós János: Gazdasági, pénzügyi és tőzsdei kompassz. Bp. 1938-1944.

A mai Magyarország. Szerk.: Elekes Dezső, Hungária Lloyd, Bp. é.n.

Malcomes Béla: Magyar mezőgazdaság. Bp. 1942.

Matolcsy Mátyás: Agrárpolitikai feladatok Magyarországon. Soli Deo Gloria kiadása é.n.

Matolcsy Mátyás: A mezőgazdasági termékek árkérdése, Bp. 1940, A Magyar Gazdaságkutató Intézet kiadása.

Nagy Tamás: A magyar nemzeti jövedelem és annak elosztása egykor és most. Társadalmi Szemle 1950. 12. szám 982-999.p.

Orbán Sándor: Két agrárforradalom Magyarországon. Demokratikus és szocialista átalakulás 1945-1964. Akadémiai Kiadó, Bp. 1972.

Ránki György: A kisipár szerepe a magyar kapitalista fejlődésben. Történelmi Szemle 1964. 2. szám

Szakács Sándor: A népi demokratikus agrárfejlődés kezdetei Magyarországon 1944-1948. Akadémiai Kiadó, Bp. 1970.

Vita Magyarország kapitalizmuskori fejlődéséről. Akadémiai Kiadó, 1970. Bp.

a./ hadigazdaság

Ausch Sándor: Az 1945-1946. évi infláció és stabilizáció. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1958.

Berend T. Iván-Ránki György: Hadianyaggyártás Magyarországon a második világháború alatt. Századok, 1957. 5-6.szám 696-715.p.

Berend T. Iván-Ránki György: Magyarország gyáripára a második világháború előtt és a háború időszakában 1933-1944. Bp. Akadémiai Kiadó. 1959.

Csöppös István: A magyar sertésállomány alakulása a második világháború időszakában. Agrártörténelmi Szemle 1972. 1-2. szám 196-214.p.

Káposztás István: Iratok a magyar mezőgazdaság 1945. évi helyzetéről. Agrártörténelmi Szemle 1965.1.szám 98-162.p.

Katona Béla: Magyarország közigazdasága. Közigazdasági évkönyv 1941. Gergely R. könyvkereskedés Bp.

Matolcsy Mátyás: A magyar mezőgazdaság adósságterhének alakulása 1924-1944. években. Bp. A Magyar Gazdaságkutató Intézet kiadása.

Pataky Ernő: A mezőgazdaságfejlesztése törvény és munkaterv. /1942:XVI.tc./ Bp. 1942.

Szuhey Miklós: Állami beavatkozás a magyar mezőgazdaságban a második világháború idején. Közigazdasági Szemle, 1959. 8-9. szám 953-968.p.

Szuhey Miklós: Állami beavatkozás és a magyar mezőgazdaság az 1930-as években. Akadémiai Kiadó, Bp. 1962.

b./ munkásosztály és a parasztság helyzete:

Balogh István: A parasztság művelődése a két világháború között. /Értekezések a történeti tudományok köréből. Új Sorozat 66./ Akadémiai Kiadó 1973. Bp.

Csépányi Dezső: Az ellenforradalmi rendszer munkásellenes politikája 1935-1939. Akadémiai Kiadó, Bp. 1972.

Erdei Ferenc: A magyar falu. Bp. Akadémiai Kiadó, 1974.

/facsimile/

Erdei Ferenc: Magyar tanyák, Bp. Cserépfalvi, é.n.

Földes Ferenc: A munkásság kulturális helyzete Magyarországon
Bp. Cserépfalvi kiadás. 1941.

Ghyczy Béla: Magyar idénymunkások a Német Birodalomban, Bp.
1942.

Laczkó Miklós: A magyar munkásosztály fejlődésének fő vonása-
i a tőkés korszakban. Bp. Kossuth Könyvkiadó, 1968.

Orbán Sándor: A gazdagparaszság helyzete és felszámolásának
kezdetei a felszabadulás után. Agrártörténelmi Szemle 1968
3-4. szám 410-411.p.

Tilkovszky Lóránt: A magyar kormányzat "társadalompolitiká-
ja" 1938-1942-ben. Párttörténelmi Közlemények 1971.4.szám
72-103.p.

2. Politikai történet

a./bel- és külpolitika

Borus József: A magyarországi hadműveletek jelentősége a má-
sodik világháborúban. Hadtörténelmi Közlemények 1964. 3.
szám 422-448.p.

Czebe JenőPethő Tibor: Magyarország a második világháború -
ban. A világháború katonai története. Bp. 1946. Az "Új Ma-
gyarország" kiadása.

Csépányi Dezső: A Hivatásszervezet története 1938-1939. Acta
Universitatis Szégediensis de Attila József nominatae 1973
Szeged.

Csima János: Adalékok a horthysta vezérkar szerepéről. Had-
történelmi Közlemények 1968. 3. szám 485-512.p.

Csima János: A magyar hadseregfejlesztés távlati tervének ku-
darca a második világháború alatt. Hadtörténelmi Közlemé-
nyek 1966². 3. szám 635-665.p. 40-66.p.

Csima János: Magyarország katonai részvétele a második vi-
lágháborúban. Hadtörténelmi Közlemények 1966.3.szám 635-665.p.

Dernői Kocsis László: Bajcsy-Zyilinszky. Kossuth Könyvkiadó,
Bp. 1966.

Dósa Rudolfné: A MOVE. Egy jellegzetes magyar fasiszta szer-
vezet 1918-1944. Bp. Akadémiai Kiadó, 1972.

A felszabadulás krónikája. Bp. Kossuth Könyvkiadó, 1970.

- Gárdos Miklós: Nemzetvesztők. Táncsics Kiadó. Bp. 1971.
- Gazsi József-Gellért Tibor: A fasiszták kísérletei Magyarországon népeességének elhurcolására 1944-1945-ben. Hadtörténelmi Közlemények 1964. 2. szám 297-333.p.
- Geleji Dezső: Magyarország 1944-ben. Bp. 1945. Gergely Rt. kiadó.
- Gergely Ferenc: Leventeintézmény, cserkészmozgalom, militarizáció /1919-1939/ Pedagógiai Szemle 1973. 12. sz. 1152-1164.p.
- Harsányi István: A fasizmus egyes kérdései az újabb irodalom tükrében. Párttörténeti Közlemények. 1971. 2. szám 162-185.p.
- Hazánk felszabadulása. Zrínyi Katonai Kiadó, Bp. 1970.
- Horváth József-Nemes J.-Pintér I.-Szabó L.: Az utolsó felvonás. Zrínyi Katonai Kiadó, Bp. 1958.
- Juhász Gyula: Magyarország hadbelépése Nagy-Britannia és az Egyesült Államok ellen. Történelmi Szemle 1965. 1. sz. 61-87.
- Juhász Gyula: A Teleki kormány külpolitikája 1939-1941. Bp. Akadémiai Kiadó, 1964.
- Lévai Jenő: Fekete könyv. Officina, é.n.
- Lévai Jenő: Szürke könyv a magyar zsidóság megmentéséről. Bp. Officina, 1946.
- Lévai Jenő: Zsidósors Magyarországon. Bp. 1948. Magyar Téka.
- Karsai Elek: A budai Sándor palotában történt 1919-1941. Bp.
- Karsai Elek: A budai vártól a gyepűig. Bp. 1965. Táncsics Kiadó.
- Karsai Elek: Országgyarapítás - országvesztés Bp. 1961. Kossuth K.
- Karsai Elek: Számjeltávirat valamennyi magyar királyi követiségnek. Bp. Táncsics Kiadó, 1969.
- Kerekes Lajos: Bánffy Miklós politikai küldetése Romániában 1943-ban. Történelmi Szemle 1963. 2. szám 259-261.p.
- Korom Mihály: A fasizmus bukása Magyarországon 1943-1945. Bp. Kossuth Könyvkiadó. 1961.
- Korom Mihály: A magyarországi fasizmus bukásának és a népi demokratikus forradalom érlelődésének kérdéséhez 1943-1945. Párttörténeti Közlemények 1958. 3. szám
- Kovács Endre: Magyar-lengyel kapcsolatok a két világháború között. Akadémiai Kiadó, Bp. 1971.
- Lőrincz Zsuzsa: A náci csizma nyomában. Kossuth Kiadó, Bp. 1964.
- Mader, Julius: A sebhelyes gyilkos nyomában, Kossuth K. Bp. 1963

Magyarország története II. kötet. Főszerkesztő: Molnár Erik.

Gondolat Kiadó, Bp. 1964.

Magyar történeti kronológia. Az őstörténettől 1966-ig. Tan -
könyvkiadó, Bp. 1970.

Márkus László: A Horthy-rendszer uralkodó elitjének jellegé-
ről. Történelmi Szemle, 1965. 4. szám

Mód Aladár: A Kisgazda Párt utja. Társadalmi Szemle 1947. 1.
szám: 12-24.p.; 2.szám: 8-92.p.

A Nagy Honvédő Háború története 1-5. kötet. Zrinyi K. Bp. 1964.

Nagy László: A fasizmus keletkezésének, jellegének és funk-
cióinak néhány problémájáról. Párttörténeti Közlemények
1971. szám 133-161p.

Ölvedi Ignác: A iasi-kisinyovi hadművelet hatása Magyarország
katonai-politikai helyzetére. Hadtörténelmi Közlemények.
1964. 3. szám 449-463.p.

Pintér István: A Magyar Front és az ellenállás. 1944. márc. 19.
- 1945. ápr. 4. / Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1970.

Pintér István: Magyarország az utolsó csatlós szerepében. Had-
történelmi Közlemények 1964. 3. szám 463-470.p.

Puskás A.I.I Magyarország a második világháborúban. Bp. 1971.
Kossuth Könyvkiadó

Ránki György: Emlékiratok és a valóság Magyarország második
világháborús szerepéről. Bp. 1962. Kossuth Könyvkiadó.

Ránki György: 1944. március 19. / Magyarország német megszáll-
ása / Kossuth Könyvkiadó, 1968. Bp.

Ránki György: A második világháború. Bp. Gondolat Kiadó, 1973.

Saly Dezső: Szigorúan bizalmas! Fekete könyv 1939 - 1944. Bp.
1945. Anonymus kiadás

Sipos Péter-Stier Miklós-Vida István: Változások a kormány -
párt parlamenti képviselőinek összetételében 1931-1939.
Századok, 1967. 3-4. szám 602-620.p.

Tanulmányok a Horthy-rendszer államáról és jogáról. Bp. 1958.
Közgazdasági és Jogi Kiadó

Tilkovszky Lóránt: Revízió és nemzetiségi politika Magyaror-
szágon 1938-1941. Bp. Akadémiai Kiadó, 1967.

Tilkovszky Lóránt: Teleki Pál /Legenda és valóság/ Kossuth K.
Bp. 1967.

- Tilkovszky Lóránt: A Volksbund szerepe Magyarország második világháborús történetében. Történelmi Szemle, 1968. 2. szám 294-311.p.
- Tóth István: A Nemzeti Parasztpárt története 1944-1948. Bp. 1972. Kossuth Könyvkiadó
- Tóth Sándor: A Horthy-hadsereg helyzete a Szovjetunió elleni háborubalépés idején. Hadtörténelmi Közlemények 1961. 2. szám 500-543.p.
- Tóth Sándor: A szovjet hadsereg felszabadító harcai Magyarországon. Zrinyi Katonai Kiadó, Bp. 1965.
- Történelmünk a jogalkotás tükrében. /Sakkalatos honi törvényeinkből 1949/ Közreadja: Beér János és Csizmadia Andor. Gondolat Kiadó, Bp. 1966.
- Vita a fasizmus történeti kérdéseiről. Párttörténeti Közlemények 1971. 3. szám 162-208.p.
- b./ munkásmozgalom, SZDP, KMP, ellenállás, baloldali mozgalmak
- Baracs Györgyné: Sportolók a szabadságért. Bp. 1955. Sport Lap és Könyvkiadó
- Gábor Imréné: Kommunista röplapok bibliográfiája 1919-1944. 1-2. kötet Bp. 1965. MSZMP KB Párttörténeti Intézete
- Gondolatok a munkásmozgalomtörténet és a helytörténet kérdéseiről. Párttörténeti Közlemények 1971. 2. szám 108-132.p.
- Földmunkás és szegényparasztmozgalmak Magyarországon 1848 - 1948. 2. kötet Szerk.: Pölöskei F.-Szakács K. MEDOSZ 1962.
- Hollós Ervin: Rendőrség, csendőrség, VKF 2. Kossuth K. Bp. 1972.
- Kádár János: A KMP feloszlataása körülményeinek és a Békepárt munkájának néhány kérdéséről. Párttörténeti Közlemények 1956. 3. szám
- Kállai Gyula: A magyar függetlenségi mozgalom 1936-1945. Bp. 1965. 5. átdolg. kiadás, Kossuth Kiadó
- Korom Mihály: A Kommunista Párt harca a munkásosztály vezette antifasiszta parasztegység megteremtéséért a második világháború időszakában. Acta Universitatis Szegediensis Sectio Scientiæ Socialismi 1964. Szeged
- Legyőzhetetlen erő. Szerk.: Erényi Tibor és Rákosi Sándor. Bp. Kossuth Könyvkiadó, 1968.
- A magyar forradalmi munkásmozgalom története 2. kötet 1919 - 1944. Szerk.: Nemes Dezső, Bp. 1967. Kossuth Könyvkiadó

Munkásmozgalomtörténeti lexikon. MSZMP KB PI kiadása. Bp.
1972. Kossuth Könyvkiadó

Orosz Dezső - Pintér István: Adatok a KMP szervezeti fejlődéséhez. Párttörténeti Közlemények 1958. 3.szám 56-85.p.

Pintér István: Magyar kommunisták a Hitler-ellenes nemzeti egységért. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1968.

Pintér István: Magyarország felszabadítása és a társadalmi változások feltételeinek létrejötte. Párttörténeti Közlemények 1970. 1. szám 30-54.p.

Ságvári Ágnes: Népfront és koalíció Magyarországon 1936-1948, Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1967.

Szabó Éva: Adalékok a Magyar Kommunista Párt szervezeteinek létrejöttéhez. Párttörténeti Közlemények 1960.1-2.sz.75-112.p.

A Tanácsköztársaság Békés megyében 1919. Kiadja: a Békés megyei Tanács VB és az MSZMP Békés megyei Bizottsága, Békéscsaba 1969.

Tanulmányok a magyarországi szakszervezeti mozgalom történetéből. Szerk.: Kabos Ernő. Táncsics Kiadó, Bp. 1969.

Zágoni Ernő: A magyar kommunisták a munkásegységért. 1939 - 1942. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1963.

Vass Henrik: Munkásmozgalomtörténet és helytörténet. Párttörténeti Közlemények 1971. 1.szám 3-31p.

c./ jobboldal

Laczkó Miklós: Nyilasok, nemzetiszocialisták 1935-1944. Bp. Kossuth Könyvkiadó, 1966.

Rozsnyói Ágnes: A Szálasi-puccs. Kossuth Könyvkiadó, 1962. Bp.

Sipos Péter: Imrédy Béla és a Magyar Megújulás Pártja. Bp. Akadémiai Kiadó, 1970.

Szakács Kálmán: Kaszáskeresztesek. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1963

Szirmai Rezső: Fasiszta lelkek. Bp. 1946.

Teleki Éva: Nyilasuralom Magyarországon 1944. október 16. - 1945. április 4. Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1974.

3./ Kultura és tudomány

a./ Ideológia, vallás

Bslogh Sándor: Klebelsberg és a magyar "neonacionalizmus". Valóság, 1959. 3. szám 22-31.p.

Balázs Béla: A klerikális reakció, a Horthy-fasizmus támasza. Művelt Nép Kiadó, Bp. 1953.

- Balázs Béla: A klerikális reakció szerepe a Horthy-fasizmus uralomra jutásában és konszolidálásában. Kossuth K.1970.
- Balázs György: A szent-istváni gondolat utja. Világosság, 1964. ~~xxix~~ 7-8. szám 432-437.p.
- Bellér Béla: "Regnum Marianum" Világosság, 1966.1.sz.37-43.
- Glatz Ferenc: Klebelsberg tudománypolitikai programja és a magyar történelemtudomány. Századok, 1969.5-6. szám 1176-1200. p.
- Godó Ágnes - Székely Béla: A Horthy-rendszer katonai ideológiája. Zrínyi Katonai Kiadó, Bp. 1965.
- Kónya István: "Nemzeti lélek" és isteni küldetés. Adalékok a református egyház és a Horthy-korszakbeli nacionalizmus viszonyához. Világosság, 1962. 6. szám 35-37.p.
- Madarászné Zsigmond Anna: Pauler Ákos, a Horthy-korszak hivatalos filozófusa. Valóság, 1959. 3.szám 31-40.p.
- Révai József: Válogatott írások. Bp. Kossuth Könyvkiadó, 1966.
- Szücs Jenő: A magyar szellemtörténet nemzet koncepciójának tipológiájához. Történelmi Szemle, 1966.3-4.sz.245-269.p.
- Történészvita a népi írókról.Századok, 1958.5-6.sz.245-269.p
- b./ Közoktatás
- Bellér Béla: A Horthy-rendszer "hazafias" nevelésének forrásainál. Tanulmányok a magyar nevelés történetéből 1849-1944, Bp. Tankönyvkiadó, 221-279.p.
- Jóboru Magda: A középiskola szerepe a Horthy-korszak művelődéspolitikájában. Tankönyvkiadó, Bp. 1963.
- Jóboru Magda: Köznevelés a Horthy-korszakban. /Alsó és középfoku oktatás/ Kossuth Könyvkiadó-Tankönyvkiadó,Bp.1972.
- Somogyi József: Hazánk közoktatásügye a második világháborúig. Bp. 1942.

C./ Helytörténet

- Babinszky Mihály: Az Orosházi Kossuth Lajos Mezőgazdasági Technikum rövid története és eredményei,Békés Élet 1969. 2. szám 356-363.
- Balázs Béla: Adalékok a Viharsarok baloldali mozgalmának történetéhez az ellenforradalom korszakában. Párttörténeti Közlemények 1959. 3-4. szám 188.p.
- Balázs Béla: A személyes visszaemlékezések felhasználása a népi demokráciánk történetének feldolgozásában.Századok, 1955.4-5.sz. 884.p.

- Bálint Ferenc: Egy viharsarki járás mezőgazdaságának helyzete a felszabadulástól 1945. nyaráig. Levéltári Szemle 1968, 1.szám 93-123.p.
- Békés megye mezőgazdaságának fejlődése. Kiadja a Hazafias Népfront Békés megyei bizottsága. /Békéscsaba/ é.n.
- Békés vármegye. Szerkesztő: Márkus György. Budapest, é.n.
- Békés vármegye utmutatója. Szerkesztő: Tóth Kálmán, Orosháza 1943.
- Darvas József: A legnagyobb magyar falu. Szépirodalmi Kiadó. Bp. 1965.
- Darvas József: Országuton, városon. Riportok, cikkek 1936 - 1940. Bp. Szépirodalmi Kiadó. 1960.
- Darvas József: Végig a magyar Szaharán. Bp. 1961. Szépirodalmi Kiadó.
- Emlékezés a kezdetre. Szerkesztette: Varga István. Gyula, 1970.
- Féja Béza: Viharsarok. Magvető Könyvkiadó. Bp. 1957.
- Gémes Balázs: A Nagyatádi-féle földreform Orosházán, különös tekintettel a Rákóczi-telep kialakulására. Helytörténeti dolgozatok 1958. Tankönyvkiadó, Bp. 137-140.p.
- Karsai Elek: Két Magyarország. Kortárs, 1965. 3-4-5. szám
- Keresztes Mihály előadása a Politikai Akadémián Orosházán 1970. február 17-én.
- Keresztes Mihály: Első lépések, Kossuth Könyvkiadó, Bp. 1971.
- Keresztes Mihály: Napnyugtától napkelteig. Kossuth K. Bp. 1968
- Kiss-Horváth Sándor: Adatok és visszaemlékezések Orosháza felszabadulásának eseményeiről. Békési Élet 1969. 2.szám 345-349.p.
- A lenini úton. Békés megyei tudományos ülészek 1970. április 20-21-én. Szerkesztette: Juhász József. Kiadja: az MSZMP Békés megyei Bizottsága Oktatási Igazgatósága. Békéscsaba.
- Maday Pál: Békés megye városainak és községeinek története. Békéscsaba, 1960.
- Mihály István: A népi hatalom kialakulásának folyamata és intézményei Orosházán a tanácstörvény megjelenéséig. Körösmenti Helytörténeti - honismereti közlemények. 4-5. Szerkesztette: Beck Zoltán. Békéscsaba, 1973. 79-116.p.

- Molnár Pálné: A Békepárt tevékenységének hatása Békés megyében a visszaemlékezések tükrében. /1943-1944./ Békési Élet 1969. 3. szám 435-449.p.
- Násztor Sándor: Orosháza gazdasági földrajza. Tématanulmány/ /kézirat gyanánt//sokszorosított/ é.n.
- Orosháza betűsoros lak- és címjegyzéke. Orosházi utmutató II. Orosházi Friss Ujság nyomdája. 1931. Orosháza.
- Orosháza története és néprajza. 1-2. kötet. Szerkesztette: Nagy Gyula. Orosháza, 1965.
- Az orosházi m. kir. állami mezőgazdasági középiskola értesítői 1938-1944. Mitlasovszky, majd Demartsik nyomda. Orosháza.
- Orosháza Evangélikus Gimnázium értesítője 1938-1945. 1-8.évf. Mitlasovszky és Demartsik nyomda. Orosháza.
- A m. kir. orosházi Polgári Fiuiskola értesítője az 1937-38. és az 1942-43. évből. Orosháza, Mitlasovszky és Demartsik nyomda.
- A m. kir. orosházi Polgári Leányiskola értesítője 1938-39. és 1939-40.; 1942-43. évből. Demartsik nyomda, Orosháza.
- Reisinger József: Orosháza 200 éve. Orosházi Friss Ujság nyomdája kiadása, 1941. Orosháza.
- Szabó Ferenc: Egy viharsarki falu a szabadság hajnalán. Levéltári Szemle 1967. 3.szám 721-743.p.
- Szabó Pál: Orosháza számokban. 1938. Orosháza. A szerző kiad.
- Szijas Pál: Az orosházi gimnázium. Különlenyomat a Keresztény Igazság két cikkéről az 1943. augusztus-szeptemberi számából.
- Szobek András: 1944. október. Párttörténeti Közlemények. 1961. 3. szám, 189.p.
- A szocializmus útján. Orosháza 1944-1974. Kiadja az Orosháza Városi Tanács VB. Szerkesztő: Zilahy Lajos. é.n.
- Tolnai Tünde: Hogyan hatott lakóhelyem életére a második világháború? 1941. június 22-től a felszabadulásig: 1944. október 6-ig./Orosháza/ OKTV dolgozat 1974. TMG irattára.
- Virágh Ferenc: A Békés megyei agrárproletáriátus és a szegény-paraszság körirányozati életéről, művelődéséről. Békés megyei Tanács VB Művelődési Osztálya, Békéscsaba, 1968.

Vigágh Ferenc: Békés megyei sportemlékkönyv. Adatok Békés megye sporttörténetéhez I. Békés megyei Lapkiadó Vállalat kiadványa, Békéscsaba, 1960.

9. A szerző által gyűjtött visszaemlékezések

Baloldaliak

Bacsur Imre nyugdíjas, Oh. Posta utca 22.szám alatti lakos
Benkő József nyugdíjas, 1919-es vöröskatona, Oh. Csizmadia

István ut 3. /Szocialista Hazáért érdemérem/

Bokor István nyugdíjas, Oh,Szőlők, Nagyhegyi ut 81. /Sz.H./

Bors László nyugdíjas,Bp. XI.Kosztolányi D.tér 11. /Sz.H./

Bors István nyugdíjas,Oh. Csabai ut 54. /Sz.H./

Botos Sándor, nyugdíjas,Oh.Móricz Zs. ut 42. /Sz.H./

dr.Csurár József nyugdíjas,Bp.XI.Ulászló ut 36. /Sz.H./

Dumitrás Mihály nyugdíjas, Oh. Dózsa Gy. ut 74./Sz.H./

Erdei András nyugdíjas, Szigetbecse, Makládi ut 54./Sz.H./

özv.Hegedüs Jánosné, Oh. Huba utca 3. nyugdíjas,

Jagri Mihály pártmunkás, Oh. Bajcsy-Zsilinszky ut 1. /Sz.H./

Janovics Imre nyugdíjas,Oh.Csizmadia S. ut 43. /Sz.H./

Joós Antal nyugdíjas, Oh. Szeszfőzde utca 3.

Kaluzsa Pál nyugdíjas, Oh. Dobi István ut 66. /Sz.H./

Keresztes Mihály nyugdíjas, Bp.II.Volkman utca. 10. /Sz.H./

Kocka Pál nyugdíjas Oh. Iglói ut 42. /Sz.H./

Kolarik Ede nyugdíjas, Oh. Munkácsy M. ut 22. /Sz.H./

Komóczi Sándor,nyugdíjas,Oh.Rákóczi-telep,Hosszú sor 21./Sz.H./

Kónya Lajos, Bp.XIX. Szabó E. ut 36. Nyugdíjas, /Sz.H./

Kóvács Pál, nyugdíjas, 1919-es vöröskatona,Oh.Szentesi ut 272
/Sz.H./

Kutasi /Krausz/ József, Oh.Vadász ut 12. nyugdíjas,/Sz.H./

Nagy János nyugdíjas,Oh.Rákóczi-telep,Hosszú sor 74. /Sz.H./

Sin Sándor /rákóczi-telepi/ nyugdíjas, Kiskunhalas,Petőfi S.
ut 16. /Sz.H./

Sin Sándor nyugdíjas,Bp.XII. Tóth Lőrinc utca 15. /Sz.H./

Sinkó Sándor nyugdíjas, Oh. Gyopáros, Lomb utca 2. /Sz.H./

Soós Béla nyugdíjas, Oh. Dózsa Gy. ut 4. /Sz.H./

Sulyán György nyugdíjas, Bp. Ráth K. ut 12. /Sz.H./

Süle József nyugdíjas, Oh., Kiscsákó Tanza 119. /Sz.H./

Stern Ernő nyugdíjas, Bp.XIII. Visegrádi utca 3. /Sz.H./

dr.Vági József törvényszéki bíró,Oh.Szabó D. ut 2. /Sz.H./

dr.Vlcskó Lajos, a Magyar Mg.Muzeum főigazgatója,Bp.I.Hunyad
ut 25-27.

Más adatközlők:

Apáti Endre nyugdíjas, Oh. Birkás Imre ltp.V.A.I.5.

dr. Babánszky Mihály főiskolai tanár Oh. Kossuth L. tér 2.

Bagi Alajos, r.kat.plébános, Oh. Deák Ferenc utca 2.

Csizmadia János és felesége: dr. Benkő Katalin, Szeged, Kis -
teleki ut 12. nyugdíjasok

Demrtsik Ferenc nyugdíjas, az OFH egykori munkatársa, Oh.

Rákóczi F. ut 16/a.

Füredi János nyugdíjas, Füredi Ágnes tanárnő, Oh.Vörösmarty
utca 8.

Fürst Ervin ny. ág.ev. igazgató lelkész Oh.Táncsics M.ut 1.

Gallyas István nyugdíjas, Oh. Teréz utca 20.

Dr. Kiss József árukiadó /1941-1944. szolgabíró/ Oh.Bajnok u
8. I.5.

id. Koszorus Oszkár ev. lelkész, Oh. Győry Vilmos tér 4.

Lehoczky János nyugdíjas, Elek, Ady E.ut 6.

Nagy Sámuel nyugdíjas, Oh. Huba ut 35.

Németh Sándor tsz-brigaádvezető, Oh. Székács J. ut 23.

Silvio Umberto nyugdíjas, Oh., Liget utca 12.

özw. dr. Torkos Béláné nyugdíjas, Oh. Könd utca 24.

Török József szabó kisiparos, Oh. Hold utca 43.

Volosinovszky György munkás /1942-1944: csendőr Oh-n/ Oh.
Székely utca 6.

id.Zsoldos Péter nyugdíjas Oh. Birkás I. ltp. F. ép. IV. 16.

Németh János nyugdíjas, Oh. Tass utca 12.

T a r t a l o m j e g y z é k

<u>1. Mezőgazdaság</u>	3.
1. <u>Termelési viszonyok</u>	3.
1. Földbirtokviszonyok	3.
1. Haszonbérletek	4.
2. Osztályviszonyok a mezőgazdaságban	5.
3. Nagyatádi-földreform utóhatása	8.
4. Földéhség	9.
1. Rákóczi-telep "Uj-osztás"	10.
2. Parcellázások a község területén	11.
2. <u>Termelő eszközök: a mezőgazdasági felszerelés</u>	11.
1. Gazdasági felszerelés, gépesítés	11.
1. Erőgépek	11.
2. Munkagépek	12.
2. Állatállomány	14.
3. <u>Időjárás, belviz, árviz</u>	16.
4. <u>Munkaerőhelyzet, munkabérek</u>	24.
1. A munkaerőhelyzet alakulása	24.
2. Munkaerőközvetítés	26.
3. Munkabérek	27.
4. Munkaidő, munkaszünet	29.
5. Elszerződés	30.
6. Németországba történt munkavállalás	31.
5. <u>Növénytermesztés</u>	32.
1. A növénytermesztés hatékonyságának fokozása	33.
1. Intézkedések a gépek jobb kihasználására	33.
2. Vetőmagellátás	34.
3. Egyéb akciók	36.
2. Vetésterület	37.
3. Terméseredmények	39.
6. <u>Állattenyésztés</u>	40.
1. Állami intézkedések az állattenyésztés fejl-re	40.
2. Járványok	41.
3. Szarvasmarhatenyésztés	41.
4. Sertésenyésztés	43.
5. Lótenyésztés	46.

1. 6. 6. Baromfi, házinyul	46.
7. Juh, kecske	47.
8. Méhészet	47.
9. Selyemhernyó	47.
7. <u>Gyümölcskertészet</u>	48.
2. <u>I p a r</u>	49.
1. <u>Megoszlása, a munkaerőhelyzet alakulása</u>	49.
1. Osztályviszonyok	49.
2. A munkaerőhelyzet alakulása	50.
2. <u>Munkabérek</u>	51.
3. <u>Kisipar</u>	53.
1. Ipartestület	53.
2. Tanfolyamok	54.
3. Nyersanyagellátás	55.
4. Husipari szakosztály	55.
5. <u>Agózás</u>	56.
4. <u>Hadiüzemek</u>	56.
1. Élelmiszer és Terménykiviteli Váll./Bernardin./	57.
2. Magyar Mezőgazdák Állatértékesítő Rt.	58.
3. Dénes & Eisler	58.
4. Tóth Gőzmalom Rt.	58.
5. Első Orosházi Hengerműmalom /Pipis testvérek/	59.
6. "Bakancsgyár"	59.
5. <u>Téglagyárak, építkezések</u>	60.
1. Téglagyárak	60.
2. Építkezések	60.
3. Építkezési vállalkozók	61.
4. Szénporos téglá	62.
6. <u>Egyéb üzemek</u>	63.
7. <u>Mélyfurás</u>	63.
3. <u>Kereskedelem. Közellátás. Hitelélet.</u>	64.
1. <u>Üzlethálózat</u>	64.
2. Piacok, vásárok	65.
1. Harc a második hetipiaci napért.	65.
2. Piaci problémák	66.
3. Kirakodó vásárok	67.
4. Kiszállítás	67.
5. Állatvásárok	67.

5. 3. 1. A "korszellem" érvényesülése ...	116.
2. A képviselőtest. törekvése a község fejleszt.	117.
1. A községi egészségház	117.
2. Téli mezőgazdasági iskola	117.
3. Vágóhid	118.
4. "Postapalota"	119.
5. Egyéb építkezések	119.
4. <u>A község gazdálkodása</u>	119.
1. Adóügy	122.
1. Végrehajtások, adóhátralékok	123.
2. Adóelengedések	125.
2. A község pusztaföldvári birtoka	126.
3. A község befolyása a helyi gazd. életbe	127.
4. A belviz - árviz hatása	128.
1. Károk	128.
2. Az árvizvédelem költségei	128.
3. Az árvizkárosultak segítése	129.
5. <u>Csendőrség, községi rendőrök</u>	129.
6. <u>A háborúra való felkészülés. Tüzoltóság, Vöröskereszt</u>	131.
1. Sorozás katonának, munkaszolgálatra,	131.
2. A háboru pol-admin. előkészítése, magasztalása	132.
3. A hsg. anyagi felszerelésének biztosítása	134.
4. A Légoltalmi Liga és működése	135.
5. Női honvédelmi munkaszolgálat	137.
6. Tüzoltóság	138.
7. Vöröskeresztes Fiókegylet	138.
8. "Repülőnap"	138.
7. <u>Kapcsolat az állomásozó katonasággal. Levente</u>	139.
1. Két helyi laktanya	139.
2. Háborus készültség 1940. nyarán	140.
3. Háboruellenesség, katonaelenesség	141.
4. Leventeszervezet	141.
1. Orosházi Leventeegyesület	141.
2. Munkaerőhiány hatása	143.
3. Sportmunka	143.
4. Leánylevente	144.
8. <u>Gyűjtések, segélyek, szociális támogatások</u>	144.
1. Okai	144.
2. Gyűjtések általában	145.

5. 3. 1. A "korszellem" érvényesülése ...	116.
2. A képviselőtest. törekvése a község fejleszt.	117.
1. A községi egészségház	117.
2. Téli mezőgazdasági iskola	117.
3. Vágóhid	118.
4. "Postapalota"	119.
5. Egyéb építkezések	119.
4. <u>A község gazdálkodása</u>	119.
1. Adóügy	122.
1. Végrehajtások, adóhátralékok	123.
2. Adóelengedések	125.
2. A község pusztaföldvári birtoka	126.
3. A község befolyása a helyi gazd. életbe	127.
4. A belviz - árviz hatása	128.
1. Károk	128.
2. Az árvizvédelem költségei	128.
3. Az árvizkárosultak segítése	129.
5. <u>Csendőrség, községi rendőrök</u>	129.
6. <u>A háborúra való felkészülés. Tüzoltóság, Vöröskereszt</u>	131.
1. Sorozás katonának, munkaszolgálatra,	131.
2. A háboru pol-admin. előkészítése, magasztalása	132.
3. A hsg. anyagi felszerelésének biztosítása	134.
4. A Légoltalmi Liga és működése	135.
5. Női honvédelmi munkaszolgálat	137.
6. Tüzoltóság	138.
7. Vöröskeresztes Fiókegylet	138.
8. "Repülőnap"	138.
7. <u>Kapcsolat az állomásozó katonasággal. Levente</u>	139.
1. Két helyi laktanya	139.
2. Háborus készültség 1940. nyarán	140.
3. Háboruellenesség, katonaelenesség	141.
4. Leventeszervezet	141.
1. Orosházi Leventeegyesület	141.
2. Munkaerőhiány hatása	143.
3. Sportmunka	143.
4. Leánylevente	144.
8. <u>Gyűjtések, segélyek, szociális támogatások</u>	144.
1. Okai	144.
2. Gyűjtések általában	145.

5. 8. 3. Gyűjtés az árvizkárosultaknak	147.
4. Segélyek	148.
5. Sokgyermekes anyák kitüntetése	149.
6. Menház, szegényügy	149.
7. Ovodák, zöldkeresztes tejakció	150.
8. Helyi alapítványok	151.
9. <u>Német megszállás</u>	152.
6. <u>P á r t o k. E g y e s ű l e t e k. E g y h á z a k</u>	
<u>P o l i t i k a i é l e t</u>	154.
1. <u>Kormánypárt</u>	154.
1. A MÉP helyi szervezete	154.
2. NEP a MÉP pártélet	155.
3. Tömegpropaganda	155.
4. A Nemzeti Munkaközpont oh-á csoportja	159.
2. <u>Baloldali mozgalmak</u>	160.
1. Az SZDP orosházi szervezete	161.
2. Illegális kommunista csoport	187.
3. Rákóczi-telepi illegális kommunista csoport	191.
4. Földmunkásság és szegényparasztság mozgalmi	197.
5. Szakszervezetek Orosházán	203.
3. <u>Szélsőjobboldal</u>	216.
4. <u>Kisgazdapárt</u>	220.
5. <u>Az 1939-es választás</u>	221.
6. 1. Csizmadia András	227.
2. dr. Torkos Béla	231.
6. <u>Egyesületek</u>	233.
1. Kisbirtokos Egyesület	233.
1. Gazdaaszonyok és Gazdaleányok Egyesülete	238.
2. Gazdaifjak Egyesülete	238.
2. Orosházi Casino	239.
3. Oh-i Függelenségi és 48-as Politikai Párt...	239.
4. Tűzharcos Szövetség csoportja	240.
5. Monori Gazdakör	242.
6. Turul Szövetség "SZONDI" B.E.	244.
7. Egyéb egyesületek	245.
1. Vitézek	245.
2. Kereskedelmi egyesületek	245.
3. Orosházi Földmivelő Egylet	246.
4. Gazdakörök	246.

6. 7. <u>Egyházak, vallások</u>	248.
1. Evangélikus egyházközség	249.
2. Római katolikus egyházközség	252.
3. Izraelita hitközség	253.
4. Szekták	261.
8. Politikai események Orosházán /kronológia/	263.
7. <u>Ok t a t á s, m ü v e l ő d é s</u>	273.
1. <u>Elemi iskolák</u>	273.
2. <u>Középiskolák</u>	275.
1. Fűu- és leánypolgári iskola	275.
2. Mezőgazdasági középiskola	275.
3. Evangélikus gimnázium	278.
3. <u>Orosházi sajtó</u>	281.
1. Orosházi Friss Ujság /OFU/	281.
2. Orosházi Friss Hírek /OFH/	282.
3. Orosházi Ujság /OU/	285.
4. <u>Irodalmi élet</u>	286.
5. <u>Rádió, mozi</u>	290.
6. <u>Festészet, színházi élet, zenei élet</u>	291.
1. Festészet	291.
2. Színházi élet	292.
3. Zenei élet	294.
7. <u>Szórakozás</u>	296.
1. Vadászat	296.
2. Üdülés	297.
3. Bálak, tánc	298.
8. <u>Sport</u>	298.
9. <u>Törekvések a mg. termelők tudásának növelésére</u>	299.
1. Téli gazdasági iskola	299.
2. Orosházi evangélikus népfőiskola	300.
3. Gazdakirándulások, látogatások	301.
8. <u>B i b l i o g r á f i a</u>	303.
A. Felhasznált források	303.
1. Levéltári források	303.
2. Sajtó	303.
3. Statisztika	304.
4. Dokumentumkötetek	304.
5. Visszaemlékezések	306.

6. 7. <u>Egyházak, vallások</u>	248.
1. Evangélikus egyházköztség	249.
2. Római katolikus egyházköztség	252.
3. Izraelita hitköztség	253.
4. Szekták	261.
8. Politikai események Orosházán /kronológia/	263.
7. <u>Ok t a t á s, m ü v e l ő d é s</u>	273.
1. <u>Elemi iskolák</u>	273.
2. <u>Középiskolák</u>	275.
1. Fiu- és leánypolgári iskola	275.
2. Mezőgazdasági középiskola	275.
3. Evangélikus gimnázium	278.
3. <u>Orosházi sajtó</u>	281.
1. Orosházi Friss Ujság /OFU/	281.
2. Orosházi Friss Hírek /OFH/	282.
3. Orosházi Ujság /OU/	285.
4. <u>Irodalmi élet</u>	286.
5. <u>Rádió, mozi</u>	290.
6. <u>Festészet, színházi élet, zenei élet</u>	291.
1. Festészet	291.
2. Színházi élet	292.
3. Zenei élet	294.
7. <u>Szórakozás</u>	296.
1. Vadászat	296.
2. Üdülés	297.
3. Bálak, tánc	298.
8. <u>Sport</u>	298.
9. <u>Törekvések a mg. termelők tudásának növelésére</u>	299.
1. Téli gazdasági iskola	299.
2. Orosházi evangélikus népfőiskola	300.
3. Gazdakirándulások, látogatások	301.
8. <u>B i b l i o g r á f i a</u>	303.
A. Felhasznált források	303.
1. Levéltári források	303.
2. Sajtó	303.
3. Statisztika	304.
4. Dokumentumkötetek	304.
5. Visszaemlékezések	306.

8. B. <u>Feldolgozások</u>	307.
1. Gazdaság és társadalomtörténet	307.
a. hadigazdaság	308.
b. munkásosztály és parasztság helyzete	308.
2. Politikai történet	309.
a. bel- és külpolitika	309.
b. munkásmozgalom, SZDP, KMP, ellenállás,	312.
c. jobboldal	313.
3. Kultúra, tudomány	313.
a. ideológia, vallás,	313.
b. közoktatás	314.
C. <u>Helytörténet</u>	314.
9. <u>A szerző által gyűjtött visszaemlékezések</u>	318.
Tartalomjegyzék	320.

Birálat

Forman István: Orosháza a második világháború idején című
bölcsészdoktori értekezéséről

A szépen fejlődő helytörténeti kutatás egyik bizonyítéka a most bírált munka is. Pedig a szerző látszólag nehéz vállalkozásba kezdett: a közelmúltban jelent meg a város monográfiája, és a politikai pártok iratanyaga a háború éveiben megsemmisült. Mindezek ellenére a szerző törekvése sikerrel járt; egy jól sikerült, nem is kis terjedelmű /325 oldal/ dolgozatot készített ezekről a nehéz évekről. A részletekbe menő feldolgozást lehetővé tette Forman István lelkiismeretes anyaggyűjtése - amit a dolgozathoz csatolt forrásjegyzék, bibliográfia is jelez - lehetséges források felhasználását. Külön ki kell emelni a visszaemlékezések adta lehetőségek körültekintő hasznosítását.

A disszertáció adatgazdag, rengeteg tényanyagot tartalmaz a város társadalmi - gazdasági politikai és kulturális helyzetéről. Nagyon jól sikerült része a munkának a város közigazgatását és működését bemutató fejezet. A politikai élet ábrázolása is árnyalt, elemző módon történik. Érdeme továbbá a dolgozatnak, hogy Orosháza életét nem az országosból kiszakítva mutatja be, ugyanakkor megtaláljuk a sajátosságokat is.

A pozitívumok mellett szólni kell néhány kisebb hiányosságról is, így például arról, hogy az elemzést nem mindig követi a szükséges következtetés levonása. Ebben nyilván szerepe van néhány fejezet leíró jellegének. A tagolt, jó szerkesztés szintén előnyére vált volna a dolgozatnak. Kérdéses továbbá, az adat-

közlők osztályozásának - baloldaliak és egyéb - helyessége is.

Mindezek természetesen nem érintik a disszertáció alapvetően pozitív érdemét. Forman István az egyetemi doktori értekezések átlagos színvonalát meghaladó munkát készített, ezért summa cum laude minősítéssel javaslom elfogadni.

Szeged, 1975. május 14.

/Dr. Rácz János/
tanszékvezető egyetemi tanár

Bírálat

Forman István: Orosháza a második világháború idején
címu bölcsészdoktori értekezéséről

Az Orosháza történetét a felszabadulásig tárgyaló - egyébként igen terjedelmes - monográfia a második világháború időszakával csupán érintőlegesen foglalkozik. Forman disszertációja sikerrel oldotta meg eme hiány pótlását. A terjedelmes dolgozat részletesen feltárja a szóban forgó időszak történetét.

A munka legfőbb érdeme éppen ez a részletesség. Vonatkozik ez a társadalmi struktúra és a gazdasági élet alapos bemutatására is. Az utóbbi vonatkozásban a mezőgazdaság, az ipar és a kereskedelem minden fontos és kevésbé fontos tényezőjének felsorakoztatása, és statisztikai illusztrálása mellett gondot fordít a háborús gazdálkodás hatásának ábrázolására is.

Figyelemreméltó része a dolgozatnak a közigazgatás szervezetéről és működéséről szóló fejezet is. Annál inkább, mivel a hasonló helytörténeti munkák tematikájáról általában hiányzik eme fontos terület bemutatása.

Jól egészíti ki a fentieket a szociális és egészségügyi helyzetről adott kép.

A politikai élet ábrázolásánál szintén a teljességre törekszik a szerző. Szól valamennyi politikai erőről, a pártokról éppúgy mint a különböző társadalmi mozgalmakról és egyesületekről. Már maga a keresztmetszet is teljesebb képet ad a szokványosnál. Érdekes összetevőkre és összefüggésekre hívja fel a figyelmet az ellenforradalmi fasiszta rendszer általános és helyi politikai mechanizmusa vonatkozásában. Emellett azonban a szerző igyekszik változásában, mozgásában ábrázolni ezt a mechanizmust, nem feledkezvén meg a helyi sajátosságok bemutatásáról sem.

Mindemellett futja a szerző erejéből a község kulturális tényezőinek, azok működésének rövid vázolására is.

A dolgozat hibái ugyanazon forrásból táplálkoznak mint az erényei.

A rendkívüli adatgazdagság és a részletes bemutatás következtében nem válik el mindig a lényeges a lényegteltől. A szövegbe gyakran bekerülnek lábjegyzetbe vagy mellékletbe kívánczó részletek. Bár magyarázatai, elemzései általában jók és szilárd marxista történetfelfogást tükröznek, teljesebb kibontásukra nem mindig marad tere a szerzőnek és így becsúszik egy-két frázisos értékelés is. Az egyszerűbb szerkesztésmód is javára vált volna a dolgozatnak. Ezek azonban a gyakorlatlan kezdő botlásai, amelyek a dolgozat értékét nem befolyásolják számottevően.

A szerző jó teljesítményét magyarázza az alapos, szorgalmas anyaggyűjtés. A megyei levéltárban a témára vonatkozó teljes anyag felhasználása, a helyi sajtó és a visszaemlékezések hasznosítása mellett az Országos Levéltár és a Párttörténeti Intézet Archivumának dokumentumai között is bújárkodott. Ez helytörténeti munkáknál még nem mondható általános gyakorlatnak.

Szintén a lelkiismeretes munkáról tanúskodik a dolgozathoz mellékelte alapos bibliográfia is.

A disszertációt summa cum laude fokozattal elfogadásra javaslom.

Szeged, 1975. május 6.

/Dr. Serfőző Lajos/
egyetemi docens